

Maja Bošković-Stulli

Usmene pripovijetke i predaje s otoka Brača

UVOD*

Otok Brač, što ga je Nazor s pjesničkim patosom nazvao otokom bez povijesti, otokom bez kruha, vode, puteva, palača i spomenika, bez junaka i pjesnika, da bi zatim u *Pastiru Lodi* ovjekovječio povijest tog otoka kroz njegove junake — pastire i težake, njegove skromne pisce i skromne spomenike,¹ taj otok, dakle, čiju je povijest ispisao sam njegov puk, mogao je svoje književne domete kroz protekla stoljeća ostvarivati, više od svega, u usmenom pjesništvu. Ali je i u tom pogledu brački udio u hrvatskoj književnosti ostao okrnjen. Malo je bilo onih koji su bilježili i objavljivali pjesme, pripovijetke i ostale oblike usmene književnosti na Braču. Kao rukopis sačuvana je, no do danas nije objavljena velika zbirka bračkih narodnih pjesama Mate Ostojića (o kojoj se u ovom zborniku govori u radu Olinka Delorka). Postoji i rukopisna zbirka po-

* U tekstu Uvoda spominju se ove kratice: Andrejev, AT, Christiansen, Kovács, Krzyżanowski, Motif-Index, Rausmaa, rkp. INU, Simonsuuri, ZNŽO. Te se kratice razrješuju ispred Napomena o tekstovima ove zbirke.

¹ Vladimir Nazor, *Brač — otok bez povijesti*, »Brački zbornik«, 1, 1940, str. 5—7; Vladimir Nazor, *Pastir Loda*, Djela V. Nazora knj. 12, Zagreb 1946; Nazorova pjesma *Brač* (dodatak *Pastiru Lodi*).

slovice što ih je bilježio Bračanin Vicko Capogrosso-Kavanjin.² Nije do danas poznata ni rukopisna ni objavljena zbirka bračkih usmenih pripovijedaka.

Moje istraživanje bračkog pripovjedačkog folklora trajalo je kratko: desetak dana u mjesecu svibnju godine 1969. Obišla sam ova mjesta: Supetar, Nerežišća, Pražnica, Bol, Murvica, Sumartin, Rasotica i Selca. Zahvaljujući pomoći pokojnog kipara Grge Antunca, te Jakova Jelinčića i Ive Jelinčića-Kokića snimljeno je i zapisano podosta priča i u Postirima, dok institutske rukopisne zbirke Josipa Milićevića i Nikole Bonifačića Rožina sadrže nekoliko proznih kazivanja iz raznih mjesta na Braču.

Godina 1969. ne pripada više onom vremenu kada je na Braču tradicijsko kazivanje pripovijedaka i predaja bilo značajnim dijelom osnovne kulture, uraslo u životne situacije podesne za pričanje; stoga ni broj pripovjedača a ni repertoar poznatih pripovjedačkih sižea nisu više na Braču reprezentativni s gledišta tradicijski shvaćene folklorne književnosti, kako su do nedavna još sigurno bili. No ako više i nisu istaknuto prisutni, oni nisu izumrli — o čemu pouzdano svjedoči ova naša zbirka.

Potrebno je reći da pripovjedači s kojima sam se upoznala, poglavito oni što pamte odulje pripovijetke, danas većinom više nemaju svoju stalnu publiku; ponajviše još pričaju djeci (premda i djeca sve češće orijentiraju svoje zanimanje prema drugim područjima).

Predaje povijesne i mitske, koje iskazuju emotivan odnos prema domaćem kraju ili ukorijenjena vjerovanja u nadnaravne pojave, za razliku od bajki i oduljih pripovijedaka, mogu se i danas na Braču češće čuti. Isto tako kraće šaljive priče i rugalice, podjednako one poznate tradicijske kao i takve koje nastaju u naše dane. Da bi se upoznalo današnje usmeno pričanje na Braču u svim njegovim aspektima, u njegovu društvenom kontekstu, trebalo bi ondje boraviti dugo i sudjelovati u onim raznolikim životnim situacijama kada se spontano pripovijeda — no to mi, na žalost, nije bilo moguće.

Neki kazivači, osobito obrazovanije osobe (poput Balda Fertilija u Nerežišćima) priopćavali su priče znajući svjesno da iznose svjedočanstva o kulturnoj tradiciji svog otoka. U takvim se slučajevima u nešto većoj mjeri iskazuju literarni utjecaji, uz to težnja za zaokružavanjem, dopunjavanjem, kićenjem teksta, a i u jeziku se vidljivije očituju književni elementi. U današnjem kulturnom trenutku nailazimo sve češće na takav način priopćavanja domaćih predaja i ona zaslužuju da im se obrati pažnja usporedno s pažnjom prema tradicijskim pripovjedačima, koji do nas dolaze tragom kućnih sijela uz ognjišta.

S nekolicinom pripovjedača, upoznavši se s njima i ponovivši naše susrete dva ili tri puta, uspostavila sam prijateljski kontakt; oni su se u pričanje uživjeli i prihvatili me kao svoju publiku, premda se naš kontakt razlikovao od pripovjedačkih situacija u domaćem krugu (situacija koje su za njih u mnogome već dio prošlosti i uspomena). Takav je bio moj kontakt s Katicom Zago u Supetru i Jerkom Jugović u Bolu.

² v. Andre Jutronic, *Vicko Capogrosso-Kavanjin* (1769—1838), u knjizi istog autora *Iz kulturne prošlosti Brača*, Split 1970, str. 133—136.

Pripovjedačica Katica Zago. Snimila M. Bošković-Stulli, 1969. Fototeka INU, br. 4668.

Pripovjedač Petar Sočo. Snimio J. Miličević, 1969. Fototeka INU, br. 4655.

Kuća Katice Zago u Supetru. Snimila M. Bošković-Stulli, 1969. Fototeka INU, br. 4669.

Katkada bi se krug slušatelja a time i povremenih sudionika u pričanju proširio, pa bi tada i samo pričanje postalo folklornim događajem s uzajamnom interakcijom svih prisutnih, rođaka i susjeda pripovjedačevih u kakvu kućnom dvorištu ili kuhinji. U Rasotici, gdje je glavni pripovjedač bio devedesetogodišnji starac Miće Stančić, okupilo se više slušatelja i slučajnih dopunskih kazivača, kojima nisam uspjela svi-ma ni ime zapisati. U Supetru se također okupljalo ispred kuća po neko-liko osoba, koje su pričale, slušale, smijale se, komentirale, ograničivši se na kraće tekstove. Žarišta njihova zanimanja i privlačna točka bili smo pri tom, doduše, ja i magnetofon, ali se i u tako nastaloj pripovje-dačkoj grupi ostvarila na svoj način autentična komunikacija, donekle drukčija od uobičajene. Pripovjedači su koje što dopunjavali i tumačili osobi koja ih sluša a dolazi iz druge sredine.

Neki od mojih pripovjedača, poimence Petar Sočo, nepismen sta-rac u Nerežišćima, obraćao je na mene malu pažnju, on je naprosto pripovijedao svom sumještaniu Baldu Fertiliju i na taj je način realizi-rao autentičnost svoje komunikacijske situacije.

Razumljivo je da su ne samo sadržaj i stil kazivanja nego i njegov jezik u mnogome zavisili o tome kojem je sloju pripadao pojedini pri-povjedač i kakav je kontakt bio uspostavljen između mene i onoga tko pripovijeda. Krajnje udaljenje točke predstavlja u tom pogledu Petar Sočo i Baldo Fertilio — i time što njihov svakodnevni jezik u prvome slučaju pretežno pripada arhaičnom dijalekatskom sustavu domaćega govora, a u drugom se slučaju govornik služi mješavinom književno-dija-lekatskom s naglaskom na književnom jeziku, kao i time što je prvi govornik tek neznatno prilagođavao svoje pripovijedanje stranoj osobi, dok je drugi svjesno nastojao pružiti informacije, formulirane za potrebe stručnog istraživanja.

Između tih dviju krajnjih točaka mogla bi se svrstati jezična obi-ljezja snimljenih tekstova ostalih pripovjedača, obilježja nimalo jedno-stavna jer katkada pripovjedači koji su završili neke škole pri susretu s istraživačem unose svjesno u svoje pričanje arhaične crte, dok se oni neznatno školovani ili jedva pismeni katkada, nehotice ili namjerno, dje-lomice prilagođuju književnom idiomu svog sugovornika — a ipak je govor prvih više književan, a govor drugih izrazitije dijalekatski.

Petar Šimunović u *Ogledu jezičnih osobina bračke čakavštine* u ovom zborniku iznosi značajnu misao, koja se potpuno podudara s mo-jim stajalištem i načinom na koji je priređena ova zbirka, kad kaže da »takav jezik kakav nalazimo u pripovijetkama i anegdotama sa Brača nije iskrivljen, izvještačen, neovjeren. On je samo jedan od mogućih kodova kojima se izražava ispitanik«.

Suviše su pojednostavnjena mišljenja mnogih dosadašnjih istraži-vača folklorne usmene tradicije kada drže da kazivače treba tražiti samo među što starijim i nepismenim osobama, koje su sav život provele u svome rodnom kraju, pa da će se na taj način dobiti autentična folklor-na građa, ispričana izvornim domaćim dijalektom, kao i mišljenja da bi istraživači, po mogućnosti, trebale biti domaće obrazovane osobe, pred kojima će se kazivači izražavati svojim domaćim govorom, ne nasto-

jeći da se pred »gospodom« izražavaju »finije«. Uistinu su kontakti i prožimanja različitih folklornih tradicija, baš kao i jezični kontakti, trajan živ proces, s kojim se pri istraživanju mora računati.

Za folkloriste su poučna Katičićeva teorijska izlaganja o dvojezičnosti (dvodijalektnosti) članova iste zajednice u njihovim »raznim generacijama, raznim društvenim slojevima ili pak raznim temama i situacijama« kao osnovi za postanak jezične promjene; o tome da »unutar zajednice uvijek postoji više jezika i oni jedan drugoga potiskuju«, tako da se u istom korpusu susreću tekstovi organizirani prema raznim jezicima, pa čak »dolazi do interferencije raznih jezika u organizaciji istoga teksta«. Napokon, »bake drukčije govore nego ostali članovi obitelji, svi znamo da i mi i drugi u raznim prilikama i o raznim predmetima različito govorimo«.³

Katičićeve su misli napisane, doduše, u kontekstu posve različitom od našega i tiču se normiranja književnog jezika, ali one ujedno i folkloristima potvrđuju praktičko iskustvo da se pripovjedači u govornim aktualizacijama ne izražavaju gotovo nikad u čistom dijalekatskom sustavu i da različitosti njihova izražavanja u raznim situacijama, pa tako i onoj pri susretu s istraživačem, predstavljaju izbore iz nekoliko »jezika«, kojima se oni i inače u životu služe. Svaki je od tih izbora na određen način autentičan.

Bilo mi je, kao i u dosadašnjim zbirka što sam ih objavila, veoma stalo do toga da se tekstovi objave onako kako je govorio pojedini pripovjedač, da se, dakle, dade točna transkripcija magnetofonskog snimka.⁴ No moje transkripcije nisu fonetske; njima nedostaju i oznake akcenata.

Riječ je o usmenim pripovijetkama, koje, objavljene u zbirci, teže za tim da dopru do čitatelja kao književni tekst, a koje će već zbog svoga dijalekta mnogim čitateljima biti teže pristupačne. Precizna fonetska transkripcija teksta učinila bi od njih možda vrijedne dijalektološke dokumente, ali to tada ne bi bili književni tekstovi podobni za čitanje.

Točne glasovne transkripcije, na osnovu postojećih magnetofonskih snimaka, mogle bi se, po potrebi, objaviti i izvan našega sadašnjeg izdanja. Uz dovoljna novčana sredstva moglo bi se, u drugu ruku, prirediti i potpuno dokumentacijsko izdanje, slično izdanju njemačkih šaljivih priča, koje sadrži gramofonsku ploču snimljenih priča i, ujedno, dvostupačno objavljene tekstove, transkribirane Međunarodnim fonetskim alfabetom i prevedene doslovno na njemački književni jezik.⁵ Kao folklorist željela bih da je ovom našem izdanju mogla biti dodana ploča sa snimcima nekoliko izabranih pripovijedaka, koji bi predočili one vrednote govorenog jezika koje su u napisanom tekstu izgubljene, a za pripovijet-

³ Radoslav Katičić, *Jezikoslovni ogledi*, Zagreb 1971, str. 127—130.

⁴ U našem tiskanom tekstu provedeni su ipak neki nebitni vrlo sitni ispravci i izostavljena su mjestimice ponavljanja, dodana u razgovoru poslije završene priče, kad joj ne pridonose ništa novo.

⁵ *Schwänke aus mündlicher Überlieferung. 3 Langspielplatten — Textheft*, Authentische Tonaufnahmen 1952—1970 von Johannes Künzig und Waltraut Werner, Kommentare: Hannjost Lixfeld. Veröffentlichungen aus dem Volkskunde-Tonarchiv Freiburg des Instituts für ostdeutsche Volkskunde, Freiburg i. Br. 1973.

ku su izvanredno značajne,⁶ ali se ne bih kao folklorist založila za fonetsko transkribiranje tekstova — priznajući mu veliku važnost s gledišta jezične dokumentarnosti.

U tekstovima ove zbirke registrirane su ipak neke istaknute bračke glasovne osobine: zatvorenost dugoga *a* koje prelazi u *o* bilježi se jednostavno kao *o*, bilježe se dvoglasni *uo*, *ie* i još neka druga glasovna obilježja. No naše bilježenje spomenutih glasova ne pretendira na to da bude fonetski precizno, ono se provodi samo kao približna pisana reprodukcija nekih glasovnih osobina govora, da bi čitatelj dobio autentičniju predodžbu o usmenoj priči.

Naše transkripcije ne teže za tim da dosljedno predoče dijalekatski fonetski sustav, nego nastoje poštovati govor pojedinog pripovjedača, npr. i onda kada on izgovara *krojev*, *kroljev* i *kraljev*, *jo son*, *jo san* i *ja san*, ili *dica* i *djeca* i dr.

U ovoj su zbirci samo prve tri pripovijetke prave čudesne bajke — sve tri je ispričala Katica Zago, žena od nepunih šezdeset godina, rođena u Postirima, a udata u Supetru, nastanjena ondje u vrlo skromnoj kući na brdu, podalje od urbanistički dotjerane supetarske luke. (»Stari, pravi, težački Supetar nalazi se: u Vrdocu, na Glavici i u Varašu« — kaže Petar Šimunović.⁷) Sve je svoje priče Katica zapamtila iz djetinjstva i čula ih većim dijelom od oca; njezin brat Ivan Ravlić, koji i sada živi u Postirima, zna također pričati priče; često su to isti sižeji kao Katičini (ovdje se objavljuju njegovi tekstovi br. 15, 43, 45 i 47). Katičinih pripovijedaka objavljujemo ukupno deset (br. 1, 2, 3, 7, 23, 24, 44, 55, 101 i 102), dok institutska rukopisna zbirka sadrži još tri njezina teksta.

Katica Zago pripovijeda svoje priče djeci iz susjedstva (nisam, na žalost, bila u prilici da to čujem). Po sugestivnosti pripovijedanja i zadovoljstvu s kojim to čini prepoznaju se njezine pripovijetke kao i danas aktivan repertoar. Obilježuje ih crta humora, podjednako u čudesnim bajkama kao i u šaljivim pričama.

U pripovijeci *Kuća di straši* (br. 2) junak je neki siromašni postolar i vjerojatno je zbog tog razloga ta bajka imala istaknuto mjesto u repertoaru Katičina oca, postolara (znade je pričati i Katičin brat, također postolar). Katica kaže: »Moj pokojan otac je priča ove gančice o postolaru. A ko zna, već je pričih nego postolori. I on je bio postolor, i on.«

U toj bajci, komponiranoj po klasičnom modelu bajke, naći ćemo »naivan« motiv o ukletoj kraljevoj kući, koja se nalazi negdje u mjestu, gdje živi bijedan postolar, usred postolareva svijeta, bez distance, bez opisa raskoši kraljevske palače; no zapravo to nije naivnost, nego svjedoči o tome da pripovjedačica potpuno vlada stilom bajke, to je »naivnost« žanra. Isto tako kada pripovjedačica kaže da će kralj onome tko u kući prenoći dati »po kraljevstva, pensiju do smrti, po njegovega stonja, kroja, i pensiju do smrti, i cilu tu kuću, cili ti paloc«, onda »pensija

⁶ Vidi o tome članak *O rečenici usmenog pripovjedača* u mojoj knjizi *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975, str. 153—174.

⁷ Petar Šimunović, *Brač, Vodič po otoku*, izd. Turistički savez općine Brač, 1972.

do smrti« svjedoči o tome da struktura bajke dopušta unošenje suvremenih rekvizita, samo naoko suprotnih svijetu bajke; oni se unose kad bajci funkcijski odgovaraju i kad je pripovijedanje bajke živ proces, koji se događa u neposrednom komuniciranju pripovjedača i slušatelja. Kao distancirani čitatelji primit ćemo s malim smiješkom »pensiju do smrti« u bajci, ali u kontekstu nabiranja vrhunskih nagrada koje će se dati odvažnom postolaru, u siromašnoj otočkoj sredini, gdje su socijalno osigurane i mirovina još mnogima nedosegnuta želja, ta je »pensija« i te kako organski ugrađena u obećane kraljeve darove. Ona potvrđuje Katicu Zago kao znalačkog pripovjedača.

U bajci *Brat kozlić* (br. 3) Katica spominje da je brat Bepo dozivao svoju sestru iz trbuha ribe »pašakajene« talijanskim jezikom. Na pitanje je li ona tu bajku možda čula na talijanskom, odgovorila mi je da ne zna talijanski i da se ta bajka uvijek pričala na hrvatskom jeziku. »To su pričali moji roditelji, moj konšiluk, kao kad san cura bila. Oni jesu ništa talijanski razumili, znali su kojugoder rič talijansku, ali baš to perfektno ne. Ali priču su pričali hrvatski uvijek, uvijek hrvatski jedni drugima. Samo one dvi-tri riči nazadnju to su spadale metnit talijanski«. Pokušala je citirati te riječi: »'Sorella mia Beppina' i 'coltella' da se pronta, kao nož da se prontaje, i kajin se prontaje, samo ja ne znan pribacit po talijanski; oni su talijanski govorili: 'za ubit tvoga brata Bepa'. Ona govori: 'Fradello mio Beppi, prigione tre notti', kao tri dana i tri noći da je u toj ribi, govori: 'ne mogu te pomoć'.«

Pokušaj citiranja ispao je, kako vidimo, podosta nesuvislo, ali i takav on svjedoči o Katicinu finom osjećanju stila. Ona je, naime, znala da su »one dvi-tri riči nazadnju« formulativno mjesto bajke, koje se, nimalo slučajno, sačuvalo na stranom jeziku, i da bi ga trebalo tako i izreći. (Ujedno, ovo upozorenje na talijansku formulu upućuje na to da je ta bajka po svoj prilici bila preuzeta iz talijanske tradicije, usmene ili pisane.)

Svoje razlikovanje žanrova iskazuje Katica Zago nekim uzgrednim primjedbama. U bajci o bratu kozliću ona dvaput kaže: »To je priča, jo ne znan je istina«; »to je, opet govorin, priča«. Na kraju pripovijetke *Majka pridala čer vragu* (br. 7), koja je bliska bajkama, ona kaže: »A to je priča, sad ja von ne znan, i ovo san čula u mlode dane«. A na kraju mitske predaje *Duše od prigatorija u prošeciji* (br. 102) Katica ističe i na početku i na kraju kako se govori »da je to bilo istina« i da se dogodilo »u Postira«, da »to stare žene pričaju, a sada ja van ne znan«. Premda se u svim tim primjerima ona osobno distancira od vjerovanja ili nevjerovanja u istinitost, naglasak je u prva dva slučaja na priči, na izmišljenom, na fabuli, dok je u posljednjem primjeru naglasak na tome da stare žene smatraju događaj istinitim. Ti naglasci točno odgovaraju razlikovanju žanra bajki i pripovijedaka u užem smislu od žanra predaja.

Na kraju, o Katici Zago kao izvrsnoj pripovjedačici i duhovitoj ličnosti, improvizatoru koji se u običnom razgovoru zna virtuožno igrati motivima iz svojih priča, svjedoče neke šaljive aluzije iz nevezanog razgovora nakon dovršena pripovijedanja. Kad ju je muž požurivao da dovrši ručak, rekla je da je skuhalo »dvi rize« (aluzija na tekst br. 24).

Kad je nakon ručka muž najavio da odlazi nekamo na kartanje, prišapnula mi je: »Biće beće se, buta se« (aluzija na tekst br. 2). Pričala mi je da je prijašnjih godina, dok nije imala vodu u kući, morala nositi vodu »u kravošac« — tj. na glavi na »spari« (aluzija na njezinu priču, koja nije uvrštena u naš izbor, gdje je duhovito opisala kako su se neke žene u polju bile uplašile misleći da vide »jednu kao zmiju, guju, kravošaca«, a zapravo je bila »ona vlaška torbica, spara u krpima, sake vrste krpe kao na koloč. To su nikada stare žene držali na glavu za u maštil nosi vodu«.)

Drukčiji je pripovjedač Petar Sočo, siromašan nepismen težak i pastir iz središta otoka, iz Nerežišća, starac komu su u vrijeme našeg susreta bile 82 godine. Stjecajem okolnosti bio je u toku devet godina i pomorac, dok je služio u austrougarskoj ratnoj mornarici. Pripovijedao je mitske predaje, svoje domaće otočke i one pomoračke. On je sam vidio noću oganj na više mjesta na putu, tj. macića; vjeruje da macići noću napasaju blago (br. 74); vjeruje da se vještice i vješci za »nevere« tuku u zraku i da se za vrijeme oluje može susresti Rudica u obliku lijepe djevojke te da je došla »šera Jeli« na »surol« (br. 84). No on to pripovijeda bez mističnog uzbuđenja, vjeruje u te pojave kao u dio svakodnevice, a umije i vrlo racionalistički tumačiti čudne i naoko nadnaravne prikaze (br. 100).

Najzanimljivije su njegove pomorske predaje (br. 13 i 72). U jednom članku o mitskim usmenim pričanjima o moru napisala sam o Petru Soču: »Na more je donio svoju prijemljivost za predaje i za vjeronjanja, da bi svoju staru zalihu ondje popunio pomorskim predajama. Impresioniran dalekim nepoznatim krajevima, bio je spreman da i sam viđa sva ona morska čudesa o kojima su pokoljenja pomoraca prije njega pripovijedala«. Vidio je na oceanu golemu ribu po kojoj raste trava kao na kakvu školju; slušao je kako je za njihovim brodom danima plivala i pjevala morska žena. No kad se — po komandantovoj zapovijedi zapucalo iz topa u onu čudnu ribu, pa se ona »fundala u more«, svi su mornari bili time veoma zadovoljni jer bi potezanje goleme ribe na brod iziskivalo grdnoga posla; a kad je »morska žena« bila uhvaćena pa su je u Šibeniku pokazivali ljudima za »pet šoldi«, Sočo nije bio radoznao i nije je pošao vidjeti. »Impresionira u oba slučaja nedostatak radoznalosti: spremnost da se povjeruje u ribu-otok, po kojoj raste trava, i ribu-djevojku, koja za brodom pliva i pjeva, bez sumnje u vjerodostojnost, ali i bez sklonosti prema numinoznome. Neobične mitske pojave naprosto se uključuju u tok svakodnevice.«⁸

Tipično je pomoračka i Sočova priča br. 13 o jednookim divljim Kinezima, koji hvataju i jedu mornare, priča u kojoj su se davni doživljaji moreplovaca, istiniti i izmišljeni, i književne reminiscencije o prekomorskim ljudožderima stopili s homerovskom tradicijom o jednookom divu Polifemu. U nas su pripovijetke s tim sižeom inače izrazito kopnene

⁸ M. Bošković-Stulli, *More u hrvatskim mitskim usmenim predajama*, »Zadarska revija«, 1973, br. 1, str. 36 (isti članak na njemačkom: *Der Anteil des Meeres bei der Gestaltung der mythischen Sagen an der kroatischen Adria-Küste* u zborniku *Probleme der Sagenforschung*, hrsg. von Lutz Röhrich, Freiburg i Br. 1973).

sa stočarskim obilježjima. Osim Petra Soča, koji pripovijeda pomoračku verziju tog sižea, naći ćemo aluziju na nju i u Marinkovićevu *Kiklopu*, kad govori o »sjećanju na priče koje si slušao u djetinjstvu od lažljivih starih pomoraca koji ne samo da su bili zarobljeni od ljudoždera nego su i svi vidjeli jednookog diva, kome su svi i oko izbili.«⁹ (Sočove su priče u našem izboru br. 13, 34, 56, 62, 70, 72, 74, 84, 85 i 100.)

Jerka Jugović u Bolu, zvana Momolina, ima svoju jednu omiljenu priču. Stjecajem okolnosti to je onaj isti siže koji je više godina prije našeg susreta bio predmetom moje doktorske disertacije i zatim objavljene knjige *Narodna predaja o vladarevoj tajni*. U našem bračkom izboru to je priča br. 14. *U kroja Rujuna proške zube a pasjo dlaka*. Čim sam Jerku upitala znade li kakvih pripovijedaka, ispričovjedila mi je priču o kralju Rujunu (što je zapravo deformirano ime Norin). Rekla je: »Meni je ova ostala najviše u pameti. Jer jo san onda bila mola, i to kad bismo mi bili išli spavat, mi bismo bili zagrlili nonu, jo i moj pokojni brat stariji, i onda bi ona bila nami pričala ovo što smo mi najvolili. 'Nona, vi nan govorite onu o kroju Rujunu'. Sada to se nami više veselilo kako je to bilo, kako su te tarstike svirali, kako je on to reko u zemju, kako je to (. . .) Ova je meni ostala koliko da sada ja to čitan.« Kada je nona umrla, bile su joj 94 godine, a Jerki je tada bilo 14; nona je bila siromašna težakinja. »A moja pokojna nona« — kaže Jerka — »bila puno pametna, puno bistra je ona bila. Ni znola čitat, al sve pisme što je kada čula, sve u crkvu ako se što pripovijedalo, koji misijonor koji je došo, ona je to znola u susistvo pričat, koliko da su oni bili u crkvu, ona je znola sve to, sve ono čisto, čisto pokazat što je čula.«

Predaja o vladarevoj tajni (inače poznatija u Vukovoj verziji *U cara Trojana kozje uši*) u Jerkinu je pričanju opširna, iskićena detaljima i nadasve odgojna. Dječak napominje kralju da nije uljudno (»ni krejonca«) jesti ono što je on već grizao. Mama poučava sina, a on to ponavlja kralju Rujunu, da treba svakome, pa i ružnom čovjeku govoriti da je lijep, da ne treba nikome prigovarati i da ni mrava ne valja zgaziti — pa sve te lijepe pouke spase u konačnici dječaku život. Nona je očito bila ne samo zabavna pripovjedačica nego je svoje pričanje i pedagoški uobličavala, čak i takav siže gdje bi se to ponajmanje očekivalo.

Ostale Jerkine priče (brojevi 59, 68, 81, 82, 83, 88 i 94) vezuju se najvećim dijelom uz obiteljske tradicije, to su razni događaji iz sfere mitskih vjerovanja, iskazani kao istiniti doživljaji. Čula ih je gotovo sve od none ili od oca. Ako se predaja br. 83 — u kojoj je muž očeve sestre naišao noću na »bahuju« (krmaču) s 12 prašćića, a zapravo je to bio mačić — pripovijeda kao istinit doživljaj, onda to odgovara žanru, jer takvo osobno verificiranje priče organski je uraslo u tu vrstu tradicije. Potpuno joj odgovara u tom tekstu i realističan dijalog šjore Marije sa šerom Kekom pa zatim sa susjedom Rozom o tome kome su to pobjegli »bahići« jer se baš time nadnaravan mitski događaj još jače ističe kao onostrana pojava, koja, prema vjerovanju, neočekivano proniče u prisnu, sviklu svakidašnjicu.

⁹ Ranko Marinković, *Kiklop*, Beograd 1965, str. 71.

Ali neobično se doima priča br. 94. *Mrtva mama dolazi Vici*. Predaje o vraćanju umrle majke svojoj djeci da ih pere i krpi kazuju se obično bez povezivanja s poznatim ličnostima, kao događaji iz prošlih vremena — a ovdje je s preciznim pojedinostima ta stara predaja iznova uobličena, aktualizirala se kao očeva osobna uspomena, opskrbljena tako dirljivim pojedinostima da mi je Jerka sve to pričala plačući, premda ona nije poznavala ni pokojnu tetu Vicu ni njezinu pokojnu majku. (Na Braču je zapisano nekoliko priča s opće poznatim pripovjedačkim sižeom, koje su tu poprimile oblike istinitih zgoda u krugu najbliže pripovjedačeve okoline; takvi su, npr., naši tekstovi br. 16, 34 i 42.)

Tekst br. 81, koji se, kao i prikazani Jerkin tekst o »bahuji«, odnosi na mačića i pripada onoj grupi mitskih predaja što svoje tradicijske motive redovno realiziraju u obliku osobnih doživljaja, zanimljiv je po svojim planovima pripovijedanja: smjenjuju se prvo i treće lice po nekoliko puta, pa čak nije ni posve jasno kome se desila opisana zgoda. Čini se da je to Jerki pričao njezin otac kao doživljaj svoga oca, tj. Jerkina »nonota«. Tendencija je bila da se sačuva uvjerljiv oblik memorata (pričanja vlastitog doživljaja u prvom licu), no prelaskom u dalju tradiciju pričanje u prvom licu pripovjedački, doduše, može biti vrlo sugestivno, ali ono sve manje služi posvjedočavanju istinitosti događaja. Stoga može dolaziti do smjenjivanja planova pripovijedanja kao u našem primjeru.

Šime Petrić, također iz Bola, po zanimanju težak i samardžija, zna, uz ostalo, pričati i mitske predaje, ali se prema njima odnosi na drukčiji način: katkada s ironičnom distancom (npr., kada se tobože čudi zašto sada više nema vukodlaka, tekst 92); katkada izvješćuje o onome što je čuo, što su »pričali pri stari ljudi« o macićima i sličnim prikazama, koje on sam tumači racionalistički (noćni oganj nije macić, nego su možda pastiri zapalili vatru, br. 77); a katkada prima mitske predaje veoma ozbiljno — kao pričanja koja su srasla s njegovim zavičajem, koja čine zavičajnu geografiju, poput onih o spili Krosnici, gdje su nekoć vile krosna tkale, gdje se može vidjeti i njihov komin kraj kojeg su se grijale, i to će tako ostati »dokle bude Boljani« (br. 66). Tu više nije riječ o sadašnjem vjerovanju u vile, nego su negdašnja vjerovanja urasla u povijesno emocionalno identificiranje s rodnim krajem.

Iz istih poticaja pripovijeda Šime Petrić s mnogo afiniteta domaće povijesne predaje: *Kuća u kući* (br. 49), *Bal na Gospu Kandaluoru* (br. 50), gdje su neke istaknute bolske građevine iskićene neobičnim fabulama: Bez obzira na to koliko ima ili nema faktografske osnove u tim pričanjima, ona su, kao tradicija, postala dijelom povijesti Bola. (Petrić je pričao još neke povijesne predaje: o rodu Hajdukovih u Bolu, o Zmajevoj spilji iznad Murvice.) Šime Petrić umije kazivati i kraće šaljive priče, osobito one s tradicijskom temom o prevarenom vragu, kao i priču o magarcu što se »pretvorio« u fratra (br. 6, 8, 9 i 25).

U Rasotici, samotnoj uvali blizu Sumartina, koja ostavlja čudan i dubok dojam ljepotom svog položaja, raslinjem i tugom napuštenih posjeda, živjela je u vrijeme mog boravka na Braču stalno naseljena samo jedna obitelj, obitelj devedesetogodišnjeg Miće Stančića — a i ta

je obitelj imala već izgrađenu novu kuću u Sumartinu. Živjeli su u Rasotici i vodili ondje gospodarstvo, poštujući starčevu želju da ne napusti svoje rodno mjesto. Usprkos dubokoj starosti, bio je Miće Stančić pri našem susretu 1969. još veoma bistra duha.

Poznato je da su naselja Sumartin i Rasotica osnovana oko polovine 17. stoljeća dolaskom makarskog i hercegovačkog izbjeglog stanovništva pod vodstvom franjevac a i da su sačuvali svoj štokavski govor. Ne samo govorom nego i folklornom tradicijom oni su ostali srodni susjednom Makarskom primorju, kojemu je Rasotica posve blizu — održavajući trajne uzajamne kontakte prijateljske, rodbinske, gospodarske, pa kroz to dakako i folklorne.

Stoga ne začuđuje da na zidu Mićine kuće vise gusle i da je Miće dobar pjevač epskih pjesama uz gusle. Ne začuđuje što se njegove pripovijetke br. 17 i 18 događaju negdje u Dalmatinskoj zagori i što su one po sadržaju i načinu uobličavanja, kao pomalo drastične šaljive priče s temama o lukavim dovitljivcima, o opakim ženama i njihovim patrijarhalno autoritativnim muževima i zetovima, bliže dinarskim nego otočkim pripovijetkama. Ne začuđuje ni to da se u predaji br. 67 govori o biokovskim a ne o bračkim vilama. Ostali Mićini tekstovi — pričanja o zakopanom blagu, o gomilama i iščezlim gradovima, o morskome čovjeku, mačićima, o vukodlacima (br. 58, 60, 71, 80, 98), lokalizirani su na Braču, na područjima nedalekim od Rasotice i većim su dijelom slični bračkim pričanjima.

Pitajući o zgodama kada se pripovijeda, dobila sam obavijesti koje odgovaraju uobičajenim situacijama.

Miće Stančić kaže (završivši pripovijetku br. 17): »Sluša san di to pripovijada, a pripovida san i ja drugima. To ovako kada se sastanu, kao ja sada s vami, pa pričamo jedan drugemu, eto ti«. Mićina je žena dodala: »A zimi najviše okol komina kad sididu.«

Na komine upućuje i Šime Petrić: »To se govori ovako za komini-ma preko zime, kod ognjištih ovako«, te ponovo ovim riječima: »To smo čuli za kominima preko zime, kol vatre, to su naši stari pričali, a mi mladi spugali (= upijali). Još se to pripovida, kako ne!«

Joze Novaković (zvan Papa) u Sumartinu, završivši predaju o »koz-laku s grabunima« (br. 95), opisao je tipičnu situaciju iz malih medite-ranskih mjesta, gdje se sjedilo na rivi, pričalo se, časkalo i smišljale se šale, podvale, od kojih su mnoge zatim i same postale dijelom folklornog prepričavanja: »To san ja slušo od mog pokojnog oca i od ovih starih ljudi. Ovdje na ovin klupan — nije bilo onda klupa nego obišni kamen — i oni bi sjedili i prepričavali ove stvari, to in je bila zabava. Ti stari ljudi imali su puno više smisla za humor i za zafrkavanje nego li današnja generacija. Tako su oni sjedili po čitavi dan i pričali. Svaki je priko noći mislio, ujutro kad se ovdje sastanu, kako će nekome od njih što podvalit.«

U Pražnicima mi je 63-godišnja Palmira Klinčić kazivala priče i pjesme. Završivši baladu o zloj svekrvi, osjetila je potrebu da doda: »To je lipo kad se žanje žito i kad se meje, onda bismo mi pivali, i kad se beru masline. I sad se još pivaju te starinske pisme.« Po tome kako

su mi i ona i kći Marija i muž Petar naizmjenice kazivali priče, pretežno kraće, bilo je vidljivo da se te priče i sada još u njih pripovijedaju.

Prema informacijama dobivenim od pripovjedača nazivi za pripovjetke na Braču jesu ovi: *priče, fjabule, gončice, gančice, ganke* (Supetar), *priče, gončice* (Postira), *fjabule, gončice* (Nerežišća), *befice, gončice, gančice* (Pražnica), *fjabe, gočice* (Bol), *gančice* (Murvica), *priče, gačice* (Rasotica i Selca). Matija Murko, govoreći o pjevačici epskih pjesama Vici Bezerić iz Bola, bilježi o njoj »da zna pričati osim pjesama i gačice«. ¹⁰ Nazivi *befice*, a najčešće i *gončice* (ili srodni oblici) upotrebljavaju se kad je riječ o šaljivim kratkim pričicama.

Zapravo, odgovarajući na upit o nazivima za priče ljudi na Braču obično misle na kratke šaljive pričice. Šaljive pričice, osobito rugalice dominantan su žanr po dalmatinskim mjestancima i izražuju iz situacija kakve je predočio svojim već navedenim riječima Joze Novaković u Sumartinu. Ljudi na Braču u isto su vrijeme i subjekti i objekti svojih priča rugalica, pripovijedaju ih uzajamno jedni o drugima, dok su za ostala dalmatinska mjesta stanovnici Brača jedna od onih meta oko kojih se osobito često kristaliziraju poznati sadržaji šaljivih podrugljivih pričica.

Rugalicu o tome kako Bračani potežu Mrdulju objavio je već Vuk Karadžić, dok je onu o kupovanju pameti lokalizirao kao »jedno mjesto koje je na moru školj«, što bi mogao možda također biti Brač. (Vukova stilizacija teksta udaljila je tu priču od dalmatinske sredine, kojoj ona očigledno pripada, pa ju je teško naknadno lokalizirati.) Potezanje Mrdulje i kupovanje pameti pripisuje se Bračanima na Hvaru, a i u Poljicima, prema poznatom zapisu F. Ivaniševića. (Vidi naše napomenu uz tekstove br. 29 i 31.) U Poljicima, kao i na Hvaru, priča se o Bračanima koji ludo pucaju iz drvenog topa (vidi napomenu uz naš br. 32). Poljička priča o nekom Šimunu koji se odazvao popu na propovijedi, čuvši riječi »Šimune, šta spiš«, također je smještena na Brač, kao i ona o Bračaninu što je prodavao magarca pa mu je po želji Poljičanina, tobožnjega kupca, sam odrezao rep. ¹¹ Jedna verzija poznate rugalice iz dinarskih krajeva, kojom se ismjehuje nejunački mentalitet stanovništva što je živjelo izvan dosega bojeva s Turcima, pripisana je Bračanima: »Prical mi je did mog pokojnog dida da je njegovog pokojnog dida did vidio Turcina«. ¹² Na otoku Hvaru rugaju se Bračanima kako su oni na povratku iz Italije, kamo su vozili brački kamen, počeli međusobno govoriti tobože talijanski; kako su, pekući ribu, na pozdrav odgovorili: »Nismo mi judi, mi smo Bracani« i »Ni ovo riba, ovo je hobotnica«; kako su gurali crkvu da bi je pomakli s mjesta pa im je lopov ukrao »jakete«; kako su nosili u procesiji kip svetog Roka da bi im dao kišu, a kada kiša nije pala, bacili su ga na raskršće; kako su, putujući u Italiju, bacali drvca u more

¹⁰ Matija Murko, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*. Putovanja u godinama 1930–32, 1. knj., Zagreb 1951, str. 198.

¹¹ Frano Ivanišević, *Poljica, Narodni život i običaji*, ZNZO, knj. 10, 1905, str. 213–214. i 218–219.

¹² »Vrač pogađač«, 2, 1897, br. 19, str. 228. (U istom je časopisu objavljena i jedna nešto drukčija varijanta, koja se ne odnosi na Brač: 2, 1900, br. 12, str. 100.)

da bi se znali poslije istim putem vratiti; kako je neki stari brački čobanin na Veliki Petak ljubio raspelo, pa kada mu se duga brada zadjela u Isusove čavle, pošao je po sjekiru da posiječe Isusa i ne našavši ga, obratio se malom križu: »Mali, di ti je oni otac?«¹³ Moja šurjakinja Rina Mašera-Stulli priopćila mi je ovu rugalicu o Bračanima, što ju je, koliko se sjeća, čula od Tomasa Depola god. 1928. u Veloj Luci na Korčuli: pop imenom don Kujiš čini na Braču procesiju u čast svetome Mikuli i moli ga da oslobodi mjesto od gusjenica, pa dok on uzvikuje »sveti Mikula«, narod odgovara: »da bi krepal« (mислеći na gusjenice).

U jednoj suvremenoj novinskoj reportaži o Omišu, u kojoj se Omišani prikazuju kroz šale i pričice, opisuje se kako su dva omiška vese-ljaka pošla »se najest i napit brez šoldi« — na Brač; u Pučišćima jedan od njih predstavi svoga druga kao francuskog veletrgovca vinom što je došao da pokupi bračke zalihe, pa su u to ime obojica bili cijeli dan gošćeni vinom i jelom.¹⁴ Ova bi zgoda mogla čak biti istinita i donekle je drukčija od većine netom iznesenih tradicijskih sižea, i po svom smještaju u realnu životnu situaciju iz nedavne prošlosti i po perspektivi komike, kojoj je težište na podvigu dvojice okretnih domišljana — a druga perspektiva odgovara, ujedno, ostalim tipičnim rugalicama o naivnim i lakovjernim otočanima, nesviklim običajima velikog svijeta.

U tim se rugalicama razabiru stupnjevi od onih donekle istinitih ili bar specifično karakterističnih lokalno vezanih zgoda pa do naširoko i međunarodno rasprostranjenih općih tema iz priča rugalica o Schildbürgerima, ludastim građanima izmišljenoga njemačkog grada Schilde, kojih su »mudri« postupci bili opisani u dvjema njemačkim knjižicama u 16. st. (*Das Lalebuch*, 1597; *Die Schildbürger*, 1598). Schildbürgere spominjemo samo kao karakteristične i na daleko poznate predstavnike tog soja budalastih građana; posvuda su u svijetu razasuta mnogobrojna mjesta koja su stekla slavu po ludostima što im se pripisuju na užim ili na širim prostorima.

Prave »šildinske« rugalice govore o budalastim mještanima uzetim kao kolektiv, no u toku naslojavanja srodnih priča pridružuju im se i razne poznate pričice o budalastim pojedincima, kad su lokalizirane u mjesta s etiketom onih o kojima se kazuju rugalice, pa tako onda i te pričice sekundarno dobivaju obilježja »šildinskih« rugalica (takve su, npr., spomenute šaljive pričice o Šimunu u crkvi, o Bračaninu što je prodavao magarca, o bračkom čobaninu koji je ljubio križ i dr.).

Suvišno je spominjati da su stanovnici mjesta, koja su u pričama slavna po ludosti, upravo podjednako onoliko i mudri i ludi kao i sta-

¹³ Bošković-Stulli, *Narodne pripovijetke, predaje i pjesme s otoka Hvara* (1965. i 1966.), rkp. INU 884 I, br. 140—142 i 884 II, br. 8, 12 i 71. Ove rugalice po svojoj tematici nisu vezane posebno uz Brač, nego se u više-manje sličnim oblicima susreću i drugdje (guranje crkve: AT 1326; kažnjavanje raspela jer je dopustilo da nastane nevrijeme: AT 1324 A*; budala odbije da poljubi mali križ jer će on, kad odraste, postati zao kao i onaj veliki, koji ga je lupio: Kovács, MNK 1347 I*; rugalicu da Bračani nisu ljudi, nego su Bračani sadrži i Bonifačićeva bračka zbirka: rkp. INU 826; njezina je tema šire poznata i u primjerima koji se ne odnose na Brač, vidi članak: A. Šimčik, *Anegdote selice*, ZNŽO, 32, sv. 2, 1940, str. 73—74).

¹⁴ Draga Ungaro, *Još živi gusarski smijeh*, »Vjesnik«, Zagreb, 2. 7. 1972.

novnici svih ostalih mjesta na svijetu. No moguće je djelomice prepoznati razloge zbog kojih se priče rugalice okupljaju baš oko nekih mjesta. Uzroci su tome razlike u životu i navikama, u govoru, vjeri, etničkoj pripadnosti, u svemu onome po čemu se međusobno razlikuju pojedine grupe ljudi, pa se vlastite osobine onda, dakako, uvijek primaju kao bolje i vrednije od onih tuđih. A najčešći su i najjači uzrok lokalizaciji rugalica razlike u stupnju razvoja, u kulturi i bogatstvu, tako da se siromašnija, zaostaliya, zabitnija mjesta izabiru da postanu središtem oko kojega se kupe rugalice. Rugalice su znak kojim se pojedine grupe ljudi nastoje distancirati jedne od drugih. Siromašni otok Brač, pogotovo iz perspektive razvijenih gradova na susjednoj primorskoj obali, imao je dovoljno uvjeta da postane jednom od naših mnogobrojnih žarišnih točaka koje su na se privukle tematiku »šildinskih« rugalica.

Ne mogu se strogo razgraničiti, ali se mogu donekle međusobno razlikovati oštre i precizno usmjerene mjesne rugalice od općenitijih i neodređenijih »šildinskih«. »Prava 'šildinska' mjesta odlikuju se time što je njihova glasovitost prodrila izvan granica najužeg susjedstva, pa što je veća udaljenost od danoga mjesta, to više agresivna satira prepušta prostor dobroćudnoj poruzi, to se jače povlači zanimanje za sam sadržaj pred zanimanjem za formu, pred potrebom za dobro ispričanom pričom« — kaže Hermann Bausinger.¹⁵ Rugalice o Bračanima, u onim oblicima u kojima su one naširoko rasprostranjene, poprimile su prilično izrazita obilježja spomenute dobroćudne »šildinske« poruge.

Kako je već rečeno, mnogobrojna su u nas mjesta oko kojih se kupe rugalice. Neka su postala popularna na temelju književnih djela i samo su posredni, djelomični odjeci usmenih rugalica (npr. *Auvergnanski senatori* i *Šijaci* hrvatskoga književnika Vilima Korajca, u kojima je riječ o građanima Slavonske Požege i o seljacima iz Požeške kotline). Druga su »šildinska« mjesta ostala na folklornoj razini a svoju širu popularnost zahvaljuju i tisku, osobito zabavnim i humorističkim listovima ili pak zbirkama šaljivih priča i stručnim folklorističkim publikacijama. Poznate su — da navedemo nekoliko primjera s područja Hrvatske — rugalice o Mazinjanima u Lici, o Rudarima, Vlasima (Žumberčanima) i »Krajncima« oko Samobora, o Trogiranima, Omišanima i, dakako, Bračanima u Dalmaciji, o Lovrancima i Kastavcima u Istri, o Virovcima i stanovnicima još nekih mjesta u Podravini itd.¹⁶ Rugalice iz Bosne i Hercegovine, s

¹⁵ Hermann Bausinger, *Schildbürgergeschichten*, u časopisu »Der Deutschunterricht«, 13, Stuttgart 1961, sv. 1, str. 29. Osim ovog najvažnijeg članka o rugalicama upozorujemo i na slijedeća dva značajna priloga toj temi (koji upućuju na ostalu relevantnu literaturu): Hermann Bausinger, *Formen der »Volksprosa«*, Berlin 1968 (poglavlje *Schwank*), str. 142—153; Lixfeldovi *Komentari* u djelu navedenom u našoj bilj. 5, posebno str. 80—94 (*Texttheft*, poglavlje *Die Schildbürger*).

¹⁶ Mijo Biljan, *Sale o Mazinjanima*, ZNŽO, 8, 1903, str. 130—133; Ivan Krmptić, *Sale o Mazinjanima*, ZNŽO, 20, 1915, str. 157—158; Milan Lang, *Samobor*, ZNŽO, 19, sv. 1, 1914, str. 103—110; Frano Ivanišević, *Poljica*, ZNŽO, 10, 1905, str. 213—219; M. Bošković-Stulli, *Istarske narodne priče*, Zagreb 1959, br. 45, 47 i 48; Rudolf Strohal, *Hrvatskih narodnih pripovijedaka knj. III*, Karlovac 1904, br. 20; Miroslav Dolenec, *Podravske narodne pripovijetke, pošalice i predaje*, »Narodna umjetnost«, 9, 1972, br. 78, 80 i 81 (Virovci) te 77, 82, 83, 84 i 88 (ostala mjesta).

ekskurzima u ostale jugoslavenske krajeve, prikazane su u jednoj od rijetkih naših rasprava o toj tematici iz pera Radmile Filipović-Fabijanić.¹⁷

Bračani su, rekosmo, i subjekti i objekti porugljivih priča o sebi. Subjekti su onda kada ih sami pričaju. Iz te se perspektive rugalice o Bračanima do sada nisu razmatrale (kao ni one o ostalim »šildinskim« mjestima, koliko mi je poznato). Pri dolasku na Brač nisam znala na kakav ću odnos prema tim rugalicama naići. Pokazalo se da se on iskazuje na više načina i da se u sadašnjem trenutku mogu pratiti procesi promjena u tom odnosu.

Osnovni oblik rugalica na Braču, kako se vidi iz naših tekstova, takav je da se, umjesto općeg ruganja »Bračanima«, tu na samom Braču u svojim pričanjima o budalastim »šildinskim« postupcima etiketiraju uzajamno pojedina bračka naselja i pri tom, kao i obično u toj vrsti rugalica, naprednija i razvijenija mjesta vole uzimati kao metu ona koja se smatraju zabitnijima i zaostalijima, ili se pak susjedna mjesta, zbog tko zna kakvih svojih susjedskih računa, uzajamno časte porugljivim pričama. Sve rugalice što sam ih na Braču čula (osim jedne) lokalizirane su na sam otok; čak i onda kad se u priči sukobljuje način ponašanja stanovnika kojega bračkog mjesta s ponašanjem ljudi s kopna ili sa susjednih otoka, »mudri« se postupci, koji su svojom neočekivanom suprotnošću od uobičajenog ponašanja i od normi zdravog razuma stvorili efekt komike, pripisuju stanovnicima bračkih mjesta a ne onim drugima. Procesi su tu bili svakako višesmjerni: neke uzajamne rugalice među pojedinim bračkim mjestima pripisale su se zatim izvan otoka općenito Bračanima, a druge, koje su se otprije pričale o Bračanima, prihvatili su sami Bračani tako da su ih »razdijelili« među svoja naselja. Bračani, kao svi Dalmatinci (i općenito Mediteranci), imaju razvijenu sklonost za rugalački humor i ne izuzimaju iz njega ni same sebe. S jedne strane, donekle izoliran život siromašnog otoka u prošlosti, a s druge strane sposobnost za porugu, koja umije i vlastitu sredinu vidjeti kao svoj objekt, pridonijeli su tome da je sam Brač bio i ostao poprištem domaćih rugalica o Bračanima.

Najviše sam rugalica čula o Gornjem Humcu, i to sve u obližnjim Pražnicima: to su naši tekstovi br. 30 i 33 (kako su Hunčanjani povjerovali Vlahu da će se iz lubenice izleći mlado mule i kako su se uplašili pražničkih pušaka od smriča) i tekstovi iz moje bračke rukopisne zbirke, koji se ovdje ne objavljuju (brojevi 33, 34 i 35: kako su ljudi iz Gornjeg Humca kupovali pamet; kako su kupili sapun misleći da je sir; kako su kupovali klobuk u Splitu). U Nerežišćima sam čula priču o ludom propovjedniku u Gornjem Humcu (naš br. 46).

No Pražnica su i sama predmet rugalica: o kupovanju pameti (naš br. 29, zapis iz Nerežišća); o propovijedi popa Kujiša u Pražnicima: »Koze si mi dao« (neobjavljeni tekst br. 27, iz Nerežišća); o »Prozniski« koja

¹⁷ Radmila Filipović-Fabijanić, *Lokalne narodne poruge u svjetlu materijala iz Bosne i Hercegovine*, »Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu« (Etnologija), N. s. sv. 18, Sarajevo 1963, str. 91—103.

poslije poroda moli liječnika da joj ne sašije »sve« (neobjavljeni tekst moje rkp. zbirke, br. 5, iz Supetra).

Omiljen su objekt rugalica i Škripljani: kako je Škripljanin jašući na magarici vršio nuždu i pri tom pao u svoj izmet (neobjavljeni tekst br. 4, iz Supetra); kako su Škripljani iz drvenog topa pucali na Omiš (neobjavljeni tekstovi moje rkp. zbirke, br. 10 i br. 26, iz Supetra i Nerežišća; tekst br. 141 iz rkp. zbirke N. Bonifačića Rožina: Škripljani pucaju na Mlečane, koji su napali otok). Propovijed popa Kujiša, u kojoj je mještane prozvao kozama, lokalizirana je i u Donji Humac (naš tekst br. 47, zapis iz Postira). O stanovnicima Milne govore neobjavljeni tekstovi moje rkp. zbirke, br. 25 i br. 59: kako su Milnarani i Šoltani potezali Mrdulju (zapis iz Nerežišća) i kako su Milnjani kuhali hobotnicu (iz Sumartina). Priča o pojedenim posmrtnim ostacima tete Mandine pripisana je Pučišćima (neobjavljeni tekst br. 3 moje rkp. zbirke, iz Supetra) i Postirima (naš tekst br. 41, iz Nerežišća). Slično kao pop Kujiš proglasio je i pop Lebedina svoje mještane, Bobovišćane, u propovijedi kozama (neobjavljeni tekst br. 28 moje rkp. zbirke, iz Nerežišća). O budalastoj braći iz Planice što idu u kupovinu u Split govori naš tekst 38 (iz Nerežišća).

Kao objekti javljaju se najčešće zabitnija sela u brdima: Gornji i Donji Humac, Praznica, Škrip i dr., a oni koji im se rugaju gradići su poput Nerežišća i Supetra. U drugu ruku, i prirodni je položaj dao poticaja lokalizaciji nekih rugalica: potezanje Mrdulje iz Milne, pucanje na Omiš iz Škripa.

Samo jedna rugalica govori o ljudima izvan Brača, ona o Zagorcu što je vezao kozu za vlak (neobjavljeni tekst br. 6 moje rkp. zbirke, iz Supetra).

Katkada rugalice nisu točnije lokalizirane a pobude su tome raznolike, bilo da se susjedska osjetljivost živo osjeća pa se iz obzira prema njima ne imenuje mjesto događaja, bilo da se izgubio smisao za izrugivanje susjedima a sačuvala se samo lokalno neobilježena priča zbog komike koju u sebi nosi. Tako mi je uz naš tekst br. 28 o hobotnici u »fumaru« pripovjedač najprije rekao: »Pitaj boga di je to bilo«, a tek poslije dodala je neka žena: »A recmo di je! Hoćemo li reć? U Obrstje! Selo Obrstje na Braču!« Kako rugalice pomalo gube satiričnu oštricu i ujedno sve više popuštaju osjetljivosti prema njima, razabiremo iz pričanja o ljutnji Sutivanjana kad im se kaže: »Maška u kampanelu«. Prije rata bi oni za te riječi »brod bili kamenjen napali« (...) »A sad više to nije, izašlo iz običaja (...) Sad se ne ljutu to Sutivanjani puno«. Ipak je pripovjedač dodao da im ni danas ne valja o tome govoriti (dodatak neobjavljenom tekstu br. 59 iz moje rkp. zbirke).

Proces iščezavanja rugalačke dimenzije u korist održavanja same priče, s vidljivim smislom i za autoironiju, pratimo u primjerima gdje se na Braču pripovijeda o tome kako su sami Bračani iz topa od smokovine ludo pucali na Vlaje (neobjavljeni tekst br. 2 moje rkp. zbirke, iz Supetra), kako su Šoltani i Bračani potezali Mrdulju, pa su Šoltani razbili noseve a »naši« zadnjice (naš tekst 31), kako su »naši« iz topa od smokve pucali na Omiš (naš tekst 32).

Događaj rugalice može se smjestiti i u svoje vlastito naselje a da ipak zadrži neka obilježja poruge, kao u primjeru kada se kuhanje hobotnice i njezin bijeg u dimnjak pripisalo susjedovoj kući (neobjavljeni tekst br. 58 moje rkp. zbirke, iz Sumartina).

Da Bračani i sami bez ustručavanja prenose svoje rugalice izvan vlastite sredine, vidi se iz već spomenutog primjera s otoka Hvara, u kojemu se govorilo o Bračanima što su radi kiše u procesiji nosili kip sv. Roka. Pripovjedač je rekao: »U Novoj Zelandi su to pričali meni Bračani. Rugadu se selo selu. Onda ovo je bilo na Humcu.« Sigurno je da u tom pričanju, daleko od zavičaja, nije bila bitna poruga, nego upravo priča.

Slično, i došljaci mogu na Braču čuti bračke rugalice, pa ih dalje širiti. Tako u Raosovu romanu *Prosjaci & sinovi* seljak iz Dalmatinske zagore, koji je sezonski radio poljske radove na Braču, prepričava kod kuće, uz ostalo, rugalicu o paronu Miku iz Pučišća, koji je kupovao kozu u Povljima pa su mu šaljivci mjesto kože podmetnuli jarca.¹⁸

I kad je riječ o rugalici s poantom u lokalnoj satiri, i kad satira ustupi mjesto nezlobnoj komici priče, tradicijske su funkcije rugalica djelotvorne. No rugalice se mogu i »postvariti«, one mogu postati predmetom emocionalnog identificiranja sa zavičajem, pa čak i turističkom atrakcijom, čak povodom da se turisti upućuju da posjete neko mjesto zbog rugalica što se o njemu pričaju. Veoma plastično izražena je takva suvremena šansa njegovanja mjesnih rugalica u *Vodiču po otoku Braču*: »Tkogod će, potaknut šaljivim pričama vezanim za otočić Mrdulju, zaželjati da se onamo odvesla. Ondje su ostaci utvrđene crkvice« itd.¹⁹

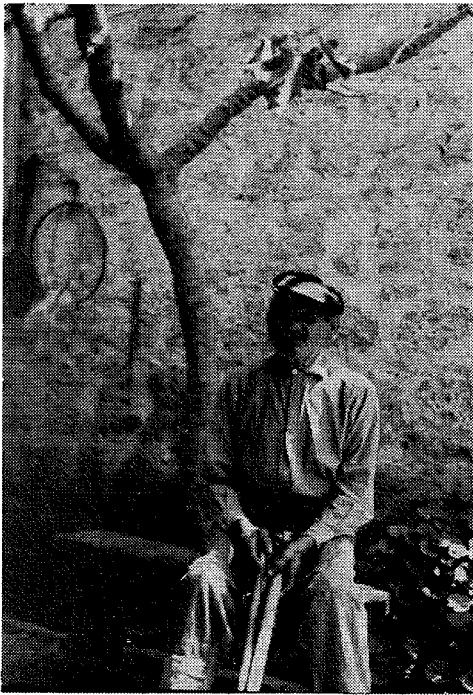
Spomenuli smo među našim primjerima neke šaljive priče, koje se zbog svoje lokalizacije mogu priključiti mjesnim rugalicama, ali ne pripadaju primarno tom žanru. Osnovni karakter komike ipak im je sličan. Bilo da je riječ o mještanima koji čine ludosti misleći da postupaju vrlo mudro, ili da se govori o svećeniku koji se ponaša suprotno od onoga što bi mu njegov dostojanstveni položaj nalagao, ili o kakvoj drugoj neočekivanoj i neprimjerenosti konfrontaciji, rezultat je svaki put smiješan. »Komika nastaje iz narušavanja tabua, iz prekoračenja granica — na tome je Sigmund Freud izgradio svoju cijelu teoriju vica.« (...) »Komični efekt javlja se najlakše tamo gdje se dodiruju i presijecaju različite životne sfere«; u prošlosti je to »prije svega bilo u crkvenoj domeni; već zbog toga je svećenik tako omiljeni lik u šaljivim pričama. Budući da sve crkveno nastupa s pretenzijama nečega što je nepovredivo, može postati smiješnim kad se ono konfrontira sa svakodnevnim, kad se na neprimjeren način pomiješaju dva svijeta« — kaže Bausinger,²⁰ te na drugome mjestu, govoreći o funkciji crkvenjaka u šaljivim pričama o popu i crkvenjaku: »Njegova je funkcija u šaljivoj priči da probije svečani ton, da usred sakralnog patosa dade važnost banalnoj svakidašnjici i da tim kontrastom izazove smijeh.«²¹

¹⁸ Ivan Raos, *Prosjaci & sinovi*, Zagreb 1971, str. 234—235.

¹⁹ Šimunović, *Brač* (kao bilj. 7), str. 46.

²⁰ Bausinger, *Schildbürgergeschichten* (kao bilj. 15), str. 37. i 42.

²¹ Bausinger, *Formen* (kao bilj. 15), str. 150.

Pripovjedač Miće Stančić. Snimila M. Bošković-Stulli, 1969. Fototeka INU, br. 4662.

Pripovjedači Mare i Frane Prugo. Snimio J. Miličević, 1969. Fototeka INU, br. 4719.

Kuća Miće Stančića u Rasotici. Snimila M. Bošković-Stulli, 1969. Fototeka INU, br. 4661.

Otok Brač, kao i Hvar, izgradio je u svojim šaljivim pričama jedan osebujan lik takva svećenika, koji ne samo u odnosu prema crkvenjaku nego i sam svojim ponašanjem stalno narušava svečani ton i sakralni patos i time izaziva smijeh. Riječ je o povijesnoj osobi, o don Antonu Kujišu, oko čije su se ličnosti splele neke istinite i poluistinite anegdote iz njegova života o neprimjerenim njegovim postupcima zajedno s opće poznatim sižeima iz šaljivih priča o popovima. Jedan pripovjedač u Pražnicima kaže da je on bio rodom iz Visa i da je bio župnik u Humcu, »ali slabo je već znao kako je uči tamo kad je bi u školan« (neobjavljeni tekst br. 30 moje rkp. zbirke). Na Hvaru sam čula da je bio svećenik u Sv. Nedjelji na Hvaru i na otoku Braču, da je bio rodom iz Komiže na Visu, a da je umro prvih godina našeg stoljeća (približno oko god. 1905).²² Osim naših tekstova br. 46, 47 i 48 i njihovih varijanata navedenih među napomenama, čula sam i više šaljivih priča o popu Kujišu. Njegov lik izlazi iz tih priča živo oslikan, podjednako kao standardan tip popa iz šaljivih narodnih priča i kao moguća realna figura neukog popa u zabačenom dalmatinskom selu, komu su draga ovozemaljska zadovoljstva, i koji s mješavinom lakrdijaštva i fanatizma na svoj priprost način drži puku zorne sugestivne propovijedi s insceniranim spektaklima i izmišljenim čudesima; pred pretpostavljenim biskupom uvijek je u neprilici zbog svoga nesvećeničkog ponašanja i totalne neukosti, a sa svim time veoma je blizak puku, koji je od njega stvorio svoj folklorni lik proniknut naizmjenice i oštrom satiroj i pomalo simpatičnom komikom.

Propovijedi mu završavaju komičnim efektom: zbog burlesknih metafora kojima se služi (naš tekst br. 47 *Koze si mi dao*; usporedba neba i pakla s dvjema rupama pod mazginim repom, rkp. 884 I, br. 170; papirići rasuti iz rukava kao slika grijesnih duša što lete po paklu, rkp. 884 I, br. 121); zbog smiješna neadekvatnog položaja u kojemu se pop Kujiš zatekne u toku svoje propovijedi (naš tekst br. 46 *Božji glas kroz tapun*; pavši u bačvu, pusti da mu ispod rukava izleti golubica, koja je trebala poslužiti kao utjelovljenje sv. Duha, rkp. 884 I, br. 170); zbog crkvenjake ili sluškinjine iznenadne realističke replike u trenutku kada bi narod u crkvi trebao biti fasciniran događanjem tobožnjeg čuda (kada križ »sam« izlazi iz sakristije, crkvenjak viče da su mu spale hlače, a kada pop najavljuje narodu da dolazi Duh sveti u obliku golubice, sluškinja viče da ga je pojela mačka, rkp. 884 II, br. 41; crkvenjak treba za vrijeme propovijedi triput zapucati iz »maškula« kao znak božjega čuda, no odjednom vikne da više nema praha ni olova, rkp. 884 II, br. 54 i 127); zbog aluzija na svoje praktične potrebe u toku trajanja propovijedi (propovijed o ukradenim kokošima, rkp. 884 I, br. 20; prigovor sluškinji, za vrijeme mise, što nije obukla »mudonte«, kad je začuje kako kašlje, rkp. 884 I, br. 119 i bračka rkp. zbirka Bonifačića Rožina, tekst br. 156; davanje uputa sluškinji u toku mise kako da priredi ribu za ručak, rkp. 884 I, br. 170); zbog nepriličnih riječi u propovijedi (prigovor

²² Rkp. INU 884 I (kao bilj. 13), tekst br. 117 i pripovjedačeva dopuna uz br. 120. (U našem tekstu br. 47 ime je Ivan.) — Vidi o prezimenu Kuiš ili Kuljiš na Braču (koje potječe od doseljenika iz Komiže na Visu): Andre Jutronic, *Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču*, ZNZO, 34, 1950, str. 60, 85. i 221.

vjernicima što su razbili zlatnu, srebrnu i drvenu »mostrancu«, pa sad neka ljube popa Kujiša u stražnjicu — priopćenje moje šurjakinje Rine Mašera-Stulli, koja je to čula od pok. slikara Ive Dulčića, i tekst br. 11 bračke rkp. zbirke G. Antunca). Komična su Kujiševa izmotavanja kad ga biskup prekorava zbog neznanja i neprilična ponašanja: naš tekst br. 48 o muhi u kaležu; Kujiš se opravdava da mora ispijati misno vino iz kaleža jer uvijek misli na to da je ono Isusova krv (rkp. 884 I, br. 120; rkp. 884 II, br. 55 i br. 125 i bračka rkp. zbirka Bonifačića Rožina, tekst br. 155); Kujiš objašnjava biskupu da je između njega i sluškinje Mandine u postelji uvijek daska, a uklanjaju je samo onda kada dođe »napast« (rkp. 884 I, br. 118; rkp. 884 II, br. 125); kad spava s biskupom, Kujiš ujutro pomisli da je uza nj Mandina (rkp. 884 II, br. 55). Kad neki Vlah zaprosi sluškinju Mandinu, Kujiš ga tješi da je dijete što ga je ona nosila i pobacila bilo »ništo malašno« (rkp. 884 II, br. 53). Došavši u Zadar i Zagreb, Kujiš se čudi kako ga ondje svi poznaju, a ne sluti da mu je na leđima napisano ime (rkp. 884 II, br. 56 i neobjavljeni tekst br. 30 moje bračke rkp. zbirke).²³

U »šildinskim« rugalicama, kako smo vidjeli, komika izračuje iz suprotstavljanja dviju normi ponašanja, iz ludih postupaka učinjenih s pretenzijom na mudrost i ozbiljnost. U šaljivim pričicama o popu Kujišu (ili kojem drugom popu) nastaje komika iz prekoračenja tabuiranih granica, iz kontrasta stvorenog prodorom svakidašnjice u sakralni patos. U obadva se slučaja miješaju i presijecaju na komičan način različiti svjetovi, različite životne sfere. Moderni se vicevi temelje također na suprotstavljanju različitih životnih sfera. Između tradicijskih šaljivih priča i modernog vica postoji široka skala prijelaznih oblika — a jedan je takav primjer popularna bračka pričica o pepelu pokojne tete Mandine (naš tekst br. 41).

Naš tekst završava time kako su Bračani »pojeli« tetu Mandinu dobivši njezin prah u paketu iz Amerike — u vjeri da se u paketu nalazi brašno. Vicevi s istom temom pričaju se, kao crni humor, u Švicarskoj, Čehoslovačkoj i nekim drugim zemljama.²⁴ Ostale bračke priče o pepelu tete Mandine nastavljaju se tako da njezini rođaci, ražalošćeni saznanjem o sadržaju paketa, zajednički i svečano obave nuždu na istome mjestu pa zatim uz počasti ukopaju u groblje svoju »tetu Mandinu« (neobjavljeni tekst br. 3 moje bračke rkp. zbirke i zapis dodan Antunčevoj bračkoj rkp. zbirci iz pera Ive Jelinčića, pjevača opernog zbora u Zagrebu u. m., rodom iz Postira na Braču, te tekst br. 217 u rkp. zbirci 884 II). Posljednji navedeni primjer potječe s Brača premda je zapisan u Zastražišću na Hvaru — pripovjedačica je rekla: »To je bilo negdje iza rata, to je živa istina, to je pop iz Brača priča, don Visko, on je s Brača«. U zapisu Ive Jelinčića, koji je beletristički obilno dopunjen opisnim deta-

²³ Anegdote o popu Kujišu, koji je bio župnik na Braču i na Hvaru, na obadva su otoka međusobno tako bliske i povezane, da smo među primjerima naveli i one tekstove koji su zapisani na Hvaru (rkp. INU 884 I i II). U nekim primjerima Kujiševo ime nije izričito spomenuto, ali se iz konteksta vidi da je riječ o njemu (rkp. INU 884 II, br. 125 i 127). Inače, siže šaljivih priča o popu Kujišu znatnim dijelom nisu lokalni, nego su na njegovu osobu preneseni poznati međunarodni sižeji.

²⁴ Usmeno saopćenje Maxa Lüthija, Dagmar Klimové i Eve Vrabcové.

ljima, događaj je proširen i ovom epizodom: svi rođaci tete Mandine uzmu »purgant« da bi zajednički obavili nuždu, osim maloga Keka, koji je to već prije obavio, pa sada treba »da moli pojde na Priko i da donese oni bokun zije Mandine«.

Ova je šaljiva priča građena na modernim rekvizitima (avionske pošiljke iz Amerike, spaljivanje mrtvih u krematoriju) i odnosi se na realne životne situacije neposredno poslije 2. svjetskog rata, kada su u tadašnjim teškim ekonomskim prilikama rođačke prekomorske pošiljke, osobito u Dalmaciji, često imale veliku važnost. U priči se zrcale oni posebni odnosi američkih iseljenika prema rodbini u zavičaju. U isti se mah njome nastavlja šaljiva pripovjedačka tradicija dalmatinskoga kraja — tu je ona britka poruga podjednako upravljena prema vlastitom siromaštvu i neupućenosti, kao i prema smiješnim imućnim iseljenicima što nemaju drugog posla nego da šalju tetkin pepeo u paketu. Tu je i ono za šaljive priče tipično poigravanje sa svetinjama, nadvladavanje makabričnosti komikom, pa napokon i ono šaljivim pričama mило građenje komike na skatološkoj temi. Ali komika ne izrađuje iz skatološke teme same po sebi kao u tradicijskim šaljivim pričama, nego se njome — tj. onim svečanim pokapanjem izmetina — zaoštreno poantira poruga nad obadva suprotstavljena svijeta priče. Približivši tradicijska obilježja šaljive narodne priče aspektima modernog vica, priča o teti Mandini ostvarila je jednu od mogućnosti suvremenog postojanja narodnih priča.²⁵

Na drukčiji način od šaljivih priča osebuje su bračke povijesne i mitske predaje i bračke legende.

U pričanju o zakopanom blagu, o grčkim gomilama, o svecima zaštitnicima i njihovim čudima, o vilama, macićima, morskim ljudima, *Rudici*, *štringunima*, *kozlacima*, *dušama od prigatorija* — specifičnost pretežno nije u osnovnim motivima, koji su, kadikad s manjim a kadikad s većim modifikacijama, poznati i drugdje po Dalmaciji a i šire, nego su ta pričanja uobličena osebuje za Brač kroz svoje domaće likove, kroz bračke lokalitete i ugrađena zbivanja iz povijesti Brača, s uvjerenjem da se svaka ispričovijedana zgoda desila upravo na onome mjestu i upravo onim ljudima o kojima je u pričanju bila riječ.

Uz sve se te predaje donose potrebne analize i komparativna dokumentacija u napomenama poslije naših tekstova, a ovdje se osvrćemo sažeto samo na nekoliko karakterističnih legenda i predaja.

Petar Sočo ispričovijedio je predaju o skoku sv. Jurja s Biokova na brdo kraj Nerežišća, gdje su ostali utisnuti tragovi njegove noge i noge njegova konja (br. 56). Predaje o čudesnom skoku i utisnutim tragovima općenito su rasprostranjene, no ovdje je tipično ime svetog Jurja kao izvođača skoka (inače se takvi skokovi obično pripisuju epskim junacima, ponajčešće Kraljeviću Marku).

Sveti Juraj nije slučajno postao na Braču protagonistom predaje u čudesnom jahačkom skoku. Prenošenju na nj funkcije junačkog skaka-

²⁵ Priča o pepelu tete Mandine ovdje se djelomice prikazuje prema članku *O šaljivim narodnim pripovijetkama na hrvatsko-srpskom prostoru* u mojoj već spomenutoj knjizi *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, str. 142—143.

ča pridonio je kult sv. Jurja i mnogobrojne njegove crkvice po Braču, a dijelom i ikonografski prikazi tog sveca u liku konjanika.

Povjesničar Brača, pučiški župnik Andrija Ciccarelli ima u svojoj poznatoj knjizi o Braču (1802) poseban odjeljak posvećen bračkom štovanju sv. Jurja Mučenika (po pišćevu tumačenju, solinskog biskupa ubijenog od Dioklecijana) i nabraja crkve koje su mu posvećene na otoku — u blizini Pučišća, Pražnica, Nerežišća, Bobovišća i dr. Uz naslovnu stranu knjige donosi Ciccarelli sliku sv. Jurja kako ubija zmaja.²⁶ Kasnije je kult solinskog sv. Jurja prenesen na sv. Jurja viteza, znamenitoga palestinskog zmajeubojicu.²⁷

U nekoliko starih bračkih crkvice, posvećenih sv. Jurju, nalaze se reljefi sveca na konju u času dok ubija zmaja: na Velikoj Bračuti kod Pučišća, u Straževniku (između Pražnica i Gornjeg Humca) i iznad Nerežišća.²⁸ Po srednjovjekovnoj crkvi iznad Nerežišća cijelo se brdo na kojemu se ona nalazi prozvalo Jurjevo brdo, a na tom su brdu, prema predaji, utisnute i svećeve stope. Crkvice »se vidi s napuštenih vinograda na zapadu i pašnjaka visoravni na istoku, obraslih smrčom i česminom i bdiye nad krševitom zemljom otoka sa svojim titularom, starim zaštitnikom Brača«.²⁹

Predaja o stopama sv. Jurja, koji je s Biokova skočio s konjem na Brač, čuva možda u sebi neke tragove kulta solinskoga kršćanskog mučenika. Nazor je u *Pastiru Lodi* pokušao suprotstaviti bračke kultove obaju svetaca i tom je zgodom prepričao i predaju o Jurjevima stopama na istočnom žalu Brača, gdje se vide »kraj mora goleme ljudske i konjske stope u kamenu: 'Gle! Tu je on skočio s biokovskog bila, preko kanala, na naš otok. To mu je prvi trag. Prođe čitavim Bračem tražeći zmaja'.« (Lokalizacija skoka ne odgovara našoj nerežiškoj.)³⁰

Dvije priče u našem izboru govore o svetom Ivanu. Prva je šaljiva priča, u njoj se sv. Ivan i vrag nadmeću međusobno, pa se svetac svaki put pokaže pametnijim od vruga (br. 10). Druga je vjerska legenda o čudotvornom sv. Ivanu povaljskom (br. 54). Karakteristično je u prvoj, šaljivoj priči svećevo ime, koje pokazuje da je na bračkom tlu ime sv. Ivana potisnulo iz te šaljive priče imena drugih aktera zahvaljujući to proširenoj tradiciji o sv. Ivanu na Braču, a naročito u povaljskoj okolici.

U kultu sv. Ivana povaljskog, slično kao i onome sv. Jurja, stopila su se u toku stoljeća dva lika. U štovanju sv. Jurja istisnuo je opći kršćanski svetac domaćega, dok je u Ivanovu kultu proces bio obrnut.

U Povoljima, mjestu gdje se već oko 6. stoljeća nalazila velika starokršćanska bazilika s krstionicom (na temeljima starijega poganskog žrtvenika), »krajem 9. i početkom 10. stoljeća počinje hrvatska povijest

²⁶ *Osservazioni sull'Isola della Brazza e sopra quella Nobiltà del Sacerdote* Andrea Ciccarelli, parroco di Pucischie, Venezia 1802, str. 41—42.

²⁷ v. Dasen Vrsalović, *Povijest otoka Brača*, »Brački zbornik«, 6, Supetar 1968, str. 265.

²⁸ *Kulturni spomenici otoka Brača* (članak: Kruno Prijatelj, *Novi vijek*), »Brački zbornik«, 4, 1960, str. 174—179. — Reprodukcijske reljefa s likom sv. Jurja nalaze se na str. 165 (Straževnik), 172 (Pučišća), 174 i 175 (Nerežišća).

²⁹ *Kulturni spomenici* (kao bilj. 28), (članak: Davor Domančić, *Srednji vijek*), str. 121. — Slika crkvice sv. Jurja iznad Nerežišća objavljena je na str. 117.

³⁰ Vl. Nazor, *Pastir Loda* (kao bilj. 1), str. 176.

velikim i glasovitim benediktinskim samostanom sv. Ivana«; tu je godine 1250. napisana ćirilicom (bosančicom) Povaljska listina, koja je po svome predlošku iz god. 1184. »najstarija listina pisana hrvatskim jezikom«, a iste 1184. god. uklesan je i nadvratnik benediktinske crkve, poznati Povaljski prag s prvim sačuvanim stihovima u Hrvata.³¹ Taj, dakle, benediktinski samostan »uzeo je ime sv. Ivana Krstitelja po staroj crkvi — krstionici, koja je bila posvećena Kristovu Preteći«.³² No Ivana Krstitelja potisnuo je iz tradicije domaći pastir Ivan, koji je, kako se pretpostavlja, nekoć ležao pokopan u povaljskoj samostanskoj crkvi u starokršćanskom krsnom zdenču; bio je »monah mjesnog samostana. On je umro na glasu svetosti i do danas je u Povoljima čašćen kao svetac. Pripovijeda se, da je bio brački knez i da je, prilikom ulaska u samostan, obdario opatiju zemljišnim posjedom. U samostanu je, jer nije bio školovan, obavljao službu pastira.«³³

Oko njegova groba splele su se, čini se još od srednjeg vijeka, legende i običaji na crkveno-folklornoj osnovi.

Prostor staroga krsnog zdenca, štovanog kao grob sv. Ivana, koji je neznano otkada prazan, postao je mjestom pobožnih hodočašća. Već je župnik Ciccarelli u 18. stoljeću shvatio folklornu dimenziju kulta tog groba pišući o praznom, uvijek vlažnom grobu, što ga stoljećima posjećuju vjernici tražeći ondje milost; »narodna je tradicija razglasila da je tu bio pokopan neki veliki Sluga Božji, čije su tijelo prenijeli u Mletke stari Mlečani, pobožni sakupljači svetih Tijela«. Ciccarelli je ujedno donio transkripciju teksta Povaljskog praga. No tekst je bio pogrešno pročitao, a proizlazilo je iz tog čitanja da je u tekstu riječ o grobu Ivana kneza s Brača, koji je, postavši monahom, darovao svoju zemlju crkvi.³⁴ Čini se da je ovaj rani neuspjeli pokušaj znanstvenog odgonetanja napisao postao i sam izvorom daljih legenda.³⁵

Znatno prije Ciccarellija, u danas već izgubljenoj rukopisnoj knjižici pučiškog plemića Petra Dominisa (1654 — 1728), nazvanoj *L'idea dell'isola Brazza*, koja je bila nađena među Ciccarellijevim spisima, a prikazao ju je V. Brunelli u svojoj raspravi o Ciccarelliju, donosi se topografski opis otoka, protkan narodnim legendama. Uz ostalo, opisuje se kulturno mjesto u povaljskom samostanu, koje je očito identično s »grobom sv. Ivana«, ali se svetac u sačuvanom citatu ne spominje. Dominis

³¹ Citati su uzeti iz Šimunovićeve *Brača* (kao bilj. 7), str. 70. i 71. Opširnije o Povaljskoj listini i pragu vidi u knjigama: Ivan Ostojić, *Benediktinska opatija u Povoljima na otoku Braču*, Split 1934, str. 28—67 i Ivan Ostojić, *Povlja, Povijesni prikaz*, Split 1968, str. 40—55.

³² Ostojić, *Povlja*, str. 37.

³³ *Isto*, str. 55—57. — Opis krsnog zdenca, odnosno groba sv. Ivana vidi i na str. 19. i 60, te u spomenutoj knjižici *Benediktinska opatija*, str. 24. i 23 (gdje se objavljuje snimak oltara i groba).

³⁴ Ciccarelli, *n. d.* (v. bilj. 26), str. 34.

³⁵ Ivan Ostojić, krećući tragom legende, pretpostavio je da je Ivan »živio u Povoljima i to ne kasnije od 12. stoljeća«; ujedno je pokušao ući u trag moćima sv. Ivana povaljskog u jednoj od mletačkih crkava. Vidi o tome: *Benediktinska opatija*, str. 25—27. U knjižici *Povlja*, međutim, suzdržan je prema sličnim pretpostavkama (v. str. 57).

kaže: »Svake godine dana 24. lipnja u velikom se broju povlače otočani, plemići i pučani, da odaju počast tijesnome mjestancu za vršenje pokore, što se nalazi ispod zemlje kraj oltarskih stepenica, sa stalnim znojem sjajnih vodenih bisera, koji, kao očevidno čudo, ne kvase osobu koja tamo uđe, ne moče odjeću, i ono naposljetku daje utjehu dušama onih ljudi što ondje štuju i časte to sveto mjesto... Tamo je kroz uska vratašca, kao u rajski vrt, lak ulaz svakoj, pa i neobično debeloj osobi, bilo ženskoj ili muškoj, na opće udivljenje onih koji su to iskušali, premda se čini kao da ne može ući ni dijete nježnih godina.«³⁶

O hodočašćima svečevu grobu na Ivanjdan (24. 6), sve do novijeg vremena, svjedoči Ivan Ostojić navodeći da se »toga dana zgrćao u Povlja narod na grob sv. Ivana Povaljskoga iz Brača, Rogoznice, Makarskog primorja i Zagorja« i da »i danas puk u Poveljima bosonog ulazi u grob sv. Ivana Povaljskoga, namače pamuk po vlažnim stijenama groba«, pa to upotrebljava kao lijek.³⁷

Na osnovi tih običaja i kultova razvile su se legende o mjesnom svecu Ivanu povaljskom. Ivan Ostojić objavio je svoj zapis legende — za koju kaže da je općenito poznata u Poveljima i okolici — prema pričanju devedesetogodišnje nepismene starice Laure Ostojić-Knežić. U legendi se govori da je »živio u Poveljima sveti čovjek Ivan, a bio je pastir«, da je bio i brački knez, koji je svoje imanje ostavio samostanu, gdje je umro kao svetac (što je vjerojatno odjek pogrešno pročitano natpisa na Povaljskom pragu). Ostojić spominje i »kamen sjedalo kneza Ivana«, o kojemu se priča u blizini nekadašnjeg naselja Graca. Dalje se u legendi pripovijeda kako je sveti Ivan pasao ovce, »a narod poznaje u Šćirovoj Glavi stijenu, na kojoj je obično u paši sjedio, te kamen, na kojemu je molio i u kojemu je ostao otisak svečevih koljena«. Priča se zatim o kugi, kako je htjela doći u Povlja, ali ju je svetac izlemao pastirskim štapom sa 150 metara daljine i pri tom govorio: »Šukadar bukadar, kuga u Povelja nikadar«. Iz Šćirove glave dolazio je u samostan ploveći morem na kabanici, a kad jednom ne htjede u nečemu poslušati opata, kabanica mu to veče nije plivala (AT 827). Svoju sestru Martu učio je »kako će položivši svoje stopalo na njegovu nogu ugledati nebesku slavu«. Kada su Mlečani ukrali svečev mrtvo tijelo i ukrkali ga na brod, izvezoše ga do Zaglava, ali se tada brod zaustavi. Vrate se natrag i vide da je u grobu ostao zaboravljen svečev opanak. Uzmju ga, i sad »sve do Mletaka svaka voga milju puta. U Mlecima mu se crkva sva zlatom sja«.³⁸

Vjerojatno je u ovaj niz legendā o Ivanu povaljskom uključeno kazivanje nekolicine pripovjedača a ne samo spomenute starice. Taj Ostojićev tekst bio je očigledno izvorom priči o sv. Ivanu u *Pastiru Lodi*,³⁹ a i tekstu što ga objavljujemo u našoj zbirci (v. br. 54), premda se u usmenom pričanju literarna i folklorna tradicija međusobno dopunjuju.

³⁶ V. Brunelli, *Andrea Ciccarelli*, »Scintille«, god. 3, Zadar 1889, br. 15. — Brunellijev članak o Ciccarelliju izlazio je u više nastavaka novina »Scintille« (br. 13—14, 15, 17, 20 i 21 god. 1889). Vidi i članak: Andre Jutrović, *Petar Dominis (1654—1728) i njegov rukopis o Braču*, »Mogućnosti«, 17, Split 1970, br. 8, str. 924—927.

³⁷ *Benediktinska opatija* (kao bilj. 31), str. 27. i *Povlja*, str. 60.

³⁸ *Benediktinska opatija*, str. 24—25; v. i *Povlja*, str. 57.

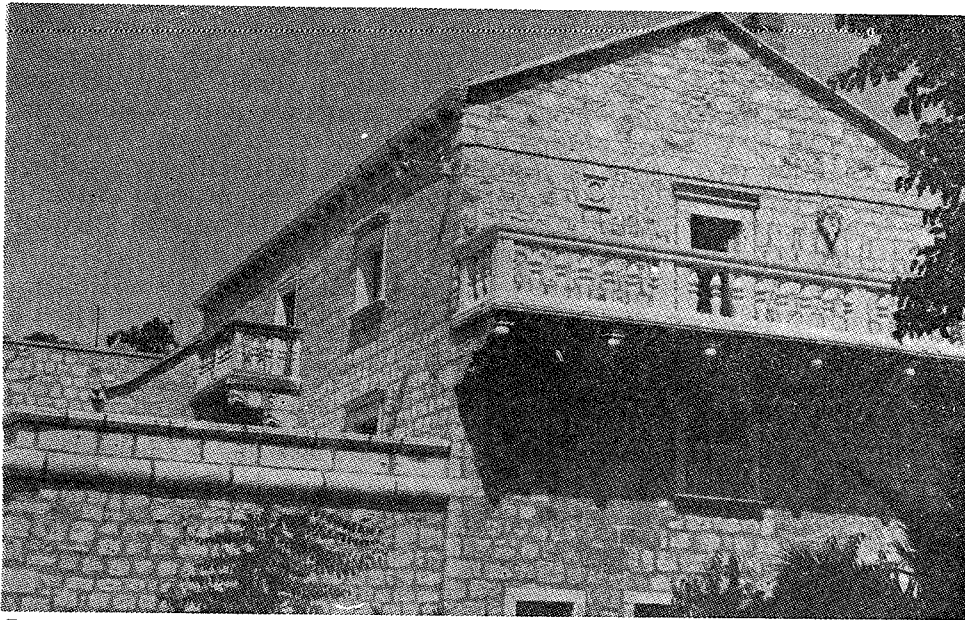
³⁹ *Pastir Loda* (kao bilj. 1), str. 183—185.

Pripovjedač Marinko Baković. Snimio J. Miličević, 1969. Fototeka INU, br. 4733.

»Kuća u kući« u Bolu. (Vidi tekst 49.) Snimio J. Miličević, 1969. Fototeka INU, br. 4743.

Renesansno-barokna palača u Bolu. (Vidi tekst 50.) Snimio J. Bezić, 1969. Fototeka INU, br. 4714.

Nikola Bonifačić Rožin ima u svojoj bračkoj rukopisnoj zbirci ovaj zapis legende o sv. Ivanu:

»Kad je kuga morila Povlja, bio je u Povljima sveti Ivan, pastir. On je sta malo dalje od sela, na Šćirovon glavi. I on vidi kugu gdje dolazi. I udrio je ščapon po glavi i reka: »Šukadar, bukadar, u Povlja više nikadar.« I kuga je pobigla, i krvavo je bilo more, kako ju je on udri. Na ton mistu je sagrađena jedna mala kućica u gomili i tu je kip svetoga Ivana, i njegove se stope još i danas vide u kamiku, od toga kipa pa malo naprid, kuda je on po glavici hodija i pasa ovce.« (Kazivao Stipe Ostojić u Povljima.)

Legende o sv. Ivanu povaljskom pripadaju tipičnom krugu legendarnih priča o svetim neukim ljudima, ugodnim bogu usprkos svome neznanju ili upravo zbog toga. Tu neukost obilježuje svečavo pastirsko zanimanje te opanak i štap kao njegovi znakovi, plivanje na kabanici i dr. Takve legende o priprostoj svetosti stekle su svjetsku književnu slavu putem Tolstojevih *Narodnih priča*, a u nas su one dobro poznate u hrvatskoj glagoljskoj književnosti.⁴⁰

Brač je sa svojim tzv. »ilirskim« popovima — koji nisu znali latinski, nego su im mise bile glagoljaške a pisali su bosančicom — i sa svojim nekoć priprostim nezaređenim pustinjacima bio pogodno tlo za širenje legende o domaćem neukom svecu pastiru.⁴¹

Sv. Ivan u našoj legendi preuzeo je na se i funkciju gonitelja kuge, koja se drugdje općenito, pa i na Braču, pripisuje svetom Roku (v. naše tekstove br. 53 i 55).

O bračkim se crkvama pričaju i druge legende. Petar Dominis u već spomenutoj rukopisnoj knjižici o Braču opisuje čudo u župnoj crkvi u Donjem Humcu, koje se navodno dogodilo za njegova života: u Gospinoj kapelici naslikana je stara freska, koja je s vremenom gotovo potpuno izbledjela. Jedne noći zazvone sva zvona, a ljudima, koji su dotrčali, ukaže se bijeli oblačak, pa dok su stari zidovi kapele bili pokriveni kapljama vode, freska je ponovo zasjala u punom svjetlu svojih boja. To se zatim događalo više puta u godini privlačeći zadivljene vjernike, koji su skupljali one kapi vode u posude i njima se liječili. No Dominis primjećuje da je bilo i onih koji nisu vjerovali u to čudo, nego su izbijanje vlage tumačili kao prirodnu pojavu. Slično se čudo pripisivalo i jednoj maloj freski u crkvi sv. Jurja kraj Nerežišća.⁴²

Freska u Donjem Humcu potječe s kraja 13. st. i jedina je sačuvana srednjovjekovna slika na Braču.⁴³ I Šimunovićev *Vodič* spominje legendu o

⁴⁰ U hrvatskim i srpskim pričama poznat je legendarni motiv o pravedniku (najčešće bogougodnom neukom pastiru ili oklevetanom svetom čovjeku), koji plovi na svojoj kabanici preko mora ili rijeke; motiv je često povezan s onim o nekoj manjoj počinjenoj krivici zbog koje sveti čovjek određenog dana ne može ploviti na kabanici. Vidi moju knjigu *Istarske narodne priče*, tekst br. 86 i pregled varijanata na str. 189—190.

⁴¹ Vidi o »ilirskim« popovima i glagoljašima na Braču: Andre Jutronic, *Bosančica na Braču* u knjizi *Iz kulturne prošlosti Brača* (kao bilj. 2), str. 188—196; Vrsalović, *Povijest* (kao bilj. 27), str. 264—265, 269 i 283—284.

⁴² Brunelli, *Andrea Ciccarelli* (kao bilj. 36).

⁴³ v. *Kulturni spomenici* (kao bilj. 28), str. 149.

čudotvornom izbijanju rose po njoj »svakoga siječnja, na dan mjesnih štovatelja sv. Fabijana i Sebastijana«; on drži, štoviše, da se ta dragocjena freska sačuvala »zahvaljujući Gospinu kultu, prepričavanju o njezinoj čudotvornosti«.⁴⁴

Osim starih zapisa o legendama, postoje i autentični dokumenti iz proteklih stoljeća, koji osvjetljavaju današnje primjere bračkih usmenih predaja. Čitamo u našem tekstu br. 101 o don Roku kako je bio »puno moguć pop«, kako je noću odlazio na groblje proklinjati zle duhove i kako je izagnao »griha paklenog« iz opsjednute djevojke. U tekstu 88 čitamo, slično tome, o padre Foršu Petrinčiću, koji je išao noću u štoli s malim zvončićem svete Jelene i kupio za sobom mrtve, vukodlake, sve dok ih ne bi doveo na grobljanska vrata. Napokon, u tekstu 95 čitamo kako je fratar »dozvaov vukodlaka pod zvonce«, moleći i zvoneći dozvaov ga je u crkvu, da bi ga ondje u njegovu grobu ljudi probili.

Da pričanja o probadanju mrtvacu nisu ostajala samo na riječima, na usmenoj predaji, nego su se provodila i na djelu, svjedoče zapisnici o sudskim procesima i raznim istragama iz prošlih stoljeća.

Andre Jutronić objavio je dokumente o vizitacijama na području hvarske biskupske kurije, među njima i one o vizitacijama Brača što ih je obavio biskup Petar Cedulin, Zadrani, premješten na Hvar 1581, koji je, sudeći prema njegovim naredbama i uputama, »bio odlučna i autoritativna ličnost«.⁴⁵ Taj ugledni biskup Zadrani naišao je u Sutivanu na Braču na popa Mateja Andrijaševića, Poljičanina, dobjeglog na Brač vjerojatno sedamdesetih godina 16 st. zajedno s ostalim Poljičanima, koji je bio »illirici idiomatis« i zapisnike sastavljene latinskim i talijanskim jezikom potpisivao je bosančicom (a jedino njegovo talijansko pismo napisao je u ime popa Mateja drugi pisar); taj pop Matej nije mogao pokazati vizitatoru matične knjige jer mu ih je navodno uzeo neki došljak, pa je na komadu papira bilježio imena krštenih, a i to svega nekoliko mjeseci; pričalo se o njemu »da vrši snošaj u svojoj kući s Petricom, ženom Mihovila Vlahovića« i da je otac njezina trogodišnjeg sina Ivana, pričalo se da je »javno plesao pijan«, i viđali su ga tako pijana »da se nije moglo razumjeti što govori niti je mogao stajati na nogama.«⁴⁶ Bilo je naravno, i blažih izjava o njemu, moguće je da su ga neki mještani željeli ocrniti a drugi braniti pred biskupom, ali ukupna slika o popu Mateju daje predodžbu o neukom pučkom župniku, donekle sličnom popu Kujišu, no ne samo njemu.

Ovi dalmatinski pučki popovi iz proteklih stoljeća bili su po svojoj djelatnosti zaista »puno moguć popovi«, utonuli u narodna vjerovanja i magiju, egzorcisti i progonitelji vještica i vukodlaka u neraspjetivom prožimanju poganskih i kršćanskih predodžbi, baš kao u našim netom navedenim tekstovima. Takav je bio i pop Matej Andrijašević, pa ne iznenađuje što je biskup Cedulin vodio protiv njega god. 1598. jednu naoko neobičnu istragu.

⁴⁴ Šimunović, *Brač* (kao bilj. 7), str. 32.

⁴⁵ Andre Jutronić, *Vizitacije u Arhivu biskupske kurije u Hvaru*, »Starine«, knj. 51, Zagreb 1962, str. 113—221. (Informaciju o vizitatoru Cedulinu vidi na str. 120.)

⁴⁶ *Isto*, str. 127, 198, 199, 208—213, 216. i 217.

Po tužbi Paskala Nadaliya (Božičevića) poduzeo je Cedulin istragu protiv popa Andrijaševića zbog skrnavljenja leša Paskalova rođaka Prijama Nadaliya, koji je umro u Milni i bio odande dovezan u Sutivan da bi do pogreba ostao smješten u sutivanskoj crkvi. Prema Paskalovoj tužbi, župnik i još nekolicina mještana (Marko Bilovinović, sin mu Zvane, Jerolim Ljubetić i Vinko Nižetić te Nikola s Korčule, sluga Hanibala Nadaliya) proboli su u noći nakon Uskrsnuća s nekoliko udaraca bodežom leš njegova rođaka Prijama. Slugu Nikolu pozvali su, prema njegovu vlastitom pričanju, ostali da u crkvi drži svijeću, »uz prisutnost svećenika, koji je, odjeven u kotu i štolu, stajao s križem u ruci nad spomenutim lešom, zaklinjući ga na slavenskom jeziku«. Kada se glasina o tome proširila, tužitelj je u svojoj kući o ponoći slušao treskanje vratiju i lupu na krovovima te vjeruje da su to činili spomenuti prijestupnici da bi prikriili svoje nedjelo. U toku istrage izjave su bile drugačije i proturječne, vjerojatno u nastojanju da se krivnja skine s osumnjičenih a posebno s popa Mateja. Pop izjavljuje da je pošao noću u crkvu, čuvši od sluškinje da ga traže Nikola i Zvane jer da su čuli neku buku u crkvi; ondje da je zatekao spomenute mještane, koji mu rekoše da prekrivaju leš, da bi ga zaštitili od miševa. Ostali zatim u istrazi izjavljuju da je pop došao u crkvu s knjigom u ruci u običnoj odjeći i nije ništa ondje činio. Marko Bilovinović, crkveni prokurator, priznaje o sebi da je on, čuvši o buci u crkvi, rekao da je slušao o tome. »da djelovanjem vruga ljudski leševi mogu hodati i škoditi ljudima, no ako im se radi zaštite zabode mali crni trn u bilo koji dio tijela, neće moći škoditi, i tako mu ja stavih spomenuti trn pod nokat jednog prsta na ruci«.⁴⁷

Što se one davne uskrsne noći zaista odigravalo u sutivanskoj crkvi, nećemo saznati, kao što to nije saznao ni biskup vizitator, ali jedva bi moglo biti istinito da je pop, došavši noću u crkvu, povjerovao izmišljotini o miševima i mirno izišao iz crkve. Znamo da je prokurator crkve u tim istim noćnim satima zaista zabo trn u mrtvacu i znamo kakva se priča pronijela i bila od biskupa prihvaćena kao realno moguća o noćnim obredima bračkog popa, Poljičanina Mateja, nad mrtvacem u crkvi — pa je sve to dovoljno da steknemo uvjerljivu predodžbu o tome kako su predaje o noćnim strašilima djelovale na životnu praksu, uključivši u nju i svećenike, i kako je ta praksa i sama bila izvorom za postanak predaja, kakve se mogu čuti sve do danas.

* * *

Do sada smo, komentirajući tekstove ove zbirke, navodili mjestimice bračke pripovijetke, predaje ili legende, objavljene ili spomenute u raznim publikacijama. Ima ih, kako je već rečeno, veoma malo. Neke, što još nisu spomenute, prikazujemo ovdje.

Dvije kratke šaljive priče iz Ložišća na Braču objavio je Mate Hraste u raspravi o bračkom čakavskom dijalektu: Ložišćanin, koji se sprema u Ameriku, prigovara ženi što mu nije sašila veće džepove jer:

⁴⁷ Isto, str. 215—217.

»A uš ću meća zloto i lire?« — Na pitanje što bi činio da je kralj, Ložišćanin kaže: »Da san kroj, spo bi na bumboku, a somo bi ji loja« (usp. AT 1925).⁴⁸

U već spomenutom romanu *Prosjaci & sinovi* pripovijeda Zagorac, vrativši se kući s težačkog rada na Braču, kako se u Povoljima okladio s popom da će pjevca dobiti onaj tko usnije ljepši san, pa pop priča da je u snu bio u raju, a težak odgovori da je on pojeo pjevca vidjevši kako su se za popom zatvorila rajska vrata.⁴⁹ Ovu poznatu priču (tip AT 1626) vjerojatno su zagorski težaci čuli na Braču, pa ju je lik iz romana prenio u prvo lice i ispričao kao svoj doživljaj.

Iz Nazorova *Pastira Lode* spomenuli smo legende o stopama sv. Jurja i o sv. Ivanu Povaljskom. U roman je ugrađena i legenda, nazvana Čudo u Bolu, o dvojici lažno optuženih i strijeljanih bolskih mesara u vrijeme francuske vladavine, iz čijih su tijela poletjele dvije bijele golubice, njihove nedužne duše.⁵⁰

Antun Ilija Carić opširno je prikazao bračke mitske predaje o *Rudici*, *orhu marinu*, mori, maciću i vukodlacima — što će biti navedeno u napomenama uz naše tekstove.

O tome kako na Braču vračare, zvane *vilenice*, »prave uzlove pomoću nekih prokletih čarolija kako bi došlo do ženidbe ili kako bi spriječili ženidbu«, pa kako se mladenci tuže da su im »učinjani uzlovi«, što ih ometa u vršenju bračnih dužnosti i osjećaju se »nekako kao vezani usljed čarolija« — svjedoče zapisnici biskupskih vizitacija u Nerežišćima god. 1668, te u Pučišćima i u Donjem Humcu 1673, o kojima je pisao A. Jutrović.⁵¹ Tu je, doduše, riječ o magijskim postupcima, no kada bi mjesto uopćene konstatacije o tome što čine vilenice bili prikazani pojedinačni slučajevi, imali bismo primjere folklornih predaja (usp. Simon-suuri D 891).

Časopis »Vijenac« donosi etiološku priču o bračkom imenu biljke vrišak: zove se Dioklecijanova kruna jer ju je tako nazvao Dioklecijan, ugledavši je u lovu dok se branio od gustih rojeva pčela.⁵²

Kontakti Poljičana i Bračana održavali su se trajno na razne načine, pa ne začuđuje da Ivaniševićeva monografija o Poljicima sadrži nekoliko predaja, lokaliziranih na Braču i donesenih u Poljica prema pričanju Bračana: onu o Bračaninu iz Postira, koga je kraj Žadra uhvatilo nevjere na njegovu brodu, ali ga *parun* (vlasnik) drugog broda, koji je bio *višćun*, pozove na svoj brod i ondje za tren uspije stišati višćune u oblacima; o mornaru Bračaninu iz Splitske, koga je blizu Lošinja zahvatio *šijun* (vjetar, morska pijavica), ali on načini zaštitno Salamunovo slovo i baci nož crnih korica prema šijunu te pogodi ondje višćuna u oko i u isti čas stiša *neveru*, da bi mu poslije nekoliko dana jedan čovjek

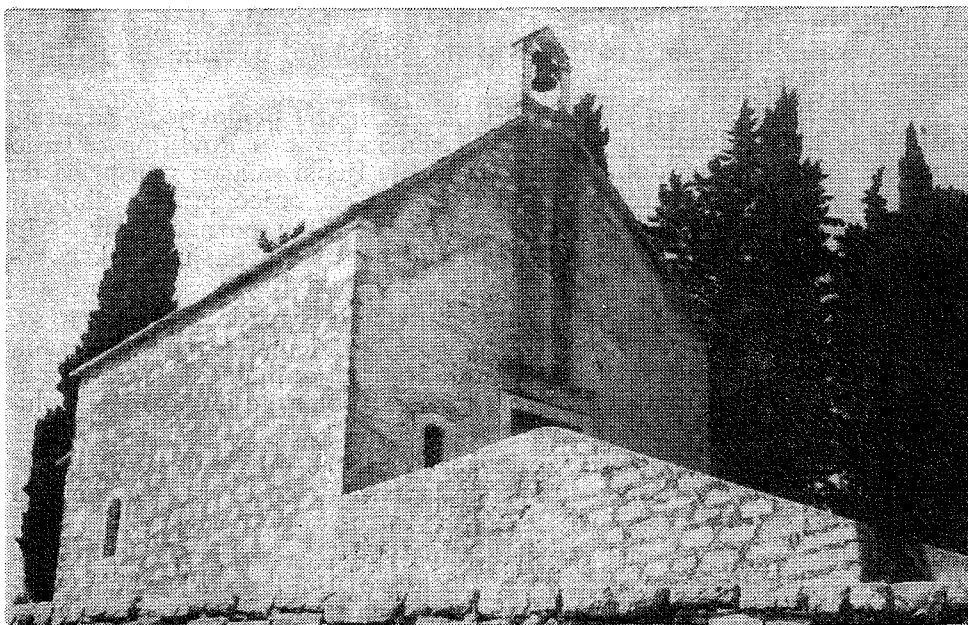
⁴⁸ Mate Hraste, *Čakavski dijalekat ostrva Brača*, »Srpski dijalektološki zbornik«, knj. 10, Beograd 1940, str. 63.

⁴⁹ *Prosjaci & sinovi* (kao bilj. 18), str. 233—234.

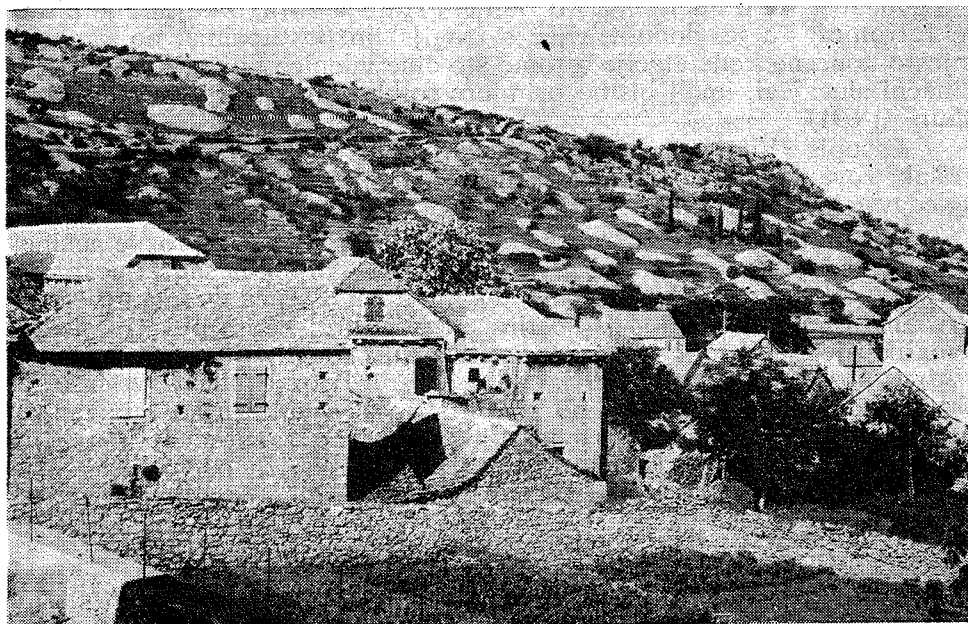
⁵⁰ *Pastir Loda*, str. 416—428.

⁵¹ Andre Jutrović, *Uzlovi i vilenice na Braču, Hvaru i Visu u 17. veku*, »Glasnik Etnografskog instituta«, 11—15 (1962—1966), Beograd 1969, str. 180.

⁵² »Vijenac«, 15, Zagreb 1883, str. 555—556.

Crkvice sv. Roka blizu Supetra. (Vidi tekstove 53 i 55.) Snimio J. Milićević, 1969. Fototeka INU, br. 4721.

Pogled na dio Nerežišća s Jurjevim brdom u pozadini. (Vidi tekst 56.) Snimio J. Milićević, 1969. Fototeka INU, br. 4654.

iz njegova mjesta, onaj isti višćun iz šijuna, ćorav u lijevo oko, vratio njegov nož i zaprijetio da više nikad ne ide na more, što mornar na svoju nesreću nije poslušao i po najmirnijem se vremenu jednog dana prevrnuo sa svojom brodicom i potonuo u moru (odgovara našem tekstu br. 88); o vješticama što su se na dan Svih Svetih sastale u jednoj konobi na Braču da kušaju novo vino, ali se tu zatekao i neki uljez, koji se prekrstio, i svega je nestalo (usp. Simonsuuri D 1831); o djevojci na Braču koja je načinila oblak, pomokrivši se u polju, i poslala iz oblaka grad na vinograd svog oca, što je naučila od svoje majke vještice (usp. Christiansen 3035).⁵³

Baldo Fertilio, koga susrećemo i kao pripovjedača u ovoj zbirci, objavio je nekoliko bračkih usmenih predaja u »Bračkom zborniku« i u »Slobodnoj Dalmaciji«: one djelomično odgovaraju tekstovima naše zbirke i bit će spomenute u napomenama (uz br. 51, 52 i 56). Osim njih, objavio je i tipičnu krašku predaju o Vićjoj jami, prodolini sjeverozapadno od Vidove gore (najvišeg vrha jadranskog otočja): priča se da su nekom težaku volovi zajedno s plugom i jarmom upali u Vićju jamu, a poslije nekoliko dana pronađen je u moru u Vićjoj luci kraj Bobovišća volovski jaram.⁵⁴

Predaju o Vićjoj jami spominje i Šimunović u svom *Vodiču* govoreći o Vidovoj gori; o samoj Vidovoj gori kaže Šimunović da »o njoj u puku žive stravične priče kao o ukletom brdu« i povezuje ih sa starom slavenskom mitologijom.⁵⁵ Šimunović donosi i predaju borbi bijelog i crnog vola, koja odgovara našem tekstu br. 85 (vidi napomenu uz taj tekst).

U napomenama uz naše tekstove (npr. o zakopanom blagu, br. 57 — 59; o kralju Rujunu, br. 14) spominju se još neki pojedinačni primjeri bračkih objavljenih priča i predaja o kojima se ovdje u uvodu ne govori.

Prelazimo na prikaz neobjavljenih bračkih pripovijedaka i predaja u rukopisnim zbirkama Instituta za narodnu umjetnost.

1. *Maja Bošković-Stulli, Narodne pripovijetke i predaje otoka Brača*, rkp. INU 885 (god. 1969):

Dio tekstova ove moje rukopisne zbirke jesu varijante pripovijetkama i predajama što ih ovdje objavljujemo. One će biti navedene u napomenama uz naše tekstove br. 4, 11, 25, 28, 29, 31, 32, 38, 41 — 45, 47, 50, 53 — 55, 57 — 62, 63 — 70, 74 — 83, 90 — 91, 92, 94, 95, 98 i 102.

Pregled ostalih tekstova u mojoj rukopisnoj zbirci: Rukopisni tekst *br. 4*: Škripljanin, jašući na magarici, obavlja nuždu, pri tom rekne »so«, magarica se pokrene i on padne u izmet; *br. 5*: ženu iz Pražnica poslije poroda liječnik treba da sašije, ona moli: »Nemojte sve sašit, neka ostane bokun«; *br. 6*: Zagorac (Bosanac) putuje vlakom a kozu zaveže rozima za zadnji vagon — kao Kovács MNK 1349 IX*; *br. 7*: AT 1735 A — pop odjene dječaka kao anđela i uputi ga da na misi objavi da je

⁵³ Ivanišević, *Poljica* (kao bilj. 11), str. 230—231. i 235.

⁵⁴ Baldo Fertilio, *Nekoliko podataka iz usmene predaje o lokalnim zbivanjima*, »Brački zbornik«, 3, 1957, str. 208—213 (posebno str. 212); Isti, *Usmena predaja s otoka Brača. Nepisana povijest*, »Slobodna Dalmacija«, Split 1952, br. 2179, str. 4.

⁵⁵ Šimunović, *Brač*, str. 121—122.

njegov otac ukrao popovu kravu, umjesto toga dječak pjeva kako je pop obljubio sve žene u selu; *br. 11*: AT 859 — stari i siromašni Ivan Galović u Nerežišćima (koji je umro prije tridesetak godina) ženio se nekoliko puta, a posljednju je ženu doveo iz Dalmatinske zagore i, došavši s njome na Brač, pokazao joj lozu, masline, zemlju govoreći da je sve njegovo; na pitanje tko će sve to obraditi, odgovorio je: »Kad dojde svak po svoje, sve je oblavrano«; mladići su mu, po starom običaju kada se ženi udovac, poslije povratka iz crkve trubili i galamili po putu i oko kuće, a Galović, da ih smiri, pozove ih sve u kuću na čast. (Premda se radi o opće poznatom tipu pripovijetke o siromašnom proscu, ona je ovdje uobličena kao autentična istinita zgodna; srodne varijante poznate su iz raznih zbirki, od kojih spominjemo: ZNŽO 37, 1953 str. 189 — 190; V. Vrčević, *Srpske narodne pripovijetke ponajviše kratke i šaljive*, 1868, str. 46; »Srbsko — dalmatinski magazin«, 1850, str. 119 i 1866, str. 81—83 = J. Pamučina, *Šaljive srpske narodne pripovijetke*, 1902, str. 6 — 10); *br. 12*: dva brata iz Bola voze se gajetom, pa kad ih zatekne nevrjeme, jedan se brzo presvuče i ostane suh, uvjerivši brata da na njegovu kraju broda nije padala kiša; *br. 13*: »ko će nas uzest« — odgovori mladić djevojci, s kojom se već godinama gleda, na njezinu aluziju o ženidbi; *br. 14*: AT 1567 — zidar podučni na posredan način gospodara, kome gradi kuću, neka ga ne hrani samim tikvicama; *br. 15*: pripovjedač opisuje kako ga je nona dolazila plašiti poslije smrti; *br. 16*: pokojnica moli da se za nju odsluže dvije mise (usp. Simonsuuri C 436); *br. 17*: umrli prijatelj se vraća da bi ispričao kako je na onom svijetu — kao »Fabula«, Berlin 1962, 1—2, str. 99 — 100; *br. 18*: događaj u Nerežišćima prije kojih trideset godina, u kojemu se priča o nekom bogatom čovjeku, koji je načinio dijete umobolnoj siroti; njezin je otac u očaju zaprijetio da će se osvetiti poslije svoje smrti, pa kada on umre, niz sablasnih pojava uznemiruje bogataševu kuću, tako da je tek neki isusovac iz Splita uspio vratiti mir (usp. Simonsuuri C 421 i B 301); *br. 20*: AT 1322 — milnarski »poteštat« šalje slugu s pismom u Nerežišća, ovaj se divi klobucima »ašešura«, njihovim cigarama i poteštatu, koji puši čak »dvije« cigare, a o izreci »o kapijo« (razumio sam) misli da je uvreda; *br. 24*: dječak, opakavši se komadom mesa, viče: »Dusi idu«; *br. 30*: pop Kujiš, ne znajući da ima natpis na leđima, čudi se kako ga u Zagrebu svi poznaju; *br. 31*: čovjek želi da ga, kad umre, ukopaju s njegovom lulom; *br. 34*: Krzyżanowski 1204; Rausmaa str. 11, 5. primjer — čovjek iz Gornjeg Humca kupi sapun misleći da je sir, pa poslije kaže: »Ja sam to za sir kupio i za sir ću pojesti«; *br. 38*: predaja o nadimku Hajdukovi obitelji Karmelića u Bolu: od starine su pasli stoku u planini i nisu gotovo ni silazili u Bol; u njihovoj blizini imali su njivu Petrinčići, a Karmelićevo je blago nanosilo štetu njihovim usjevima. Našavši Karmelićevo kozu na svojoj zemlji, jedan je Petrinčić ubije i baci preko plotu; za osvetu ga braća Karmelići dočekaju i ubiju, a na mjestu ubojstva nalazi se i danas kameni križ. Ubojica, bojeći se »sardorovih bandura« — kojima je sjedište bilo u Nerežišćima, gdje je bio i knez — pobjegne u Omiš, »i doša je tamo on kao čoban z gorie divlji, to su bili isto kao ono šta hi vidite u filmove, oni s prašumih, oni djavli. I njemu ni bilo drugega izlaza nego uvatit se

hajdukov«. Tako je hajdukovao poviše Baške Vode. Poslije se vratio na Brač, a nadimak mu je ostao; prije dva mjeseca umrla je Luca Hajdukova, posljednja od njihova roda. Ovaj hajduk, vrativši se na Brač, donio je »ona ručna žrna (. . .), ono žrno, one dvi ploče, doni hi je u torbu kad je doša« i do danas su ta »žrna« sačuvana u pastirskoj kući »u Vijetac u Šalie«. To se dogodilo za vrijeme mletačke vlasti; *br. 39: AT 751* — škrtarica pekarića dade Isusu i sv. Petru posve mali komad tijesta, a oni ga predaju drugoj pekarići da ga ispeče zajedno sa svojim kruhom; iz tijesta nastane golem hljeb, ali im pekarića dade neki sitni hljepčić, pa je Isus prokune: »Uvik pekla, a nikad sriću ne ispekla«; *br. 40: predaje o Zmajevoj spilji i Picokarskom docu kraj Murvice: picokare su tu imale zemlju, crkvicu i groblje, bile su većinom iz Grablja na Hvaru, zemlju su im obrađivali drugi, one su živjele »kao u pustinji«, zvali su ih pokornicama. Slijedi opis Zmajeve spilje, gdje su »ukresane u kamenu razne rezbarije«, među njima zmaj od kamena živca, »to ga treba vidit kakav je on, s onima zubima (. . .), iz dupje je izaša na prve dvi noge, kao ono kokodril, i otvorio one njegove čejusti s onima zubima, svaki mu je zub, mislin, od pet centimetri, prednji zubi. To je ništo lipega vidit«. Sprijeda ima »kočka sa dvanajst pipličić malih, vodi hi za sobon. Meni je pričala ova stara picokara teta Marija — jer njih se nije zvalo kako se ove švuore, ove časne naše zove 'časna sestra' (. . .), a ove se zvalo teta, teta Kate, teta Marija (. . .), i ona mi pričala: Vidiš, sine, ova kočka i ovi dvanajst pipličić, ovo predstavi je — kaže — Isukarsta sa dvanajst apostoli, uon ide a oni za njin.« (. . .) »A pričala je da su to sve ukresala ova dva brata, ča su bili tuote.« Na drugoj strani urezan je »svieti Ivon kako karstije Isusa, svieti Ivon Karstitelj se onon flašon kako polije Isusa po glavi da ga karsti na riki Jordan«. Spilja ima sprijeda »dvoje malih stepenicih, tako jene s jene strane, a druge s druge, tako da dolazidu oni na jedon mali balkonić, da kad bi bili ova dva brata popa — oni su bili pokornici — da kad bidu oni hodili u crkvu, u tu spilju, tu nin je ko bila crkva, tuote su oni molili unutra, da kad bi oni hodili, da jedon mimo drugega ne prolazi, da mu ne ometa molitvu«. Svako jutro išli su u Bol »uzest partikulu«, i premda je do Bola sat hoda, »da ne bi bi moga jedan očenaš molit! (. . .) Da bi oni bili svaku rič toliko dubili, dubili, razmišjali, uzmimo — kaže — Oče naš, i otu rečenicu toliko razmišjat — i tako to ona meni pričala«. Gdje su se grijali prema suncu »pod jedon ried«, i danas su urezane klupe u kamenu. — O kamenim reljefima u Zmajevoj spilji, o picokarama i pustinjacima kraj Murvice govori se na više mjesta u stručnoj literaturi. Opis i reprodukcije likova životinja i ljudi u Dragonjinoj (Zmajevoj) spilji — drukčiji, uostalom od njihova prikaza u našoj usmenoj priči — donose se u knjizi *Kulturni spomenici otoka Brača*; oni pripadaju, po mišljenju autora poglavlja D. Domančića, »priprostome dlijetu stanovnika te špilje, koji su tu stanovali polovinom 15. stoljeća«. ⁵⁶ Šimunovićev *Vodič* govori također o Drakonjinoj spili — kako se ona tu naziva — i o pustinjačkim samostanima blizu Murvice. ⁵⁷ Povijesni prikaz*

⁵⁶ *Kulturni spomenici* (kao bilj. 28), str. 145—147.

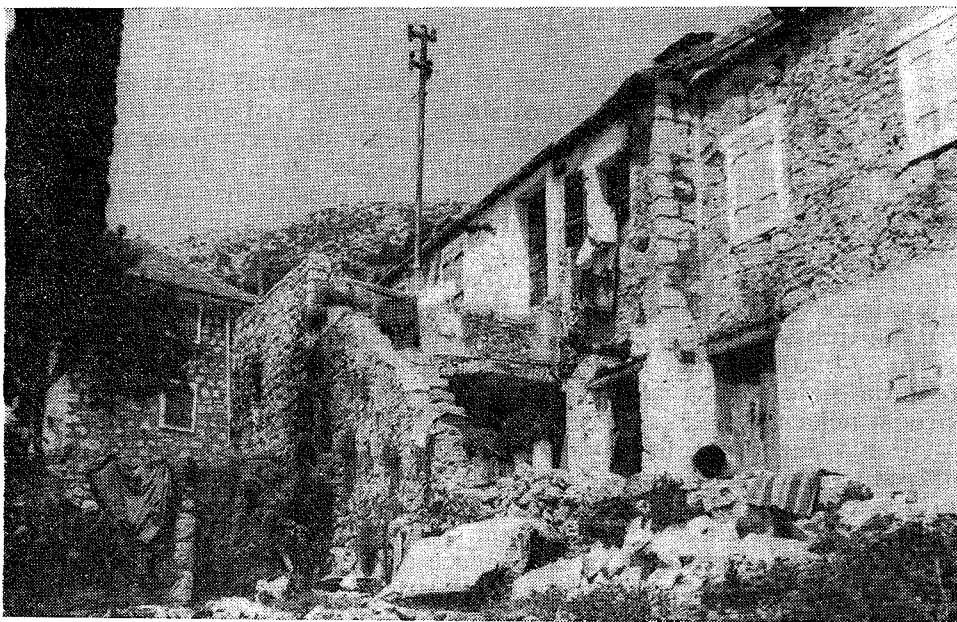
⁵⁷ Šimunović, *Brač*, str. 50. i 52—53.

pustinjačkih samostana dat je u Vrsalovićevoj *Povijesti otoka Brača*.⁵⁸ O pustinjacima na Braču, neukim i priprostim svjetovnjacima, »koji su živjeli u samoći a da nijesu bili vezani redovničkim zavjetima i propisima« i o picokarama, trećoretkinjama, koje »nemaju zavjeta ni pravila, a žive od rada svojih ruku« — govori i T. Matić.⁵⁹; *br. 41*: umoran čovjek, zamoljen da pomogne nositi mrtvacu na groblje, odbije to rekavši: »Ne bi, da biš mi ga na dor do«; *br. 42*: o fotografiranju neuke starice, koja povjeruje da ima roge; *br. 49*: usp. AT 2200 — priča-zamka, u kojoj slušač odgovara pripovjedaču rečenicom »i ja tebi«; *br. 51*: o slijepom proroku Antoloviću u Sumartinu, koji je tumačio što će se događati kada bude »su' svita« (usp. Simonsuuri D 1441); *br. 52*: ako se djetetu na krštenju ne izmoli u redu vjerovanje, prikazivat će mu se kozlaci i druge sablasti; *br. 54*: usp. AT 779 — Isus ne uzvratí pozdrav bogomoljnom starcu (koji primiće kamen međaš svom susjedu), a pozdravi ljubazno veseljaka, koji »igra na konju i pjeva«; *br. 60*: Andrejev *1545 — mornar izvadi iz kape-tanova kotlića komad kuhanog mesa i podmetne mjesto njega cipelu; *br. 62*: čovjek iz Selaca prodá čovjeku u Povljima kozu, koja tobože daje tri litre mlijeka, no nije rekao u koliko dana; *br. 64*: AT 1424 + 1563 — gospodar uvjeri sluginu ženu da je dijete u njoj »krivo začeto« i da će ga on »popraviti«, a sluga za osvetu dođe gospodaru da mu promijeni »dvi lire sterlinge«, pa ga gospodar pošalje ženi i kćerki s porukom da mu moraju »obadvije dati«; *br. 66*: Motif-Index J 2186 — djeca grade crkvu od balege a »ako ostane govana, ugradićemo i popa«; *br. 67*: »imam ja muke, ali neman brašna« — kaže šaljivčina; *br. 68*: u kamenolomu u Selcima radilo se prije pedesetak godina po pogodbi na osnovi najma, »gospodar bi to bio dijelio, on bi dava hranu, ručak se nosio za svih, To su bili najamni ljudi, da su imali ručak i toliku plaću«; za ručkom bi se šalili dok je gospodar dijelio meso, pa kad su pri tom podvalili nekom Rokotu, odgovorio je: »Platiće pujiški vrč za to« (tj. vino); *br. 69*: AT 930 — trgovac uzalud pokušava omesti proročanstvo da će se novorođeni dječak oženiti njegovom kćerkom i na kraju, zbog zamijenjenih pisama, skrivi ubojstvo vlastitog sina; *br. 71*: kipar načini u Šibeniku Tommaseov spomenik bez džepova na kaputu i zato se sam ubije; *br. 72*: berući travu, uplaše se žene šarene vlaške torbice, misleći da je zmija »kravošac« (usp. AT 1315).

Navodimo na kraju potpun tekst predaje što sam je zapisala po pričanju svog domaćina u Pražnicima Miće Goića, službenika, rođ. 1929, učiteljičina supruga. U predaji se tumači postanak imena nekih naselja: »Staro mjesto između Pučišća, Praznica i Gornjeg Humca zvalo se Straževnik. Danas tamo postoji crkvice sv. Klementa, to je bilo groblje, i danas se još nalaze kosti, a s druge strane je crkvice sv. Jurja. Od tog mjesta Straževnika naselilo se mjesto Praznica i Gornji Humac. Još su pričali da je bila neka kuga i da su ljudi bježali. Praznica su bila veće mjesto i to se mjesto počelo prazniti, po čemu je dobilo ime; a naselili

⁵⁸ Vrsalović, *Povijest* (kao bilj. 27), str. 144. i 269—271. — Vidi i: Jutronić, *Naselja* (kao bilj. 22), str. 48.

⁵⁹ Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Zagreb 1970, str. 117—118.

Detalj iz Murvice. Snimio J. Milićević, 1969. Fototeka INU, br. 4735.

su Pučišća, to su mjesto pučili i po tome se nazvalo. A po drugoj legendi kaže se da su puzili i da je po tome dobilo ime. A Humac je dobio ime po tome što su se doselili na hum, na brdašce. To smo slušali od naših starih.«

2. *Jakov Jelinčić, Narodne pripovijetke iz Postira na Braču*, rkp. INU 794 (god. 1970):

Zbirka sadrži sedam pripovijedaka što ih je Jakov Jelinčić, arhivist u Pazinu, snimio magnetofonski u Pazinu god. 1970. po pričanju svog oca Lovre, rođenog 1908, zemljoradnika u Postirima (a on ih je najvećim dijelom čuo od svog oca Jakova). Naši tekstovi br. 11, 12, 22, 26 i 27 preuzeti su iz Jelinčićeve zbirke.

Pregled ostalih tekstova u rukopisnoj zbirci: *br. 3*: varijanta uz naš objavljeni tekst br. 42; *br. 6*: čovjek plače kad mu umre njegova zla žena žaleći boga, koji će morati s njome provesti sve vjekove vjekova.

3. *Grgo Antunac, Narodne pripovijetke i pjesme iz Postira na Braču*, rkp. INU 844 (god. 1969).

Pripovijetke i anegdote ove zbirke snimio je pok. kipar Grgo Antunac po pričanju Ivana Ravlića, postolara, brata pripovjedačice Katice Zago, koja živi u Supetru.

Zbirci su dodane anegdote i kratke priče što ih je po vlastitom sjećanju pribilježio Ivo Jelinčić Kokić, a dodana je i već prikazana priča o pepelu pokojne tete Mandine što ju je zapisao Ivo Jelinčić, umirovljeni pjevač opernog zbora.

Iz ove su rukopisne zbirke preuzeti naši tekstovi br. 15, 20, 36, 37, 43, 45 i 47.

Pregled ostalih tekstova: *br. 1*: varijanta uz naš tekst 44; *br. 4*: usp. AT 2330 — pitalica »ti si moj sin, a ja nisam tvoj otac«; *br. 5*: varijanta uz naš tekst 2; *br. 6*: AT 769* — čovjek moli u crkvi »za onu dušu koja je najpotrebnija«; nepoznat mladić pošalje ga u jednu kuću s pismom, i tu on na slici prepozna onog istog mladića, umrlog brata gospodareva; dobije na dar cijelo imanje; *br. 7*: gostioničar je sluga siromašnog pijanca jer ga on poslužuje; *br. 8*: varijanta uz naš tekst 42; *br. 10* i *br. 16*: propovijed: psovači idu u partizane; *br. 11*: propovijed: ukrali ste »perce« (svetu obitelj) od zlata i od srebra, »a sada nimate što jubiti, a vi me ljubte u guzicu«; *br. 13*: o čovjeku koji se prejeo pečenih puževa; *br. 14*: djevojčicu, koja vodi »kozju otpast«, pita šaljivčina koliko treba da bude kozlića, a dijete, po očevoj uputi, odgovori da mu je otac poručio neka učini kako zna; *br. 15*: popova majka pita šjor Nika zašto nije donio dužnu petinu uroda, odgovor: rodile su svega tri vreće krompira, što znači da pop duguje njemu još jednu vreću; *br. 17*: popova škrta majka neće da hrani gosta ispovjednika, koji mnogo jede; *br. 18 do 24*: razne anegdote o siromašnom i domišljatom Bepu; *br. 26*: usp. AT 1628 — sin, vrativši se sa škola, neće da radi; otac mu pokaže polje, neka bar zna što da proda nakon očeve smrti; *br. 27*: brbljavac ne može šutjeti premda zbog toga gubi obećanu kobilu; *br. 29*: anegdota o Bugrinjoj odbjegloj magarici; *br. 30*: kad god Bugre opsuje, pukne pod njim grana masline; *br. 31*: šaljivo pjevanje u crkvi stihova: »Pridi duše pri-sveti«; *br. 32*: nekog malog čovjeka preruše za karneval u dijete u povojima pa mu s mlijekom dadu i sredstvo za čišćenje; *br. 33*: otac tumači sinu da pipa ovce jer želi znati jesu li debele, bi li ih kupio; odgovor: sve mi se čini da će Barba Keko kupiti našu mamu; *br. 34*: pri kćerinu porodu moli majka liječnika da i njoj sašije »dvo punta«; *br. 35*: AT 1230* — idući na zavjet sv. Ani u Donji Humac žena digne suknju na glavu da se zaštiti od kiše, a muž, videći joj golu stražnjicu, povjeruje da je takav zavjet; *br. 36*: budalaš vjeruje da ga nisu prepoznali maskirana na plesu premda su ga oslovljavali njegovim imenom; *br. 37*: težaci nagovore druga da im priča o nedavnoj očevoj smrti, a oni dotle izjedu njegov dio bakalara; *br. 38*: roditelji pišu sinu da nisu primili njegovo pismo, u kojemu je tražio novac.

4. *Josip Miličević, Etnološka i folklorna građa otoka Brača*, rkp. INU 895 (god. 1969):

Iz ove su rukopisne zbirke preuzeti naši tekstovi br. 10, 54, 96 i 97. Zapisi o vukodlacima, macićima, vješticama u oluji i o seljacima u gradu navedeni su među napomenama uz naše odgovarajuće priče.

Pregled ostalih tekstova: *br. 7*: za vrijeme prošlog rata narod, skriven u pećini pred okupatorskom vojskom, bude spašen zbog dječjeg plača, koji je odvratio vojnike od bacanja bombe; to je bilo shvaćeno kao čudo, pa je na tom mjestu blizu Sumartina postavljen Gospin kip; *br. 13*: Gospa miraška nađena je »u hrebu kod drače«, ljudi su je više puta nosili u veliku zavjetnu crkvu u Gornjem Humcu, ali se ona svaki put vratila na staro mjesto i čak izazvala oluju; tada joj na groblju

sagrade zavjetnu crkvicu; *br. 15*: tri prijatelja kuhaju kozju glavu pa joj u nestrpjenju otrgnu i iskopaju uho, oko i jezik, »kad ne vidiš i ne čuješ, neka i ne bleješ«; *br. 18*: budalasti ljudi ne umiju iznijeti veliki križ iz crkve, dok im »čovik od svita« ne pokaže da ga treba položiti; *br. 20*: Krzyżanowski 3045 g — čovjek stavi kovačevoj ženi vještici oglav i time je pretvori u mazgu, kovač je potkuje, a sutradan je kovačeva žena potkovana; *br. 25*: sluga Zagorac pođe na Veliki tjedan u crkvu, a kad tamo bude »baraban«, djeca ga istuku, tako da on više neće da ide u crkvu.

5. *Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa s otoka Brača*, rkp. INU 826 (god. 1967):

Iz ove je zbirke citiran u našem Uvodu tekst legende o sv. Ivanu povaljskom.

Pregled ostalih tekstova: *br. 141*: varijanta uz naš tekst 32; *br. 142*: Mirca su dobila ime po čovjeku koji je imao mnogo ovaca »za mire« (iza ograde); *br. 143*: starica kaže da nije ona popila rakiju, nego »baškotin«; *br. 144*: sveta Jelena Križarica, majka cara Konstantina, rodila se u Škripu; rimski car Maksencije, loveći na Braču, naiđe na kolibicu, u kojoj mu neka djevojčica zakrpi odijelo, on je povede sa sobom i, živeći zajedno, dobiju sina, budućeg cara Konstantina (pričao Kuzma Martić u Škripu, arheolog amater, napisao »Škrip kroz historiju«); *br. 145*: AT 980 B — dijete kaže ocu da će mu izdupsti korito kakvo on sada dube za svog oca; *br. 146*: vile, maciçi (vidi napomene uz naše tekstove); *br. 147*: čovjek, pozvan na odgovornost zbog govora svoje papige, predoči mjesto nje drugu papigu; *br. 148*: tko se vozi službenim, odnosno privatnim kolima, a tko tramvajem; *br. 149*: sv. Ivan povaljski; *br. 150*: varijanta uz naš tekst 52; *br. 151*: varijanta uz naš tekst 47; *br. 152*: o Nerežišćanima u Zagrebu; *br. 153*: kada Vlasi (ljudi iza Mosora i Biokova) dođu na Brač raditi kao težaci, Bračani se međusobno pitaju »koliko imaš ljudi«, misleći na težake, pa tako jednom na brodu, putujući prema Splitu, netko upita Bračane: »Kud ćete, ljudi?«, a oni odgovore: »Mi nismo ljudi, nego Bračani«; *br. 154*: priča se da su Turci došli u Humac i da su se Bračani branili iz »kaštila«; Turčin potegne koplje, istureno iznutra, a Bračanin ga naglo pusti, tako da Turčin probode sama sebe; *br. 155*: pop Kujiš, župnik u Gornjem Humcu, pozvan biskupu na odgovornost, opravdava se da on pije vino jer misli uvijek na to da je ono krv Isusova; *br. 156*: pop Kujiš, čuvši za oltarom svoju sluškinju kako kašlje, prigovori joj što nije obukla »debele mudande«; *br. 157*: varijanta uz naš tekst 48; *br. 158*: ljudi idu za šalu strašiti druge noću, ogranuti »lancunima«; *br. 159*: kao prije citirani tekst 18 iz Milićevićeve zbirke.

TEKSTOVI

PRIPOVIJETKE I ŠALJIVE PRIČICE

1. O kraljevoj ćeri koja se ni tila zasmijat

Ovu priču što ću van sada reć to san ja čula još u Postira, još kad san molo bila. To je meni dobro na pamet, ta priča.

Bili su tri brata, dva mudra, a jedan lude. A bila je u jedno kraljestvo, u jednu državu, bila je kraljeva ćer, koja se nikad, nikad ni tila zasmijat, nikad. A kroj je jovi po kraljestvima, po državi, da komu se začini zasmijat, njegovoj ćerki, da će mu je dat za ženu. A ona je uvi stola na kulu na ponistru i imala zlatnu jabuku u ruke, i komu se čini zasmijat, da će ga boci[t] jabukon i da će bit njegova žena.

Hodilo je tote puno, puno mladosti i puno svita, nika[d] se ona zasmijat. Govori jedan brat mudri, govori:

— Gren jo — govori — vidit sreću.

I on gre, gre, doša do jedne velike lokve vode, a unutra jedna stora baka se kupo i govori:

— Prijateju — govori — izvadi me, daću ti sreću.

— Niman kada, niman kada, gren jo za poslon.

I on je iša ća. Doša u krojev dvor, čini on na dvoru svake šeste, svake komedije, svake šale. A neće ona da se zasmije nikako. Doša on doma žalostan, nije učini ništa.

Govori drugi brat:

— Gren jo.

— Hoj, hoj, šempjo, kad nisan ja učini ništa, nećeš ni ti.

Išo on isto tako, došo na tu veliku lokvu, vodu, i govori mu ta stora:

— Prijateljju, izvad me, daću ti sreću.

— Oh — govori — nikako, niman vrimena, gren ja ća, gren ja ća.

Išao on ća. Došo je doma i on žalostan, nije učini ništa. Kad posli govori ludi:

— Gren jo.

— Eh, šempjo, mi dva mudra nismo učinili ništa, da ćeš ti lude!

— A gren.

I on doša do te lokve i govori ta stora:

— Prijateju, izvad me, daću ti sreću.

E, on poteže, poteže i izvuko ti je je. Dola mu je jedan svirak. I govori:

— Kad te bude voja, zasvir.

I on gre, gre, gre i došla mu je voja pa je u nje zasviri. Eto mu lipe tri zlatne pajke sa zlatnima perjima. I on gre, gre, eh sada ćapala ga je noć, vaja da ide digoder spat. I on išo u jednu kuću. Govori:

— Molin vas — govori — hoćete mi dat prinoći[t] — govori — a koliko meni, tako isto sobu i za pajke, jer su zlatne, stroh me je da ne pokredu perje — govori — sobu za njih, pa ću van plati[t].

— Hoćemo, hoćemo!

I dao je sobu i za patke i da mu i drugu sobu. Ali je on bi mudar veće nego lud, on zna će će se dogodi[t]. Ta osoba, ti čovik jemo je ćere, a oni su nosili klobuke, kapeline, i priko noći se oni dogovoroju kako ćedu mu poč ukras jedno perje zlatno. Išli su, išla je jedna u noćnu košulju, izašla blizu pajke da će ukras perje. E, bogati, prilipila se je. Išla je druga, vidila da ni sestre, išla je druga, i ona se prilipila. Išla trećo i ona se prilipila. Aha, sada ne može se već odlipit. Kad je bilo ujutro, a ti lude, on je zna će se je dogodilo; ka[d] je bilo ujutro, govori mu ti čovik da hoće mu prodat ote tri pajke.

— A nikako, nikako!

— Za velike pare.

Nikako on! Ala posle se je persvadi i prodo mu hi je. Ostavi pajke i tri cure u njega.

On je išo ća, uvijek on ćuvo svirak. Došo do nikega dila, i opeta zasviri. Eto mu sve tri pajke, eto mu sve tri cure! A bokun je propuhovalo i sve se ona košuljica doli po guzici ovako diže. Pasoju priko jednoga pekora di peće kruh. A on iz onon lopaton puf! — njima, da skužote, stroga, kako mi rećemo, po guzici. Prilipi se i on sa svon lopaton.

A gre dalje, gre dalje, gre dalje. A da skužote, moja gospođo, skužojte da van ovako grubo govorin, vi i ko bude ovo slušat — jedon fratar iza gomile, da skužote, ćini potribu, sere. A on s jenon rukon drži gaće a s drugom puf! njima po guzici. Prilipi se i on iz gaćima u ruke. A sto mu je, da skužote, stroga jedan fažol. I on gre, gre, gre. A vidi to jedan pivac, puf! njega u guzicu, prilipi se i pivac is kjunon njemu u guzicu.

I on ti gre, gre, gre dalje, došo je isprid kuće kroljeve. I on je išo gori u dvor, a njih je ostavil. Ćini on gori komedije na dvoru, neće ona da se zasmije. A on zazvižo! Eto mu tri patke, tri cure u noćnu košulju, pekor sa lopaton, frotar iz gaćama u ruke po obućen a po gol, i pivac is kjunon u guzicu. Kad ona to vidila, udri ona u smih! Udri ona u smih, zabocila mu jabuku. I bora mi, zvoli ga gori i pozdravili se i pitaju da koga jema doma. Da jema još dvo brata.

— Poj ti doma i doved ota dva brata.

Onda će mu ćinit vjenćanje, govori: — Oni ćedu lipo stot u nos, neće nin bit grubo, a ti ćeš bit njezin muž.

I on došo doma.

— Jesi ća ućini?

— Jesan.

— O, budalo, ludi! Mi mudri nismo, a ti ludi da ćeš ućinit!

— A jo san učini tako i tako — on njima priča — ala spremimo se i homo ća!

Onda su se spremili, išli su i živili su lipo sretno i zadovoljno i činili pir i svekoliko, i jo son bokun jila, a tote nisan bila.

2. Kuća di straši

Bi je jedan postolar, siromah nevojan, pun dice. A bilo je u to njegovo misto jedna veliko krojeva kuća. Ko bi bi išo u tu kuću prinoćit, niko ne bi živ osto, niti bi ga se nošlo ni živega ni mrtvega, ni nikakvoga znaka od njega. Kroj je navisti u to misto da ko se nojde da ide u tu kuću prinoćit i ostane živ, da će mu dat po[l] kraljevstva, pensiju do smrti, po[l] njegovoga stonja, kroja, i pensiju do smrti i cilu tu kuću, cili ti paloc. I oti postolor bidan nevojan, siromah glodan, on govori ženi da bi išo on.

— Ajme, mužu moj, ako ideš ti, nećeš nan živ osta[t].

— Ma ženo moja, tako slabo živemo — govori — ako umren, umren, ako ne, jo san odluči poč.

I zbilja, on hoće i hoće. I on je pozdravi se i ženon i z dicon, isto ko da gre u smrt. I vaze on ovako jedan moli stolić di su mu stali one oruje postolorske, špoga, šilo i sve ono i govori:

— Ženo moja, jo gren.

Pozdravili su se, i on je išo. I kad je došo, zatvori se u kuću i sto je kraj komina, stavi njegov tavulin i tote poče lavurat postole, ne gre on leć. I ka[d] je bilo priko noći, gōri na fumor govori, jedon govori:

— Beće se!

— A buta se!

— Aha — on govori — sada smo dvo. Da dojdu još dvo, pa bismo zaigrali na korte.

Kurajan, nije on plahiv. Eto ti, govori, opeta jedan, govori:

— Beće se.

A on govori:

— Buta se!

Tumbo se i drugi. A on:

— O — govori — još jedon — pa ćemo zaigra na korte. — Govori jedon:

— Beće se.

— Buta se! — Ala tumbo se i on.

— O — govori — sa[d] ćemo lipo zaigra na korte.

Igrali na korte, igrali na korte, a ovi postolor pije. I brzo se približije da će zvoni zdravamarija. A oni vajo da gredu. A govori sada:

— Homo ća! — ovi mrtvi govoridu.

A on govori:

— Homo ća.

I gredu. On obavezo špog na nogu o[d] stola, na nogu o[d] stola di je lavuro, i govori:

— Homo ća.

— I kako on gre, sve pušćo špog. I došo je do nikiš skol, nizvodno ovako nike skale, koje u donu nisu još stajali. Gredu niza skale i gredu, gredu i došli su doli. Kad su došli doli, otvora se, evo živa istina, otvora se jedan velik ka grob, ka jena velika ka rupa, a iznutra soma vatra. A to je bilo prigatorje, čistilišće. I govori mu jedan:

— Ala, buta se!

A on govori:

— A ne, ne, pri[je] ti, pa ću jo.

Jedon se tumba u tu vatru unutra. Govori mu drugi:

— Ala tumba se!

— Ne, ne, pri ti, pa ću jo.

Tumba se i drugi. Govori mu treći:

— Ala tumba se!

— A ne, ne! Pri ti, pa ću jo.

A on učini ovako križ — pa čini:

— Pokoj vječni daruj njima, Gospodine, i svjetlost vječna svitlila vavik, počivali u miru. Amen.

Onda oni tri sva tri digli glave i govoridu:

— E, koliko se mućimo i vode pokoru činimo da nan kogode to reće; niko nan nī reko — govori. Mi smo sposeni, gremo u roj — govori — a blago ga se tebi, neće ni tebi bit slabo.

I onda je zazvonila zdravamarija i oti greb se zatvori. I onda on pomalo, pomalo po špogu gori, pomalo po špogu gori, izašo gori, rastvori ponistre.

Oho, cili svit se ćudi — on je osto živ.

I onda posli je išo kod kroja i kraj vidi zbilja da je sve dobro. Sad mu je tako provjo. I onda mu je do nagradu. I iskupija on ženu i dicu i svi su išli spat u tu kuću. I dao mu je pensiju do smrti, i živi je mirno i sretno i zadovoljno on i žena i dica, nisu vej bili glodni i vej nika[d], nika[d] nisu ćuli u tu kuću di straši.

3. Brat kozlić

Bili muž i žena i imali su sina i kćer. I ta dica su hodili u školu, a meštrovica, berekina, ona govori toj djeci da bi bi bilo drago njiman da in ona bude majka. A oni govoridu:

— A bi — govoridu — ma mi jemamo našu mamu.

— A šempje, jo ću van bit boja mama nego je vaša mama.

Govori:

— Jo ću van reć kako ćete vi vašu mamu ubit — govori — a jo ću se odat za vašega papu — govori — pa ću van jo bit majka.

(To je prića, jo ne znan je istina.)

A oni govoridu:

— A kako?

— Ma jo ću van bit dobra mama, boja nego je vaša mama.

A govori:

— Poj doma — govori — pak onda pitajte mami da neka van da kruha, a — govori — ona će poč u kašun — di in je sta kruh, to je po starinsku — a vi ćete njoj držat s onin pokrivot kašuna i kada slegne glovu unutra za vadit kruh — govori — onda vi spušte pokrivot.

A bili su pokrivi niki gvozdeni, tako da bidu je bili odma na smrt ostavili.

I dica došli doma i pitaju mami kruha i mama njin je išla dat kruha. I oni držidu kašun i mama kako je unutra slegnula glovu, oni puštili pokrivot, ova masa jon je glavu okinula.

Otac je viko, a dica — popuznila da je ruka, popuznila da je ruka! I gotovo, da je umrla. I on zbilja — a tako govori, to je priča, ne znou je istina — i on se ufati te meštovice. Ona odma pristala i ona se udala za njega. Ali kako se je dogodilo, uzodnju, da je na tu dicu puno mrzila. I čuju dica priko noći di govori ona mužu:

— Ovo dice je nami dođijalo — govori — jo bi ih ubila — i ovako i onako protivica dice.

A muž šempjun potvrdi je njoj. A dica to čuli i dica se ujutro digli i biž u šumu, išli ća. A govori, kad su došli do nikega dila, govori sestra:

— Homo ća na daje — govori — pa ćemo vidit po svitu.

I oni gredu, gredu i došli su do jedne vode. I govori brat sestri, govori:

— Ajme, sestro moja, što san žedan.

A govori sestra:

— A ti se poj napij!

A voda govori:

— Nemoj me pit — govori — postaćeš vol.

— A boj, brate moj, ja neću moć is tobou vlodat — govori — nemoj se napit sada.

Idu dalje, ne može on trpi[t] žedan. Opeta došli do nike vode, sestra mu govori:

— Nemoj, brate, pit — govori. Jer mu je voda rekla: Ako me budeš pit, postaćeš konj. — A brate moj, — govori — neću moći s tobou vlodat — govori — čekoj još malo di ćeš postat jedna manja beštija — govori.

I gredu dalje. I govori voda:

— Nemoj me pit — govori — postaćeš kozlić, od koze mali kozlić.

— Ala moj brate, is tobou ću moć vloda — ona mu govori — ti se napij.

I on se napi i stvori se kozlić. On se isto kolo nje miluje, kao molo janje. I ona je jemala sa sobou končić i trok i zapela ga, vezala okolo vrota i vodi ga i vodi ga. I išli su u jednu kuću. I ona govori:

— Takó i tako — govori — hoćete nan dat prinoćit?

— A — govoridu — hoćemo.

I kako su išli u tu kuću, a bila je ljetna sezona, molo je išla na kroj mora, kozlića je ostavila u kućicu, išla je na kroj mora, hoćete vi vidit, došla jedna pašakajena i molu je progucala živu. I oni čekaju, čekaju, te male nigder nije, ni[t] znaju ni di je ni kud je, nema je nigder. A uvik njemu su davali žerati i lokati, ko kozliću; trove, vode. I ka[d] jednog dana odlučili da ćedu tega kozlića ubit. I onda oštridu nož, oštridu nož, da ćedu ga ubit, i iz štale govori:

— Sestro moja Bepina (ona se zvola Bepina), nož se oštri, kajin se parićoje za ubit tvoga brata Bepa! (Ona Bepina, a on Bepo.)

Ona mu je odgovorila — to je, opeta govorin, priča — talijonski:

— Fradello mio Beppo — ko brate moj Bepo — brate moj Bepo, ne mogu te pomoć, tri dana i tri noći da san u ribi — govori — ne mogu te pomoć.

I oni sve to slušaju di se oni razgovoroju, on u kućicu, ona iz mora. A govori:

— Čekoj, čekoj, čekoj!

— Nož se oštri, kajin se prontoje za ubit tvoga brata Bepa!

— Brate moj Bepi, ne mogu te — govori — pomoć, jer tri dana i tri noći da san u moru u pašakajeni — govori — ne mogu te pomoć.

I oni išli na kroj mora i raspotali drob pašakajeni, i ona izašla cila vonka, cura, a on već nareso veliki kozlić. I onda ona izašla gori i onda se on stvori mladić! I tako su sposili život, i oni su posli provjali kako je to meštrovica rekla, kako su to materi opravili. I posle su onde ko brat i sestra, mladić i cura, živili mirno i zadovoljno, sretno, posle su već mogli zaradjivati svoj kruh i tako su živili sretno i zadovoljno. Eto vidite.

4. Isus i sveti Petar hodili puten

Hodi je Isus — pomogo nas — i sveti Petar puten. I onda došli su na jedon put i tot leži jedon momak. I oni njemu govoridu:

— Monče, pokaž nan put za u to i to misto.

A on je ležo na trbušić. I ni ti se niti pomaknut, nego je nogon ukaza kud je ti teren. A oni su onda išli naprid. I nošli su jednu curicu di pase pet-šest ovac i plete kalcetu. A oni njoj govoridu:

— Curo, biš nan pokazala put za u to i to misto?

A ona zabocila kalcetu i ostavila ovce i izošla ispred njih. I da će ona njima pokozat. A oni govoridu:

— Dosta je već ,dosta, vrati se ti, vej mi znamo kul ćemo.

A onda, ona se povratila. A malo napred govori sveti Petar Isusu, govori:

— Isuse, što bi meritala ona djevojka što je zabacila kalcetu, ostavila ovce i istrčala na put da će ona nami pokozat put? Ali oni momak koji nas ni ti ni pogledat, nego nan je čak nogon ukoza?

A Gospodin govori sveten Petru:

— Eno oni momak bi merito onu curu. Jer kad bi se on oženi sa jednon kakov je on, ne bi mogli nikako žvit. A onda vajo da se mišo — on zuol, a ona dobra, i onda vaja da se mišo jedno s drugin.

A jo ne znon je bilo tako, nī, ja san čula pripovidat od storih žen.

5. Sveti Petar i čele

Kad je iša Isukrst i sveti Petar, da su hodili po putijen, i onda idu, idu i trefili su na jedan ruoj čel. I onda kaže Isus Petru, govori:

— Petre, šteta je ove čele pustit, vajalo bi ih iskupit.

A govori Petar:

— A Isukrste, bi.

A govori:

— Skupi ih u nidra.

I Petar iskupi čele u nidra, i gre i gre, jedna ga ubola.

A on onda, ne budi lin, ala, ala, satro sve u nidra. E, idu dalje, dodjedu na jedno brdo i vidi se jedan brod pun ljudi i govori Isukarst Petru:

— Petre — govori — vidiš ti onaj brod?

— Vidin, Gospodine.

Govori:

— A vidiš koliko je svita u njemu?

— Vidin, Gospodine.

— E — govori — ma sad ću ga potopit.

A govori:

— Zašto?

Govori:

— U njemu je jedan grišnik.

Pa govori:

— Zač, Isukarste, zaradi jednega grišnika da potopiš toliko ljudi?

— A — govori — a Petre, a, ja zaradi jednega ne mogu potopit toliko ljudi, a ti ča te je jedna ubola, sve si satar!

6. Vrag i sveti Petar sijali šenicu

Kad je vrag i sviati Petar: jednu godinu da ćedu posijat šenicu skupa. I dobro je, posijali šenicu. Kad je došla već žetva, a govori:

— A što ćemo, kako ćemo? Ovo je najboje podilit odma ovako na njivi...

Ne, u prvu godinu su sadili kumpire, prvu godinu kumpire. I onda kad je bilo, kaže sviati Petar, kaže:

— Evo tebi — kaže — djavle, ovo stručje vanka, evo tebi ovo, viš kako su lipi kumpiri, ovo imaš lipo vanka, viš kako su lipi zeleni, kako su uredjeni. Uzmi ti ovo — govori — a ja ću ovo uzies, ovo — kaže — hrebi ča je u zemji, ovo panji, ovo žili.

On se pomamija i on uze stručje. Kad je on poža stručje, od struka nema ništa, a svieti Petar iskopa kumpire. E, u redu.

E, drugu godinu na isti teren posijali šenicu. Kad je došlo opeta do žetve, kaže vrag, kaže:

— Čuješ, Petre, podilićemo, ma ovu godinu ću ja — govori — imat prvenstvo, ja ću dilit.

— A kako?

— E — govori — lanjske godine si me privari, lanjsku godinu si ti — govori — meni da vanjka stručje, neš ovu godinu, ne!

— A ti si uzmi ono ča je u zemji!

— Ovu godinu ću ja, ja ću uzes ča je u zemji, ja ću uzes ča je u zemji.

— A dobro je, a ti — govori — uzmi!

On uze u zemju žile, a svieti Petar poža klasje. Njemu lani kumpiri, a ovo godišće šenica, a njemu lani stručje, a ovo godišće hrebje.

7. Majka pridala ćer vragu

Bili su muž i žena. Imali su jednu ćer. I ta mola je bila bokun onako šuperbeta, znate, ohola. I jednu nediju da će ta molo poč u crikvu, a kiša pada, velika kiša, — molo nī tila poč. A mama govori:

— Poj u crikvu, poj u crikvu, grihota je misu izgubi[t].

I molo hoće-neće, hoće-neće, ali na silu maminu je išla. Molo jidna, a u crikvu gre! A mama non govori:

— Poj k vragu di te je voja — govori — somo mi hoj ća iz kuće!

I molo je išla. Ka[d] je mola izašla vonka kuće, hoćete vi vidit, eto jedan lipi mladić.

— E — govori — greš u crikvu?

A molo govori:

— Gren.

— Jo ću te — govori — doves do na vrota od crikve, al u crikvu neću doć. Ali samo mi rec hoćeš bit moja?

Ko hoće se odat za njega. A ona govori:

— Hoću, hoću.

Govori:

— I nećeš se ništa smočit na dož, po kiši.

A molo uzjahala njemu na rame. Ali to ni bilo u vidiku, oni ljudi molu jednostavno vide da ona gre. I kad došla na vrota od crikve, molo mu isašla od ramena i molo išla u crikvu sva suha, ni kišobran, ni ništa — a voda lije. Svak se čudi, ali molo to nikomu ne govori. Svak se čudi kako ta molo suha, a nije imala lumbrelu. Onda došla je molo doma isto kako su šli u crikvu do na vrata kuće. I govori:

— Znoš — on govori — budi spremna, jo ću te doć vazes za sedan godin.

I molo se sitila da je mama nju pridala vragu. I molo je došla doma i ništa, govori njon mama:

— Kako si to, ćerce moja, suha?

— A evo nisan se smočila — ništa ne govori molo, ništa.

I doni bižidu, doni bižidu, miseci bižidu i godine bižidu. E, približije se sedma godina. Ma molo se počela rastuživat, molo je počela ne jist, molo je počela smršavivat, ajme!

— Što ti je, ćerce moja?

Dovedu likora, molo zdrava.

— Ma rec ča ti je, pa ča te muči? Ma si se zaljubila u koga? Ma je li voliš kojega mladića, ma rec svojoj materi.

I molo je materi rekla svekoliko. Govori:

— Mojko moja, ti si me pridala k vrogu oni put za poč u crikvu, i doša jedan mladić i nosi me na rame u crikvu, iz crikve doma, ali me ostavi na čimatorij kad smo došli u crikvu, a isprid vrata kuće kad smo došli doma. I on je reko da će me doć do sedan godišć vazest. Odonda je sedan godišć, on će danas -- sutra doć — govori — mene uzes — govori — a jo ne bi tila k vrogu poč. A ti si me, mojko, pridala.

— Ništa — govori — ka[d] on dojde, ti ćeš poč na gornji pod od kuće, jo ću doli s njin se razgovorat — mater govori.

Dobro je. Eto ti jedon lipi mladić tuca, ona je već išla gori, on sve:

— Ovde je jedna moja duša.

— A koja duša?

— Ovde je jedna moja duša.

— A nī!

— A jē!

Opet:

— A jē!

— A nī!

Govori:

— Dobro je! Jo ću ti je dat — govori — ako si ti dobar iskupit one tri stvori ča ti ja don.

A on govori:

— Ala!

— Puhalo je , a ona prosula punu vriću perja. A vrag ko vrag iskupi svekoliko.

Posli je prosula punu vriću luga. A vrag ko vrag iskupi i to.

A posli, da skužete, moja gospoja, došlo non je za pustit vjetrove. a ona čini: trrr! A on:

— Eh, pravo se govori da je žensko goro nego vrag!

I s otin iskupi pete i iša ča. To nī mogo iskupit! Išo ča, već se nī vroti. I cura ostala sponena lipo kod matere, živili posli mirno zadovoljno, nī vej mater vroga napomenula nikad.

A to je priča, sad ja von ne znon, i ovo san čula u mlode dane, od ditinjstva moga ja ovo znon.

8. Vrag i žena se tukli

Kad su se jedan put vrag i žena tukli, išli se tuć, tuću se napoje, tuću se napoje, i žena je imala jedan veliki kolac, šćop ol dva-tri metra, a vrag je ima ovako bokun malega šćapića. E, ma žena udri po njemu, udri po njemu, izlupala ga ko pasa, nadjačala ga. Govori on, govori:

— E — govori — lako je tebi, kad si imala veliki šćop pa si me stukla, a ja s ovo molega ne mogu učinit ništa.

A govori žena:

— A dobro je, kad ti govoriš da san ja tebe sa velikin šćopon istukla, doj ti meni oti mali šćop, a evo tebi ovi veli šćop, pa homo onamo u onu pieć, u onu pieć, pa ćeš ti istuč mene. A kaže on:

— Dobro je!

Uvukli se oni u pieć, a on u pieć ima oni veliki šćop, a on ne more, zapal mu šćop ovamo onamo, ne more s njime manevrat, a ona s onin molin od po metra udre njega po tikvi! Ona je imala komodno, istukla ga isto ko pasa unutra, uriedila ona njega oba puta, i sa velin i sa molin šćopon.

9. Zašto su ženske zle

Pokojan stari Petar Jugovića iz Bola kaže:

— Šime — to jest meni — Šime, znaš ti po čemu su, zašto su ženske zle?

A jo govorin:

— A ča jo znon.

— E — govori — znoš po čemu je ona zla: žensko imo vražju glove, vražju glove.

— Kako, paron Pero?

— E, u ono doba kad je hodi Isukarst i sveti Petar po zemji, i jedanpu[t] su duošli na jedno misto i tuče se vrag i jelna žena, tuću se. A govori Isukarst:

— Petre, idi tamo pa hi razmir.

A svieti Petar je nosi uvi[k] mač sa sobon. On došo tamo, poče hi:

— Hajde — kaže — puste se, molajte se, ča se tučete, čo — on hi iša razmiri, ma ne more ništa.

A on čo, a on čo, nī bilo druge, izvadi mač, otkinu glove ženskoj, otkinu glove vrogu. I došo ovamo ki njemu i govori Isukarst:

— Jesi hi razmiri?

— Nī se dalo nikako, moro njen glave otkinut.

A on govori:

— Petre, nis dobro učini. Ajde tamo pa postavi, pa postavi — govori — njihove glave na njihove trupe. [Smije se.]

A svieti Petar išo put onamo, biće ga gnjavilo onako znaš, a on došo, od onega jida, od one infotije, čapo glove vražju, boci je na žensko tilo, a čapo žensku glavu, boci je na vražje tilo. A od onamo Isukarst prikriži, blagoslovi, — zarieslo, zarieslo.

I tako van je to ostalo da ženska ima vražju glove, a vrag ima žensku glove. Tako van je žensko zla, po temu.

10. Đava i sveti Ivan

Bili su prijatelji i nabavili stoku od koza. Nakon što se namnožila stoka od koza, u međuvremenu zavadili se. I pošto su se zavadili, nastalo pitanje diobe između njih za razdilit koze. Veli, govori, đava:

— Dobro je, tebi neka budu sve one na kojima je bijelih dlaka, a meni sve one što su posve crne.

Sveti Ivan govori:

— Dobro je — (kao barekin).

I ajde on u tor i pomuza nekoliko koza. I nakon što je pomuza koze, uzeja nekakvu posudu i po kozama polio svo mliko što je pomuza. Nakon što je prolio mliko, koze bile. Doša đava za dilit koze, e, ma nema crnih koza. Đava ostane na suho, sveti Ivan odnese sve.

E, dobro je, hajde napred. Jedne godine posijali ripu. Imali đubra od više koza, posijali ripu, izašla cima velika. Kako je izašla cima, došlo je vrime da se kopa ripa.

— Hajdemo — govori đava — podilit! govori đava. — Meni što je vanka, tebi što je u zemlji.

Računa da nije u zemlji ništa. Uzeo đava srp i poženje ozgar, ono što je bilo vanka. Uze on cimu, došlo sunce, spržilo i nema ništa. Sveti Ivan uzeo motiku, ajde kopat ripu. eheej, ripe mnogo, debela, jaka, dobra. E, onda, nakon što je on iskopa ripu, đavlu krivo, krivo mu da nema ništa.

Hajde, posijali šenicu drugu godinu. Izrasla šenica, dobra, jaka, suho zlato.

— Ej — govori — lanjske godine ti si uzeo što je bilo u zemlji, a ja na zemlji. Ovu godinu tebi ono na zemlji, a ja ću u zemlji.

On je računa da je opet u zemlji nešto nova. Sveti Ivan uze srp i požeo šenicu. Šenice mnogo, dobra šenica. Uze đava motiku pa kopa, šta, nema ništa, samo trs. I onda zarječmali se, posvadili se. A bili u kući. I bili dva kolca i zgrabija sveti Ivan oni mali kolac, a đava uze velikega, pa udri jedan po drugem. Ma đava, zapinje mu kolac ovdje-ondje, pa ne more Ivana tuć, a Ivan udri po njemu, izmlatija ga, izmlatija ga do kraja.

— E, dosta je — govori đava — ovdje bitke. Ajdemo vanka. Evo tebi dugački kolac, a daj meni ti kratki.

On mu da kolac kratki; a on uze dugački. E, onda vanka sveti Ivan dugačkim kolcem ubija ga, smlatija ga do smrti. I pole ga je dobro smlatio, on otiđe svojim poslom, sveti Ivan na jednu stranu, a đava na drugu.

11. Žena i vrag u jami

Ima ljudi svake vrsti. Ima hi koji su zadovoljni u svemu, a ima hi koji su razočarani, pa čak i u svoju ženu. Tako su van bili muž i žena. I muž ide svako jutro u polje: pivo; gre večer doma: plače. Tako svaki don. I sastaje ga jedon susid i govori mu:

— Ma slušoj, kako je to? Š tobon ništo nī u redu: ujutro greš u poje: pivoš; večer se vročaš: plačeš. Ki je vrag s tobon?

— E, moj brate, da ti znoš, če je meni: teško meni do smrti.

— Ma če je, če te muči?

— Ma iman vražju ženu. I onda, iden iz doma, gren u poje, miran san i onda san vesel šta ću danas cili dan bi[t] miran i od veselja pivan. Ali večer mene ćepaje muka, kad ja gren pul doma. Plačen, jer znon da gren u pakol.

— Pa, dobro je, — ovaj mu govori — a ne biš ti mogo otrest se od nje?

— A ma kako ću se otrest, rastavit se ne smin.

— Dobro je, mogo biš se na drugi nočin ti otrest od nje.

— A kako, nauš me!

— Lipo! Znoš di je ta i ta jama?

— Znon, pa šta?

— Lipo uzmi konistru i konop i poj na jamu š njon i onda je uvol u jamu.

— Ali dobro je: kako ću jo to učinit?

— Slušoj: lipo, ovako! Večeras kad dojdeš doma onda dojdi pivajuć. A ona će reć: A dobro je, če je to s tobon če večeras greš pivajuć doma? Biž, ženo moja, postaćemo bogati! Kako? Nošo san jednu jamu. Unutra je silno zlato, pa ćemo sutra poč tamo i onda češ ti mene iskalat u jamu i ja ću pokupit zlato iznutra i ti ćeš me dignut. Onda ćemo bi[t] silno bogati.

— Dobro je — govori ona.

I ona, vesela, pustila ga tu večer na miru i oni se spremuju. Uze on konistru, konop, osamori tovara i ala! Došli na jamu. Ajde. On vezo konistru, sve pripremi i sē u konistru.

— Sad ti mene — govori — spuščoj pomalo doli. Kad ti ja posli dan znak, kad trznen konopon, onda me ti digni.

— Ma čo, če si lud, da ćeš ti unutra! Če ti znaš, a[l] se ti znaš snać, ja ću poč! Ti kalaj mene!

I on sve neću, a hoćeš, a neću, a hoćeš, tobože, dok je on pristo. Kad je ona došla doli, a on spusti konop i — zbogon diko! E, gre on

večer pivajuć doma. Zna, gre u miru, neće nać onu vražju ženu doma. Biće miran. Ma došo on doma: kako je ostavi kuću, onako je i naša: ni pometenu, ni načinjenu posteju, pa niti parićonu večeru. Izi je komad suhega kruha i lego je plaćuć. Usto se je plaćuć, išo je put poja plaćuć, vroća se doma plaćuć. I tako svaki don. A ovi susid ga gleda:

— Ma dobro je, šta je sada s tobom? Eto si se, fala Bogu, riši onega vroga.

— E, moj brate. A znoš će se govori: sa zlin zlo, a bez zla još i gore.

— A dobro je, a sada će ćeš, ti je poj spos. A onda, bar eno onako, biće ti kako ti je bilo i do sada.

I on: nema šta, iša on, uze drugu konistru, konop i spušta doli. Kad najedanput, on diže konistru, e, osjeti, teško, aha, evo je. I diže, diže, diže, diže. Kad je konistra došla već pred vrh jame, on gleda, a unutra vroga. I on da će ga spustit unutra, a on zavapi:

— Ne, nemoj me pustit, izvad me vonka, bićeš srićan za cili svoj život.

I ovi se nikako snaša i digo ga.

— Sad si me sposi — javal mu govori.

— A kako?

— Ma — govori — biž, došla je jedna vražjo žena u jamu. Nos je bilo dvonajest. Sve je poklala. Jedino san jo uspi. Bi san na jednu polu i tako ni mogla doć do mene i ti si me sposi. I sada ti ćeš ostat bogat za vas svoj život. Dobro me slušoj. Jo ću poč u krojevu ćer. I doće i popi i frotri i biskupi i kardinoli čak i niko me neće izagnat iz nje. A onda će kraj dat na jovnost ko me istiro, da će mu dat ćer i po[] krajestva njegovoga. I ovaj, onda dođi, i kad ti dojdeš somo na vrota od sobe, jo ću pobignut ća, ja ću izoć iz nje.

I on je tako učeni. Došlo je vrime, kraj poziva: ko izbavi moju ćer od nećistega duha, ja ću ga nagradi, daću mu svoju ćer i po mojega krajestva. I ovaj gre tamo. Došo on:

— Velićanstvo, jo san došo da sposin vašu ćer.

— Sinko, ni moguće da ćeš ti to moć učinit. Jo mislin da ti nisi jaći od biskupih i kardinolih. Oni je nisu mogli sposit, a ti da ćeš je sposit. To mi je mušno virovot, ali, eto, neka ti bude sritno!

I on je išo. Naravno, kad je došo na vrota od sobe, a nećisti izlazi iz nje i govori mu:

— Slušoj, sad jo gren u drugoga kraja ćer. Da se nisi usudi doć mene izaginjat iz nje, jer bi moglo bi[t] zlo po tebe...

I ovaj govori:

— Dobro je, neću.

I on se oženi sa krojevon ćeron i živili su lipo i mirno; ma čuje se da se nećišnjok uvuko drugen kroju ćeri. I došli kardinoli, biskupi i popi zaklinjot i nikor ne može sposit. I ovaj kraj, šta će, javlja ovemu prvemu kroju da neka pošalje svoga zeta da izbavi njegovu ćer od neći-

stega duha. Ako ne, da mu navišća rat. I kraj se našo u neprilici i govori:

— Sinko, spos me, ili sada ili već nikada.

— Što bi bilo?

Kaže:

— Jovljo mi kraj taj i taj da mu dojdeš oslobodit ćer od nečistega duha.

A on mu kaže:

— Presvitla kruno, nikako ne smin jer mi je naredi ako slučajno dojden izagnat ga, da će bit zlo za mene.

— Ma moraš mi to učenit jer inače san gotov ja i čitava moja država. Navaliće sa silnon vojskon, a on je daleko jači od mene.

I nema šta, odluči se da ide. I misli on kako će on vruga privarit. Došo on tamo. Kad je došo na vrota od sobe, a vrag njemu:

— Pa jesan ti reko da mi ne dolaziš više.

A on će njemu:

— Biž, izošla je ona vražjo žena iz jame. Traži mene i tebe. Ako nas nojde, biće zlo za mene i za tebe.

Kad je on to ču, pobiže i već se ni vroti. Sada vidite koliko žena može bi[t] vrag.

12. Pet šoldi

To van je bilo ovako. Bili su muž i žena, siromasi, nisu imali od čega živit. I ovaj siromah ne zna šta će. Došli su božićni blajdani, svak se veseli, a on nemo od kuda da kupi ni komad kruha, ni litru vina, a od svega tega mu je bila potreba. I on pošalje ženu da ide u kuma oštara — mu rec da mi dā litru vina, a da ću mu doć radit, pa makar kad bude o žetvi, da ću mu doć žet. I idi u kuma pekara, da ti dā kilo kruha, da se vas svit veseli, da su Božići — da oni nemaju komad kruha i da će mu doć o žetvi žat.

Ona je išla i zamolila kuma pekara i pekar je, naravna stvar, dā joj uz uvjet da će mu doć radit, odnosno žat o žetvi. A da ide i u kuma mesara, da neka dā kilo mesa, tako i njemu da će doć o žetvi žat. I tako se on, siromah, na više mist uduži, u konat žetve, oli u konat rada. A bija je jedan onako malo šašav, on niti je ima di će mu poč radit i kaže mu on:

— Molin te, posudi mi pet šoldih, pa ću ti vratit kad mi Bog providi.

— U redu stvar.

Ovi mu daje pet šoldih i zbgon. Kad je došlo doba od žetve, nikor tuče na vrata. [*Kuc, kuc, kuc!*]

— Naprid! E, a šta ste tili?

— A slušaj — kaže — trebalo bi da mi dojdeš sutra žat, ako možeš doć.

— Hoću — kaže — doću.

Ovaj nije dobro ni iša ća, dolazi drugi, to je kum pekar, i on tuče na vrata:

— Naprid!

— E — kaže — kume, ako možeš, da biš mi doša sutra žat.

A doša je i mesar, a doša je i četvrti i peti. I on svima govori da će doć. Kad je već svršilo, govori mu žena:

— Dobro, mužu, ti si se na toliko mist obeća, a nemaš nego jedan život. Kako ćeš ti to učenit?

— A lipo. Znaš šta je: maskiraj me ko da san umra i stan narikat, to jest plakat, da san umra. Doćedu susidi i ti ćeš me lipo sprovodit i onda će bit kako bude.

— Dobro je.

Tako ona i učenila. Počela ona ujutro narikat:

— Ajme, ljudi, skošte!

I skočili ljudi.

— Umra mi je muž — plače ona.

I išli su zvonit anguniju. Zvoni angunija, ko je umra, ko je umra — a umra je taj i taj siromah. Skočili svi, jer je inače bi dobar čovik, a nije inače bija kriv da je bi siromah. Skočili oni odma tamo u kuću i ženi daju, dakle, daju joj kuraja — pa fala Bogu, šta možemo, svakoga ista sudbina čeka, i tako dalje i tako dalje. Jedan komu je bi najviše dužan, on govori svima onde koji su ga dužili, kaže:

— Evo, slušajte, meni je dužan toliko i toliko. Ja mu opraštan i neka mu Bog oprost.

I tako se svi suglasili i svi mu oprostili. Ali došo je i oni od pet šoldi, jer je šašav, ne razumi i tako daje, i on oko njega plače, viče:

— Daj ti meni moju pet šoldi!

A ovi ga ljudi miridu, kažedu mu:

— Ma nemoj tako, brate, razumiš da je umra. Evo ja ću ti dat pet šoldi i bud miran.

— Ne, ja hoću da mi on da iz svoje ruke.

I ko će njega već smirit. Ma došo je i pop, došo je sprovod, nosidu ga u crkvu, i on plače, plače on za njim:

— Daj ti meni moju pe[t] šoldi.

Ljudi ga istiraju, ali on svejedno plače. Došli su u crkvu i poče on plakot okolo odra i u crkvu:

— Daj ti meni moju pe[t] šoldi!

I tako su ga judi istirali iz crkve.

I treba ga odnit na groblje. Odnili su ga na groblje, a pošto još ni bila ura za ukop, stavili su ga u mrtvačnicu, onako ga pokrili u ljes i tu je osta. I on, tobože, mrtav, stoji unutra, čuje on neki topot, ali hi je više nogu di ide. Kad šta, razumi on — hajduci. Došlo je dvanajest ajdukov i njihov arambaša. I tamo su počeli dilit zaplinjeni novac, odnosno dukate što su oni to zaplinili. I dilidu svakomu po jednu kapu.

Hoćeš ti vidit, izavancala jedna kapa. Kako ćedu oni to razdilit, a harambaša otvara ljes i vidi unutra mrca, i on kaže svojim hajducima:

— E — kaže — evo, ovdje je mrtvac u ljesu. Koji je najjači ovde da uzme mač i presiče ljes i mrca koji je unutra, njemu će ostat ova kapa zlata, odnosno toga novca.

I jedan kaže:

— Harambaša, ja ću.

A ovaj sve unutra čuje. I on najedanput udari šakama u pokriv od ljesa i vikne:

— Ustanite, mrtvi, da sićemo žive!

I oni se pripali, ostavili i blago i sve i biž uzbrdo. Ma već su odmakli i tu su stali i govori arambaša:

— Ma na toliko smo mist bili ovako, imali smo svaki[h] prigodi[h]. Nigdi se nismo pristrašili, a ovde smo se pristrašili, baš ko da smo kukavice, a ko da nismo hajduci. Koji bi bi dobar, da se povrati i da vidi šta se doli događa.

Jedan kaže:

— Harambaša, ja iden, ne bojin se ničega.

I on se vraća. U međuvremenu, dodje ti ovaj od pe[t] šoldi. I stane oko njega:

— Daj ti meni moju pe[t] šoldi.

Ma kroz to doba ovaj je doša na ponisticu i sluša žamor unutra. Čuje on di govori: Daj ti meni moju pe[t] šoldi. Kad je on to ču, biž on, potpoli pod pete i biž gori. Pitaju ga oni ča je, ča se doli događa?

— Bište, judi moji, koliko se mrtvih ustalo, nikoga ne more doć po pe[t] šoldi!

I on van je i danas živ, ako ni umra.

13. Ljudi so jenin okon

Onda, znote, to je bilo u Kini, ispol Kine. Onda jemo ljudi tamo s jenin okon, a oko mu je ovako ovde, nasri[d] čela oko, a veliko oko jema. A puno jaki ljudi, on more jedon bi[t] jak kako drugi dvodeset, oni[h] drugi[h] ljudi[h].

Onda je, znote, tamo kad su došli ovi krajevi brodi, tamo u Kinu, onda su ovi Kinezi kano ludi, nisu ništa znali, ništa, ništa, ko divljad. I ondar bili bi ulovili, ulovilo ovako jeno pe[t] šest mornori, marineri, ulovili. I onda su hi popipoli, koji je debji, koji je debji. Oni ki je bi debji, njega su uzeli, njega su uzeli i ubili i spekli ga i izili. A onda je ovi naši ostalo pe[t]-šest. Onda oni pe[t]-šest ča je ostalo, išli su ovako kroz jednu goru, a tol je bila jena spila. I oni na tu spilu hitili jedan veliki kamik, kako da ne moru ti mornori izit vonka. A oni su zaspoli — a pri su bili ispekli dvo-tri i izili. Ondar, znote, jedan drugen govori:

— Oni su svi zaspoli, svi ovi čužni ljudi, zaspoli su — a govori — čo ćemo sada?

A oni su, znate, hitili one rožnje, one gvozdene u jogonj, hitili u jogonj. Kako su hitili u jogonj, ono se zažarilo dobro. Onda njima svakom u svoje oko po ti rožonj zabilo, ti gorući Onda oni, znate, kako hi ono oparilo, oni ušizili ovako nogon, trnuli, dreto su potegli, dreto oni kamen ča su bili zatvoreni. Onda je kamen uteka ča, a oni izletili vonka. Izletili vonka, i nisu ih tote ubili. A to van je bilo u Kinu.

To san ču od mornori, koji su bili u mornaricu kako i jo.

14. U kroja Rujuna proške zube a pasjo dlaka

U kroja Rujuna proške zube, a pasjo dlaka. A ti krolj je bi puno grub, puno grub. I za da se ne zna kako je on grub, svaki brijač koji bi ga došo brit, on bi ga bi ubi. Kako je ponestalo svih brijačih u temu gradu, doša je ried na jenega mlodega, mlodega, brijoča. A mama se je domislila da ti kraj imo bit ili ružan ili puno tamal. Mama se je domislila i ona govori sinu:

— Sinko, sada će duoć ried na tebe, a ti kad ideš tamo kod tega kroja, ako ga vidiš puno grubega, ako te uon bude pitat: kakov san jo, a ti mu rec: vi ste lipi čovik, lipi kraj.

Jer se je mama domišjala da imo bit ništo slabo kod tega kroja, kad ni nijedon osto, vroti se živ iz njegove kućie. A mama je imala jednega mlajega diteta i dovala mu je sisu. Ona je izmuzla malo mlika iz svoje sise i učinila jednu molu pogačicu i ispekla je na parsuricu i pofrigala je na uje.

— I znoš, da stav ti, sinko, ovu pogačicu u nidra. I dokle budeš njega brit, ti sve pomalo griz ovu pogačicu.

A ti je kraj bi poganin, uon ni virovo u Boga. I kad je uon ositi karšćonsko mliko u tu pogačicu, njega je čapala pohlepa da bi uon pojie malo te pogačice. I uon mu govori:

— Sinko, ča to jiš?

— A ovo jin ovu molu pogačicu ča mi je moja mama ispekla. Jer kad jo ogladnin, jo uvik vajo da štogod izin.

— A biš meni do bokun tie molie pogačice?

— Bi, zoš ne?

I kad je uon okusi tie pogačice, uon se je kako malo išempjo. I kad ga je obri, uon mu ovako govori:

— Znoš, znoš, moli, jo ti priporučijen da ovo ča si kod mene vidi, ove velike zube ol projca i ova veliko dlaka na mojoj brodi, koja je pasjo dlaka, da ne biš ti komu ovo reko. Jer kad bi jo dozno, jo bi te odma ubi. A kal dojdeš drugi put blizu mene, opeta neka doneseš jednu molu pogačicu kako si ovo sada jī i rec mami da ču je jo izist.

Kad je moli duošo doma, mama ga je zagarlila ol veselja, jer je ona mislila da ga neće vej nikada vidit jer ti kraj ni Boga poznavo, on je najveće ubivo karšćane.

Duošli su doni kako je uon reko da će ga duoć obrit. Mama je učinila pogaču i ona je tako kroju, da mu bude dražjo, stavila nikega cukra, ol tarstikih, ol tarstikih cukra. I kad je uon došo kroja brit, uon je poče to jist.

— A ovo je mama dola ovu pogačicu, da je vi izite cilu, ne ono što san jo grizo jerbo to ni krejonca.

Kad je kraj okusi:

— Ne vaja ovo za mene. Jo hoću onaku kako si je ono ti onda jf kad si dohodi mene obrit.

I nī je niti stavi na jazik. Jer je bila učinjena ol muke, ol šenice, ali nī bila izmišana sa maminin mlikuon. I kal se je uon vroti doma, uon tako mami govori:

— Mama, drugi put isto ti učin pogačicu kako si mi je prvi put učinila. Jerbo mi kraj ovo nī ti.

Došli su doni, petnajs[t] — dvodeset don, prema temu kako je kraj njemu reko da dojde, i mama mu je isto omisila pogačicu kako mu je prvi put učinila. I pri nego je uon došo na vrotu, kraj je ču vonj ol tie pogačice, jer je bila umišana sa mlikon od kršćonske mame. I pri nego ga je on poče brit, kraj je svu pogačicu izi. A govori:

— A imoš ti pogačice ča ćeš je ti?

— Imon, imon u žepu.

I on je iz žepa vadi i kako je njega bri, tako je on svako malo vrime tie pogačice ji.

I onda mu opet kraj, kad je svršio, govori:

— Ma šta ti se čini, jesan ja grubi kraj?

— Niste, vi ste lipi. Ne mori — govori — ča vi imate grube zube, a imate pasju dlaku. Vi ste meni drog.

— A ko te je to nauči govorit, da ti tako meni govoriš?

— Rekla mi je moja mama da jo svakomu rečen, bi lipi, bi grubi — vi ste lipi. To je nos naša mama naučila.

— A ča je već tebe tvoja mama naučila?

— Svega, kroju moj, ko bi to vami sve provja. Nami je naša mama rekla da nikada ne vajo da mrnjemo jedon na drugega. I kad non dojde mrov pod noge, da ga ne bismo mi zgazili, jer da je i ono Bog stvori.

— Onda, moj mali, lipo poj ti k tvojoj mami i pozdravi je puno i zafol noj. A doj noj ovo ča ti jo dojen, ovu kortu, ali nemoj ti to otvora dokle ti mami ne dojdeš.

I kad je uon došo doma, mama je otvorila pismo i njoj je bilo tieško pročitat ča je kraj napiso. Ali isto se je doznalo po jednoj susidi, koja je znala čitat oti jazik, i ona je pročitala. I govori: kal bude vrime, tega i tega doba u godišće, onda ćete vi doć ki meni u moju kuću, da jo s vami malo razgovoron.

I pasalo je puno vremena. Već kraj ne zove molega da dojde obrit. A uon se je puno muči, muči se je, nikako nī mogo daržat ovu stvor sakrietu, da je komu ne reče. Ali njega je stroh od kroja — jer uon bi mu odma do odrubit glavu. Uon to nī ti nikomu reć, ni mami ni nikomu,

nego je došao iza kućie i učinio jednu molu jamicu u zemju i onda je došo navr tie jamie pak ovako govori:

— U kroja Rujuna proške zube, a pasjo dlaka.

I uze je malo zemje i pokri je tu jamu. Ča se je dogodilo? Nakon puno vremena — tote su bili tarstike i pružili su se žile do tie jamie, izriesle su tarstike, a dica se igradu po vartlu i ubrali su oni piščolak ol tarstikie i kako dica uvik ono sviridu, ta svirala olgovoro, ol tarstike: U kroja Rujuna proške zube a pasjo dlaka.

To veliki šušur, di dica vičedu i tarčedu jedon za drugin:

— Kako tebi svira?

— Evo meni svira moja svirala da su u kroja Rujuna proške zube a pasjo dlaka.

A oni drugi i treći i četvarti isto tako vičedu:

— I meni isto tako piva svirala: U kroja Rujuna proške zube a pasjo dlaka.

Kad je dozna kraj, kad su mu došli reć ča se govori po grodu, uon je tako poludi i poslo je barzo zvat mamu i molega brijôča da neka dojde ki njemu. Jer on je bñ zabroni, da ako se dozno kako je on gardan i ružan, da će mu olma odrubi glovu, ako bi se to doznalo kakov je on — jer uon nñ nikad iz kuće ishodi.

Kal došla mama i došo moli brijôč ki njemu, uon hi je grubo dočeko, vika na njega i na mamu, da zošto su oni išli očitovo po grodu, da sada dica viču kako se je u kroja Rujuna stvorila veliko dlaka i kako no nje su proške zubi, jer da uon nñ čovik ol Boga, nego da je uon jedon kako vražni čovik, samo ča nima roge na glovu. E, oni su se pristrašili i klekli prido nje:

— Kroju moj, nemoj nas ubit, perke znoš da je još jedan kraj povar tebe.

— Moli neka govori kako se to doznalo, jer jo ništa ne znon.

Kako i ne zno. A moli mu je ovako reko:

— Kraju moj, prisvitli, neka ti znoš da jo vej to nisan mogo zdaržot da jo komu ne rečen. A jo nison reko ni mami ni nikomu, nego san jo reko u zemju kad san iskopo jamicu i pokri son i vidiš — govori — došli su tarstike i some tarstike ol piščolke su govorili kako je u tebe broda ol pasa a zubi ol projca. Kroju moj, nemoj se ništa čudit. Neka znoš da ništa na svitu nñ da se ne dozno, svaka tajna, jer se zaklela zemja rajju da se po njoj svake tajne znaju.

I s otin non bila svršila nona i ča je bilo daje, jo ne znon.

15. Vrati moju utrobicu!

Bila jedna starica, imala je maloga od njezine kćerke. A nevolja je bila, glad, bidna starica bila je išla ovako prosit po kućama kad joj ko šta dade. I mali gladan, skupili su ovako ništo novaca, ona daje malomu, govori:

— Mali — govori — evo ti ovo malo novaca, pa idi vanka, ma ne-
moj sta[t], znaš, dođi — govori — na ručak.

Govori:

— Hoću, hoću.

I mali je otišo vanka, a jedan čovjek je bio umra. I kaže mu grobar:

— Slušaj — govori — biš ti kupio jednu utrobicu?

A govori:

— Bin.

I on otvorio mrca i dao malomu utrobicu. I mali nosi kući vesel
utrobicu, pa kaže:

— Nona — govori — evo san donio utrobicu pa je spremi.

— Hoću — govori — za ručak.

I mali otišo vanka, a stara spremila utrobicu. I stara je počela jesti,
ali maloga nije. Misli se ona di je mali. I onda mali dohodi veće kući.
Ona spremila je za njega, za maloga. I govori:

— Di si bio — govori — sinko, evo san spremila utrobicu, a tebe
nema.

Govori:

— Ma, none, ja nisan gladan. Meni tre treba, ja san jeo — govori —
sa djecon su mi dali, ja nisan gladan.

Kad je bilo po noći, otišli spavat. Mali je spavo u jednu sobu a
stara baba u drugu sobu. Kad po noći dolazi na vrata i šuška.

— Ko je?

— Ja san! Vрати moju utrobicu, moju žigaricu! [*Govori dubokim
tihim glasom.*]

A baba se pristrašila.

Onda opet:

— Vрати moju žigaricu!

Onda baba otišla k malom i kaže malom:

— A čuješ — govori — vamo što onaj kaže?

— Pa pusti ga — govori — neka kaže.

Onda opet:

— Vрати moju utrobicu! [*Govori tiho i duboko.*]

Ona se preplašila, kad:

— Vрати moju utrobicu! [*Ovo više naglo i glasno.*]

16. Otrov u važu

Mater imala dva sina i ona je siromašno živila od nadnice, od žur-
nate. I jedan dan išla ona na žurnatu da dobije nešto, tako da prihrani
dicu. A njih je ostavila doma. A bila je kvoška sa desetak pilića, a nasri[d]
dvora bio je maštil, i govori:

— Pazite, gledajte mi da mi se ne bi utopi koji pilić — i govori —
eto van, tamo san van ostavila u ormaru nešto za jist, to ćete jist, ali ne-
mojte dirat oni važ namo u kantunu, to van je otrov.

A to je bio med. Želila da njon to ne diraju. Kad je ona otišla tamo na žurnatu, a vo dice se igralo sa susidima, znate, onuda po dvoru, i utopi in se jedan pilić u maštil. A govore:

— Eto vidiš, već jena nan se dogodila, jena veća žalost, i kako će nas nama sovat.

A ovaj mali on se dovuko, sve okriće se oko onega važa tamo i otvori i zagrabi malo i izi malo meda. A govori mu brat:

— A ča, di si to, ča si dira namo u kantun? — govori — A znaš ča je no onamo? A si dira onu otrov?

A govori:

— Jesan!

— Ti si se otroval. Utopi se pilić, i evo si se ti otroval!

I on tamo lega u krevet.

— Ajme! — stao plakat kako se on otrova.

Kad evo ti mama večer dolazi kući. Govori:

— Pa kako je bilo, jeste bili dobri? Je sve bilo u redu?

A govori:

— Je, ali eno, utopí nan se jedan pilić i Pere se otrova.

— A kako?

— A eno ti ga namo u posteju leži, plače, otrova se, i utopi se jedan pilić.

— A on se otrova?

— A znaš, onu otrov ti je tamo jī.

— Aha, neka, neka, nī mi žal da krepa, da krepa on kako god se utopi pilić — ča nī tī sluša mamu!

A došla mama tamo, govori:

— Ča je, Pere?

— A mama moja — govori — umriću ti, otrovao san se, ono san ti malo namo izi onoga.

— E otrova si se jer san ti rekla da ne tičeš to. Pustili ste utopi[t] pilića, jī si otrov — i sad eto tote krepaj!

I tī mali plače, plače puno, od straha kako se otrova. I ono nazadnjo ona došla tamo i govori:

— A eto to van se uvi[k] događa kada se mamu ne sluša — i u zadnju rekla — eto to nī bila otrov, nego ja san tako rekla, da ne tičete to.

(To su bili ovdi iz mista. Mate jedan se zva, ovo što se otrova mali se zva Mate, a oni drugi se zva Pere. Jedan još je živ.)

To san čuo ovako od naših stari ljudi i susjeda, to se pričalo po mi-stu, znate to je bila kao jedna šala i smih.)

17. Posran

Jedan čovik je bio dobro stojeć, on je bio Zagorac, on se bavio, sija šenicu. Pomanjkalo mu šenice, a jedan je u selu prodava šenicu i zajimo. I ondar on je ima tri sina i govori jednen sinu, kaže:

— Poj — ma mi nije to poznato kako se on zva, i govori on njemu, kaže: — Uzmi šes konja i poj — kaže — neka ti dâ — ali ne znan je li kupio ili je zajao, to ne znan, kaže: — Poj u njega neka ti dade šes konja žita.

I on otiša. I govori on ten što je prodava žito, kaže da ga je posla otac za šes konja žita.

— Daću ti, ali — kaže — skuvaću ti oku leđe — a to je leđa ona, mi zovemo sočivica, i onda govori, kaže: — Daću ti pojist uvečer. Ako se ne posereš — (oprostite), kaže — daću ti mukta, a ako se posereš, gubiš — kaže — svih šes konja.

I oni su takon se pogodili i on je pojio tu sočivicu; i zatvorio ga on u jednu kamaru, sobu. Kad ujutro se svanilo, a on trpi, trpi, trpi i ni moga daje, mora se posrat. E, kad undar gospodar ujutro otvorio sobu — smrdi! I naša, i naša.

— Ajde — kaže — kući!

Doša on doma, pita ga otac da kako nije doveo šenice. Kažije on njemu što se je dogodilo.

A drugi brat da će poč on. I otac ga je pustio i daje mu, isto njemu šes konja. I doša kod njega, i on njemu isto govori tako:

— Ja ću ti dat, ali — kaže — skuvaću ti — kaže — oku sočivice pa pojidi uvečer. Ako se ne posereš do dneva — kaže — daću ti mukta šes konja šenice. Ako se posereš — kaže — ti gubiš konje.

Da oće.

Kad on izio oku sočivice, i on, e, trpi. trpi, došlo je njemu da ide na stranu, e, ni moga daje i posere se. Otvori gospodar ujutro sobu, smrdi, e. Izgubio je šes konja. Iša je i on kući i kažije — pita ga otac da kako nije dogna šenicu. Da mu se dogodilo to i to.

A treći brat, kojega su računali da je lud — da će poč on. A na njegov braća i otac, da ka[d] su izgubili oni — da ne grede. Da oće! Dâ i njemu otac šes konja, iša je i on. Doša u gospodara tamo, koji prodaje šenicu. Kaže:

— Daću ti, ali — kaže — skuvaću ti oku sočivice, do dneva ako se ne posereš — kaže — daću ti mukta šes konja šenice.

I pogodili se, da oće. Kad on izio oku sočivice i zatvori gospodar njega u sobu, u kamaru. Kad došlo i njemu, ne more više trpit. A u toj je sobi mu kokoš nila, imala bužu u zidu, di mu je kokoš nila jaja. E, oprostite, naprči on guzicu, posere se i poduši slamon. E, ma to je malo. Kad on gleda, nalazi mu čizme, napuni mu pune čizme. E, i to je malo. Visi mu klabuk pod gredon, bogami uzme i njega i napuni i njega. E, to mu bilo dosta.

Kad undar otvorio gospodar kamaru, e, smrdi! Išće, ne more nać ništa, ne more nać ništa.

A gospodar tužan, izgubio šes konja šenice. I pogodili su se onda, šta su mu braća dali svaki po šes konja, da će mu sve to naprtiti i vratit konje i sve. Dâ mu sve, bogati, ima tute osamnajst konja šenice, i konje i sve je spasio. I ondar gospodar njega pita da kako se on zove. On kaže:

— Posran.

Kad on iša ća, a on možda i štramputice, ni pravin puton, za da on njega ne uhvati. I ondar zove gospodar ženu, došla mu žena, a dišperan, kaže da neka mu makar skuva dva jaja za ručak, da će ručat. Išla ona di kokoše nesu, da će uze jaja — a zaturila je ruku u govna. A onda dolazi ki mužu, kaže:

— Ne znaš — kaže — što ti je oni đava uradio.

— Ma šta?

Kaže:

— Ne znaš — kaže — nasra ti je punu — kaže — bužu di kokoš nese.

A on undar na brzu ruku skoči, obuka se, uzeja čizme, naprašio nogon u čizmu, a njemu govna po gubici.

— O, da mu toga njegovoga, šta je učinio!

I zgrabi klabuk, natakne na glavu, a odazgar ispo[d] klabuka sve po njemu govna.

— A da mu toga, šta mi je učinio!

A on trčao za njime. Nalazi jednoga na putu di grede kontra njemu, kaže:

— Ma — kaže — jesi di sasta — kaže — Posrana?

A on njemu odgovara:

— A boga ti — kaže — ko će bi[t] posraniji nego si ti?

Nema više.

18. Zločesta mater i ćer

Bio je jedan momak za oženi[t] se i ondar odlučio se oženit i da će iskati curu koju najgoru more nač. Kad on ajde, ajde, tamo u Zagorju, doša do jedne njive, a jedan ore na njivi, zvono mu oko vrata, zvono zvoni uvi[k]. Doša on do njega, kaže:

— Faljen Isus.

— Vazda Isus i Marija.

Kaže:

— Što ti je zvono — kaže — na vratu?

— Ajde — kaže — biži, prođi me se — kaže — iman zločestu ženu pa mi je stavila zvono na vrat neka ona čuje radin ili ja ol ne radin.

A on njemu govori:

— A čuješ — kaže — a imaš li ti ćer?

Da ima.

— Oćeš je — kaže — dati, ja ću je oženit.

— A — kaže — biži, prođi se, gora je nego mater.

— A neka je — kaže — ja ću je oženit.

I on ostavi konje, vole, šta ja znan što je ima, i vodi ga kući. Čuje mu žena zvono, on pri[d] kućon. Ka[d] je doša pri[d] kuću, izletila ona vanka i navalila na muža, kaže:

— Šta si doša, šta si ostavio radnju!

Govori jon muž:

— Muči, ženo — kaže — ovi mladić kaže da će oženi našu ćer.

— Mrš! — kaže — lupežu, pasu, ajde radi — kaže — to su moji posli!

Kaže:

— Mladiću, prođite vi u kuću — kaže.

A on iša i jepet, uzeo vole, konje, šta je ima, ja ne znan, ore, ore. I on njon govori, a ona kaže:

— Daću ti ja ćer, dobro.

Kad on, oženija je on ćer i odveo je kući. Kad on uvečer, bio je težak, radnik, i govori ženi, kaže:

— Čuješ — kaže — ujutro na tu i na tu uru dones mi ručak.

Kad nije došla ona na nu uru, došla na brz i dvi ure kašnje. A on govori njome, kaže:

— A nisan ti ja reka u tu uru da mi doneseš ručak?

A ona njemu govori, kaže:

— Govori ti, govori. Sutra će ti bi[t] gore, znaš.

Otiša on sutradan, govori on njome:

— U tu i tu uru donesi mi ručak.

Ona i jepe kašnje. A on navalio na nju.

— Sutra će ti — ona kaže — bi gore.

Kad sutradan odnese ona jepe ručak njemu gore kašnje. A on pustio jednoga vola, pustio jednoga vola, a odnio je za davati volu oli konjiman kukuruzove slame. I ondar on ka[d] je ona došla, pusti jednoga vola, pripregne nju u ralo, ore, šiba on kandžijon ženu i vola.

Vidila mu ona mater, a ona trče k njemu, trče k njemu. E, navalila na njega, suje ga, gadi ga. Kaže:

— Ti to mojon ćeri učinit!

A on pusti vola, zapregne nju sa ćeron. Ore mater i ćer. Šiba, šiba, stala stara vikat, a ćer jon govori, kaže:

— Ori, majko, biće, kažen ti, gore.

Kad undar on iša ručat, a on njiman dviman bacio slamu prid nji, kako baci konjima i volima. A ona i jepe njega stala sovati. Šiba ji on:

— Grizite.

Bogami, grize mu žena, a mater jon da neće. A on kandžijon je šiba, a ćer jon govori, kaže:

— Jidi, majko, biće ti gore, biće ti gore.

Kad više noć, a on pustio ća, pustio i ženu i babu. Išla baba doma, a žena mu jepet tamo di je doveo.

Došla baba doma.

— Di si — kaže muž jon — di si bila?

— E, tako i tako — kaže — zaprega ti — kaže — ćer u ralo i unda ja sovala ga i on unda pustio vola i zaprega mene; orale mi dvije, i dā nan kukuruzove slame i odveo nas je na lokvu i da pijemo onu šporku vodu di živina piju.

A njemu bilo ža, kaže:

— Vidiću ja — kaže — šta će bit. Vidiću ja šta će bit. Gren ja k njemu.

Išao prosto u robi staron. Kad on doša k njemu, pa ga sovo.

— E — kaže — dide, pa šta suješ? Sidi, sidi.

Tute on dida častio. Io, pio, spavao u njega — nema ga doma. Kad evo ti ga sutradan. Preobuka on njega u čoju, u onu robu crljenu; grede on. Kad na pogled kuće doša, a žena mu stala plaka[t], kuka[t], kaže:

— Za Isukrsta — kaže — njega je sadra, kožu š njega, ono se crljeni — kaže — a šta bi uradio od mene?

Trče ona kontra njemu, a on ljepo u finen veštidu, u čoji. I sa tin je svršilo.

19. Žena ne može jist

Da je jedna žena se tužila mužu da ne može jist, da kako to njemu slane, a da ona ne može ništa. A on njoj govori:

— Hodićeš ti sutra s menon, počemo mi kopa lozje, pa ću-vidi[t] jo, hoće bit slano.

Onda su išli kopa lozje i išli su ručat. Nikako ona jist. Ne može i gotovo.

— A čoviče moj, kako to tebi slane, a meni nikako.

Onda on je obidvo opet, opet ona ne može jist. Kad su došli po polne dva bota, ma ona ogladnila, sal ne zna ča će. A ona je išla na jednu gomilu pa se uspela pa govori:

— Uuu!

A govori non muž:

— Ča je to?

Govori:

— Jedna susida me zove da non je ostalo sito u mene, da non ga dojden dat.

A on govori:

— Hajde, a ti non ga poj daj.

A ona došla doma, okinula fetu pršuta, stavila peć. Onda vazela dižvu i išla pri bačvu. I govori bačvi:

— Jo bila kleta i prokleta, kal od tebe ne išla šapeta.

A on nju pono ča će ona činit. A on iza vrot govori:

— A jo bi klet i proklet, kal hi ti ne ulovila sto i pet.

20. Stora žena i andjel

Jedna storo žena samica živila je u jednoj potlehušici. I u onoj sa-moći špešo bi govorila:

— A Bože, smiluj mi se, digni me s ovega svita.

Sastali se niki i obukli jednu molu bjondinku ko ondjela, stavili njon krila isto ko ono u crikvu kad su presecejuni, i naučili molu ča će čenit i govorit. Storo sedi i moli, kad ujedonput vidi isprid sebe ondjela, jer molo se dolibila do nje bosa, po ni mogla čut. Kad je storo vidila, pristrašila se i počela govorit:

— An-an-an-djele moj, a ča-a č-a ča si došo?

A molo govori ko iz raja:

— Poslo me je Gospodin Bog da vas odveden u raj.

A ona se još gore pristrašila i govori:

— An-an-an-djele moj, rec Gospodinu Bogu da me nī doma.

21. Žena zvala Smrt

Ono su se često svađali muž i žena i ona je uvik govorila:

— Ma neka mi Smrt dojde!

Uvi[k] govorila:

— Da bi mi Smrt došla!

I jednu noć spava ona i muž tamo u posteju, evo ti dolazi na vrata, otvara sobu Smrt, ko nekako baš ono ko Smrt, nosi kosu u ruci i sve to.

A govori:

— Evo san došla, ovo si ti ča si me uvi[k] zvala, evo san ti došla, Smrt.

A ona govori:

— Ne ja — nego pokaži je prston — njega, njega! — ko muža.

A Smrt govori:

— Ne, ne, nego ti si me zvala, tebe!

— Ma ne, nisan te ja, nego njega!

To svakako ko no uvi[k] žena hoće na muža. To je ovako se pričalo, ljudi su pričali po selu uvijek.

22. Nemojte pasat na pričac!

Bili su muž i žena. Muž je bi bidan onako dobričina, ali žena je bila opoka ko kuga. Ne do mu mira ni don ni noć, i on siromah, trpi je čitav svoj vik, odnosno dugo godina. Ma jedonput, išla ona popit joje i kako je povukla, onako njo[lj] je išlo treso, tako da se je izvrnula potpuno mrtva. I, a velika žalost. On čeni fentu da mu je puño žo, ko svoju ženu, je? Ali došo je don, treba je sprovodit. Došli su njegovi prijatelji, šest od njih, za je nosit. I kad su išli iz crkve pud grobja, a grobje je bilo daleko, i oni za ne poč pravin puten, jer bi bilo puño za nosit, a ovi išli na pričac, prikin puton. I gredu oni, nosidu, kad jednen zadila noga za smričić, a on pã. Kako je pã on, tako su svi pali i kasil je gruvnu o tleh. Kako je kasil gruvnu, onako je njoj joje izletilo iz grla i oživila. Stala ona vikat, a oni veselo otvorili kasil, vididu: oživila, veseli oni, gredu pud doma, vodidu je pul doma. Kad su došli doma, vidi muž da je vodidu nose, pristraši se on. Od

kuda vo, kako vo? I on tobože čeni se vesel, ko da mu je drogo da su mu je doveli nose, ali u sebi njega rana peče veliko: ko će još živi[t] š njon!

Ma došlo je vrime da je ona umrla, baš ono, ča se reče, nasprovu. Došli su isti prijateji. Žaluju se.

Eto, govori:

— Mi smo ti je jedonput bili odnili pa smo ti je vrotili, a ovega puta ćemo je isti mi nosit, ma jo mislin da je nećemo vrotit.

A on govori:

— Eto, prijateji moji, puno van fola.

Njoj već, tobože, govori:

— Zbogon ti, ženo moja, već se nećemo vidit.

A njiman govori:

— Eto, holte zbogon, somo, molin vas, nemojte već pasat na pričac, nego pojte okolo, sa provin puten!

23. Luda žena

Muž je jemo za poč u poje.

Žena mužu govori:

— Mužu moj, će ću kuha[t] za večeru?

A on govori:

— Ženo moja, skuhaj — govori — meso na kupusu.

I muž je išo u poje.

A ona govori:

— Što ću čeka[t] večeras kad on dojde doma — govori — jo ću njemu spemit prije nego on dojde doma, svekoliko.

I ona, brate moj, kupila meso, išla u vrtal, stavila jednu vilicu i stavila meso kuhot na kupusu, u vrtal na kupusu neka se kuho. A govori:

— Jo ću njemu spemi[t] vino, neka bude sve gotovo dokle on dojde doma.

A ona je išla utoči[t] vina, a pasi:

— A va, va, va! — gramulaju meso, jidu meso.

A ona ostav vino, biž za meson, a vino — napunila se puna konoba vina.

— Ajme — ćapoje se ona za glovu. A šta ću sada?

Trči ona u konobu.

— Ajme, ajme, što ću?

Ćapa vriću brašna, tumba po konobi, za pokupi[t] vino.

Ajme, ko će muža doma dočeka[t]!

Doša on doma:

— Foljen Isus!

— Vazda budi! Ajme mužu moj, što mi se dogodilo!

— A što, ženo moja, govor!

— Ajme meni, ka[d] je mene stroh, ti ćeš me ubit.

— Ma neću, samo govor.
— Dogodilo mi se to i to — ona njemu sve nu lipo tonko potonko pravlja.
E, udri se on za glovu.
— Slušaj, gren po svitu. Ako nodjen koga ludjega od tebe — govori — sposla si život. A ako ti budeš najludja, ubiću te.
I on je išo po svitu i borami je noša ludjih od nje i spasila je život. Došo doma i nī njoj učini ništa.
A šta su oni činili? Izašli su vanka, oni ludji, izašli su vanka priko noći pa s nikin štapom su mahali.
— Što to radite?
— E, govori — tjeramo noć, da dođe čim prije dan.
— O, ovo su ludji nego moja žena — govori.
Onda opeta da trku da moraju obuć gaće. Sada ako obuću obadvi nogavice, dobro je, tako se in učinilo. Ako obuću jednu, onda tako se in učinilo. Ako ne obuću ni jenu, sad idu goli cili dan.
Onda on doša doma, govori:
— Ženo moja — govori — jema puno ludjih od tebe — govori. Ti si sposila život ovega puta.
Eto vidite.

24. Dvi rize

Jedan muž je jema za poč u polje i govori mu žena:
— Mužu moj, što ćemo skuha za večeru?
A on govori:
— Ženo moja, ti si dobra moja kuharica — govori — iskuhoj dvi rize za večeru.
A muž išo u polje, u vinograd, i ona stavila kuho pun lonac, bronzin vode, a some, some dvi rize.
Došo muž doma, govori:
— Dobro večer!
— Dobro večer!
— Jesi, ženo, spremila večeru? Puno san glodan.
— E, mužu moj, najišćeš se.
A govori:
— Ala, dojl!
Ona bidna vadi sa kutlon po bronzinu, vadi, vadi, bogati napunila mu jedan pjat vode a somo jednu rizu. Tako njemu, tako njoj.
— A ženo moja, a ča si non skuhala?
— A mužu moj, reko si mi da skuhon dvi rize.
— Haj budalo, to se tako reče dvi rize. Ti bišeš iskuha jedon pjat rizi, a će ću sada, lokat vode? — govori. — Nego sada glodan jo, glodna ti.
I eto tako su se nalokoli vode, onda su išli leć, glodan, adio! A drugi put — on je tako misli — a drugi put će bit iskuhala boje. A on je pohvoli da je ona fina moja kuharica! (Onda san jo bolja kuharica nego ona!)

25. Ol tovara se stvoril frotar

Meni je priča ovde jedan pop koji danas žive u Župu kod Dubrovnika, niki Brešković Živat don Joze, kaže:

— Znaš ti da su u Staren Gradu, ovde su fratri dominikanci od davnine, i danas su. — I kad bi duošlo bronje maslin, ulja, i onda bi fratri — imali su svoga remetu, oni koji je ono njima služio, i još nkega molega — i oni bi išli od sela do sela sa kanton i ljudi bi davali ulja njiman, i tega bi skupili dosta. Kad jednomput su došli jedon don ovamo prema Vrbanju. I oni su tega iskupili nikoliko, kad bilo onda ovi fratar kaže ovemu remeti, i jenega molega su imali sobon, govori:

— Cuješ — govori — ovo bi vajalo da uja vi nosite u Stori Grod, a jo ću ostat u Varbonj, pa dojdite vi sutra ki meni u Varbonj.

— He — govori — a kako ćemo mi ovo sada, ovo uja nosit, mi smo tega skupili dosta.

A govori uon:

— Ništa, moli, ovako ćeš. Remeta će s menon ostat, a ti poj, ti poj, moli, som.

A govori:

— Ma jo ovo ne mogu nosit!

— E, naprtićemo na tovara.

— A — govori — kojega tovara, kad nimamo tovara!

— Ima, ima!

Onamo u poje je bi jedan stori čovik i jena žena njegova storo, ništo su radili i imali su jenega tovara vieženega za maslinu. A frotar išo i diga oglavu, ular ol tovara i doveja ovamo tovara bez ulara i naprti molemu one kante uja i govori molemu:

— Ajde, poj ti s tovaron u Stori Grod i sutra se opeta vrot u Varbonj.

He, u redu. Naparti on njemu, a frotar ča je učini — išo onamo i sto pol maslinu, di je bi tovor, i oglavo se, stavi oglavu ol tovara na glovu i stoji viežen pri maslini. Došli ova dvo storo da ćedu poj ča, da ćedu uzies tovara, da ćedu ništo natovarit. Govori:

— Gospe, ma ča je ovo? Koje je ovo čudo? Ovo je čudo — govori — nikoje božje, ovo je da se naš tovor mogo stvorit u frotra!

Kako je bi frotar u onu bilu monturu — ajme meni, mojko moja, če je ovo!

Ovako-onako, utekli oni ča. Utekli oni ča, došli u selo, pričadu ču-desu.

A frotar se poslije razglavo i došo on u Varbonj noćit. On došo u misto, u Varbonj, i raspito se, govori:

— Čihovo je onamo dole poje, di su one masline? Ondi je niki stori i nika stora, imali su jednega tovara.

Govori:

— A ono je — na primjer, ćemo reć, ti i ti, koji je bi. — A ča pitaš?

— A ništa — govori — ništa.

Kad ondar ovi moli dohodi.

— E, ala — govori — poj gor — on je vej dozna njegovo ime — poj — na primjer, ćemo reć — ala poj Žusti Katiću, poj, varni onega tovara ča smo mu učera digli.

Dohodi moli, i govori:

— Borba, evo van tovor.

— Tovor? Po Isukarsta, nī to moj tovor. Nī to moj tovor! Biž mi s otin vragon ča iz dvora! Biž mi s otin vragon ča, dogodilo se veliko čudo. Ol tovara se stvoril frotar! Veliko se čudo dogodilo, niko — govori — pokoronje božje. Mi smo veliki grih, ja i žena, učinili kad se ovo moglo dogodit.

E, ništa. Tako to ostalo, nieće on da primi tovara. E, u redu. On neće da ga primi, vajalo da frotar odagna sa ovin molin tovara u Stori Grod. Daržali ga oni tuote nikoliko misieci, od jeseni sve do iduće godine do deset agusta, do svetega Lovre. I nieće mu da ga primu. To njegov tovor nī, da se njegov tovor pritvori u frotra — kako son ono pričo. Dobro je! Kad kega će vraga njima tovor, fratriman okolo kuće, poslali onega molega:

— Čuješ — govori — na deset agusta to je sveti Lovre, u Varbosku fjera, sajam, poj tamo i prodoj tovara, moli.

A govori:

— A koliko ću pitat za tovara?

— A koliko ćeš pitat! Pitaj za njega — u ono doba jo ne znon koliko je reko — reć ćemo deset fjorini, petnajest, onako nešto mizerno, je — govori — somo se vraga otalasimo ča, neka nan ga nī u dvoru, neka non ne trubi, ne do nan spat!

I poslo uon tovara tamo, i moli došo u Varbosku, bilo još ništo drugih, druge živine na prodaji, i moli doša sa tovaron. A duošlo drugih zainteresiranih, duošlo nikoliko njih okolo iz susidnih selih, da čedu kupit koji tovara, koji mazgu, koji mula. A duošo i ovi čovik, ovi stori Varbanjanin, došo i uon da će kupit tovara kako vej ni imo tovara — stvoril se tovor u frotra!

E, kad kī grie ki njegoven tovaru, čo su mu ga bili fratri digli, i govori:

— Viš ovi — govori — lipi tovarčić, mogo bi ga uziet.

A uon ka[d] vidi kojega zainteresiranega okolo onega tovara — a on ga pozno da je on oni njeguo, ma da se to niko čudo dogodilo — zvo bi onda svakega onega zainteresiranega:

— Čuješ, čuješ, ne hod! Ne uzimji to, to je vrag, to ni tovor. To ti je gorje od tovara, to je frotar, a on ti se bī posli stvori vrag! To je bī nikada muoj, da ne biš to kupi! — Onda svakomu govori: — To ni tovor, to je frotar! To ni tovor, to je frotar!

I ne stili mu ga nikor kupit. I tokalo da ga potlin frotri nikome dodu u Stori Grod mujta.

26. Ferma, ferma, ferma me!

Bio jedon težok, imo je tovara. I išo je samli šenicu. I naprti je na tovara dosta, tako da je bidan tovor jemo čo gonit. I gre on pul doma kad je samli, a pripremo se strošno nevera. Puče, grmi, lampo, a njemu tovor neće da gre. Tuče on tovara šćopon, svuda di dosme. Ma bidan tovor ne može. A govori mu jedon:

— A dobro je, al mu ne moreš noć spravu koju će ga gonit?

A govori:

— A će ću?

— Evo ti — govori — ovo paprika, po mu je stav pod rep, to, da prostite, u guzicu.

Tvoj tovor poče trkat, ali sada on trče za njin, a ne može ga ulovit. Tovor trče već, ne može ga uopće ovi ni vidit.

— Ajme meni — govori — sad ću izgubi tovara.

A jedon mu govori:

— A dobro je, a će se dogodilo?

— Ma — govori — evo nevera se spremu, tovor mi neće da gre, onda mi je reko jedon čovik da mu stavin papriku u guzicu. I jo san mu stavi, i sad ga — govori — ne može ni vitar ćapat.

— Po, budalo, — govori — sada — govori — stav ti som sebi papriku u guzicu, po ćeš vidit kako ćeš ga ulovit.

Kad on stavi papriku u guzicu, polpoli ko da jemo motor. Trče on za njin, e, ma priteko ga je. Kal došo u mīsto:

— Ferma, ferma, ferma me!

A oni bidni gleduju koga će fermat.

— Mene ferma, ne mogu se fermat! — govori.

I ovi ga ćapali. Sricón, ribori su prostiroli mrižu i opasoli sa mrižon, a da ni bilo mriže, bī bi išo naprid i ko zno kud bi bī zaluto. Vajalo je da čeko po ure tovara dok je tovor došo. I onda je veselo raspirti i tako je uspi pobignut isprid nevere.

27. Da san jo živ!

Jedon je čovik siko gronu od masline. I sto je obratno: na gronu. I on siče, ali kad padne grona, on će sa gronon doli. I paso jedon čovik tuda i govori mu:

— Ma, prijatelju, ma kako to sičeš?

A on govori:

— A kako ću?

A govori:

— Kad pode grona, i ti ćeš š njon doli.

— Ma, ajde, će govoriš, glupane? — govori. — Zoš ću — govori — past?

— Ajde — govori — vidićeš.
 Kad on učeni malo krakov, a on sa gronon obo kleh, lebrima u ka-
 men. Trč on za njin i govori ovemu:
 — Čekoj — govori — reću ti ništo.
 I on čeko.
 — E — govori — slušoj, ti si zno kad ću jo past, ti vajo da znoš
 kad ću i umrit.
 A on mu govori:
 — Ma od kuda ću jo to znat kad ćeš ti umrit? A san jo Bog?
 — Kad si zno kad ću past, ti vajo da znoš kad ću umrit. Ako mi ne
 rečeš kad ću umrit, neka znaš da ti se zlo piše.
 A ovi, za se bedoka otrest:
 — Kad ti tovor tri puta prne.
 A ovi se pristraši. I on išo doma, naprti on tovara šenicon i gre u
 mlin. I pripti on tovara tako da ne bi slučajno on prnu, a ivenci mora je
 to obratno učenit — ne prtiti na njega. I on gre, uvi[k] stoji oprezan, hoće
 tovor učenit: trr ... Ma došo na niki dil puta, tovaru priprlo, čini on:
 trr ...
 — Aha, ovo je jedon. Ala naprid, ala naprid, ala naprid, e, e, kad
 ujedonput: trr ...
 — Aha, ovo je drugi, gotov san kad te voja.
 A on uze tapun, zatvori bužu. Kad najedonput, tovor jopeta: trr ...,
 a tapun njemu u prsi! A on se izvrne. Ma i tovor, kad je vidi da ni go-
 spodora za njin, lego i on, ko mu teško bidnen. Kad ti je, došli vuci, po-
 čeli tovara drmot.
 A on govori:
 — E, žerte, žerte, vruga izili, ne biste vi to čenili da san jo živ! — ko
 tobože da je mrtov.

28. Hubotnica utekla u fumor

Kupili Jurji hubotnicu. A nišu je nika[d] pri vidili, ca je to ni kako
 je to. I bogami, oni je bocili kuhat onako u hladnu vodu, u hladnu vodu na
 ognju. I oni nisu ni pokrili ni ništa, onda ni bilo sparhertih, nego komin,
 na napu, pak onda gori je fumor veliki. Kako je pocjela topli se voda, a
 bogami hubotnica dala niki skos i utekla u fumor i ona se odma takala
 s onima repima — i stola ona u fumor.

Badadu oni, badadu oni posli u brozin.

— Ni odnija nikor hubotnicu? — govori.

— Nije.

Di je hubotnica? Kad bogami, gledadu, gledadu, a ona gori stoji u
 onon diminju, diminju, kakor da se cadi meso peceno, ono suho meso,
 prsuti. Kad oni posli sa kudijon, s onon kudijon ca zene predu, s onon
 kudijon badadu nju, ma nece ona da se kalo. Vazeli oni komad gvozda da

ćedu tira, ma ona se prilipila. I onda valjalo poč ozgora na fumor i turat i turat doli, i onda došla doli sva sporaka od saji, od cadila, i pala u brozin, i onda je pritisli s onin pokrivos, puno saji, puno jako sporaka i govoru:

— Ma kako je ovo ona sporaka? Lipo, lipo — govori — kako si se odcadila o komostrima, o smradu, o sajima — govoru.

I isto su je izili. Posli se je skuhala i izili je.

29. Pobigla nan je pamet u gomilu!

E, to van je bilo u Praznican. Da ćedu kupova tu pamet. Da treba poč u Mletke kupovat pamet. I poslali su par ljudi za do u Mletke da kupidu njen pamet, da in kupidu pamet. I tamo su išli i oni su, znate, kupili pamet i donili jenu tikvu. I onda se nakupili svi, znate, na trgu, tamo na tu pijacu njihovu i govori:

— Sada slušajte, sada znate, sa[d] ćemo razbi tikvu i iz tikve će izać pamet. Sa[d] neka svak ufati.

Onda svit se, znate, skupio, svit se skupio okolo toga što je donio pamet. I kako je doni, znate, tu pamet, onda svak otvorio usta, hoće više čapat pameti. On bacio tikvu, a iz tikve miš, a miš u gomilu.

A govori:

— Ajme meni, pobigla nan je pamet u gomilu!

30. Ovo leže mlade mule

Bila fjera na Bol. I doša jedan čovik i jedan Vlah prodaje dosta lubenica. I kal su došli kod njega, pita ga:

— Ča to prodaješ?

A on kaže:

— Ovo leže mlade mule.

A on govori:

— Bogati, ka[d] leže mlade mule, uzmimo jednu.

I uzeli je, stavili je na konja pa išli prima Huncu. A ona pala, iz smriče izašao zec! A oni se razvikali:

— Evo ti — govori — na, moj mali dugoušac, kratkorepac, prava mama zeka!

U Humac da ćedu skalat se sa zvonikon, opej da gredu lovit mladega mula.

31. Ko će potegnu Mrduju

To su van bili Soltani i Bracani, a ne Hvarani, Bracani i Soltani. I onda se okladili, oni vicu da je njihova Mrduja, Soltani, a Bracani da je brocka Mrduja. E boga mi onda, ala, ako ćemo, ko će je potegnu! I onda

vezali je — oni namo, oni vamo. Potežu oni namo, potežu oni vamo, na konop, e! Ali je puka Brocanima konop. I onda su lipo razbili, kako su potezali, razbili guzicu, sva se guzica razbila. A Soltanima isto posli, oni potegli, potegli, ma isto nisu zategli, nego se oni, kako in se obrnu konop, i onda svi oni natrbušice pali i razbili nos, razbili nose oni, a nasi guzicu, e! I onda ostala nasri mora, već nisu potezali. Ranili se namo oni sprida, a ovi vamo ozoda.

A Mrduja ostala di je i bila, ni simo ni tamo.

32. Top od smokovine

To su nasi bili stavili jedan top i da cedu puca na Omis! A bogami, pucadu, pucadu. E, nikako je tradi top, oni su bacili proha, znate, i jednoga, bogami, ovamo ubilo. A govoru nasi:

— Ka[d] je ubilo ovega vamo, a ca će bi tamo! Bice tamo mrtvi po redu!

Tamo ni vrogu bogu nista, nit je doselo nit je pucalo. Nego vamo oni proh nikako eksplođira i ubilo jednoga. Top je bio od smokve, top bio od smokovine i pucali na Omis. E, e, to je sve tako bilo istina, istina živo! [Smijeh].

33. Puške od smriča

Onda da su Hunčanjani rekli da je sveti Juraj njihov. A Prožničani da je naš. A onda ni bilo ča drugo nego se potuč — onda kome ostane. Onda su govorili da cedu doč jedan dan, ti i ti dan da cedu se potuč. Onda su išli Prožničani ovamo u Lužnjok i ubrali puške ol smriča i obilili koru, dakle bili su bili. I onda su išli tamo, stavili su bokun špaga na ne kolce i stavili na rame kao da su nin puške. A Hunčanjani su došli priko Kuka i kad su vidili, govoridu:

— O, boba ti — govori — što su Prožničani oružani!

I onda su oni išli, Prožničani, naprida, a oni odotol fremali i utekli put Humca. I da su Prožničani skupili punu vriću obuće ča je njima ispalo.

I onda osto je sveti Juraj na Prožničanima.²

¹ *Kćerka Marija dopunjuje naknadno:* Pražničani su ubrali smriča i to su in bile puške, to su obilili, ogulili koru i to se sijalo prama suncu — pa su se oni uplašili.

² A Sveti Juraj je mala crikvica, mola je crikvica, ma je veliki svetac. On je ispod briga. Tu su pri stajali Pražničani nazad osan sto godina (*glas iz publike:* pet sto godina). Ni, no osan sto, reko je don Ivica da je nazad osan sto.

34. Ovako je lašnje tovaru

Jedan je bi čovik, bilo mu ime Ante, a zvali su ga Frotar. I onda je on jedanput — oda Cminjega brda dažji, a jo gren odozgora od Cminjega brda, a dažji, znate, dobro — a on nosi onu vinotoku na sebi, nosi vinotoku na sebi i jaše na tovaru.

A ja govorin:

— Barba Ante, zašto tako vinotoku držite na sebi, zač niste naprtili na tovara?

— A, ne, ne, sinko moj — govori — ovako je lašnje tovaru.

35. Ljuto vino

Bili su težoci na jednen docu, kopali i vidili da će ponestat vina, a bilo ljuto. A onda govoridu jednen molen:

— Poj na Šemot i razvodni vo, nalij pun mih.

A on išo i doša tamo na Šemot i išo liva vodu u mih i spuzlo mu se iz ruke i sve palo u bunor. A on nije mogo ić ča, nego zagrabi mihon i doni tamo ki težocima na dolac i doje nin pit. Onda nin govori:

— Jē sal tako dobro?

Jer je pri bilo juto. A oni govoru:

— Jē, sal je vako fino.

A on govori:

— Tako van je sve na Šemotu. [*Glas iz publike: Voda se zvala Šemot.*]

36. Ukreli su mi projca

U nos je običaj kad se ubije projca da se razdili sve če vajo (brižole). Tako jedon se žali prijatejima da će ubit projca a da mu vajo razdilit sve če vridi drugomu. Govoru mu oni:

— Mi ćemo te naučit kako nećeš dat nikomu ništa.

— Kako? — govori on.

— Lipo. Kad ga ubiješ, obis ga po noći u vrtal na omendulu i rec da su ti ga ukreli.

Tako on učeni, a oni došli i sakrili mu ga. Ujutro gre on k njima i vas pristrašen skoro plače i govori:

— A znote da su mi ukreli projca.

A oni mu govoru:

— Tako govor, po nećeš nikomu dat ništa.

— Ma ukreli su mi ga!

— E, e, tako govor.

— Ma boga van vašega, kad van govorin da su mi ga ukreli!

— E, e, uvijek tako govor.

I kad su ga dobro izmučili, onda su mu ga vrotili i zajedno dobro marendali i zapivoli.

37. Ne znon ti jo pisat

Meštre Jere Hamote bi je meštar za grodit kuće a ni zno ni čitat ni pisat, a bi je bistar čovik. Kad je bi u vojsku, došo jedon Vlah po mu govori:

— Jere, oš mi pisat pismo divojci.

— Ne znon ti jo pisat.

— E, ti ne znaš pisat!

— Ma kad ti govorin da ne znon.

— Ti neću Isukrsta, ti ne znaš pisat!

Kad je vidi da ni čo i da mu on ne viruje da ne zno pisat, on govori:

— Ala, ala, hod, doj i govor!

Vlah govori:

— Draga moja Anđelija [itd.]

A meštre Jere somo šoro po korti, ka[d] ne zno pisat. Kad je bilo gotovo, on zatvori pismo i govori Vlahu:

— Neka ti kogod napiše indric, jo nimon vrimenta.

I tako pismo išlo na poštu. Nakon petnajst don primi Vlah odgovor i gre kod Jere i govori:

— A boga ti ćaćina, još kažeš da ne znaš pisat! Kako si napisa, nije u selu zna pročitati ni pop ni učitelj.

38. Dva brata iz Planice išli u Split

Da su dva brata iz Planice išli u Split, a može bit da njin je to bio i prvi put ča su išli u Split, a otac njin preporučio, govori:

— Znae, kad idete u Split, budite ljudski, krejanti ljudi i svakoga lipo pozdravte, nemojte bit da reču da ste koji divljaci tamo, da uvijek grete sa ovcan, da ne znate ništa.

— Hoćemo, ćaća, hoćemo ćaća! Ne bojte se ništa. Svakoga ćemo pozdravit.

I došli u Split i nikad ne idu ono sporedno, nego uvijek jedan za drugin kako ono su naušni tamo, znate, s onim putovima.

I kad su iskricali ono u Split, evo dolazi odotamo jedan, a on njemu govori:

— Mate, ovoga vaja pozdravi, znaš, reka nan je ćaća da pozdravimo svakoga. A govori:

— Dobro ban jutro!

Jer oni ne govore »dobro van jutro«, nego »dobro ban jutro«.

A ovaj ništa.

— Asti boga, viš ti koji su ovo pripotenti svit — govori — pa niti ništa. Ništa, homo mi naprid, pa ako vidimo opet kojega od šesta, opet ćemo pozdravit.

Evo ti opet jedan od onamo, onoga vaja pozdravit.

— Dobro ban jutro!

A on — ništa.

— Ma — govori — ja san gori nego on koga je pozdravijen, ne obadajen vej ni ćacu ni nikoga.

Kad su došli pred butigu, evo govori:

— Sad vaja pozdravit gospodara od butige, to je najglavnije.

A stojidu, znate, one voštane figure node u izlogu.

— Aha, ovi, ovi će bit, siguro.

— Dobro jutro!

A niti slova.

— Ma — govori — ma nema ča, vej nikoga ne pozdravijan, nego kupmo postole i ajmo ća opet doma.

I došli unutra. Govori:

— Ča ste, šta ste stili?

— Ma mi smo — govori — došli tamo iz Planice i kupili bismo jedan par postoli.

— Dobro je, dobro je.

Ovaj mu skida kutije. Pa sad ove gleda, pa one, pa neće ove, neće one.

A tad su počeli ove špicaste, zvali su šimi.

A govori:

— A hoćete ove? Ovo su van ove šimi, ovo su van dobre.

— Ne, ne, Šime ima, a to je za Matu.

— Ma ne govorin van ja za Šimu, nego ovo su van šimi.

— Ne, ne, govorte vi kako hoćete, mi, mi smo za Matu, a Šime ima, znate.

I tako išli napred i kupili tamo neke u drugi dućan i cili put se razgovaraju:

— Ma ča ćemo mi ćaci sada reć, kako to ovi ljudi. On je misli da svako će nam odgovori ka[d] pozdravimo, a neće ti niko da pozdravi.

— A on hoće na silu da ja kupin postole za Šimu, Šime koji ima postole, a ča se njega tiče ako je postol za Matu.

I tako su se malo naljutili i kupili jenu lumbrelu, kako obišno Bračani bez lumbrele niku[d] ne idedu, i došli doma i sve pripovidali, kad su došli na Planicu, ocu.

39. Manje čakul!

Bili su dva brata iz Bobovišća. A bili su tako mučaljivi kao obišno pomorci, znate, svi su mučaljivi, nije nin drago puno govorit, malo šerjasti. A imali su braceru pa stalno su nešto saobraćali iz Splita za Bobovišća,

vozili drva, hranu, nešto za butigu, koja je tada bila u Bobovišća. I ti ljudi su dosta povučeni u Bobovišća, a bili su prilišno imućni, nisu bili baš tako siromasi koliko izgledalo. I jednog dana digli jidro iz Bobovišća pa uputili se put Splita a uhvatila ih je bonaca, tako da su putovali skoro cijeli dan, na moru su bili. Niti jedno slovo — govori — nisu proslavili jedan s drugin. Cili put nisu otvorili usta. Kad su došli pod splitsku rivu, onda ovaj stariji brat govori:

— Bac sidro!

A onaj će od onamo:

— Dosta, manje čakul!

To su bili neka braća Jurasi iz Bobovišća.

40. Bez mene ne može bit ništa

Priča se, u staro doba tu je bila općina, tu su bili kneževi banduri, tu je bila kneževa venecijanska vojska, svakako bila je vlast nad otokom, koja je vršila i sudbinu i krivce kažnjavala. I tamo u kneževoj palači postoja je jedan kameni — mi rećemo — zub. Vele da su to bili vješala. Ja se sjećan još dobro toga, premda sumnjan da li su koga vješali. Al ipak usmena predaja priča da bio urećen dan da nekoga čovjeka, nekoga krivca, ne znan što je napravio, da ga vješaju tamo. I navalio narod, gužva tamo, da vide ipak to čudo, da će nekog čovjeka tamo vješat, i guraju se tamo prama komuni, prama kneževoj palači. A ovoga vode gore i ovaj njiman, ovaj koji mora bi obješen, govori:

— Pa što se gurate tamo, ljudi, ča mislite, bez mene to ne može bit ništa!

To su sve stari ljudi pričali.

41. Izili tetu Mandinu

To je bilo posli ovega rata, nī puno vremena. Iz Amerik su poslali — znate kako se ono slalo, ono brašno, oni bi bili šavali paketi — i njima je došo jedan mali paketin i tu je bilo, znate, malo brašna. I kad je došlo to brašno, znate, kod kuće oni su jili i izili i to. Ka[d] nakon malo vrimenta pišedu iz Amerik: Znaš, poslali smo ti brašno i poslali smo ti prašinu pokojne tetke.

To je umrla teta, koja je bila u krematorij izgorena. I oni su pojili tetku!

To je bila šjora Mandina.

[Frane]

[Nastavlja Baldo]

E, to je bilo tako. Onda su oni jin često šavali brašno iz Amerike jer je bila glad ono poslije rata, je li. I evo ti opet stigo paket i stigao

jedan mali saketić brašna, a jedan je bi manji, ka da je to — oni su mislili da je to nešto specijalno, nešto bolje. I napravili makarune i napravili jenu tortu od kruha i sve to i svečano pojeli i govoru:

— U zdravlje naše tete Mandine u Ameriku!

Ali sutradan dolazi pismo iz Amerike. I govori: Eto možemo van javi[t] žalosnu vist — govori — umrla van je teta Mandina pa, znate, tamo u Ameriku je običaj da se zapaliju ti i zovu krematoriji tamo, i eto za uspomenu da se spominjete naše tete Mandine, mi smo van poslali lug njezin u kartu — znate, u oni škartoc.

A onaj govori:

— Pa asti boga — govori — ma je to — govori — a mi smo izmišali, kad smo činili tortu, i ono!

A govori oni:

— Ajme — govori — tetu Mandinu smo izili!

Onda stali plako[t]:

— Izili smo tetu Mandinu! Iz Amerike su nan poslali, a mi smo nju izili u niku tortu i u kruh pomišali!

A (to je bilo u Postirima, mi smo čuli za to da se to dogodilo u Postira i tako po cilen Braču se o tom govorilo. To se, znate, kao jedan veliki vic braški pričalo.

[Kaže da nema nastavka.]

42. Daj meni, ako neće on!

Ja san bi mali, a meni je otac bi ovako kurajoz za čuvat mrtve. I u nas je bi običaj da se cuva na grobje mrtve po noći, ne u kuću. Odnese ga se tamo i onda ga se cuva u grobarnici. I bi je on i još jedan drugi, ovdje jedan nas drugi, i onda je po noći nestalo njih vina i rakije. Onda mu govori moj pokojan otac — bilo mu ime Miko, Mirić:

— Miko, hoćeš poj ti uzes[t] vina, oli stoja ovode, a jo gren?

He, govori:

— Ne, meni ni drogo osta ovode — govori — gren jo, ma uvijek ću te ja odovamo zvat, a ti mi tamo odgovoraj.

— Ala — govori — hoću!

A on — izvadi je mrtvoga vonka iz kase i stavi ga je prid vrata di je on sidi. Stavi njega tu sest, a on isa tamo unutra u crikvu.

On mu doje:

— Eto ti vina, evo ti pit! — doje temu mrtvemu iznutra, znate.

A on mu odgovoro, iznutra:

— Doj vamo, ako neće on! Daj meni, ako neće on!

A on ostav vino, biz ća! Zove ga posle moj otac:

— Vrat se, Miko! Vrat se, Miko!

— A jebi boga tebi i grobju i koposantu. Gren jo ća! Ne gren ja tamo!

I on osta tamo, sam do zore. Ēto vidite!

Onda on od stroha ni isa doma, nego je iska di ċe se moć uvuć u kojim kajić i tot se uvuka pod provu od kajića, do zore tote je sta, tresu se od stroha.

Eto, to je gotovo.

43. Puklo mu srce od straha

[Kladili se] da ċe otići na grob gdje je mrtvaćnica. Kladili se za nešto novaca, ne znan koliko — ali za bilig da neka zabode tri ċavla u vrata, di su stavili mrtve. I on otišao, a bila velika zima, imo je kapot. Kako zatukuje ċavle, jednoga je zatukao malo, onda išao drugega zatuć, iša trećega, i uhvatio kantun od kapota i uhvatio njega i zatuka. Iša da ċe se dignut, e, vidi da mu nešta steže kapot. I pao mrtav, puklo mu srce od straha. I našli su ga mrtva ujutro tu.

44. Sveti Rok ċini ċudesa

Bili smo na Foru jedanput na prošeciju. Bī je veliki blagdan, sveti Roko. Hoćete vi vidit, oni koji radi po crikvi jedan dan pri išao oćistit svetoga Roka i uredi[t] ga — i sveti Rok se izvrnu, razbi glovu.

— Ajme, a sutra je veliki blagdan. Nimamo Roka da ga nose!

A bil je u ton miste jedan moli, zva se je Roko, isti sveti Roko!
Govori:

— Slušaj, moli — govori — mi ċemo tebe ploti — govori — hoćeš ti doć sutra, mi ċemo te uredit pa ċemo te nosi zamisto svetoga Roka.

A moli govori:

— Hoću! Ali pitajte papu.

I pitali su papu i pape govori:

— Sinko moj, kad ċedu te platit, poj!

I sutradon popolne tega maloga uredili, preobukli ga, isto kako svetoga Roka, i stavili ga da ga nosidu. Ali govori:

— Znoš, uvi[k] mirno, mirno, mirno stoj! — govori.

I tī mali je sto mirno do nikega dila. E, ma njemu, da škužote, došla potriba, po našu se reće: posrat. I mali ċe ti:

— Kalojte me, posraću se!

A oni mu govori:

— Ššš! Mući, mući, mući! Još malo, još malo, još malo!

A moli ne može trpi:

— Skalojte me, posraću se!

— Još malo, još malo, ššš, još malo!

Ma moli poče skokat:

— Skalojte me, posraču se! Skalojte me posraču se!

Al govori:

— Još malo, još malo!

E, ni čo bilo, sveti Rok čini čudesa, sveti Rok čini čudesa!

Moli ni mogo sto, bogati, bilo mu je potreba se posrat.

I s otin je sve svrsilo, adijo! Sveti Rok čini čudesa i gotovo je!

45. Isuse moj, daj mi sreću!

Bija jedan pop i u crkvu narod kara:

— Narode, nemoj sovati Boga, ne znaš da je to smrtni grih, nemoj ga sovati, Gospodin Bog će te pokarati. [*Govori patetičnim glasom.*]

Ali narod neće da sluša, ne sluša ga. A on što će, kaže jednemu čovjeku, govori:

— Slušaj — govori — ja ću te stavi na križ i budi miran. I kad ja rečen: Gospodine Isuse Kriste, je li istina? — ti kaži ovako sa glavon.

E, da hoće — za pet forinta. Dobro je, on visi, na križu su ga vezali, ka Isus. A pop će ti, dohodi pa će ti:

— Narode, nećeš da slušaš Gospodina našega Isukrsta. Vidi ga na križu propeta kako krv teče iz njegovih rana. Glava okrunjena, noge bodene, koliko on pritrpjo noseć presveti križ za tebe spasit! Ne znaš da će Gospodin naš Isus poslati sotonu i komoru i oganj suh padnit iz neba i da će poništiti vas narod. Isuse Kriste, kaži ovde prid narodom hoćeš li poslat kaznu na njih? [*Govori patetičnim glasom.*]

A on sa glavon klima.

A narod kad to vidio:

— A Isuse moj! A Isuse moj, mi smo veliki grješnici. A oprosti naše grihe, Isuse moj! [*Govori skrušenim glasom.*]

O, dobro je. Kad su narod već otišli vanka, a jedna stara žena ostala u crkvu. I onda išla k križu i klekla pa će ti, sama bila u crkvi:

— A Isuse moj, daj mi sreću da mi se kćer uda! Isuse moj, ma dragi moj Isuse, ja san velika grješnica, koliko san ja tebe uvridila. [*Pobožnim, molećivim glasom.*]

I ona ga, znate, po nogama gladi. A on hizav, ne može trpit, hizav, pa će ti:

— Šta ću ti dati — govori — sreću! Ja visin — govori — za pet forinta na križu, a da ću ja tebi dat sreću!

46. Božji glas kroz tapun

To van je bilo u Gornji Humac. Govori njin župnik, govori:

— Znate, ja ću van držat jenu pripovijed. Ali neka morete boje čut, ja ću van na čimatoriju to stavi[t] i napraviti jedan veliki badanj.

I on se, znate, uspeo na badanj i poče pripovida[t]. Onda, znate, kako je on poče lamat s rukan već simo-tamo, propalo se je dno. On je upal unutra. Onda govori:

— Evo, sada ka[d] san propa unutra, sa[d] slušajte božji glas kroz tapun! — (To je oni čep.)

On je ope pripovida kroz tapun.

47. Koze si mi dâ i koze ti vraćan

U Donji Humac imali su popa — don Ivon Kujiš. Išo je u crkvu predikat narodu. I predika, govori:

— E, vi moji dragi dobri kršćani, znate — govori — vi ste moje ovce, a ja san vaš pastir. Gospodin Isus on je imao ovce svoje i dao život svoj za svoje ovce — govori. Tako i ja, vi ste moje ovce, a ja sam vaš pastir. Ali ča će se dogoditi? Ka[d] bude na sudnjen danu, ka[d] bude, mene će Gospodin pozvat: Don Ivon Kujiš! A što ću ja kazat? Evo me, Gospodine! — Predaj mi ovce što sam ti hi dao. A ja što ću njemu kazat? Ne Gospodine, ovce, nego koze! Koze si mi dâ i koze ti vraćan!

48. Neka misli!

Na župi u Svetoj Nediji, u Svetu Nediju, tu na Hvoru, i onda tamo već tužili su don Kujiša župjani da njin nije redovit, da slabo odgovara. Pozva ga biskup k sebi na Far — na ispit. Govori:

— A kako — govori — ono ste znali govori onda, a sada ne znate to odgovara, kako je to?

— E, prisvitli moj, onda ja san samo misli za učit, a sada je sva Sveta Nedija meni na glovi.

Pita ga biskup:

— Ala, don Anton Kujiš, kad bi vami — govori — muha pala u doba posvećenjo — govori — u kalež, ča biste vi učinili?

— To se meni neće dogodit.

— Ma nako slušajno.

— Ma to se meni neće dogodit!

— A kad bi — govori — komu drugomu tako se dogodilo?

— Neka misli!

PREDAJE I LEGENDE

49. Kuća u kući

Jema kuća danas jedna u Buol, ona se zove paloc, paloc — u njoj je kuća druga. A ova kuća velika, to je bila ugrađena za šest braće,

Vukovići su se zvali. A kuća je unutra bila jednega mizernega čovika, Marko mu je bilo ime, a zvali su ga — bija je onako grintov, grintov i prilišno je bio ardit, bilo mu je ime Marko, a zvoli su ga Sila Marko. Sila Marko su ga bili naši Boljani stari prozvali. I muoj Marko, — ćapali su ovi Vukovići, imali su nešto vartla svuoga okolo njegove kuće. I govori:

— Daj, Marko — govori — prodaj ovo ostalo tvuoga i prodaj kuću, da mi učinimo ovde kuću na oven terenu.

A on da nieće! A on da nieće. A oni kazali:

— Pa platićemo ti — ma ovako, ma onako.

Tri su bili brata kapitona, a tri su bili popa, tri pomorska kapitona. I Marko da nieće. I oni su se tako š njim vucarili na lipe, e, ma potla ni bilo čo, nogo vajalo se poslužiti sa većon siluon, tako da su se oni onda povezali sa mjesnon vlašćon koja je bila tote u Buol. To van je bi, to je bi neki šindik, šindik, Užio u ono doba, ka da bismo rekli sad ka načelnik mjesta ili ovako, šindik se je zvo. I priko tega šindika oni intervenisali. I šindik njega pozvo, govori:

— Čuješ, Marko, dohodili su mi Vukovići, pušt njim ono, pa kad ti oće ti judi plati[t] — pak ovako pak onako.

— E, ne pušćan ja to, mogu oni groditi di kuću na drugo misto! — ne da Marko nikako, neda Marko nikako.

I jedanput, jema veliki balkon ovaj Užio, koji se i danas nahodi u Bol — i stoji na balkon ovaj stari šindik Užio i puši oni čibuk, lulu onu tursku, čibuk, puši ga, i Marko bi se javija, ovako nedija, pokli se dospila foncijun u crikvu, i govori:

— Čuješ — kaže — ti, Marko, jes ti — kaže — uredio onu stvar sa Vukovićiman?

A uon odozdola njemu kaže:

— Šta se to tebe tiće? Šta se to tebe tiće?

A to ni bilo lako reć u ona doba jednemu šindiku: šta se to tebe tiće. A on govori:

— Kako to ti odgovaraš — govori — jednemu šindiku! Znaš ti da moje pero na daleko dosimje.

A uon govori:

— Tvoje pero na daleko, a moja puška još i daje, čak do u tebe na polžuor, na polžuor.

E, kad je to uon reka, vej nije bilo kul-kamo, to je uon puno reko i pripuno, i olma je šindik intervenisa na ove sardorove pandure, koji su bili u Nerežišća, da se Marka uvati. Otiša kurir tamo gore, i Marko je to iznjuško u kratko doba da su išli po sardorove bandure, i Marko biž iz Bola ća, biž Marko iz Bola ća. Ali di je iša, u Dubrovačku Republiku. Opeta govorin, onda je bilo ako si čo učini u misto, onda si se ti pribaci vanka za godinu dan i moreš se vratit.

I uon se pribaci tamo — a oni počeli raditi ovamo kuću, blokirali kuću Markota, poton ništo svoga terena okolo, koji je bio okolo kuće, i ništo Markotovega zauzeli; iskopali temelje, fundamenat, i oni to počeli tuote grodit. Dovelu meštre i Mlećane, i to je još danas ta zgrada tu i oni to ugradili.

E, ma Marko dobio obavješćenje iz Bola preko njegovih prijatej, rodbine, vruga, koga bilo — da se radi tako i tako. I Marko jednu nuoć tamo skupio nikakovu gardu u Dubrovnik svojih prijatej i evo ti ga, evo ti ga jednu nuoć sa nikon brodicon, s nekin brodićen, i duoša ti ovamo iznad samostana dominikanaca u Buol na jedan položaj ča se zove Martinica, doša nad Martinicu i iskarcali sploziv, doni Marko četiri barila praha, tega sploziva (to se zove, to se još čita u one narodne pisme, govori na primjer »dva barila praha ingeleškoga«). Tako ti barili, koliko je to, koliko je kili bilo u njemu, ne znan, svakako doni uon četiri barila praha i da će uon lagumat u njegovu zgradu, di su Vukovići ugro-dili ovi duom novi. I oni skopali, pol tri kantuna iskopali po jednu rupu i kopali na četvrtu i podložili onu sploziv, da će to oni upolit — evo ti odnikuda nikor in duošo i zateko hi i ni bilo kul-kamo, vajalo ki[d]nut ča, ostavit sve to. I tega puta in ni uspilo da bi to izlagumirali. I to se do danas ostalo tako, ostala ta zgrada tako, oni su malo brenzali bili s otin. I onda Marko opeta dobi posli na temelju ovega ča je duošo, opeta dobi ol vlasti drugu kaznu, da se opeta ne smi za dvi godine pokaza u Buol. I tako je to bilo.

Kad je bilo potla, e ništa, dokle će uon bit tamo — oni tu ugradili zide. I kapiton — imali su, tri su bili popa brata, a tri kapitona — kad ova tri kapitona išli po darvenariju, po griede i kaparjune, krovnu konstrukciju, sve, išli u Mletke, Veneciju, da čedu tamo krcati. Odovuode se digli, svaki je imo svoj bruod, nike nave takozvane, nave, imali su svoje mornore, i oni su išli iz Bola prama Veneciji po lenjom za pokrit ovu kuću. A još Markova kuća unutra — da kad se ova pokrije, da čedu onu raskopat i izvuć je kroz vrota vonka, u kamenje.

Kad tamo hi uvatilo vanka nevrime, nevier, potopili se i kapitoni i brodi i mornori, ni se nikada nošla nanka, ča se ono reče, jedna daska ol broda. I to se tumačilo, i do danas se tumači da je to osveta božja — da se to temu čoviku siromahu išlo to dignut. I da je to tako stalo i tega roda je nestalo. Već se ni moglo pokrit — ova tri kapitona su se potopili, ki su bili oženjeni, imali su ništo fameje, ženske dicie i ovako, muškega roda ni bilo. Ova tri popa opeta nisu bili ženjeni, ni ni po njima. I to se govori da je to na temelju tega se oti ruod uništi i na račun svega tega kako su bili nejudi. A onda se Marko kasnije vrotio ovamo, kasnije vrotio ovamo — i njega i njegovoga roda nestalo.

Ta se kuća danas ugradjena nahodi u Buol, koja je danas vlasništvo Tonice Viličić Hartura. To je paloc, kuća u kući.

[M. B.-S. pita jesu li ti kapitani imali za žene Španjolke, jer su neki o tome govorili; pripovjedač to ne zna, ali drži da je moguće: »A more bit lako jer su bili ljudi maritimi, koji su navigali, bit će doveli čagod izvonka.«]

50. Bal na Gospu Kandaluoru

Ima ovdje jedna kuća u Buol, di je danas mjesni ured, ambulanta i pošta. To se sad poslije rata pokrilo, uriedilo, a inače to je stolo puste

godine otkriveno. Pri bi se ono bilo o pokladima balalo — o pokladah dva puta selmično, i ako bi intra oni plesni dan na dva vejače, na Kandaluoru, kad je Gospa Kandaluora, to jest četardesiet dan od Božića, od porođenja, ti don se ne bi bilo balalo. Kao za zovit, kao za neku počast. E, to je bilo na temelju ovega: da je tuote se jednon uveče u tu kuću balalo na dan dva veljače, na Kandaluoru, i balalo se, miščani, plesna dvorana, najedanput: hap! Nesta kruov iz kućie! Nesta kruov iz kućie! Šta je, kako je, ovako, onako — i to se tumačilo da je to oti dan bilo, oti blagdan Gospie Kandaluorie, i da se je to otkrilo i na temelju tega da ti don ni bilo za balat, da je bila svečanost. Onda se tumačilo u ono doba da je ples kao nemoralna neka zabava. I ol tada, sve sada do četardeset i prve, dokle san išo u rat, uvik se u naše misto u Buol nikada ni na ti datum balalo, plesalo. Nikada, na temelju tega da se to uvik poštovalo za tu stvar.

I sada poslije rata tu zgradu su prodali, vlasnik je proda općini i to se pokrilo, i bilo je tu — to san van reka — mjesni ured, ambulanta, pošta i tako.

* * *

Tuote su živili pri toga muž i žena, muž i žena, i bili bogati judi, skupili, zaradili, šta ja znan kako, imali su oni dosta para, oni su imali cekine, te zlatne cekine, i tako su oni imal istuo njih. Jedonput muž i žena govoridu:

— Varži (?) jednega.

Pribojili su hi ovako i ona mu govori:

— Viš koliko ovega imamo.

Stali su iza toga, a uon govori:

— Vidiš me?

A ona govori:

— Ne vidin te. Ako se slegliš, šćurliš se.

I jednega su bocili u more; govori:

— Na, ovega ćemo boci u more, a ovo nan je dosta za hroniti za našega života, po jedon na don cekin.

Čo se dogodilo? Dogodilo se — oni su uzieli kalkulaciju za sto godišć živit, živeli veće ol sto godišć, posle su umarli od gloda.

Vite kako ni kako čovik misli kako je matematika dobra, ali matematika eto digoj i čovika obrati u budalu.

[Žuste Katić dopunjuje:

Zostalo je — kad su bacili ovaj cekin u more, onda kaže muž ženi:

— Kad ponestane na našem Ratu žala, tada će ponestati u nas novaca.

I onda je to nastalo da su živili više od sto godišć.

Petrić ispravlja: Kad nestane na Rotu žola, onda će nestat u nos šoldi.]

51. Lukin Obilinović i omiški gusari

I pisao sam još u toj novini, jedan moj pred — jer moji pređi od ijadu šest stote zvali su se Obilinović, a prevedeno Obilinović na talijanski: obilnost, fertile, znate, i Fertilio, i tako za doba Venecije preveli smo na Fertilio; moji pređi svi su imali, svaka generacija po jednog Luku, i tako smo se mi nazivali, nadimak je bio Lukinović — i zvao se još hiljadu šest stote tako, naš jedan pred zvao se Lukin.

I taj Lukin išao jednog dana — trajekton su zvali u ono doba isto — trageton, iša u Split da kupi hrane potrebite. Ali je bilo tako opasno da su pričali stari ljudi: ako putuješ u Split, prije se ispovjedi i pričesti — radi opasnosti od gusara.

I on je išo u Split i odnio u dvije vrećice kovanog novca, koji su se zvali karantani, to je bio, ja mislin, mletaški novac svakako — karantane u dvije vrećice, da kupi tih raznih potreština u Split. Sa tin trageton kad su došli usred kanala, otisla se od Omiša jedna gusarska gajeta, znate to su bile brze gajete njihove. I kad je on to vidio da se približava ta opasnost, da se približavaju gusari, on je jednu vrećicu privezao za jedan kraj konopa i, kako ono mi rećemo, filava je u more kao oni parangal naši, znate, a to je bilo dugo, može biti dvadeset metara ta cima, taj konop. I kad je došo na drugi kraj, onda je drugu vrećicu privezao i bacio u more. U to su naišli gusari i opljaškali putnike i sve što su našli na brodu vrijedna. I on je sutradan našo jednu brodicu u Split i priveza za konop jenu kuku gvozdenu ili drvenu, ne znan kako je bilo, i isto kao ono što mi kad vadimo parangal iz dna, zahvatio je konop i digao novce.

52. Ko je počeo? Svak! Ko je završio? Bat!

Poznato je da je Nerežišća bilo glavno mjesto otoka Braća, i stao je mletaški knez tu. I knez je imao osim svoje vojske, imo je takozvane serdarove bandure. To su bili ljudi koji su služili, monci iz razni krajeva Braća, po tjedan-dva, to su mu bili kao njegova tjelesna straža, ti kneževi banduri, koje su zvali kneževi serdari.

I jednog dana knez odlučio da priredi neku slavu, to je bila neka njegova slava ili krštenje, ne znan što je bilo. I on je odlučio da bude imao divljači, lova, i pozvao je svoje rondare, da ide gori na visoravan, gori u vrh, i da pozovu pastire i lovce i da ubiju malo lova, zećeva, onog lova kojeg je tada bilo. Ali gori između njih je došlo do svađe, između kneževih bandura i lovaca i pastira, i rad te svađe nije bilo lova niti su knezu što ulovili za tu njegovu slavu, koja je imala da bude do dan-dva. I kad knez to čuo, on je srdito dojahao gore, gori u tu ravnicu, gdje se kašnje to nazvala Knježeravan. I tu su stoljetni borovi, jedna lijepa šuma je tu pod gorom zvanom Borovik. I kad je knez sazvao opet njih i raš-

čisti tu svađu njihovu, i da bi se lov ponovio, da bi mu nešto ubili — ali došlo ponovno do svađe i u toj gužvi, u toj svađi, zaglavio knez.

I pohvatali poslije te rondare i sumnjive pastire, lovce, i sve doveli dolje pred komunon nerežiškon. I tu je bio i sud u ono doba u Nerežišćima i pred sudom su pozvali svjedoke i navodno krivce i sudac, navodno, pita njih:

— Ko je prvi počeo?

Oni su jednoglasno odgovorili:

— Svak!

A na drugi upit suca: a ko je zadnji završio — a oni su jednoglasno rekli:

— Bat!

I tako je ostalo nerješeno, nisu nikoga mogli nać pravog krivca, i tako su bili rješeni, po nekoliko dana su bili u zatvoru. I oI tada ta ravnica, gdje se to sve odigralo, nazvala se Knježeravan. Neki sada zovu »Kneza ravan«, ali pravo braški se zove Knježerovan. Ta ravnica stoji pod goron Borovik, ona se danas zove Knježerovan na uspomenu te tragedije koja se tu desila. Sve to tako barem usmena predaja priča.

(To sam ja čuo od starih ljudi, od moga oca, to se prepričavalo, znate, i svak pita: zašto se ono Kneza ravan? Eto baš radi toga. I svi to pričaju, ali to nije nigdje zapisano ni zabilježeno niti znamo koje je to godine bilo i kojeg su kneza ubili. Ali svakako usmena predaja stoji čvrsto pri tome da se tu ubio knez. I ovaj stari iz Dragovode s kojim sam ja imao taj »intervju«, taj, razgovor, on isto to meni priča — koji bi danas imao oko sto i dvadeset godina, taj stari Jere iz Dragovode, kojeg ja tote spominjen u »Braškon zborniku«, u trećon »Braškon zborniku«. Ja san jednon pisao u novinama o tome, to je bila, ja mislim, »Slobodna Dalmacija.«)

53. Sveti Roko i kuga

Da je bila kuga u Supetru i da je harala po Supetru, Bože sačuvaj, i da je išla da će put Nerežišć. I došla je do crkvice svetoga Roka, a sveti Roko vaze šćop pok udri po njon, iskoveda je vrlo, a ona se ope[t] vratila pu Supetra i govori:

— Šukadare, bukadare, vej nikad u Nerežišća.

I eko la!

54. Legenda o svetom Ivanu

Dakle, sveti Ivan Krstitelj, on je bio, kako se priča, Bračanin, odnosno pastir na Braču. Taj sveti Ivan je dugo tu živio. Prigodom pojave kuge na Braču, priča se da je on tu kugu progonio i ima jedno određeno mjesto tu gore na Šćirovoj glavi takozvanoj, đe je on kleko i prokleo tu

kugu i ona nije dalje išla, sa napomenom: »Šukadar, bukadar, u Povlja nikadar!«

Prigodom daljnog života i rada svetog Ivana, prigodom dolaska Mlečića na vlast na Braču, ne sjećam se tačno koje je to godine bilo, njegovo tijelo je bilo sahranjeno u crkvi, koja je nosila isto njegovo ime, u Povlja. Njega su Mlečići uzeli, odnjeli, tako da se on i dandanas vjerovatno nalazi u Veneciji.

Prigodom odlaska Mlečića sa tijelom svetog Ivana iz Povlja, kad su brodovi se odmakli za jedno dva-tri kilometra od tog mjesta, ujedanput je brod i sve zastalo. Pitaju se mornari, zašto je to i kako da brod ne može dalje. U tom slučaju jedan od mornara je primjetio da je svetom Ivanu ostao opanak. Bili su prisiljeni da se vrate i da mu uzmu opanak i nastavu daljnje putovanje. Putovanje je bilo pomoću vesala, jer onda nije bilo, recimo, motora i ovako ovi stvari. Dakle, priča se, prigodom odlaska da su vozeći govorili: »Svaka voga i milja«, znači svaki zaveslaj jednu milju, to znači da je sveti Ivan bio pomogao tobože da brod što brže ide.

55. Kuga, sveti Roko i pas

Imamo jenu malu crkvu svetoga Roka, zove se sveti Roko. I onda je hodila jena žena put Supetar i govori non ti čovik:

— A di greš?

Govori:

— Gren u Supetar.

On govori:

— Vrat se nazad!

A ona njega ugrizla za nogu. Oma mu je došla živa rana. A ti čovik je jemo kućina, pasa i onda ti pas njemu polančo nogu i on je ozdravi. A to žena se vrotila nose. Da je on mogo pustit tu ženu u Supetar, cilo misto bila bi okužila ta kuga — sveti Roko koji čuva od bolesti, od kuge — i bi bi pomro cili Supetar. Al on je to vroti nose i onda tako poštedilo je Supetar od kuge.

A sveti Roko je opeta jema tega kućina, koji je s svetin Rokon u njegove dane u pustinji sta, kako san čula pričat, i pas mu je nosi jist. Onda pas ima u žvalu, u usta ima ovako jedan komad ka pogače, ka kruha, to je znak kako je on nosi u pustinju svetomu Roku jist.

56. Zvirine stope

To se zove gori Zvirine stope, znate vi [*obraća se Fertiliju*] na Tujenu (?) to se zovu Zvirine stope, bićete vidili. Onda to pričadu da tuote svieti Juran skoči na ovo vamo brdo, a odonol namo na Biokovu, prko mora. Sada jē istina, nī — tako su pričali ljudi.

Vidite, onol su one stope, jeste kada vidili one stope, one stope propjo od konja i oni opanak ovako dugaški, kako se imalo oponke prije, nosili su one oponke, i onda noge, ove gajete stisnito, sve je tud. Onda na crikvu svetega Jurja gori isto tako.

Vidi san ja to sve kad san bi čobon, ma i sad se to more vidit isto.

57. Zlatni novac na Velu gomilu

Ja ću van pripovidat, znate to je živa istina. Moja pokojna baba, to je majke mi mater, ona je rodon iz Donjeg Humca. Ona je nami to pripovidala, i znate ka[d] ona pripovida, to je žena od istine, nami je pripovidala više puta. Ona je imala četiri brata. Onda jedan brat, Bartol, njemu se po noći snije, to je u Donjen Humcu, da je išal tamo u Velu gomilu, to je jedna zemlja, znate, ispol Donjega Humca. Snije mu se, govori? Ajde tamo i načeš na tu i na tu gomilu šest-sedan zlatnih novaca.

I on je išal, znate, tamo i on je te novce naša kako mu se snilo.

I te novce su oni pak prodali Židovima i to in je — znate, bili su u nevolji — to je njima, znate, došlo dobro.

Onda drugi pu[t] nakon, brž sada, brž nakon tri-četiri mjeseca ope mu se sniva. Opet je on iša. Isto tako mu se snilo da će naći, i on je naša tol novce, ti novac zlatni, i on je išo opet, znate, pa uzeo i prodao. Treći pu[t], nakon pol godine ope, ope mu se snije da ide tamo na Velu gomilu i da će nać na tu gomilu zlatni novaca jeno pe-šest komada.

I on je uzeo, znate, i oni su prodali Židovima, i to je, znate, njima došlo na dobro.

Kad nakon vrime snije mu se da ide tamo na Velu gomilu i na tu gomilu da će naći zlatnoga kozlića. I on je tamo iša, iša i vidi zlatnoga kozlića, znate vidio je zlatnoga kozlića. I on se, znate, približio prama kozliću, a on zasjao, znate, prama njemu očima isto kao sunce. Doša malo bližnje — e, kozlić zablejao.

Ka[d] je on to čuo, jedva je živ doša kući ol straha, jedva je doša živ kući. To je nečisti duh.

Ma više nije tamo iša niti mu se kada snivalo.

58. Zlato u Vejaku

To je bilo ovde u Vejaku. To je bilo, kako se oni zovu, ovi Knježići u Povljin, to je bila njiova zemja. Tamo je bio u nika doba, pripovidaju, grad. A to se je zvalo — to je Turčin unda zapovida s Bračon, Turci su zvali Brač Turska Kravarica. I to je bila njegova ograda zemje, i on je radio tu zemju, to su bili ljudi veliki posjednici i bogati. I on je, kad

dođe tute — rpa blaga, liri, cekinâ, zlato! Sad bi on to želio digni[t], a ne more, ne more nikako. I onda jedanput dolazi, vidi blago, sve on nastoji da bi diga. I prikaza mu se mladić u finen veštidu, gospodin, mladić, divota. I ondar on njemu govori, kaže:

— Ako ćeš digni[t] blago, moreš — kaže — a ti ćeš meni da[t] ćer.

A on nu, vidi mladića finega i tako on — bogat će ostati on, sasvim bogat, a daće ćer bogaten čoviku, a! I on njemu dâ ćer, a ko je bio — vrag pakleni. Odnija mu ćer! A on je — to san sluša di pripovidaju — da je dogna devet muli i devet muli je naprtio zlata suvega. I više on nije nigda ćer vidija. A posli je došao u znanje da je vrag odveo. To san slušo.

To je bilo ovde blizu, u Vejaku, nema, znate, pet kilometara odavde to isto polje koje se zove Vejak.

[*Glas iz publike:* A tamo je nekada bio grad koji se priča da je srušen od potresa.]

59. Garško zlato okolo Vidove gore

Pokojna nona je naša pripovidala da su dohodili u niko vrime Garci, da se računalo da su Garci zakopali zlato na Braču i da se govorilo da okolo Vidove gorie da ima bit onuda zlota. Da su oni govorili da ćedu duoć i da ćedu ga oni nać, a da niki kraj koji je bio auštrijanski ni hi ti pustit priko naše granicie — da neka stoji blago di je. A to blago niti se je našlo niti ga se kopalo i nikad se ne zna di je to njihovo blago zakopano. Jer su Garci ovuda dolazili i garško je bilo tamo dje je Zlatni rat. Tamo su Garci imali nike grobove, grobove di su — kad su posli sadili lozja — nalazili su rake, rake i nike žare one starinske, znate, žare. I to se računalo da je to bilo puno zlata, ali ni se zlato našlo, nego samo je bila zemlja. To je pokojna nona pričala, to znan.

[*M. B.-S.:* A da su neki ljudi išli kopat pa da su morali mućat kad bi kopali?

— To san ja čula da se to u Varbanju dogodilo, da niko zlato, da je to niko čuvao pa da nisu dali blizu toga duoć. To san čula da se tamo na Maškoju u Vrbanju dogodilo, ali to ne znan da u Bolu da su to čuvali.]

60. Gomila na Gračišću i grad na Vejaku

Miće:

Onda ona gomila na Gračišću, ono su meni kaživali stari da ono je u nika doba, ka[d] su se judi i žene ispovidali — da su ono davali

fratri za pokoru nosit kamenja na Gračišće. I ono je gomila nunde, nije je radio niko, nego što je iz Novoga Sela pokojni Puliteo.

Glas iz publike:

A ono Gračišće to van je jedno visoko brdo koje je teško na nje izić — za pokoru toga, za grijove da jin Bog oprost, za kaznu da nosi kamenje gori. A to je teško izić gore i prazan, a ke ić nosi[t] gori terete!

Miče:

Tute je gomila strašna, velika, a nije to niko radio, tu zemju. Ko će dat toliku gomilu tute! Nije to Bog stvorio, ako nije narod dignio.

Isti glas iz publike:

To je bilo tamo na ten polju, ne u Gračišću, nego na Vejaku na to polje, jedna ravnina, okolo su velika brda, a dole je ravnina, velika zemja. Tu je nekada, ljudi pričaju, bio grad, i kako san reko, se potreso, utonio.

Miče:

A nunde je i sad jedna gomila i grebje, grebje je tute u kamenu, i nunde i crkva je bila. Ono je malo više puta na desnu ruku kad se gre u Povlja.

61. O Kolaču i o gomili

Svit viruje puno u vukozlake, u vukozlake, u nečiste duhove, u čare, u kravosce, da imaju noge, da ima jena zmija noge, kravošac. Bićete čuli za to, ali nije otrovna i nima noge, nima, to tako...

Također se govorilo o Kolaču, to je baš blizu moga vinograda, jedan veliki je red ka kolo, znate, to će bit jedno petnajest metara visoko, široko opet jeno petnajst metara, a kroza nje je — slobodno bi mogla jelna bracara proć. Ko iûk je. Tamo su hodili Česi, znate, fotografirat.

Da su vidili pokojnog Nigojevića i pokojnega popa don Šimu gdje sjedu pod red jedan prema drugen i razgovaradu — ali ko je to vidio! Tako se govorilo — sad jē ili nī.

Samo ja znan da je tamo bilo ovih strahota, to je istina.

Sada ću van pričat jednu drugu. Ja san ima jeno pe[t]-šest godina, iša san tamo na trešnjju, i tu je bila jena velika gomila, bilo moguće jeno petnajest metara dužine a petnajest širine, a visoko jedno pe[t]-šest metri. I ja se uspeo na trešnjju. Ujedanput sva se gomila srušila, sve je išlo po tleh! Ja pobiga ća, pobiga san, i onda papi govorin:

— Pape, sva se ta gomila srušila, jedva san se spasi da me ni skršila!

Sutradan smo mi išli — ništa! Nī ništa bilo.

[Kolač je veliki prirodno prošupljeni kamen u liku kolača blizu Ne-režišća. Opaska M. B.-S.]

62. Zlatni zvon

— Jeste li čuli za te grške gomile? [*pita M. B.-S.*]

— Je, je, jema i sada tega, jema i sada. Bome je grška gomila na pojanu jena, i Vela gomila. Gori na no brdo, Velo brdo, node je jena gomila isto. Onda su pri[je] stari judi ovako prpovidali: da kada bi bilo u noći zvonilo za u crikvu tri puta, zvon kad bi bi zvoni za treći, za poč popu govori misu, onda da bi bili stori judi tute hodili na tu gomilu i da bi unutra zvoni jedan zlatni zvon, jedan zlatni zvon da je zvoni. Ja ne znan je li istina, to su stari ljudi prpovidali. Da bi bi zvoni zvon. A pokli bi vej fremu zvoni[t] zvon, kad je vej bi treći, vej ni zvoni ni[je]dan. A da je to jedan zvon zlatni bi unutra, bi u zemji, u gomilu. Jē, nī — to su stari ljudi prpovidali.

63. Bile vile i crne

Mare:

Bili su bile vile i crne. Bila divojka, ali je noge imala ka konj, ka konj noge je imala. Čula san priča[t] da bi se bili krili ka[d] bi ih ko bi vidi. Odma se kriju u rupe.

Frane:

A vila bjela je volila čovjeka.

Mare:

Da bidu se bili krili i bježali. Je, noge su jemali kopita, a cura je bila, cura, ka pokrivena sva, onda ka[d] bi bila opazila kojega čovika, bila bi bižala, bila bi se spremila ča, išla u njezinu rupu. To smo tako čuli di pričadu. Jesmo mi vidili to? Ma ko je to vidi!

— A jesu li imale tu blizu svoj stan? [*pita M. B.-S.*]

— Gori su jemali, gori pu[t] Lokve, gori u kampu, u brda, u rupe.

— A bi li ih bili čobani vidili? [*pita M. B.-S.*]

— E, ako bi hi vidili, oni bi bježali isprid njih! Moguće da su i vidili.

— A je li se čulo da bi vile kakvo dite odnile? [*pita M. B.-S.*]

Frane:

— Jē, od bjele vile, jē. Sastala se s nekin mladićon, je li, i zavolili se i pravili su korteju, došlo je do ljubavi, i došlo je do porođaja, i rodila je bila vila sa čovjekon. I posli se je bila pripremila kao svaka druga osoba. Je, ma imala je noge, imala je noge kao konj i gazi tvrdo kako kobila trdo ne bi ni mogla, jer bi brokva probila. Je, je, to je bilo.

Mare:

To je bilo, ali ona je isto pobigla, utekla. Ona je isto bila njemu utekla, mužu. On je ti da se ona otkrije, a ona se ni smila otkri[t]. A onda ona jednu večer, jedan dan, jednu noć pobigla ča opet kala svoga društva.

Ostavila to djete, i sve i otišla ča. Više je nije nika[d] vidio.

Frane:

Oni su bili pokriveni kao bule turske. Mnoge su bile lipotice, velike lipotice.

Mare:

Ni se smila ona otkri, ni se smila. I onda je opet ona utekla do svoga stada i gotovo.

To su tako pričali stari ljudi, bil pokojan nono, naš did i stariji, bili bi to oni pričali. Ovako liti, zimi ka[d] bismo bili kraj vatre, grijali se.

Frane:

Kad bi se bilo stalo pod balaturu ovako. Uz komin, ne troši puno drvi, pa eto grijemo se svi. Jedno vidro, mastilo, vidro vina kraj komina i cura fina — gotovo je.

64. Vile i macići

Mi jemamo tamo jednu ogradu pa onda tote je bilo vil, pa je tote bila peć, govoru da su tote živile, ma ja ih nisan vidila. Vidili su ih drugi — koji su umrli — čobani.

E, tot su pekle kruh, pa su to one jile. Ma ja to nisan vidila. Govorili su da su bili čapale dite i odvele ća, ma ja ne znan di, moje nisu.

Ja san vidila kako je gori oganj, gori oganj, macić, pa to bude crveno i bilo, sad ovode, sad onode, sad onamo daje. Pa smo bili mi dvi, ja i jedna cura — onda smo bili kao cure, nismo se bili odale — pa nas je bilo strah pa smo utekli kući.

65. Vile balaju

U oniman gori stinami ono bokun buže, i da in je tu bila peć, vila-min, a gori na ono ravnice na Plešivicu gori da su onde činile ples, balale. Da su jemali svojih prijatejih ovuda i prijatejice i da bidu bili dobro živili oni s kima bi se bili držali.

[*Glas iz publike:* S vilon se je oženi Krajević Marko.

— Ma ne, nije Krajević Marko se bi oženi s vilon, nego je ovaj, ovaj Momčilo vojvoda.]

66. Spila Krosnica

Ima u nas u Bolu jedna spila u Piščak, u ried od Koštila, koja se zove Krosnica. To su nami stari ljudi pričali da su tu nikada u staro doba vile stoli, vile stoli i da su vile tuote krosna tkali; zato se i zove Krosnica i do danas ota spila, da su vile imali krosna. I to je visoko za popiet se u ried, gadno se popiet, tu se ne more stari čovjek popiet.

I ovako je starmina unutra, a prostor je, može, za pola sobie, i ovako u jenem kantunu je ol kamena, ol niki onako u suho ugradjeno, kao niki komin — da su tu ložili vatru i da su se tu oni grijali. Onda ovako s druge strane su in tu krosna stali. Sada ol toga da tu su vile stali i to se još do danas zove Krosnica, i ostaće dokle bude Boljani.

M. B.-S.: A jesu ih čobani vidili?

— A vraga su ih vidili, vidili su . . . , to tako se tumačilo, možda su vidjali, možda su to, a mislin da od toga nī bilo ništa, nego tako se govorilo. Da bi bili žensko dite uzeli, veće žensko nego muško, i da bi ga oni bili sobon gojili i tako i da bi to kasnije oni bili postali vile. A čak su nama tumačili da su vile imali život ol cure, čovičji život, kose dugaške ka cura, a da su imali ruke, a doli da nisu imali ove tabane, nego da su imali konjska kopita, konjska kopita vile da su imali.

67. Vile ga bacile niza Rat

Ja san slušao obo vilan di su pripovidali da ima dvi vrsti vila, jedne su crni, a druge su bili. Ali bile nisu opasne koliko crne. I kaživali su mi da je, vila da je ženska, koli cura, žensko. I njima su kose bile drage, vlasi u glavi, i oni bi bili i odnili malo dite onda da ji puja. A oni su živili u Biokovu planini. I one bi bili pitali njega da smrdi li in glava ili vonja. Ako reče da smrdi, ubije ga, ubili bi ga. A ako bi reka da vonja, onda ne bi, onda ga ne bi tili ni pustit, nego da ji puja. A one su, kako san sluša di govoru, one su bile kao cure, a imali su kopite na nogan isto kao mul ili mazga, tako. I sluša san di govoru da ji sada nema, da su one zaklete za sto godina, da ne smiju doj se pokazivat, zašto oni su i u planini. Ovi koji su odili travu brat u planinu, a to su najviše Baščani — i obali ga niza Rat. I to se događalo, malo koju godinu da ne — svaku godinu bar jedan u planini svrata. Moga jednoga prijateja iz Basta — on se je oženio, a tute su moje dvi sestre bile udate u Progmaljeno (?), u Ivandijića. Bio je meni prijatelj i on je otiša u planinu i njega su — možda i nisu, a more bit da su i vile — bacili niza Rat. I njega nisu donili mrtva u komadu, nego su odnili sukanac, pa undar su njegove komade skupili u sukanac i donili su ga kući i sprovodili ga. To su vile bile.

Ali sada toga se ne čuje, a i ne grede sad u planinu niko iz vamo. Iđu Baščani, oni gori imadu na Biokovon svoje vrtle, pa sadu povrće, kumpire, i takon gori, koliko da mi ovdī okolo kuće naše, nako i oni sadu. Ali više ne gredu, oni su prvo odili, a sada to mi nije poznato; tamo za planinon, a to je na konfin baščanski i Jala, od Zagvozda, to su granice kao seoske.

68. Lipo vonja kruh

E, isto nan je ovo nona pričala. Kako su bili vile, oni su stali gore u jednu veliku spilu, kud se ide Puđ Vrha. I kal bi stari ljudi hodili ono ujutro rano, znate, u polje, da bi bili čuli sve miris ol kruha pečenega.

I da je jedanput jedan mali došao do nekega djela gore i vidio je jednu vilu, e, vidio je jednu vilu i on je doša ki njoj, ni se nje pristraši. Ma kad je došo blizu, vidi je da ona nima noge, nego da imo kopita ol konja. Govori [vila]:

— Ča je, moja, a[1] si glodan?

Govori:

— Jeson! Lipo vonja kruh, ne biste mi doli bokun kruha?

— Hoću, moja, hoću, dojdi ti ovamo, daću ti jo.

I onda mu je ona dola bokun kruha i uon je išo ča.

Kad je uon došo doma, uon govori doci, kal su se igrali, govori:

— E, ma ne znate vi di su gore vile, ne. Gore u jednu spilu — govori — pod oni veliki ried, onamo di orlota stojidu.

Bilo je jedno veliko gnjezdo od orlota, a oni su bili doli.

— E — govori [jedan moli] — mi ćemo doć, i mi ćemo doć sutra vidit. Pa ćemo nin pitat!

Iša je uon i uon potira ovega molega, jer uon je računao da kad su dvo, da će manji kus kruha dobit. Uon dohodi i onda viri kroz jenu vako gomilicu, bila je gomilica i bila je no nje jedna buža, i ti moli viri i govori:

— O boj meni! Da su nike vile lipe gore, govori, a kakove su! Imadu — govori — noge ol konja!

A ona se je izjidila kako je uon to reko i ona je uzela jenu spicu i tega molega ubola u oko. Kako ga je ubola u oko, on je sto plakot i vikat. A ovi drugi moli mu govori, ča su mu doli parvi don, ka[d] hi je vidi, kruha:

— Ča ti je, ča ti je, Andrija, ča ti je?

— A biž ča, ča si mi reko da su nieke lipe gore vile, da su ti doli kruha! A jo san hi vidi, imadu noge — govori — kako ol konja. A jo pri nego san in pito bokun kruha, a oni su mene uboli s jenon spicon u oko, evo ti nonke pinke ne vidin. Ništa ne vidin.

— A ča si nin iša gledot pri noge kakove su nin! Bišeš in gledo kako su oni lipi! Po ne bišeš pita kruha, pa bidu ti bili doli kako meni. Eto ti sada darži tuote! Bišeš reć: vi ste lipe, a ne reć kakove noge imote. Eto ti sada darži, to ti je kruh!

Ni već nikada išo, ne!

[Pripovjedačica dodaje i ovu verziju:

A govoru vile:

— A znoš, moli muoj, ti tamo ča si vidi, da nis vidi, nemoj nikomu govorit, nemoj nikomu govorit!

A ti bidan moli ni nikomu išo govorit, nego kal bi pasa onuda, lipo bi bi vidi di oni šjetadu okolo tie spilie i kal bi mu bili učinili ovako rukon da nikor ne čuje, uon bi bi pomalo išo i vazie kruh. Ma nikal ni ti reć di stojidu, nikal hi ni ti akužat.

To je spila kul se grie po Stozie, onamo s one bandie okol Stozie, meni je pokojan čaća pričō.]

69. Vilino ugnjevje

Da je jedna molo plakala, da ju je istukla mater. A da vila da je bila na jednen orihu iza kuće i da je zvala tu molu:

— Dojdi vamo.

A da je mola došla pod orih i ona ju je ufatila i išala je na orih. I da non je dola ugnjevja i da govori:

— To zamotanoj i to — govori — odnes doma.

I molo je odnila doma i kal je vidila da je ugnjevje, ona ga je prosula:

— Što će mi to!

I jedon non je po u postol i kašnje je ništo žuja i ona je sazula postol i u njemu je bi zlotni niki cekin, ča jo znon.

I to bi non sve bili cekini, da ni prosula!

[*Pripovjedačica se smije.*]

70. Mali posisao vilu

Bili su vako dva-tri mala koji su pasli živinu, ovce, ovce pasli, i onda jedan mali što je bi najmanji, njega bi bili ovi dva što su bili jači tukli i uvij da obrće nin živinu, uvij da nin obrće živinu. I onda, znote, ala danas, ala sutra, uvij tako. I mali tu plače, viče, a oni ga uvij tuču; kad in ne bi iša svrnu živinu, oni bi ga natukli. Onda ovako jedonput moli gre, svrće živinu, a jelna žena stoji pod onin kamenon, red velik, stoji. Ona govori:

— Što ti je, mali?

— A — govori — ovi me uvij tuču — govori — uvij me tuču, mlotidu, da nin svrćen živinu, vej mi je dodijalo.

A govori:

— Hod ti ovamo ki meni, hod ti ovamo ki meni.

I onda ona je izvadila sise i da je posiso. I on moli da je posiso. Kako je mali posisao, onda je moli odonda bi jok.

A to, kako da je bila vila. Moli odondo je bi jok i on epet njih namloti. Ukripila ga je dobro! Sad se oni stoli čudit kako je to njemu. Onda je on sve pričo kako ga je to žensko zvola ki sebi, kako ga je nasisala i svekoliko — i moli je uvij bi jok oltada.

71. Morski čovik i morska cura

O morskon čoviku jesan sluša, nego ji vidio nisan nikad. Morski čovik on je čovik kao i na kraju. A to mi je baš pripovida moj jedan kunjad, što mi je uzeo sestru. Uon je svitio na ovon litnjon mriži. A

bio je jedan svičar š njimen, ali ne znān vān pravo kazati njegovu kazatu — i ukaza se čovik iz mora, diga je ruke u ariju. A njemu nisu prstije rastavjeni kako naši, nego on imade ol prsta do prsta kožu. I undar on [svičar] govori oven mome kunjadu da mu da osti, da će ga potegnit ostiman, da će ga ubit. I to van ne znan kaza — ol mu on nije tío dati, ili je on jepe se fundao u more. To znan o morskēn čoviku.

I sluša san govorit da morska cura — a ona je to kao žensko, ali ona ima isto rep kao riba druga. I kad ona izađe na kraj, kad ona piva, da oni koji čuje, da bi mu srce puklo kako ona fino piva. To san sluša od morskēn čoviku i o morskōn curi.

72. Morska žena, morski čovik i riba ko školj na moru

Ja san bī u vojsku u marinu. Mi smo bili tamo u Žmirne, u Tursku tamo. Onda kal smo se vraćevali nase, onda jelna morsko žena pivola za nami, i ona je došla u naše more, ovde u Molo more, i ona je izgubila onu rotu, izgubila rotu, ni znala kul će. I onda je hodila za brodovima i uvi[k] je pivola, ma to, ma nijena cura u Nerežišća, ma nikada ne bi nako pivola, kako je to bilo fino slušot.

Onda ona imo ruke i glovu i sve i, da skužote, i sise, sve imo, samo jema rep od ribe, zanamisto nog jema rep. I to pivo, ma to je dišno slišat.

Onda znote, mi smo došli sa tri broda u Boku ol Kotora i onda tote šu nju na kraj izveli, i ko je tī poj gleda, vojalo je da dā pe[t] šoldi. Ja nison tī, govorin će će mi to! Ona je hodila, znote, za brodiman i ona je, kal je došla u naše more, u Tisno more, Jadransko more, ona je krepala, ona je krepala, i kako je krepala, onda su je čapali i doveli, čekojte, di su je ono doveli, jemo bi u Šibenik. I onda su ovako hitili na kraj ol rive dvi-tri grede i hitili one tende i ko je dohodi gledot, vajalo je da ploti čago[d], pe[t] šoldi. I to tako je trajalo jedno dvo dona, svak je dohodi gledot, svak.

Ja san bī u Tursku iljadu devet sto i petnaeste, u rate. Bī san ja dvet godin u ratu.

Nisan jo nju vidi, ali nisan brž bī daje od nje kao odovude tamo do malo daje crikve svetega Petra. Ma nisan isto tī gledot. Samo san slušo, nison jo nju vidio u more.

A mi smo isto vidili, bila je došla jena morsko žaba, mrska žaba došla ona debelokorno, došla. Onda govori komandant od broda:

— Ajdete sada vi osan mornori.

To je najveća borka što je bilo osan mornori, onda da ćemo je čapa na moru, da ćemo čapa na moru. Kal ona čula da mi veslomo blizu, ona se lipo fundala u more.

Morska žaba je ko riba. [*Fertilio*: To je morska kornjača.]

Ja san vidi u Joceanu, jednu ribu smo vidili, po njoj narestē trova, biste li virovali, to izgledava, kako bi van reka, ko jedno vrite mista

obilato, ko jedon škoj na moru. A gledodu ovi admiroli, gledu komandant od broda, gledodu svi če je to, ne more se da[t] zna[t] ništa. A ne miče se. Onda govori ovi drugi komandant što je pol za admiralon (prke admiral je poglavor, on je prvi), a govori on njemu da bi li zapolili jedon tir iz kanuna u nju. A on govori:

— Ne! Ma će će ti to!

A onda posli mu je došlo na pamet, govori:

— Ma kad ti se voljalo, ala — govori — zapolte jedon tir iz kanuna!

I onda, znate, jedon, baš iz Selac je bi, jedon koji je bi ol kanunih (ni jedon, bude ih i po pedeset, prke svak jemo svoj zanot, kako ko čo uči), onda ništa, napinje, napinje kanun, da će zapoli — pri nego tir zapoli, ona se fundala u more!

Sada mi smo bili zadovoljni da je ona išla u more, prke to bi bi veliki posol nan tote. To bi bili išli potezat, došli bi drugi brodi, to bi bilo velikoga posla, posla velikoga. I onda je ona lipo išla u more, potonula. A trova reste po njoj, zelena trova isto ko mrtela.

— A vidili ste morskoga čovika? [*pita M. B.-S.*]

— Nisan ga vidí ali ču san di pivo u more. Isti je kako ova riba, sve jemo, jemo oblišto, i ruke i glovu i sve, ali somo rep, zanamisto noge ima rep od ribe. To je morski čovik. A ču san ga da piva, je, je, koliko puti. Piva svake lipe pisme, ne more se, znate, razumi, ali sve te, ma te je dišno sliša propjo.

Ja san plovi prko Joceana i prko Crvenega mora. To nije bilo na našem moru.

73. Pašakajena progutala čejade

Ona je izgledala kao žena, kao žena, zvali je pašakajena, pašakajena mogla je progutat cilo čejade, to je velika riba. I kad bi uvatila čeljade, pâ u more, ona bi ga mogla progutat ciloga. A bi je nekin, pa je bila progutala jednoga, bila je progutala. A on je ima nož kod sebe i on nju isprobija i izašo je vanka živ; ona ga je progutala i on je prisiko nožen, izbacila ga je i on je izaša živ, izbljuvila ga je, bio je opeta gori.

Pašakajena još je ona jača nego morski pas, još je najjača, još je najjača. A tega imade, to je istina.

74. Macíci i tovar na križištu

Kad san ja bi, znate, to je nose biće i desetak i petnadesetak godišć, ja san bi doli u Cinjotri (?), i baš di je no vaše, na vašemu [*obraća se Fertiliju*], i doša san jo gori i bilo, znate, malo zaškurilo, bilo se malo zaškurilo. Eto ti jedon ogonj gori nasri puta, ogonj, ogonj. Kad san ja doša dol nako do crikve blizu svetega Petra, on ljepo nesto, ništa.

Gren jo jepet naprid, ma ni dvodeset metri, i jepe ogonj gori. Onda čin san ja doša gor do na put, do na put, tri puta je užego ogonj, tri puta. Onda je, kada san se uputi da ću pul doma, eto ti onul na Velo poje, onul pol Kade on ode u Hrastić, iz Hrastića node do pol Sveti Mikulu i vej daje nisan vidi, onda je ponestao.

To je bi macić. Nison jo vidi, njegovo oblištvó se ne vidi, somo oni njegov plamik, ogonj. To san vidi.

I to je sada pričó danas oni jedon, isto da hodu maciće, da je on to vidio. A to van nije laž nego istina. Propjo istina.

To se uža reć da je macić duš nečisti, to je niki špirit krilati koji čini, i on more, znóte, učini zla.

A jedanput gori na križištu mladost učila pivo[t], nazad puno godišć, pivo, a onda se stvori jedon tovor, stvori se tovor pri[d] njiman. I tovor gre pomalo i sve se ovako sliga, a mladost pivo, a tovor sliga se, sve do njih hodi. A jedon govori:

— Najboje mi je no nje uzjaha.

Ka[d] on na nje uzjaho, biž u sve četiri noge! Uteka je ća — a podigo ga je na nu kuću na uglac, stavi ga je na kuću. A to je bila ko vešta, niki špirit koji je tu išo u zdraku, jariju i otul ga ostavilo na jenu kuću.

Ja ne znon kako se zove ti špirit, ali jē ništó to.

E, ko macić, to je on bī u tin špiritu, macić [*Macića spominje kazivač poslije pitanja B. Fertilija je li to bio macić.*] A kako je izgledo? Užalo se reć da je macić crven vas, crvenu robu, gaće, sve da ima crveno. A moli, nī veliki, moli bude.

On bi bi uze, da skužote, jednu kozu oli ovcu oli živo i iša bi ga napast oli u šenicu oli po lozju, i on bi ga bī napasa i ona bi se beštija bila naždrła i opet bi je bī dove doma. A to nikor ne more vidit, nego to je tako bilo, to se dogojalo. To je sve istina.

Sad ću van pričat od moje pokojne matere. Kad bi ona išla uvečer posli Ove Marije, da skužote, popiša se, i onda bi došli, došli bi maciće i bili bi njon sve nogu izgrizli, izgrizli, ma ne kako da je ona čula, nego samo bi bile one modrice po njon. Onda bi bili stari ljudi prpovidali — to su maciće, maciće su to izgrizli.

75. Mate, poj mi napos ovce!

Ja san jedno godišće odotud ispril kuće vidila jedon ogonj u Lokveno rudinu, sada modri, sada bili, sada crveni. [*Ženski glas: Jo, Isu-krsté moj!*] Da bi vi vidili to, i vi bi se začudili. Ma ozbiljno, ma ni to laž. I onda kad u jedon sekund u Muzičnih (?) namo na Glavicu isto tako ogonj! Sad jē to ko lampadina, jē to ko vada (?), svašta mi je došlo u glavu. Kad ja pokojnega moga storega piton — on bi sad jema sto i dva-tri godišća — pitan ga:

— Jeste vi kad čuli obo maciće, kul su najveće stoli?

A on ti će meni:

— Najveće okolo Lokveno rudine.

I onda meni je to došlo u pamet da će to bit kako oganj od macića. A ma je ko hodi lampadinon — ma kako je to mogo bit sad crveni, sada bili, sada modri?!

* * *

Da mu govori, maciću:

— Mote, poj mi napos ovce, daću ti mlika.

I on je izagno ovce izo tora, i[z] zogona i ugna i je u jednu ogradu di je bilo lozje.

Kad je ona legla, onda je on izagno ovce i ugna ih u jednu ogradu di je bilo lozje — ali je bilo tol puño trove. I da je on to lozje čuvo.

A kad je ona vidila da su ovce u lozju, onda ona govori:

— O boj meni, o boj meni! — kal je vidila da su ovce u lozju.

A on govori:

— U glovu ti! Ni nego jedna jedonput puk prigrizla, ma plotila je — govori — slomio san jon noga.

76. Macići odagnali konje

Kad bi odagnali na pašu ljudi konje po danu, onda u sutra da će ih ujutro poč uze — ne bi ih bilo nigdir, nigdir, nigdir. Po nekoliko dani bi hi tražili pa onda ga našli tamo ko zna kud.

Rekli bi da su ih macići odagnali, i onda su oni š njiman već tamo putovali i onda bi ih opet dognali nazad.

77. Macić se pritvori u pasa, u mašku, u bahića...

Pričali su pri stari ljudi po noći, a uglavnom ovako zimi — eno ti, kaže, eno ti onamo ogonj, u planini, ogonj — a to bi možda bili pastiri ili ovako neko. A ono — kaže — macić ogonj loži, macić ogonj loži! To su zvali te — macići, da su ti macići po noći hodili. I onda su, niki su tumačili da su to nekarščena dica; kako bi kome bilo umrlo dite nekarščeno, da je to macić, da se posli pritvorilo u nikoga macića takozvanega, i da bi macić bi hodi i da bi uon bil nosi sa sobon niku glamnicu — a glamnica to je komad drveta, na komu je vatra — naložite vatru i dignete iz uognja komad žerave — i da uon gre i sviti s otin. I onda da bi uon bi duoša — čak su govorili da su nike kuće bile u Bolu, da je bila neka kuća tamo Guljermotova, da in je macić nosi, nosi šoldi, da bi in bi macić doni šoldi, i da ovako i da onako; ali da bi uon bi kod nji pritendio da mu se čagod dô, da mu se učini nike usluge. I onda jedonput oni njemu ne doli ono ča su mu imali, nego ga poslali ča... A drugi

put kad uon duoša, njega polili sa vrilon voduon, sa vrelon vodon — i onda da vej nī dohodi njin, u njihovu kuću.

A onda po noći ovako po mistu kad bi bī hodi, tako su judi pričali, da bi se bī uon zno pritvorit u mašku na putu, u mašku. Al' uon bi se bī prikozo i kao pas, uon bi se bī prikozo kao niko kluko preje pa bi se bil po putu tujo kako kluko preje, kako kluko preje, i tako da se zno tako razno maskirat. Tako su to ti macići bili, a sada već, sada već posle rata ni.

Macić je izgledo tako po noći da bi se on bī sada pritvori u pasa, u mašku i čak u bahića, u svinju. Veli, po noći bi rekli oni: komu je utekla — kaže — iz svinjca svinja vonka? A uon bi vidi ujutro da ni nego macić.

I to su govorili da bi digod bī kako molo dite hodi u niku carvenu monturu molu kako narodnu, kako mi kažemo niki mali vražić. Tako su to pričali.

78. Macića oparilo uje

Da je bi macić guloz na prsuratima, a ti macić da je jemo, crjenu beriticu, kopicu crjenu. I onda došo je tamo ki ženi di vako na kominu frigo prsurate. E, a on sve bi rad jist. Govori mu ona:

— Tot pridrž mi ovu prsuru, tavu. Prsuru drž mi — govori — jo ću uzet čo za potaknut.

On iša držat, izvrnula mu se, opari se. Oparilo ga uje. Razviko se.

— Če ti je, če ti je? — govori.

— A — govori — ispeko san se, opari san se!

— A ko te je ispeko?

— Sôm.

— Kad si som, jebi se tote.

A kakav je bio macić? [*pita M. B.-S.*]

— Sa crljenon beriticon. Kao čovjek mali, kao mali čovik.

Drugi glas:

— Špletivo je repe konjiman.

Pripovjedač: Bili naši konji trudni, a govori jedan moj borba, kaže:

— Mote, nemoj nočas mi splesti, trudni su mi konji, nemoj spletiva danas, repe nemoj spletvat, trudni su konji.

E, tako je bilo.

[*Pripovjedač dodaje da macići pletu konjima repove i grivu. »Mate« je macićevo nadimak.*]

79. Macić nosi blago iz mora

Posidnici su u Supetar neki bili, i oni su pitali jedan drugoga koliko taj čovjek ima:

— Ča ti se pari, od čega je ovi posta bogataš?

A govori:

— Znaš, oni su činili pršurate mačićima i svaki put bi bi pofriga po punu terinu i stavi na ponistru — on njemu pršurat, a on njemu blaga. A jedanput došla ta koja je prigala te pršurate, pojela je jednu i onda mačić ni ti uzest pršurate jer je jedna falila. Onda drugi put ope doša mačić da pita:

— Otkuda ćeš blaga? Ili iz mora ili iz kraja?

A ovi ni zna reć — kao »iz kraja« je reko. I onda kad je iz kraja, nije doni ništa.

A drugi put mu onda pita, govori:

— Onda otkuda ćeš blaga da ti donesen? Iz mora ili iz kraja?

On kaže:

— Iz mora.

Onda iz mora mu je doni svega i svačega. I s time se je govorilo da se on obogati sa mačićima.

[*Pripovjedačica dodaje da mačić postaje od umrle nekrštene djece, koja odlaze u limb, a da se pojavljuje u obliku malog djeteta u crvenoj kapici.*]

80. Najboji komad ribe za mačića

Miče:

Mačić je — to žena koja pobaci dite bres krsta, koje dite ni kršteno. Ondar on neće učiniti, nauditi zla, nego — to san sluša di pripovidaaju — ko što je ovde bila u nas jedna žena, pa kad bi ona izašla po mraku vanka iz kuće, ondar je i po nogan i po rukan, metimo, modre masnice, znade se da je ugrizeno i to je modro — to je od mačića. Ima mačića koji se držu, koji dadu, i ko ga se drži, dâ mu novaca, naće na putu — to mu mačić dade isto sve. Ali mačić neće učiniti, metnimo, zla, izvan da ugrize.

Mačić izgleda kao — meni je priča jedan u Sumartinu, to je isto moja svojta — da je jedanput bilo magare vezano pri kućon i da je grizlo magare, to da je mačić. On se more prikaza van kao čejade, dite, more kako pas, more kako druga beštija isto.

Snaha dopunjuje:

To pokojni otac bi bio priča da on kad je odio sa svojim ocon na ribu pa bidu bili došli doma — i on bi bio za njiman doša doma, macić. I onda bi bili oni njega ostavili na vrata od kuće i onda bidu mu bili ispekli ribe i bili bidu mu dali. I kad bi opet išli, opet bi š njima bio iša. I tako i[h] je uvik pratio i dok i[h] je pratio, do tad su bili sritni. I poslije izgubio se macić i nije bilo ribe.

[*Ne zna kako je izgledao macić; otac je umro prije 5 godina sa 73 godine.*]

A meni po nogan bude i po rukan, evo vidite ova fleka ovde. I ja se nikud, nikud se ja ne mogu sjetit da san se ja u ovo par dana udrila,

ni naslonila ni ništa, nego samo se pokaže modrica. I to stari ljudi kažu da je to mačićina istukla. Sad je li to krv nasidne ili zbilja tako kako pričaju, ja ne znan.

Miče:

To je ona pričala da se drža njezinoga oca. Neka znate vi da san to sluša i fakat je to istina, da jē — koga se je mačić drža, što govori, od ribanja. Metimo ide čovik na ribanje i njima se ukaže momak tako u kipu, na kraju — a zna da ga se mačić drži. Undar on ako će bit sritan da ulovi ribe, undar on uzme što ima ribe u brodu, najboji komad ribe i baci na kraj. I mačić uzme i pojide. Eto mu ribe, koliko god oće, uvati! A kad mu ne da, nema! Tako se pripovida o mačiću.

81. Doj ti meni, Mote. sriću...

Za macića — to je moj pokojan nuono pričo. Govori, jo son išo pol Paklinu pod Holčeve masline — koje su stali prama moru, okraj mora, to su bili Holčeve masline, di su bocali olmete, ne parangole nego olmete, tunje, okraj mora sa udicon za lovit ribu. I tu noć je pokojni tī moj čaća puno ulovi ciplih i uon svakega cipla kojega bi bī ulovi, uon bi ga bī baci vanka na žalo iza škrapih, poviše pod put. Kad vidi jednu molu mašku di tarče, di skoče. Ma kuda je ova maška došla za menon? I jo boci drugega cipla kad san ga čapo, boci ga, i jo vidin da ta maška hašće. I jopet jo lovin, sve jedon za drugin lovin i mećen hi. Ma — pokojan čaća govori — došlo meni na pamiet kako su stori pokojni govorili da su neki macići nikoj uz vodu, okolo mora i da oni dodu sriću. Pokojan nuone govori — kad bi vidi macića, onda bi mu bī reko:

— Doj ti meni, Mote, sriću, a jo ću tebi montalih od joj.

(A montali od joj su se zvali kad se nastuču dobro joja i stavi se ono na parsuru, kad se ono podigne.)

Opet uon lovi i uvijek baca — i uvik vidin di ta maška hašće ribu. Jo son se već i štufo, jer je brzo zadonilo za hodi pul doma. Kad kupin jo, kupin jo ciple, napuni san pun kartuol i svakega cipla jo pregliedan, nigder ni riepa ni glavie ne fali. A ta maška je uvij žerola! Dokle san jo kupija, ta maška uvi[k] se okolo mene varti, varti, varti — čarno maška, bilo pomišana. A govorin: ovo je seguro macić! I kad san jo napuni kartuol i vaze jaketu i prihiti priko ramena, gledon di je ta mačica, da ću je jo vazies da bi je odni doma — jer je muoj pokojan čaća puno voli maške. Nigder maške! E, govorin, ovo sobon govorin — da je uon meni do pun krtol cipola, ovo je bī macić, a ni maška!

Pokojan čaća nan je ovo provja puno puta. [*Smije se.*]

82. Ni to bī kozjor, to je bī macić

Čula san di je pokojan nami otac provjo da je jedan čovik iša ovako u oštariju — znate, pri su hodili ljudi u oštariju — i da vidi pri sobon jednega kako kozu, kako jarca, govori:

— A, lipo ću ga jo sada doves doma, pa ćemo ga mi ubiti! Ko zna komu je ovo uteko, biće komugod iz bikarije, ovin koji pasu, a sada će nami na dobro duoć.

I uon ga vodi za roge, tega kozjara i duoša je u dvuor i zove ženu:

— Margarita, Margarita — govori — dones kajin i nuož.

A ona dohodi dole, nosi kajin i nosi nuož, dohodi u dvuor — a ti — govori — jarac ispol mene olprhnu, i onda mi govori:

— Čo, čo, čo, Margarita, kajin i nuož. Čo kajin i nuož — i uteko ća. A ni to bi kozjor, to je bi macić. [*Smije se*].

83. Bahuja sa dvanajes prašćića

Od moga pokojnoga oca od sestrie muž iša je vanka i grie pul doma, a da izvinete jedna bahuja, što je poliegla dvanajes mali prašćićih, ide prid njin. A uon polako uze komadić palice i goni je polako, polako u kuću, dokle je duošao u kućicu — u jednu mu je kućicu bio tovar, a druga kućica mu je bila prazna. I uon je, kako je ta bahuja (to se zvala bahuja, koja okoti one male svinje, svinja se zvala bahuja po staromu nazivu) — uon je stavio u kućicu sa svima tima dvanajes malih prašćića i zakrakuna je vrotu od kućice, od staje. Kad se ujutro probudio, uon govori ženi:

— Marija, biće Hajdukovima utekla bahuja sa dvanajes molih, oni ćedu iskat. Poj na vartal i jovni se, da neka ne bi iskali perke da san hi jo zatvori, da son hi noćas nošo priko rudinie i da son hi ja zatvori u kućicu, da neka hi dojde vaziest.

Pokojno moga ćaće teta došla je na vartol od Batistića vartla dvora i viće:

— Šera Keka, šera Keka, nemojte iskat bahiće! Menego hi je nošo noćas priko rudinie i uon hi je zatvori u kućicu.

A ona odgovoro:

— Ma ća ste šempijali, šjora Marija? Di su — govori — to? Naša je bahuja u kućicu i naši moli, ća se ono poliegla. Nisu to naše, to ćedu van bit Rozie.

Poslali oni jednu stariju ćier da neka ide reć Rozie da ne bi iskala bahiće, da su u nos u kućicu. A Roza govori:

— Nisu ne moji utekli, ja son sada moje nasisola.

Kad se vraća ta ćier od pokojne tetie muoga ćaće, ona viri u kućicu — kućica zakrakunana, a u kućicu niema ni bahuje ni prosoc! [*Smije se*].

(To je bio maćičina, prikazalo mu se, a on je misli da su to nekom utekli — kad ujutro nema nikoga! To su te maćičine, ća su po noći hodili — prasac, maška, bahić, a posle se ne bi vidili.)

84. Rudica

Muški i ženske su višćice. Onda, znate, kad je bi povodanj, kad je bila odnila voda, bila odnila voda tote tu kuću, svu je bila odnila ća.

Kada grmi, ka[d] lampa, onda grmi, lampa, onda pučedu oni gromi, oni lampi, pučedu šajete one, onda tu se zametne nevera. I one višćice di prdobijedu, di prdobijedu, ono misto onul potuče, onul potuče.

Oni čovik — zvo se je Frotar — on je govori da je on vidi dvo muško u jariju di gredu, i svaki svoj šćop pa tuče jedon po drugen, tučedu, i onda da su blejali isto kako koze. Jer oni bleju tako. I onda oni su tako se potukli, i to on gledu uvi[k] to kud se kolju, svu noć je dažjilo i grmilo, ni nika[d] fermalo, nika, nika, nika, nika...

A jedanput gori kad se išlo pu[t] Plaže na vrh Obršja, na vrh Obršja gori, i onda se ope zametnula nevera, a ondar jedon je bi od ovih..., od vaše strone, od ovamo koji su hodili put Plaže. Eto van, znote, trče jedna žensko, lipa, rumena, črne kose, lipo dugaške, spletena lipo. A onda di je ona došla na nje, je prdo nje uzjahola na živo, prdo nje, a jedna mloda ženska, cura. A govori:

— Sakrij me, sakrij me digo, sakrij me digo! Ubiće mene i tebe, sakrij me, sakrij!

A on se domisli da je to višćica. A on izvadi oni nož iza posa i onu, znote, onu onda nožnicu zahitio kol'ko go[d] je moga. A ondar grom puka u nju! A to je bila Rudica, Rudica, Rudica je bila.

A jedanput u Ljubića — ovo gori ča je umrla, u kući sada čer non ovde stoji — jedonpu[t] je bila došla ova Rudica u njih na surol — a grmi, lampo, grmi, lampo! I ondar je jelna stara pokojna — šjera Jele su je zvoli — ona je je ko potirola, što li. Onda kal je ona utekla ča, onda je epe u nje puka grom. U Rudicu.

Eto to je sve tako, i to ni van bila lož, nego istina.

85. Dva višćuna

To van je, znate, do tega škoja Fora, Storeg Grada — govori jedan — doće jedan, sad će se zametnut velika nevera, doće jedan črni vol. A od ovamo iz Brača će bi[t] jedan bili vol, sada di ko koga prdobi, onol će potuč. Onda govori:

— Kad dojde oni črni vol ovamo blizu Brača — govori — udri ga, pobij sošicon, s kin mu drago po njen, udri ga dobro!

I ondar on ga je dobro natuka, namloti; i ondar se oni vol črni epe vroti natrag, nose se vrati. Ka je doša nose, onda sutradan, sutradan zvoni zvon u Stori Grod. A govori ovi jedan drugen:

— Vidiš, ono je oni ča si ga učera namloti šćapon, umor je, umor je.

To su bili isto dvo višćuna. Pa se stvorili u vola. Jedan sa Brača a drugi iz Starega Grada na Foru.

E, to se uvij pričalo, stari ljudi koji su pomrli pri mene, brž i pedeset godišć, uvij se to pričalo. Oni sa Fora bi je črni vol, a oni ča je ol Brača — bili.

86. Štringun iša u oblake

Bio je čovik na Bolu, ime mu je Toni. I spravjala se nevera, a je to istina, je. Spravjala se nevera, onda on se zatvorio u sobu. Onda ga ima bit žena virila, a šta on čini? Puše, napuši je jedan mij, napuši je jedan mij. Njega nestalo, iša u oblake — što gonidu u oblake ono kad su grube nevere, kad ono zvana zvonu. I on iša u oblake, i onda se on vratio, onda ga pita žena:

— Toni, di si bio?

Onda on njoj nije ništa kaza. I to van je istina. On je bio u oblaciman, on je bio štringun, išao u oblake. Iša na Meju. Ko će ga vidit! Štringe su ga vidili. Oni se gor tuču, ko je jači u oblaciman.

Zato zvonu zvana — da se od njih nečisti duh rastrči. Kad je gruba nevera, onda učini krupa i stuče čoviku i onda zvonu zvana da se oni oblaci rastrču.

Šimeta Bolka pripovidala i ona zna tega čovika; to je moje kunjade mater, to je na Bolu. Umro je taj čovik, ima temu da je umro brž i trideset godina ili četrdeset. Umro je on.

87. Tri vrste nevere

Kad je bila grmljavina i nevera, onda, znate, da se čulo, tako su govorili — naš je zvon, ime mu je Jure, znate, kršćeno. Onda se čuo glas iz arije di viče:

— Udri, Jure, prvo nego Jure zaruje!

A bili bi, znate, onda bi bili molili Boga, bili bi vikali:

Santa Barbara, šan Šimon,
ne bereme de staton,
de staton de sta šajeta,
šanta Barbara benedeta.

Ili:

Biži biži Irudice,
mater ti je Poganica,
od Boga prokleta,
od svetog Ivana sapeta.

Da ima tri vrsti nevere: jedna nevera koju Bog — to su popovi govorili — jedna nevera koju Bog šalje i koju se ne može, znate, nego sa molitvon zaustavit. Druga vrst nevere, koja bi bila, znate, ol prirode, ovako, bila, da su tu isto molitvon. A treća nevera od zli duhova. Onda za tu od zli duhova da se molitvon more protjerati ća, onda to je, znate, taj: Udri udri, Jure, prije nego Jure zaruje — to je proti te nevere od zli duhova.

88. Višćun bez oka

Znate, to je meni pričala pokojna jedna teta stara, di san se ja tamo rodila, pa mi kako dica bismo bili slušali. Kad su ono grmjavine,

znate, ono kad ružno sjeva, ono grmi, da su onda bili niki stari koji su strilima pucali — da su to višćuni u zraku, višćuni. I kako su oni bacali te strilice — da je uhvatilo jedne višćuna u zraku, u ariju.

Kad je nakon nekoliko vremena iz Jelse — bila fjera u Bolu — i dolazidu niki muški u oštariju, u krčmu (pri oštarija, sada krčma se zove) i dolazidu niki Ješani i vididu, vidi jedan Boljanina i govori mu:

— Prijateju, a ne biš ti došao s menon malo se napit u oštariju Rozie?

A govori:

— A ča će reć da me vi zovete?

— Ma tako — govori — eto, prijatej će prijateju, kal ti dođeš u Jesu, ja ću poj častit tebe — govori — duojdi malo.

A ovemu nije bilo krivo čut.

Govori:

— Ja ću se napit, kal me zove, je prijatej.

E, i uon dolazi, sjeli su, ovaj iz Jesie stavi na stuol nuož, a bigu kruha je donio, bigu kruha iz Jelsie. I uon se lipo š njin razgovara, puno se lipo š njim razgovara, ali sve ga krivo gleda. A ovi Boljanin, znaš, ne zna zašto uon njega zove. Vidi uon da mu je oko pokriveno, vieženo oko, ali uon ne zna šta je uzrok. Ka[d] su više pojeli sira i kruha i dobro se napili, Ješanin govori Boljaninu:

— Evo ti ovi nuož, razriž, razriž ovu bigu.

A govori:

A zoć jo? Porazriž, prijateju, ti, meni to ni krejonca da jo razrižen. Isfetoj ti, po ćemo jist.

— E — govori — znoš, moj prijateju, a nis mi prijatej nego najveći neprijatej, mol ti velikega Boga i jovu Gospu od sniga, koja je danas veliko fešta, bolsko fjera. Neka ti znoš da ne bi ti ovi nož bi išo u bigu, nego da bi ti bi išo u oko!

— A zoć — govori — prijateju moj, zoć?

— E neka ti znoš da ovo ča san jo bez oka, da si ovo ti mene s onima strilima potiego i jo son danas ćerav (ćorav?). Al zafol ti velikemu Bogu i Mojki Božjoj koja je danas; da si ti mogo vazies nož i sasić ovu bigu, ti nož bi te ćapo u oko.

Pokojna mi je Kote to pričala i jo mislin da je ona umrla baš ima šezdese godišć, ja son bila mola.

* * *

Što je to višćun? [pita M. B.-S.]

— To su bili višćuni ovako u zraku; a to su pucali, naši Boljani su pucali sa striliman u višćune za da nin ne bi došla krupa, grođ po mistu.

— A kakove su bile te strile? [pita M. B.-S.]

— A nike male strilice, to pokojna mia Kate pričala, jedne strilice, koji bi bili išli u zrak — i ufatilo je tega u oko. Eto vidite, posli toliko

godina da se uon došo sjetit. To je pokojna mia Kate pričala puno putih nami dici.

Sad vej niema ni višćunih ni ništa. Ali znate kako se to govori. Nami je priča jedan svećenik mladi, umro je još u Čile, da su se pri vidili mrtvaci i kozlaci i višćuni, a da svega sada tega nema, da je niki sveti otac papa jednu molitvu učinio za da se duše ne tuču. I sada pri nego sprovodidu mrtvega, zaustavidu se š njin ispri vrata od groba i tu ga sprovodidu i poliju ga sa karšćenon voduon i — govori — već nema ona prikaza vlasti kao nečisti duh da uzme onu sliku, priliku od onie osobe, ki da je vuče. Kako su se pri tukli jedni po gori, pa su hi svuda viđali mrtvih — da se to više ne vidi. A da je i višćunih sada malo, jer prije svako malo bi se bili tužili: sada dolazi na me višćun, sada me je pritisnuo, sada jedva hodan, uništio me, dolazila mi je kokoša, dolazilo mi je to — a sada više, govori, to se je uništilo, je sa molitvama, je li izginio oni naruod, to se više ne rađa i to van je gotovo.

A jedan naš je svećenik stari, padre Foršo Petrinčića se je zvao, on je po noći hodio s jenin malin zvončićen svete Jelene i onda bi bio zvonio; sve bi se kupili pokojni, mrtvi okolo njega i sve za njim hodili, on bi imao štolu, i dokle hi ne bi bio donio na vrata od grobišta. To su pripovidali stari ljudi. A više se sada to, moja gospođa, ne čuje — je li sa molitvon svetom, je li to se više uništilo, da li se to ne vidi, je li slaba osoba bila pa to prividjalo non se, Bog zna, sada o ton neki ne vjeruju, a niki vjeruje. Ko je vidio, njega ne možete nikako vi da ćete mu kazat: to nije tako, nije istina. Jer uon uvik govori: ja ću govorit ono što san vidi, a nieću virovat ono što čujen; ali što san vidi, to mogu reć, jel' te?

89. Kapetan imao ženu višćicu

Priča mi je pokojan otac da je bio neki kapetan tamo na moru i navigao. A imao je kol kuće ženu. I kad je došao tamo na more, na otvoreno more, da je nastala velika nevera. A on je naredio tima svojiman ljudiman, mornariman da neka udridu topoviman u neveru, jer da su navodno čuli di se gori višćice kojedu, svađadu se. Kad su oni počeli tuć s topoviman, nešto palo na kuvertu ol broda. Gleda on, a to njegovu kjuči ol kuće, od toga kapetana.

Vratio se kući.

— E, moj šjor kapetane — kaže — otrag osam dana — kaže — umrla van žena.

Kad je bila nevera, tada tega momenta ona je u selu umrla. A da je njezina duša bila tamo — sal ja ne znan kako je duša odnila kjuče sobon pa tamo ispali kjuči.

(A oni su tukli iz topova u neveru, ubili nju. Ali nije ona pala doli, jer je to bila njezina duša, ali kako su kjuči bili tamo? I sada kako su išli u kuću bez kjučih — što ja znan! Eto vidite koliko je to sve istina!)

90. Mora ili višćica

Nekoji kažu da kad višćica jednoga čovika u snu pa da ga stisne, znate — mora ili višćica ;da ga ona stisne, pa da ne more disat i da on viče. Toga se meni, znate, dogodilo na stotine, stotine puta. Znate, stisne me nešto, pa sve čujen dje u kuću, znate, govore, sve, isto ka da san budan i želin da mi se ko javi i kad mi se javi ,onda olma se probudin. Stisne me, ali, znate, uvik kad me to stisne, uvik snivan o nečistin duhovima, nikad što lipo, uvik o nečistin duhovima.

91. Kati Bankinoj dolazi mora

Ja san čula da dođe mora. Ona stara Kate Bankina pokojna, ona je, kad je legla, i da jon dolazi mora. A to je ona kaživala da je njezina nevista bila. I onda da govori:

— Ma nieću te nego samo pinku poduši[t].
Ima, ima, koga se vata mora. Mene nije nigda.

92. Doće mi kozlak!

O vukozlacima su govorili:

— Ne hod, moli, vonka, doće ti kozlak! Doće ti kozlak!

I tako su bili dica ustrašeni da posli sunca zopada il onda kad bi se čapo mrok — al on ti ne bi bi izašo nidje vonka! Nieće ti on puoć kad ga dje mama šaje:

— Poj mi dones ovo, poj mi dones ...

— Nieću jo, doće mi kozlak!

To su govorili: kozlak da to čovik pokli umre pa da se pokozlači; posli nekoliko vremena da izadje njegova duša, da se pritvori, da grie kao njegovo tilo, tamo da grie, da dobije velike oči, da dobije onako iznakaženo lice. Tako su oni to tumačili. I to su bili dica istrašena, dica a i stariji, i stariji su bili. To je bilo strašivo, kako strah, svi, vukozlacima. A sad tih kozlakov ni, ja ne znan ča je to sad. Biće, sad je veće šoldi, a manje kozlakov!

93. Dite u crvenoj kapici

Isto u Donjen Humcu meni je jedan stric, to je Petar Jandrijević, to je isto pokojne none mi brat, moj barba, to je Remita, i on je išao, znate, da će prenoći. Po noći je, znate, poče puha vjetar i lupat s vratima i žena mu govori:

— Petre — govori — poj zatvori ta vrata.

I on je išao da zatvori vrata i uvidi ispid njega jedno malo dite, njegovo dite koje je umrlo, a kojega je majka uvi[k] za njim plakala; uvi[k] spominjala ga, vidio je to dite u crvenoj kapici dje pleše, jedno dite od dvi godine, dje pleše. E, znate, on je vidi — već zna koja je ura, da je to nečisti. On je vidio da je nečisti. Onda je zatvorio vrata i rekao ženi:

— Čuješ, Kate, Kate — govori — da mi nigda više nisi spomenula u životu to dite!

I više mu ga nikad ni spomenula. I to je, znate, istina.

* * *

A, znate, o macićima se prpovida da su ga vidili ondje dje je jena vatra, oni da je ondje. I to nikomor nikor ne more izvadit da to nije macić.

To je, znate, kost, kosti koje se s vrimenon, znate, pretvoru u fosfor, osobito ima, znate, po bojištiman toga, znate, dje su prije bile bitke, pa je to ol kosti, znate. Onda reču — vidili smo macića tu, vidili smo tu. A to vjetar, znate, prenosi taj plamen. Macić se pokazuje kao plamen. A dite u crvenoj kapici to nije macić, to je, znate, kao jedan nečisti duh.

[*Pitanjima sam nehotice pokušala sugerirati pripovjedaču da je ono dijete bilo macić, pa je u prvi mah to prihvatio, ali poslije je odrekao. M. B.-S.*]

94. Mrtva mama dohodi Vici

Moj pokojan otac je priča — uon je imao sestru i brata, ali polusestru i polubrata, jer pokojni moga oca otac uon je bio udovac, pa se je posli oženio mojon pokojnon nonon. A moj pokojan nuono imali su tamo poviše brda jedno polje, Žaženica se zvalo, Žaženica. I kad bi imali za brat višnje, kako su bili veliko stabla, uon bi bio svu dicu odnio sa sobon — imali su gore kućice di bi bili spavali, one male pajarice od slame — i tu bidu bili dica spavali. A da ne lomidu grane velike osobe, bili bi se mala dica digli na višnje, za da ne lomidu grane stariji. I mi smo — govori moj otac — bili u tu kućicu. U drugu kućicu je spa nuono i ti brat pokojan Menego i pokojna sestra Vica, a u drugu kućicu ja i Visko i opeta jedan rođak, susid.

Kad je ujutro, Vica sestra dolazi ki nami lipo ispletena, lipo umivena.

— Vica — govorin — kako si to lipo spletena i umivena? A bila si sva raskomušona — kako neispletena.

Mala, od četiri-piet godin.

— E, šempjo! A ni bila mama s nami u kućicu?

A pokojni nuono govori:

— U ime oca i sina i duha svietoga amen! Kako to, ćierce, govoriš?

A — govori — a mi nismo nikoga vidili!

— Niste vi, ne, ma je ona lipo ki meni dohodila i lipo me pojubila i lipo me isplela.

— A kako je jo nisan vidi, kad je išla ća?

— Ona je lipo išla ća pri nego ste se vi ustali.

Veliko čudo, veliki šušur tote, koji su broli višnje.

— Eno van je Vica spletena, da non je dohodila mama.

A njezina mama se je zvola Katina. Ona je bila od Marinkinovih, prva žena pokojnoga nuonota. A govoridu da je to bila jedna puno fina žena. Dobro žena. A kako je ona rodila zodnjo dite, došla non je kar u glavu i umarla je. (Ne ovu Vicu ča je ona dohodila plest, nego mlajega brata, zvo se je Menego, to je bi moga pokojnoga ćace polubrat, jer se je pokojan nuono moj dva puta oženi.) To znon kako mi je moj pokojan ćaca pričo, evo sada mi bismo se somo čudili:

— Caća moj, ma kako je to mogla duoć ta amija Vici? — nami je bila amija, to je oca teta — kako je mogla duoć?

— E, dušo moja, ne vidimo hi mi, ne, griedu onamo i griedu kod svojih milih i drogih, ma ni Buog ne do da hi mi vidimo.

A kako je lipo Vica rekla da je ona mamu vidila i da je lipo pojubila i da je splela i da je išla ća. Ajme, a mi bismo bili plakali kad bi ovo nami bi pokojan ćaca priča.

— A kako je mogla bidna doć [*Jerka govori plaćući*], a kuda je hodila, a kuda je hodila, a je se ubola?

— Ne, moja, ne griedu, oni griedu po ariji, to su njihove duše — govori — pa se posli oni vididu kako telesa. Ali oni ne griedu jer martvi ne griedu, nego somo njihove duše se pokažedu.

95. Kozlak sa grabunima

Stari Grad je bio poznat kao pomorsko mjesto, ima je mnogo svojih brodova, koji su plovili po čitavom Sredozemju. Jedan vlasnik od tih brodova bio je kum nekome tamo u Starome Gradu, sina mu držo na krštenju. I ovaj je dočuo da ovaj kum od njegovoga sina ide za Trst. I dolazi k njemu i kaže:

— Molin vas, kume, kal grete u Trešt, doneste mi jedne grabune.

Ovaj kaže:

— Oću, drage voje, kume — kaže. — Kad se vratim, ne boj se, doniću ti grabune.

I ovaj ode. Onda se plovilo na jedra, ko zna koliko je dugo on stao doć do Trsta. I dok se on vratio natrag, ovaj je umro. Petnajest-dvadeset dana prije nego se vratio, ovaj je umro. A kako je ona luka starograjska vrlo udubita, ovaj dolazi, oko dva sata po ponoći je stiga do pred luku, ali tišina, ljudi se muče na vesla da vuku brod, nema vjetra, nema ništa, a još do u luku do obale je dugo. I ovi vidu najedanput iz luke vozi neki čamac na brod.

— Dobro veče.

— Dobro veče.

O — kaže — ja san, kume.

— Pa — kaže — dobro kume, šta ste došli na ovu uru k meni?

— Ma — kaže — znate, bi san van naruči grabune pa bi želi da mi vi te grabune date.

A ovaj već umro.

— Ma — kaže — ma kume, pa lako ćemo, doćemo do ujutro tamo, pa to mi je u štivi dole zatrpano.

Ali ovaj oko njega svakako hoće grabune da mu dâ. I ovaj za rješit ga se, više nije zna kako će, uposli tamo svu posadu i oni se namuče dok su izvadili te grabune. I ovaj kad su mu dali grabune, ode na mali čamac, ode kući. I ovi su preko noći do zore već stigli tamo u luku, vezali se. Kad poslije nekog vremena, već bio je dan, dolazi žena od ovoga koji je naručio grabune. Kaže:

— Molin vas, kume, znan da je moj pokojan muž vami naruči grabune. Ako ste ih donili, dat ćete ih meni.

— Kako pokojan muž?

— Ma — kaže — umro je, vi ne znate. On je umro, ima toliko i toliko dana.

— Ma kako umro? — kaže. — Noćas je bio s nami na brod sa kajičen i ni nan dâ mira i dali smo mu grabune.

I onda se bilo virovalo u te vukodlake i ona odmah fratru i kaži je što se dogodilo, a fratar i navodno, kaže:

— Oh, vaja tega kozlaka, pokozlačio se, vaja ga dozvat pol zvonce — kako se onda dozivalo te vukodlake, kozlake.

I on tamo u koje doba noći, to su bili određeni satovi kad su se ti kozlaci probijali, i ovaj tamo došao u crkvu. Moli te molitve, zvoni zvonce — i u neko vrijeme ulazi na vrata taj vukodlak sa grabunima, u crkvu na velika vrata ulazi unutra. [*Papa se smije.*] Onda su oni morali, navodno, otvoriti grob i njega probit da padne u greb, a ženi su dali grabune da ih nosi doma.

96. Marinorko

Govori se kako su nekada bili takozvani, marinorko se zva. Ljudi kad bi hodili više puta kućama kasno u noći, pa bi bio pijan, razumi se, kad bi doša na pjacu: isprid njega jedan tovar. On da će livo, tovar livo, on da će desno, tovar desno, i nikako pasat. U nika doba poče tovar resti, rest, rest, tako da nareste do pola kuće gore. Posli, biće da se tada rastriznija jer je sta na čistu ariju, nesta tovar pa bi on išo doma.

97. Orkomarin

Bio je neki stari koji je naman djeci od sedan, osan, deset godina priča, mi bi ga rado slušali, kad je on bio mornar na brodu, kako bi on došao u Milni, recimo, svojoj kući, i tamo imao curu i kod nje išao

u posjete, i kad bi se vraća od cure noću kasno, bili bi za njin trčali takozvani orkomarini, to su neki elementi sa kojima bi se on poplašio i bježao put broda. A brod je bio vanka na vodu, tako da on ne bi mogao se ukrcat na brod nego na cimi, po konopu došo na brod i orkomarini za njim. A on na brodu sa sjekiroom prereza konop i utopili se orkomarini.

98. To se dogodilo momu pokojnemu ocu

Kako bi ja vami priča o vukodlaciman — a to se dogodilo momu pokojnemu ocu; a drugemu se je dogodilo momu jednemu momku, junaku, on je rođen u Selce, a zove se Nižetić.

A ovo se dogodilo momu pokojnemu ocu. Bio je jedan iz Baške Vode, a kako ću van kazati, njegov prijatelj. A on je prodava duvan, škiju. Doša je jednu večer u doba zime i donio vriću duvana. Pokojna mi je mater kuhala večeru, a mi smo bili u poju, bilo je težakov; i ondar on, kad mi je doša otac kući, pozdravio se s njime i govori mu da parića jedan pršutin. A to je pršutin — oni zovu ili stegno ili pleće ol brava, one kaštradine. A pokojan mi se otac nasmija, kaže:

— A meni žena ne kuva za večeru.

Da će on vrati kada dođe drugi put.

A on se nasmija i govori mu, kaže:

— Ali meni žena ne kuva za večeru.

I došli težaci i večerali i otišli kući. I ondar on govori momu pokojnemu ocu da bi l mu naša jednoga momka koji bi iša u Sumartin s njime pomoć mu odnjeti duvan. A on govori:

— A koga ću ti sada nać? Biše govorit dokle su bili ovde. Moj neput — kaže — nije sigurno da bi iša s tobom. Sad su legli trudni, a ko će ih poč zvati? Ajde — kaže — poču ja s tobom.

Iša on, i onda je bilo strogo kontroband, to je strogo se kaznilo, Austrija.

I oni su štramputice otišli, nisu puten, priko vinogradi, i došli su tamo u Sumartin i onda su došli u Mate Lučića u Sumartin. A ovi Mate Lučić, on je bio uzeo sestru ovega iz Baške Vode. I ondar su oni večerali kod njega — a večerali su kući! Ondar on bio friško ubio svinje i zove ženu, digla se žena mu da in peče divenica. I ona ispratila i[h] i tute jili su i u njega. I ondar moj otac da će kući. A on njemu govori, kaže:

— Nemoj — kaže, Mate Lučić mu govori — nemoj odi večeras doma — kaže — ostani kod mene, eto ti posteja kod mene pa spavaj. Ako nećeš kod mene — kaže — poj kod kunjada Ante Aničića, možeš spavati u njega.

I on kaže:

— Vidiću — kaže — kad izađen vanka.

I ovega Nikole pita da mu dâ duvana do kuće što će pušit. I on dâ njemu duvana i iskriža duvana tu na stolu i u ruci, on je pušija lulu i napunija lulu. I kad je izaša tute vanka njegovoga malo daje dvora, iđe

zapali lulu — ne more nikako, nikako. I doša je on blizu kuće ovega Ante Aničića kunjada, stâ se misli oću li ja poč u njega spava — lipa noć, misec grije, misec grije. I ondar sta pa se misli: Eh — kaže — gren kući!

Iša on kući. Kad je on okrenio se — u Ante je bilo vanka, na kraj sela — i onda čuje bat za sobon, isto kao čovik da gre u štivalin. A on napri[d], naprid, naprid, brzo, brzo — sve tī bat za njime! Ka[d] je doša što se zove tamo Radov dolac, gleda priko, kā on puten vidi čovika štramputice priko jedne starine, u bilu. Kad su došli tute na tī dolac, obatrne se moj pokojan otac desnon rukon obo njegovu ruku — a to je bio vukodlak! Kad ondar pusta — kaže — trešnja, gulu se masline, voške (?), gomile se oru, — a on biž još bržje kući! A to je bilo — još malo fali do polovine mu puta doć kući. Uvati ga rukon za vrat, a moj otac otresa rukon i š njin obo gomilu! Ondar još gore, ondar još gore — sve se je to srušilo.

A bio je jedan pas u Rasotici, mi smo ga zvali Belo, veliki pas. I zakrivio se, zalajao u Rasotici i dolitio kuntra njemu ususret i bacio mu se pas nogan na prsi. I moj otac njemu:

— Drž Belo moj, drž Belo moj!

Pas za njin, otpratio ga pu[t] Sumartina. I vratio se pas olmah i s mojin ocen do kuće, sve kao dva čovika da gredu na šetnju. I sve ga dopratio do vrata ol kuće. I undar otac, on je u stravu, rumba vrata ol kuće. A bila mi je pokojna mater i sestre, oni su bili u kuhinju, a kuhinja je bila na gornjen podu od kuće, skočili, i pâ je prsiman nasri kuće, na tavan. I ondar pokojna mater skočila i sestre:

— Šta je, šta je, šta je?

— Ništa — govori — ništa.

I olma otiša leć. I pokojna mi mater je u škandaletu metnila trojice, stalnice, palme i kadila ga i Boga molila, Boga mu molila. Njemu su se znali — kako ga je za vrat uvatio prstima — svi pet prsti. I leža je u krevetu pedeset dana šta je to njega uvatilo. To je njegov svršetak.

(M. B.-S. pita tko je to bio. Odgovor:

— Kodlak.

— A kako postane kodlak?

— A kako postane! Koji čovik, metimo, žive — to morete i vi, mogu i ja, al neće svak, nego ko slabo žive i slabo čini na ven svitu, i unda kad umre, to mu dade Bog kaznu, to on ide ka đavli, nije u rukama božjiman. I onda đava pakleni uzme njegovo obličje i plaši čovika drugoga po svitu — i gotovo, eto to van je.)

99. Magarac naresa veliki

Čuo san od stari da su to u staro doba, da bi bili išli uzjašiti, znate, na konja, na magarca, i oni bi uzjašili i oni su mislili da je to, znate, naravsko. Kad u nekva doba on je naresa veliki! A kako ćeš se skala, ne moreš se skala! Eto tega je bilo, to se isto govorilo.

Njemu su govorili vukozlak.

100. Ja san jedanput vidi

Onemu mrtvemu rečemo ukozlak. Znete, ja san jedanput vidi.

Jedanpu[t] iša ja mojen ocu pokojnen odni jist gori na Nakla, znate gori i onda, znate, bi san moli, biće jemo jeno dvonajest-trinajest godišć. A svit je onda goni iz Murave vodu u solmima, u solmima vodu gonili. A jo se, znate, olma san se, da van rečen pravo, olma prstraši malo. Onda su se nosile one črjene beretice, znote, mladost nosila po vlašku one beretice. Kad san doša na Muravu, vidin majko svita tuda, išao gor uza Strmenicu za pri [i]zoć gori, nisan iša kolo okolo storin puton. Ondar ja iša uzbrdo — eto van ga jelna žena spi pol jedon bor, spi pol jedon bor, a onda ovako nazor raširjene noge, a glove ni jemala ni jemala glove. Onda stâ se jo mislit ča je to i ča čete, meni se išala baretâ na vrh glove i gledon jo koliko god san moga, ozdol do gor na vrh Strmenice, gledon ja gre to za menon? Ne. A po pandiliman je bilo izbužono isto ka da su balini iz puške, ko da je ko zapoli u ku beštiju, sve balina do baline, sve bilo. Nema ništa, ne gre za menon to. Doša jo gori. Onda je, znote, oni put kad se ono svrće preko Šimine glavice i puta tamo, išao puten tamo — eto se stvorila jelna guja, stvorila se jelna guja, biće bila malo veća od ovega šćopa dugaška, a debela je bila, ovako debela, a svako oko non je bilo ko jeno, kao frenja ol mramora ,svako oko. To u mene krivo gleda, a jo se prestrašin i molin Boga u sebi, molin Boga u sebi. Samo molin ako se upravi za mene zadovit — a tri je repa imala, tri je repa imala.

Ondar jo doša tamo blizu di je Zmajin dolčić, onega Mujića, eto van tote jena gomila veliko, a pod gomile jedna buža vako velika i ota guja se uvukuje u bužu, i sve mene gleda. A jo molin Boga i gren naprid. Kad san jo doša gori na oni bokun račića, gledan bokun nado se, gledan gre to za menon, ne gre. A jo pomalo ne znon hoću poj gori prko ograde — bilo onuda lozje — a jo govorin ako jo iden odizgora prko ograde, ako ona mene očuti da jo gren, ona će se upravit za menon za doć. Onda kako doša tamo, doša jušto na Nokla. Do oca. Onda on mene pito da ča san ublidi, da ča mi je. Onda mu ja govorin tako i tako — kad san doša na Muravu, da san vidi tu ženu pol bor di spi, kako jon su izbužone pandile, kako tot leži nauznok, kako svekoliko.

— A, buzdo — govori otac — to je jelna žena — govori — čo čuvo koze tuda, čuvo brove, koze, i ona je legla u hlod pol bor i ona je zaspola. I ona se pokrila po glovei, pa se tebi parilo da nimo glovei.

A vidite, tako je bilo kako je on govori.

— A — govori — onu guju ča si vidi ono je zelemboć, ono je zelemboć, on jemo one noge, pa se pari da su ono repi njegov.

Al i to je bila guja se stvorila, sad će je to bilo — ko to more zna. Ma, znote, onda je on mene šavo polne da iden doma. Ma da bi me bio ubi, ne bi iša! Bi agust misec, vruće, veliko vrućina, a jo son ol polne do noći uvi[k] nosi savuru na glovei za grodi gomilu; on je grodi, a ja san nosi savure. Ja son se prestraši, nisan ti poj doma.

101. Don Roko — puno moguć pop

Bi u Postira jedan pop, jo ga poznajen, zvo se je don Roko. A bi je, tako govoridu, puno moguć pop, dobar u molitvi. A isto govoridu da je bi bokun kurbarin, znote. I zbilja hoćedu da rećedu da on jemo dva sina u Zagrebu, ma to je još od starine, dvo sina u Zagrebu su govorili da ima. A pop i puno moguć u molitvi! On bi bi priko noći se digo i bi bi iša na grobje jedan bot, dva bota i tote zaklinjo i proklinjo zle duše, zle duše. Tu su ga naši ljudi toliko puti vidili na grobje.

Jedonput je jedan čovik išao — jer onda pri u moje mlode done hodili su ljudi, vajalo je pasat priko grobja ako ćedu poč natovarit, naprtit vode — i onda jedon čovik je hodi naprtit vode, biće bilo jedon bot noći, jedna ura. I on je iša tamo, skoro se pristraši, vidi jednoga popa gori na grobje. Bokun se pristrašija, a govoridu da se ne vaja vroti nose — on je iša naprid. A ti pop gre po bandi uza skalinadu, dok je došo doli na put. Onda mu govori:

— A Tonči, a to si ti!

A ti don Roko on ni bi umar, to je on proklinja zle duhove. A govori [ti čovik]:

— A don Roko moj, to ste vi, ajme će ste me pristrašili!

— A šempjo! A znoš ti da jo skoro ovako svaku noć greden na jedan bot noći na grobje — govori — istezat zle duhove.

Ala dobro je. Išli su pu[t] doma obadvo.

To je jedna, a druga:

Bila je jedna cura, hoćedu tako da reću, i ujutro se ustala i ni se zlamenovala, prekrstila i hoćedu reć da je povonjala niko cviće čorno i da je ulizo grih pakleni u nju. A sada, ona je bila kako luda, nije znala za sebe. I govoridu:

— O ništa, vaja zvat tega popa da nu moli Boga, don Roka.

I ti pop je došo, govori:

— Slušajte, noćas na ponoć dojdite na vrotu od crikve, ma ne u crikvu, na vrotu od crikve, a jo ću vas čeka — govori. I dovelte — govori — dvo-tri jaka, jaka, dosta snožna mladića, koji ćedu nju drža kad jo buden Boga molit.

I oni su tako došli. A govori:

— Nikomu ništa se neće dogodit.

Ali govori, doma neka stavidu kuhat — govori — dobru kokoš, neka bude dobra juha, jer će ona past u nesvjest, u debulecu — govori — i ona mora da se okripi kal dojde doma.

I ka[d] je bilo na punoć, došli su. I on je zabo križ u crikvu. I došli su pred vrotu od crikve, jer u nju je duh pakleni, ona ne smi u crikvu. I govori:

— Odstup, dušo prokleta, iz kršćonske duše.

A on odgovara:

— Di ću poč?

A to ni njihova mloda, nego ti grih ča je u nju.

A on govori:

— Poj u dubine morske, di nijedna ljudska osoba ne prolazi, ni s parabrodon ni na noge.

A govori:

— Hoću poč u onega tovara iza crikve?

A onda mu govori:

— Ne!

Onda je pop poslo jednoga da ide vidi ko je iza crikve. A iza crikve se tujo isto ko prosac, bahić, jedon pjani čovik. Vidite kako pjanega čovika kako lovi grih pakleni — da je tovor, da je prosac. I onda govori:

— Ne! — govori — nego poj kako ti govorin, u ovega svetoga križa govorin, u dubine morske!

A već je on poslo strožu doli na more, da neka vidu hoće zamuti more, hoće zaglogolit, prokuhot.

I tamo su stoli atento. A on se sve premani:

— Hoću poč tote, hoću poč onode — u ovu dušu, u onu životinju.

A pop nikako, nikako, nego u dubine morske, u dubine morske, di ga križ blagosilje, u ime ovega svetoga križa koji je proli krv za nos, koji je razapet za nos — govori.

— Odstup — govori — od kršćonske duše.

A onda njima govori:

— Držite dobro! Držite dobro! Odstup od kršćanske duše — govori — i poj u te dubine morske!

Onda učini jedon vitar, a nju se držali dobro, dobro, jedon vitar, jer bi on bi odni i nju sobon, jedon vitar! Onda kako je on izaša iz nje, učini je ti veliki vitar, a ni se vidilo ništa nego samo vitar. A ona je pala u nesvjest, u afanu. Onda je u more zaglogolilo — glu, glu, glu, glu! Oni doli koji su bili blizu mora, oni su to vidili — a ona je pala u nesvjest. Onda su je pomalo odveli doma. Onda je dobila juhu i malo pomalo, malo pomalo onda je došla pri svjesti i tako se je ona umirila. I to govoridu da je to bila živa istina, ja tega popa poznajen.

— On je još živ? [*pita M. B.-S.*]

— A ne, onda je bi star, onda je bi star. Jo mislin da je on onda biće jemo osandeset-devedeset godišć, a jo san brž jemala petnajst-dva-deset godin, tako ka je on umro. A govoridu da je bi puno moguć pop, a isto da je bi kurbarin. Jo poznajen ča su govorili, ali za dicu mu jo ne znañ. Ali ča je meni poznato, za mene je bi pop puno dobar, jo ne znon za to njegovega kurbarluka — ali tako su pričali.

102. Duše od prigatorija u prošeciji

Govori se da je to bilo istina, govore da je bilo istina. U Postira je bila jena stora žena koja je uvijek u crikvu hodila i Boga molila, uvijek. Kad jedanput ona se digla na jedan bot noć, privarila se, ona je mislila da je jutro i ona je išla u crikvu, i kal je ona došla u crikvu, ona ni ništa stroha imala, pošto je mislila da je već jutro. A lipo misečina bila,

ona je mislila da je don. I kal je došla u crikvu, ona je klekla po običaju i moli Boga i vidi ona priko crikve jednu prošeciju, i svi imaju sviću u ruke, i svima je gorila lipo svića. I ona najzodnja duša koja je činila prošeciju, a to su bili duše od prigatorija, ona je ispružila ruku i dola je sviću toj storoj. I ta stora vazela sviću. Kad je vazela sviću, svića se zdunula. Ništa tu storu nī bilo stroh. I ta stora čeko i čeko, uvik Boga moli, čeko, i vidi ona da još ni jutro, i ona išla doma. I kal je išla doma, legla je spat. A tu sviću je naslonila na komo, na stol, na komo — će jo znon di, i hoćete vi vidit, ujutro kal se ta stara ustala, gleda tu sviću — nī svića, nego je kost. Ajme meni, a sada! Onda je počejja storu hvatati strah. Ona je išla u popa i ona priča tako popu, kako jo vami sada. A pop govori:

— Slušoj, imaš u tvoju kuću ili di u susitvu jedno malo djete nevino?

A ona govori:

— Ima male dice nevine.

— He, a — govori — bilo bi dobro da tebi dadu to malo nevino dite pa da ti ideš noćas na istu tu uru u crikvu i da tu kost doš ditetu u ruke i — govori — pasaće ti isto ta prošecija priko noći i ono zodnjo koja paso — govori — spružniće ti ruku. A ti, da ne biš ti s tvojon rukon dola tu kost, nego tu kost ostav ditetu u ruke i spružni ruku od diteta i neka to dite do tu kost njoj. Nikako ti!

A ona govori:

— Eh, a ko će mi dat dite?

— Ma noć će se kogoda da će ti dat dite.

I ona je balala i kod ćeri i kod sina, i ja von ne znan reć; i doli su non dite. Jer je pop zajamči da ditetu neće bi[t] ništa. I onda je ona vazela dite na tu uru priko noći pa je išla u crikvu i eto ti pasa ti prešecjun. Ona najzodnja spružila je ruku, i ona stavila kost ditetu u ruke, ispružila je ruku od diteta i to duša vazela tu kost — i odma se užgola svića, zapalila se. I oto duša njoj govori:

— E, mol Boga, mol Boga, da imaš to nevino dite kod sebe — govori — a da ne, svu bi te na komadiće učinila.

I onda ona opeta pokupila dite i pomalo išla je doma. I s otin je svršilo.

Govoridu da je to u Postira istina, u Postirah su pričali da je to bilo u Postire i da je to istina. To stare žene pričaju, a sada ja van ne znan — jē, nī, tako san čula.

103. Ni svića nego šćula!

Da je jedna u noći se probudila i čula di ništo zvoni. A ona se digla pa išla u crkvu i došla u crkvu i puna crkva svita. I onda ona vidi svakomu svića u ruci, a ona je nima. I jedna non govori:

— Kuma, nimate vi sviću?

A govori:

— E, niman.

Onda je ona okinula od njezine i dola non. I onda su išli procesi-
junon na grobište. I onda opet od grobišto pu[t] crkve. I došli u crkvu
i svih nestalo, ona soma ostala. A ona uzela tu sviću i išla doma i stavila
je u jednu molu koficu u skrinju. I legla. I onda izjutra suje fameju,
govori:

— Niste hotili vi noćas hodit u crkvu?

A oni njon govoridu:

— Vrčić, Mare, vrčić! — da se ona bila opila.

A onda ona govori:

— Čekojte, vidićete sviću koju su mi noćas doli.

I onda ona u skrinju, ma nī svića, nego šćula!

A onda je valjalo poj zvat kurota i odnit na grebe i stavit u greb
otu kost.

A jo ne znon jē to bila istina, nī. [*Smiju se.*]

NAPOMENE O TEKSTOVIMA

Opća napomena: Većinu tekstova snimila sam sama, magnetofonski, svibnja 1959. pa se taj podatak podrazumijeva svuda gdje nije naveden autor snimka, odnosno zapisa. Podaci o autoru zapisa (snimka) navode se uz one tekstove koji potječu od kojeg drugog skupljača.

Pripovjedači su najvećim dijelom bili pismeni, obično sa završenom predratnom četverogodišnjom osnovnom školom, a katkada i s nekoliko razreda kakve niže stručne škole ili izučenim zanatom. Ako nisu bili pismeni, u napomeni je to navedeno.

Varijante obuhvaćaju objavljene tekstove s hrvatsko-srpskog jezičnog prostora u onom opsegu u kojemu sam ih uspjela evidentirati pišući ove napomene, dok se od rukopisnih varijanata spominju samo one koje su skupljene u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri.

Za naslove priča uzeti su markantni citati iz teksta, katkada, ako je bilo nužno, neznatno modificirani.

POPIS KRATICA

A. Opće kratice

nap. — napomena
rkp. — rukopisna zbirka
INU — Institut za narodnu umjetnost u Zagrebu

B. Publikacije

Andrejev — N. P. Andreev, *Ukazatel' skazočnyh sjužetov po sisteme Aarne*, Leningrad 1929.

Arktiv — »Arktiv za povjestnicu jugoslavensku«, Zagreb, 1851. i d.

AT — *The Types of the Folktale, A Classification and Bibliography*. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen Translated and Enlarged by Stith Thompson, Second Revision, »FF Communications« No 184, Helsinki 1961.

Bajić — Svetozar Bajić, *Srpske narodne pripovetke*, Novi Sad 1905.

Bogišić (Mostar) — Maja Bošković-Stulli, *Narodne pripovijetke iz Mostara (Zapisi Balda Bogišića)*, »Bilten Instituta za proučavanje folkloru« 3, Sarajevo 1955, str. 57—84.

BP — *Anmerkungen zu den Kinder — und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Neu bearbeitet von Johannes Bolte und Georg Polivka, Bd. 1—5, Leipzig 1913—1932.

BPr — »Bosanski prijatelj«, Zagreb, Senj, Sisak, 1850.

- Burde-Greverus — Gisela Burde-Schneidewind und Ina-Maria Greverus, *Deutscher Sagenkatalog* (Vorbericht), »Deutsches Jahrbuch für Volkskunde« 13, Berlin 1967, str. 339—397.
- Burkhardt — Dagmar Burkhardt, *Vampirglaube und Vampirsage auf dem Balkan*, »Beiträge zur Südosteuropa — Forschung«, München 1966, str. 211—252.
- BV — »Bosanska vila«, Sarajevo, 1885. i d.
- BZ — »Brački zbornik«, Split, Supetar, Zagreb, 1940. i d.
- Carić, Rudica — Antun Ilija Carić, *Rudica, kćer Poganice*, GZMS 9, 1897, str. 330—332.
- Carić, Vjerovanje — Antun Ilija Carić, *Narodno vjerovanje u Dalmaciji*, GZMS 9, 1897, str. 481—495. i 703—715.
- Christiansen — Reidar Th. Christiansen, *The Migratory Legends*, »FF Communications« No 175, Helsinki 1958.
- Čajkanović 1927 — *Srpske narodne pripovetke*, uredio Veselin Čajkanović, »Srpski etnografski zbornik« 41, Beograd-Zemun 1927.
- Čajkanović 1929 — *Srpske narodne pripovetke*, uredio Veselin Čajkanović, Beograd 1929.
- D' Aronco — Gianfranco D' Aronco, *Indice delle Fiabe Toscane*, Firenze 1953.
- Dokušec — Stjepan Dokušec, *Tisuću i jedna noć našega naroda, kajkavske priče i anegdote iz Lupoglava*, »Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu« 1, Zagreb 1935, str. 111—182.
- Đorđević 1953 — Tihomir R. Đorđević, *Veštica i vila u našem narodnom verovanju i predanju, Vampir i druga bića u našem narodnom verovanju i predanju*, SEZ 66, Beograd 1953.
- EB — Wolfram Eberhard und Pertev Naili Boratav, *Typen türkischer Volksmärchen*, Wiesbaden 1953.
- Engel-Stojanović — *Povjest Dubrovačke Republike*, Njemački napisao Ivan Hristijan v. Engel, Preveo, opaskama popratio i nadopunio Ivan kan. Stojanović, 2. izd., Dubrovnik 1922.
- GEMB — »Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu«, Beograd 1926. i d.
- GZMS — »Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini«, Sarajevo, 1889. i d. (od god. 1954: »Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu«, NS, Istorija i etnografija; od god. 1958: »Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu«, NS, Etnologija; od god. 1965—1966: »Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu«, NS, Etnologija).
- ID — *Istarska danica* (kalendar)
- INP — *Istarske narodne priče*, Redakcija, uvod i komentari Maja Bošković-Stulli, Zagreb 1959.
- Insam — Bernd Dieter Insam, *Der Ork*, Studien zu einer alpinen Wort — und Erzählgestalt, München 1974.
- JZ 1956 — Maja Bošković-Stulli, *O jednoj zbirci hrvatskih narodnih pripovijedaka iz Rijeke*, »Jadranski zbornik« 1, Rijeka-Pula 1956, str. 165—187.
- Karadžić — Vuok St. Karadžić, *Srpske narodne pripovetke*, četvrto državno izdanje, Beograd 1937.
- Kovács — Kovács Agnes, *A Rátótiáddák Tipusmutatója*, A magyar falucsúfolók típusai (Aa Th 1200—1349), Budapest 1966.
- Krauss 1 (1883) i 2 (1884) — Friedrich S. Krauss, *Sagen und Märchen der Südslaven*. Bd. 1—2, Leipzig 1883. i 1884.
- Krauss 1914 — Friedrich S. Krauss, *Tausend Sagen und Märchen der Südslaven*, Bd. 1, Leipzig 1914.
- Krzyżanowski — Julian Krzyżanowski, *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym*, t. 1—2, Wrocław-Warszawa, Kraków 1962. i 1963.
- KV 1975 — *Kroatische Volksmärchen*, Herausgegeben von Maja Bošković-Stulli, Übersetzt von Wolfgang Eschker und Vladimir Milak, »Die Märchen der

- Weltliteratur«, Düsseldorf-Köln 1975.
- Lixfeld — Hannjost Lixfeld, *Gott und Teufel als Weltschöpfer*, München 1971.
- Mailly — Anton v. Mailly, *Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen*, Leipzig 1922.
- Milkuličić — *Narodne pripovietke i pjesme iz Hrvatskoga primorja*, Pobilježio ih čakavštinom Fran Milkuličić, Kraljevica 1876.
- Motif-Index — Stith Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature*, 1—6, Copenhagen 1955—1958.
- Nametak — Alija Nametak, *Muslimanske pripoviesti iz Bosne*, Sarajevo 1944.
- NP 1963 — *Narodne pripovijetke*, Priredila Maja Bošković-Stulli, »Pet stoljeća hrvatske književnosti« knj. 26, Zagreb 1963.
- NP Sinj — Maja Bošković-Stulli, *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*, NU 5—6, Zagreb 1968, str. 303—432.
- NU — »Narodna umjetnost«, Godišnjak Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, Zagreb, 1962. i d.
- Papratović — Milena Papratović, *Narodne pripovijetke iz okolice Đakova s komentarima i poredbenim pregledom*, ZNŽO 32, sv. 2, Zagreb 1940, str. 85—195.
- PL — »Pučki list«, Split, 1891. i d.
- Plohl Herdovigov — *Hrvatske narodne pjesme i pripoviedke*, U Vrbovcu sakupio Rikardo Ferdinando Plohl Herdovigov, 1, Varaždin 1868.
- Polivka (ZNŽO 8) — Đuro Polivka, *Paralele narodnim pripovijetkama u Strohalovu zborniku II*, ZNŽO 8, Zagreb 1903, str. 161—182.
- PZ 1942—1962 — Maja Bošković-Stulli, *Pomorska tematika u našoj narodnoj književnosti*, »Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije« 1, Zagreb 1962, str. 505—536.
- Rausmaa — *Catalogues of Finnish Anecdotes and Historical, Local and Religious Legends* (Pirkko-Liisa Rausmaa, *A Catalogue of Anecdotes, A Catalogue of Historical and Local Legends*; Kristiina Rokala, *A Catalogue of Religious Legends*), »NIF Publications« No 3, Turku 1973.
- Schenda — Rudolf Schenda, *Walfisch-Lore und Walfisch-Literatur*, »Laografija« 22, Athens 1965, str. 431—448.
- SD 1918 — R. B. Krunoslav, *Za hrvatske tradicije o našem moru i primorju. Pribosi s otoka Brača*, »Smotra dalmatinska«, Zadar 1918, br. 16 i 17.
- SDM — »Srbsko-dalmatinski magazin«, (= »Ljubitelj' prosveteštjenja«), Karlovac, Zagreb, Beč, 1836. i d.
- SEZ — »Srpski etnografski zbornik«, Beograd, 1894. i d.
- Simonsuuri — Lauri Simonsuuri, *Typen — und Motivverzeichnis der finnischen mythischen Sagen*, »FF Communications« No 182, Helsinki 1961.
- Stammler — Wolfgang Stammler, *Seemanns Brauch und Glaube*, »Deutsche Philologie im Aufriss«, Herausgegeben von Wolfgang Stammler, 3, Berlin 1957, stupac 1815 — 1880.
- Stojanović 1867 — Mijat Stojanović, *Pučke pripoviedke i pjesme*, Zagreb 1867.
- Strohal 1, 2, 3 — Rudolf Strohal, *Hrvatskih narodnih pripoviedaka knjiga I*, Rijeka 1886; II, Karlovac 1901; III, Karlovac 1904.
- Šaulić 1925 — Novica Šaulić, *Srpske narodne priče*, knj. 1, sv. 2, Beograd 1925.
- Šaulić 1931 — Novica Šaulić, *Srpske narodne priče*, knj. 1, sv. 3, Beograd 1931.
- Šimatović 1, 2, 3 — Nikola Šimatović, *Smiešice*, Senj, 1 (2. izd.) 1884; 2 (2. izd.) 1884; 3, 1887.
- Šimunović (Vodič) — Petar Šimunović, *Brač: Vodič po otoku*, izd. Turistički savez općine Brač, 1972.
- Usm. književnost 1975 — Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975.
- Valjavec — *Narodne pripovjedke, Skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov*

Valjavec, Varaždin 1858 (= *Narodne pripovjesti u Varaždinu i okolici*, Zagreb 1890).

VHAD — »Vjesnik Hrvatskog arheološkoga društva«, Zagreb, 1879. i d.

Vladareva tajna (1967) — Maja Bošković-Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni* (König Midas hat Eselsohren), Zagreb 1967.

VP — »Vrač pogađač«, Zagreb, Novi Sad, 1896. i d.

Vrčević 1868. i 1882 — Vuk Vrčević, *Srpske narodne pripovijetke ponajviše kratke i šaljive*, Beograd 1868. i Dubrovnik 1882.

Vrčević 1883 — Vuk Vrčević, *Narodne satirično-zanimljive podružgačice*, Dubrovnik 1883.

Vrčević 1894 — Vuk Vrčević, *Narodne humorističke gatalice i varalice*, Dubrovnik 1894.

WMBH — »Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina«, Wien, 1893. i d.

ZNŽO — »Zbornik za narodni život i običaje«, Zagreb, 1896. i d.

ZR 1973 — Maja Bošković-Stulli, *More u hrvatskim mitskim usmenim predajama*, »Zadarska revija«, Zadar, 1973, br. 1. str. 33—41 (= *Der Anteil des Meeres bei der Gestaltung der mythischen Sagen an der kroatischen Adria-Küste*, »Probleme der Sagen-forschung«, Freiburg im Breisgau 1973, str. 86—99).

C. Rukopisne zbirke

Zbirke Instituta za narodnu umjetnost

rkp. INU 99 — Lelja Taš, *Narodne pjesme, običaji i priče kotara Pazin*, 1953.

rkp. INU 102 — Maja Bošković-Stulli, *Narodne pjesme, pripovijetke i običaji iz okolice Šibenika i Drniša*, 1952.

rkp. INU 115 — Maja Bošković-Stulli, *Narodne pjesme, priče, predaje i drugo sa Šipana i Lastova*, 1953.

rkp. INU 136 — Nikola Bonifačić Rožin, *Narodne pjesme, priče i drugo sa otoka Raba i Luna na Pagu*, 1953.

rkp. INU 140 — Nikola Bonifačić Rožin, *Hrvatske narodne pjesme, običaji, priče i drugo kotara Pula (II) i Lupoglava*, 1953.

rkp. INU 187 — Nikola Bonifačić Rožin, *Hrvatske narodne priče kotara Pula (I)*, 1952.

rkp. INU 189 = rkp. Bogišić (vidi: Ostale zbirke).

rkp. INU 192 — Vlaho Fortunić, *Iz narodne folklore o morama i vješticama te o urocima i vukodlacima*, 1937.

rkp. INU 251 — Ivo Jardas, *Istarsko-primorski folklor (okolica Rijeke)*, 1956.

rkp. INU 274 — Nikola Bonifačić Rožin, *Folklorna građa iz Senja i sjeverne Dalmacije*, 1954.

rkp. INU 277 — Nikola Bonifačić Rožin, *Folklorna građa iz Hrvatskog primorja pod Velebitom*, 1956.

rkp. INU 294 — Goroslav Oštrić, *Hrvatske narodne priče, anegdote i predaje sa Dugog otoka (Sali) i sa otoka Sestrunj*, 1956—1958.

rkp. INU 297 — Stjepan Stepanov, *Folklorna građa sa otoka Šipana*, 1956.

rkp. INU 325 — Goroslav Oštrić, *Hrvatske narodne priče, predaje, poslovice i drugo sa Dugog otoka, otoka Sestrunj i drugih*, 1958.

rkp. INU 331 — Stjepan Stepanov, *Narodne pjesme, priče, pitalice i zagonetke, dječje brojalice, svatovski običaji, sv. 1—3 (Dubrovačko primorje i otok Šipan)*, 1958.

rkp. INU 394 — Maja Bošković-Stulli, *Folklorna građa iz Konavala, II*, 1961.

rkp. INU 405 — rkp. Volčić (vidi: Ostale zbirke).

rkp. INU 414 — Maja Bošković-Stulli, *Narodne pripovijetke, predaje i pjesme iz Dubrovačke župe i Rijeke dubrovačke*, 1962.

- rkp. INU 429 — Maja Bošković-Stulli, Narodne pjesme, pripovijetke i predaje iz Dubrovačkog primorja, 1963.
- rkp. INU 432 = rkp. ONŽO 72, Žiža (vidi: Ostale zbirke).
- rkp. INU 443 — Stjepan Stepanov, Narodne pripovijetke Dubrovačkog primorja, dijela Pelješca i otoka Šipana, 1963.
- rkp. INU 734 — Goroslav Oštrić, Folklorna građa zadarskih otoka, 1966.
- rkp. INU 749 — Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa otoka Mljeta, 1965.
- rkp. INU 751 — Maja Bošković-Stulli, Folklorna građa Sinjske krajine, 1965.
- rkp. INU 794 — Jakov Jelinčić, Narodne pripovijetke iz Postira na Braču, 1970.
- rkp. INU 826 — Nikola Bonifačić Rožin, Folklorna građa s otoka Brača, 1967.
- rkp. INU 844 — Grgo Antunac i Ivo Jelinčić Kokić, Narodne pripovijetke i pjesme iz Postira na Braču, 1969.
- rkp. INU 883 — Maja Bošković-Stulli, Narodne pripovijetke, predaje i pjesme s Neretve i Pelješca, 1964.
- rkp. INU 884 I i II — Maja Bošković-Stulli, Narodne pripovijetke, predaje i pjesme s otoka Hvara, 1965. i 1966.
- rkp. INU 885 — Maja Bošković-Stulli, Narodne pripovijetke i predaje s otoka Brača, 1969.
- rkp. INU 890 — Divna Zečević, Usmena kazivanja u selima okolice Makarske i na otoku Hvaru, 1966.
- rkp. INU 895 — Josip Milićević, Etnološka i folklorna građa otoka Brača, 1969.

Ostale zbirke

- rkp. Bogišić — Valtazar-Baldo Bogišić, Narodne pripovijetke i dr. iz Cavtata i okolice (zapisi Marije Pohl, I. Miljana i drugih), rukopis Bogišićeve biblioteke u Cavtatu (nesređen). Prijepis: rkp. INU 189.
- rkp. ONŽO, SZ 87 a — Frane Lovljanov, Boljun (Kmiecki život i už'nici), rkp. Odbora za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, 1956.
- rkp. Volčić — Jakob Volčić, Istarske povedice i pjesme i dr., 1869. (rkp. Odbora za narodni život i običaje JAZU u Zagrebu; prijepis: rkp. INU 405).
- rkp. ONŽO 72 — Stjepan Žiža, Istarske narodne pripovijetke i predaje, prije god. 1896 (rkp. Odbora za narodni život i običaje JAZU 72; prijepis: rkp. INU 432).
- rkp. Vuletić-Vukasović — Rukopisna ostavština Vilda Vuletića-Vukasovića u Histo-rijskom institutu JAZU u Dubrovniku.

Pripovijetke i šaljive priče

1. *O kraljevoj čeri koja se ni tila zasmijat*. AT 571. Kazivala Katica Zago rođ. Ravlić, rođena 1910. u Postirima, udata u Supetru. Čula kao dijete u Postirima. (Vidi više o njoj u Uvodu.)

Ovaj je tekst preveden na njemački u zbirci KV 1975, br. 15.

Varijante: Preglede varijanata sadrže ove zbirke i priručnici: KV 1975, napomena uz br. 15; BP 2, str. 43; Čajkanović 1927, br. 57 i napomena; INP, br. 18 i nap. Ostali primjereni: rkp. INU 890, br. 157 (okolica Makarske); rkp. INU 405, str. 78 (Kastavština u Istri); rkp. INU 294, br. 39 (Dugi otok).

2. *Kuća di straši*. AT 326 II. Kazivala Katica Zago (kao br. 1). Čula od oca.

Varijante: Ovaj je tip pripovijetke poznat i kao samostalan siže i kao epizoda u pripovijeci o traženju straha (AT 326); katkada neustrašivi junak u ukletoj kući treba da obrije nespokojnog mrtvacu, koji se svake noći javlja, ili treba da bude od njega obrijan (AT 326 II h).

Preglede varijanata sadrže ove zbirke i priručnici: KV 1975, napomena uz br. 20; BP 1, str. 32—33; Čajkanović 1927, br. 26 i 30 i nap.; JZ 1956, str. 176, br. 11 i str. 177, br. 13 i 15. Primjeri pojedinačnih varijanata: a) samostalna pripovijetka o noćenju — rkp. INU 844, br. 5 (Postira na Braču, kazivao Ivan Ravlić, brat Katicice Zago); rkp. INU 884 II, br. 185 i 203 (Hvar); rkp. INU 884 I, br. 115 (Hvar; isto: KV 1975, br. 21); rkp. INU 251, str. 38—40 (okolica Rijeke); Mikuličić, str. 11—14; V. Sironić, Istrančice, Zagreb 1945, str. 24—30 (književna obrada); ZNŽO 15, 1910, str. 192—193 (otok Krk); Krauss 1914, br. 129; Strohal 2, str. 24—27. i 169—170 (Karlovac i Lokve u Gorskom kotaru); Strohal 3, str. 29—31. i 110—111 (Rijeka i Mrkopalj u Gorskom kotaru); Dobrotvor, Zagreb 1906, str. 16—17 (= »Tračinčice«, obrada za djecu Stj. Širole, iz Karlovca); NU 7, 1969—70, str. 134—135 (iz đačkog časopisa Vijenac, Žumberak, 1859; povezano s AT 330); NU 9, 1972, str. 85—87 (Podravina) = KV 1975, br. 20; rkp. Vuletić-Vukasović, br. 7 (»Doskočice«, listići 65—67, iz Dubrovnika), br. 65 (»Prizrijevanja«: 129, listići 153—154); b) epizoda u pripovijeci o traženju straha — Napredak 10, Zagreb 1869, br. 4, str. 61—63 (Vinodol); Plohl Herdavigov 1, str. 117—119; Pobratim 12, 1901—1902, br. 11, str. 259—260; Srbobran 11, Zagreb 1894, br. 107, str. 2 (Slavonija); Srbobran (kalendar), 1895, str. 136—138 (Kordun); Strohal 2, str. 72—73. i 111—113 (Karlovac); Strohal 3, str. 31—33 (Rijeka); c) epizoda o brijanju — Krauss 1, 1883, br. 50, str. 239—240; Glasnik dalmatinski 4, 1852, 26 (iz Nevena); Stojanović 1867, str. 52—56 (Slavonija).

3. *Bratac i sestrice*. AT 450. Kazivala Katica Zago (kao br. 1). Čula kao dijete u Postirima.

Varijante: Krauss 1, 1883, br. 69 (Slavonija); Matica 4, Novi Sad 1869, br. 5, str. 118—119 i br. 7, str. 166—167 (Dubica); Pobratim 1, 1891, br. 19, str. 292—294; rkp. INU 443, br. 7 (Šipán); rkp. INU 331, sv. 3, str. 757—758 (Šipán).

4. *Isus i sveti Petar hodili putem*. AT 822. Kazivala Palmira Klinčić, 63. god., Pražnica.

Varijante: Preglede varijanata sadrže ove zbirke i članci: INP, br. 34 i nap.; Čajkanović 1927, br. 89 i nap., JZ 1956, str. 178, br. 17. Ostale varijante: BV 3, 1888, br. 1, str. 12—13 (donekle slično); Danica (kalendar), knj. 96, 1895, str. 167—168; Engel-Stojanović, str. 415 (Rijeka dubrovačka); časopis Karadžić 4, 1903, br. 2, str. 127; Krauss 2, 1884, br. 137; SDM 27, 1868, str. 62—63 (Lika); Pobratim 12, 1902, br. 2, str. 40 (Senj); Podravac 12, 1904, br. 16; rkp. INU 890, br. 148 (okolica Makarske); rkp. INU 749, str. 115—116 (Mljet); rkp. INU 394, br. 99 (Konavle); rkp. INU 414, br. 17 (Župa dubrovačka); rkp. INU 885, br. 37 (Bol na Braču).

5. *Sveti Petar i čele*. AT 774 K. Kazivao Žuste Katić (Pravdan), rođ. 1899, Bol.

Varijante: Pregled varijanata donosi se u zbirci INP, br. 35 i nap. Ostale varijante: Danica horvatska 14, 1848, br. 20, str. 84 (iz Zore dalmatinske); Istra 1, Trst 1923, br. 33, str. 2; M. B. Kondunaš, Srpske narodne pripovijetke, knj. 5, Zagreb 1936, str. 145 (Lika); SDM 27, 1868, str. 63—64 (Lika); Mladi Hrvat 3, Opatija 1911, br. 8—9, str. 204; Pobratim 12, 1901—1902, br. 3, str. 69 (Žumberak); Smilje 15, 1886—1887, br. 10, str. 156—157; rkp. INU 883, br. 67 (Neretva u Dalmaciji); rkp. INU 884 II, br. 89 i 128 (Hvar).

6. *Vrag i sveti Petar sijali šenicu*. AT 1030. Kazivao Šime Petrić, rođ. 1908, težak i samardžija, Bol. (Vidi više o njemu u Uvodu.)

Varijante: Pregled varijanata donosi se u zbirci NP Sinj, br. 24 i nap.

7. *Majka pridala čer vragu*. AT 813 + 1176. Kazivala Katica Zago (kao br. 1).

Ovaj je tekst preveden na njemački u zbirci KV 1975, br. 54.

Varijante: Uz AT 813 (o nehomičnom predavanju neke osobe vragu psovkom i sl.) pregledi varijanata sadržani su u zbirkama: NP 1963, br. 61 i nap.; NP Sinj, br. 10 i 11 i nap. (U tim tekstovima, koji se u znatnoj mjeri približavaju žanru predaja, ili mu potpuno pripadaju, vrag obično odnese djevojku, koja se tek poslije spasi ispunivši neke uvjete, a katkada se i ne spasi.) Ostale varijante: rkp.

INU 890, br. 187 i br. 188 (okolica Makarske); rkp. INU 171, str. 91—92 (Konavle); rkp. INU 884 I, br. 39, 165, 178 i 192 i 884 II, br. 24 i 69 (Hvar).

Uz AT 1176 (o oslobađanju od vruga okladom o hvatanju vjetra) varijante su ove: NP Sinj, br. 26; rkp. INU 102, str. 85—86 (okolica Šibenika).

8. *Vrag i žena se tukli*. AT 1083. Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

Varijante: Pregled varijanata donosi se u zbirci NP Sinj, br. 24 i nap. Ostale varijante: Krauss 2, 1884, br. 111; SEZ 32, 1925, str. 404; rkp. INU 331, sv. 3, str. 734 (Dubrovačko primorje); rkp. INU 734, br. 36, (Dugi otok); GZMS, NS 24—25, 1970, str. 342, br. 4.

9. *Zašto su ženske zle*. AT 1169. Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

Varijante: BV 14, 1899, br. 1, str. 14; 17, 1902, br. 21—22, str. 404; Kraus 1914, br. 122; Mladost 2, Zagreb 1922, br. 9—10, str. 128; PL 13, 1903, br. 9, str. 104; Seljačke novine 12, Zagreb 1929, br. 10, str. 7 (Makarska); SEZ 32, 1925, str. 404; Šaulić 1931, br. 71; Šimatović, str. 33, br. 46; Vrčević 1868, str. 43; ZNŽO 1, 1896, str. 251; 12, sv. 1, str. 152; rkp. INU 405, str. 59 (Kastavština); GZMS, NS 15—16, 1960—61, str. 279, br. 63.

10. *Đava i sveti Ivan*. Lixfeld, str. 101—115 + AT 1030 + AT 1083. Kazivao Vicko Šesnić, rođ. 1889; snimio Josip Miličević, Gornji Humac 1969.

Varijante: Uz temu o vrugu i Bogu (ili nekom svecu), koji su pastiri i klade se o tome kome će pripasti stado, pa pri tom Bog (ili svetac) lukavo nadmudri vruga, navode se hrvatske i sprske varijante u mojem osvrtu na Lixfeldovu knjigu o dualističkim pričama o stvaranju životinja (NU 10, 1973, str. 439—444, posebno str. 444). No motiv da Bog (ili svetac) prevari vruga i dobije sve životinje time što je životinjama izmijenio njihov izgled, koji je rasprostranjen u Baltijskim pričama, nije u nas udomaćen; jedini meni poznati tekst jest ovaj s Brača, koji se ovdje objavljuje. Varijante koje se odnose na nastavak priče navedene su uz naše tekstove br. 6. i br. 8.

11. *Žena i vrag u jami*. AT 1164 + 1164 D. Kazivao Lovro Jelinčić, rođ. 1908, Postira; snimio njegov sin Jakov, 1970. (Vidi o njemu više u Uvodu.)

Ovaj je tekst preveden na njemački u zbirci KV 1975, br. 56.

Varijante: Preglede varijanata sadrže ove zbirke i članci: NP Sinj, br. 20 i nap.; Papratović, str. 161—162. Ostale varijante: Čajkanović 1929, br. 72; Šaulić 1925, br. 65 i br. 108; Valjavec, str. 260—261; ZNŽO 13, 1908, str. 216—218 (odgovara djelomice našoj priči); NU 7, 1969—70, str. 42—43; NU 9, 1972, str. 94—95; rkp. INU 890, br. 199 (okolica Makarske); rkp. INU 429, br. 34 (Dubrovačko primorje); rkp. INU 884 I, br. 166 i 884 II, br. 26 (Hvar); rkp. INU 885, br. 50 (Rasotica na Braču).

12. *Pet solda*. AT 1654. Kazivao Lovro Jelinčić (kao br. 11).

Ovaj je tekst preveden na njemački u zbirci KV 1975, br. 50.

Varijante: Preglede varijanata sadrže ove zbirke i članci: INP, br. 61 i nap.; Bogišić (Mostar), str. 70—71. i nap. na str. 77—78; Polivka (ZNŽO 8), str. 175, br. 8 (= str. 176, br. 14 i str. 177, br. 22). Ostale varijante: Napredak 13, Zagreb 1872, br. 19, str. 150—151. i br. 20, str. 155—156; Obzor, Zagreb 1908, br. 128; Pobratim 16, 1905—1906, br. 11, str. 238; Prijatelj pučka (dodatak Slavenskom jugu), Zagreb 1848, br. 15, str. 101; Prosvjeta 2 (Cetinje), 1893—1894, str. 259—260; PL 6, Split 1896, br. 12, str. 93—94; rkp. INU 890, br. 87 i br. 221 (okolica Makarske); rkp. INU 394, br. 51 (Konavle); rkp. INU 414, br. 4 (Župa dubrovačka).

13. *Ljudi so jenin okon*. AT 1137. Kazivao Petar Sočo, rođ. 1888, čobanin i težak, služio devet godina kao mornar u austrougarskoj ratnoj mornarici, nepismen, Nerežišća. (Vidi više o njemu u Uvodu.)

Varijante: Preglede varijanata sadrže ove zbirke i priručnici: BP 3, str. 377; KV 1975, br. 45 i nap.; Papratović, str. 166—168; Čajkanović 1929, br. 51 i 63 i nap. Ostale varijante: SEZ 61, 1949, str. 250—251; Šaulić 1925, br. 38; GZMS, NS 15—16,

1961, str. 277, br. 29; rkp. INU 325, br. 8 (Zadarski otoci); rkp. INU 890, br. 213 (okolica Makarske); rkp. INU 429, br. 22 (Dubrovačko primorje); rkp. INU 884 I, br. 75 i 884 II, br. 51 (= KV 1975, br. 45; Hvar). Vidi i članke: V. Čorović, O nekojima vrelima srpskih narodnih pripovijedaka, Letopis Matice srpske, 1908, knj. 250, sv. 4; P. Dimitrijević, O poretku motiva o Polifemu, Živa antika 8, Skoplje 1958; M. Matičetov, La fiaba di Polifemo a Resia, Schweizerisches Archiv für Volkskunde 68—69, 1972—73, str. 407—415; Lutz Röhrich, Die mittelalterlichen Redaktionen des Polyphem-Märchens (AT 1137) und ihr Verhältnis zur außerhomerischen Tradition, Fabula 5, Berlin 1962, br. 1—2. Kako je u Uvodu već rečeno, naše varijante ove priče nose kopnena, većinom stočarska obilježja. Pomoračke crte ima jedna priča iz Bogišićeve biblioteke (rkp. Bogišić, str. 189), zapisana u Cavtatu koncem 19. st., koja doduše ne odgovara sjezu o Polifemu, ali je našoj priči bliska svojom pustolovnom tematikom o prekomorskim ljudoždenima: pomorci na jednom jedrenjaku dožive brodolom i dospiju na neku obalu, gdje nalikupe »perla, dijamanata i svakijeh tecora« uz pomoć dviju »morica«, koje oni zatim ubiju; kada se drugi put vrate na isto mjesto, »u to izidu mori i tu ih svih izjedu i tu ostane brod i eto ti tu«.

14. *U kroja Rujuna proške zube a pasjo dlaka*. AT 782. Kazivala Jerka Jugović (Momolina), rođ. Brešković, rođena 1899, Bol. (Vidi više o njoj u Uvodu.)

Varijante: Vladareva tajna (1967) — obuhvaćena je 291 varijanta, od toga 147 hrvatskih i srpskih tekstova (tekst br. 150 nađen je u ostavštini R. Strohal, a zapisao ga je god. 1912. u Selcima na Braču absolvent teologije B. M. Vrsalović). Vidi i zbirke: NP 1963, br. 153; NP Sinj, br. 59; GZMS, NS 24—25, 1970, str. 341—342.

15. *Vrati moju utrobicu!* AT 366. Kazivao Ivan Ravlić (brat Katice Zago), postolar, Postira. Snimio u Postirama god. 1969. kipar Grgo Antunac.

Varijante: Strohal 1, br. 42 i 43; Strohal 2, str. 77—78; rkp. ONZO 72, br. 26 (Istra), prijepis: rkp. INU 432; rkp. INU 187, br. 13 (okolica Pule); rkp. INU 136, str. 93—94 (Rab).

Ova priča (u kojoj je predmet, ukraden mrtvome, katkada njegova plahta i dr.) karakteristično ilustrira one promjene koje u toku vremena nastaju u funkciji žanra pa i u samoj pripadnosti žanru. Od numinozne predaje, prožete dubokim strahom od mrtvih, preko pedagoške priče, namijenjene pojnaviše djeci da ne izlaze sama noću, ova je priča danas prešla u repertoar urbanog mnoga humora što ga sama djeca pričaju od Bergena u Norveškoj (prema informaciji dobivenoj od Milke Satinović, studentice etnologije u Bergenu) do đaćkih klupa u Zagrebu. Dunja Rihtman-Auguštin ustupila mi je dva takva zagrebačka teksta što ih ovdje citiram u cijelosti. Prvi primjer zapisao je god. 1975, po vlastitom sjećanju, njezin sin Borko Auguštin, rođ. 1962; priču je čuo u nižim razredima osnovne škole »Vladimir Nazor« u Zagrebu, tj. do god. 1971: »Jednog cuguša je žena poslala da kupi jetra za ručak. On putem nije mogao odoljeti, skrene u prvu birtiju i nacuga se. Dok se vraćao kući, sjeti se on da je trebao s onom zapijenom lovom kupiti jetra za ručak. Kako je put natrag vodio kraj groblja, skrene ti on i nekom mrtvom frajenu zvadi jetra. Vratio se kući, našderao se i legao spat. Ali po noći mu dođe na prozor onaj mrtvac: 'Vrati mi moju džigericu!'«

Drugi primjer zapisala je D. Rihtman-Auguštin god. 1975. točno onako kako joj je pripovijedala Maja Bilić, rođ. 1967, učenica 1. razreda osnovne škole »Vladimir Nazor«: »Jednog dana Ivicu je poslala mama da kupi mesa, mlijeka i kruha za ručak. I Ivica je sebi kupio puno bombona i čokolade i kaugume i onda je otišao na groblje i od mrtvaca je uzeo žigericu. I onda je otišao kući. Onda je mama skuhala ručak. I onda se mama išla odmoriti. Kad je ona išla odmoriti se, on je još jeo i on je bacio tu žigericu ispod stola jer on nije mogao jesti. I onda je on navečer išao spavati. I onda je došao mrtvac i govorio mu je: 'Ivice, na desetom sam katku!' — 'Ivice, na devetom sam katku!' — 'Ivice, na osmom sam

katu! I tako sve do prvog kata. Onda ga je on primio za pižamu i rekao: 'Vrati mi moju žigericu!' Nema više, gotovo.«

16. *Otrov u važu*. AT 1313. Kazivao Baldo Fertilio, rođ. 1895, završio nekoliko razreda gimnazije, geometar samouk, bio je mjesni načelnik. Nerežišća. (Vidi više o njemu u Uvodu.)

Varijante: Pojedine epizode ove priče uključene su u raznim kombinacijama u pripovijetke o glupome ili neposlušnom sinu, u one o mužu koji obavlja ženske poslove (AT 1408) i dr.

U našem je tekstu središnja epizoda ona o tobožnjem otrovu, pa smo nju uzeli kao osnovu za navođenje varijanata. Preglede varijanata vidi u zbirci NP Sinj, br. 38 i nap. na str. 421 (primjeri navedeni u grupi *b*) i Bogišić (Mostar), str. 69. i nap. na str. 77. Ostali primjeri: Nametak, str. 72—76 (iz časopisa Behar, 2. godište); PL 9, 1899, br. 20, str. 157; rkp. INU 414, br. 2 (Župa dubrovačka).

17. *Posran*. EB 358, III 1, 6. Kazivao Miće Stančić, rođ. 1880, nepismen, Rasotica. (Vidi o njemu više u Uvodu.)

Varijante: Bosanske narodne pripovjedke, izd. Zbor redovničke omladine bosanske u Djakovu, Sisak 1870, str. 50—56; Anthropophyteia 5, 1908, str. 296—301, br. 701, 702 i 703; GZMS, NS 15—16, 1961, str. 279, br. 66; rkp. INU 414, br. 92 (Župa dubrovačka); rkp. INU 751, br. 138 = NP Sinj, str. 325 (donekle slično); ZNŽO 17, 1912, str. 350—353.

18. *Zločesta mater i ćer*. Usp. AT 901. Kazivao Miće Stančić (kao br. 17).

Varijante: Preglede varijanata sadrže ove zbirke: INP, br. 52 i nap.; NP Sinj, br. 18 i nap. Ostale varijante: rkp. Bogišić, str. 147—148; Venac 16, 1930—31, sv. 7, str. 524—526; PL 1, 1891, br. 4, str. 28.

19. *Žena ne može jist*. AT 1373 A. Kazivala Palmira Klinčić (kao br. 4).

Varijante: Šaulić 1925, br. 88; rkp. INU 751, br. 108 = NP Sinj, str. 324; rkp. INU 405, str. 46—47 (Kastavština u Istri).

20. *Stora žena i andjel*. Usp. AT 845. Pribilježio po vlastitom sjećanju Ivo Jelinčić Kokić, Postira, 1969.

Varijante: Usp. rkp. INU 883, br. 32 (Neretva).

21. *Žena zvala Smrt*. AT 1354. Kazivao Baldo Fertilio (kao br. 16).

Varijante: BV 17, 1902, br. 12, str. 237; Karadžić str. 300, br. 67; Krauss, 1914, br. 124; Nametak, str. 108; Šaulić 1925, br. 214; Venac 16, 1930—31, br. 3, str. 251; Vrčević 1868, str. 69; Vrčević 1882, str. 99; Zdravlje, Beograd 1929, str. 33; Zvono 16, 1927, br. 239, str. 2; rkp. INU 751, br. 142 = NP Sinj, str. 324; rkp. INU 890, br. 55 (Hvar); rkp. INU 884 II, br. 116 (Hvar); rkp. Bogišić, str. 251.

22. *Nemojte pasat na pričac*. Usp. Burde-Greverus P 1. Kazivao Lovro Jelinčić (kao br. 11).

23. *Luda žena*. AT 1384 (epizode: AT 1386, 1387, 1245, 1286). Kazivala Katica Zago (kao br. 1).

Varijante: Pregled varijanata sadrži zbirka: NP Sinj, br. 30 i nap.

Ostale varijante: rkp. INU 751, br. 157 i br. 155 = NP Sinj, str. 324; rkp. INU 443, br. 13 (Šipan); rkp. INU 102, str. 84—85 (zaleđe Šibenika); rkp. INU 331, sv. 3, str. 703 (Dubrovačko primorje); rkp. INU 297, str. 73—74 (Šipan); rkp. INU 883, br. 7 i br. 54 (Neretva); rkp. Bogišić, str. 232—233. Uz navedene primjere vidi i varijante odnosno razne epizode iz priča o glupoj ženi i sl. u zbirkama i priručnicima: Čajkanović 1927, br. 104 i nap.; BP 1, 339—340.

24. *Dvi rize*. Usp. AT 1386. Kazivala Katica Zago (kao br. 1).

Varijante: Djelomice odgovaraju ovoj pripovijeci varijante uz prethodan tekst o glupoj ženi; djelomice su joj srodne i neke priče o doslovnom izvršavanju naredbe, što nije uvijek znak gluposti, nego kadikad i dovrtljivosti, kao u priči iz Srbije u kojoj šegrt skuha majstoru i ženi za obrok jedno zrno graha (SEZ 42, 1928, str. 246).

25. *Ol tovara se stvoril frotar*. AT 1529. Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

Varijante: Pregled varijanata vidi u zbirci NP 1963, br. 83 i nap. Ostale varijante: ID 1939, str. 74—76; rkp. INU 294, br. 2 (Dugi Otok); rkp. INU 884 I, br. 96 i 884 II, br. 40 (Hvar); rkp. INU 885, br. 29 (Pražnica na Braču); SEZ 61, 1949, str. 261.

26. *Ferma, ferma, ferma me!* AT 1682* = AT 1142. Kazivao Lovro Jelinčić (kao br. 11).

Varijante: NP 1963, br. 93 i nap. Ostale varijante: ZNŽO 28, sv. 1, 1931, str. 220; rkp. ONŽO, SZ 87a, str. 584 (Boljun u Istri); rkp. INU 102, str. 83 (Zaleđe Šibenika).

27. *Da san jo živ!* AT 1313 A. Kazivao Lovro Jelinčić (kao br. 11).

Varijante: Pregled varijanata vidi u zbirci NP 1963, br. 72 i nap. Ostale varijante: BV 27, 1912, br. 17—18, str. 254—255; Pravi prijatelj naroda 6, Zagreb 1896, 10; NU 9, 1972, str. 124, br. 63; rkp. INU 890, br. 154 (okolica Makarske); rkp. INU 102, str. 78 (zaleđe Šibenika); rkp. Bogišić, str. 156; i str. 247 (Cavtat); rkp. INU 751, br. 125 = NP Sinj, str. 324—325; rkp. INU 187, br. 47 (okolica Pule).

28. *Hubotnica utekla u fumar*. AT 1260 A. Kazivao Josip (Bepo), Kolimbatović, rođ. 1903, monter telefona u m., živi stalno na Braču, Supetar.

Varijante: rkp. INU 885, br. 58 i br. 59 (Sumartin na Braču).

29. *Pobigla nan je pamet u gomilu!* AT 1296 A (kupovanje povoljnog vremena); D' Aronco 1200 i [1200] (kupovanje pameti). Kazivao Frane De Filippis, rođ. 1892, završio poljoprivrednu školu, Nerežišća.

Varijante: Pregled varijanata sadrži zbirka NP 1963, br. 75 i nap. (Tekst govori o Bračanima a preuzet je iz Ivaniševićeve monografije o Poljicima, objavljene u ZNŽO 10, 1905, str. 218. Ostale varijante: GZMS, NS 18, 1963, str. 97, br. 44; Novi behar 2, Sarajevo 1928—29, str. 74; rkp. INU 884 I, br. 1, 139 i 176 i rkp. 884 II, br. 140 (Hvar, rugalice se odnose na Bračane); rkp. INU 885, br. 33 (Pražnica na Braču; odnosi se na Gornji Humac); rkp. Vuletić-Vukasović, omot 7, »Doskočice«, listić 31 (iz Dubrovnika; odnosi se na Korčulane). Vidi i ZNŽO 32, sv. 2, 1940, str. 57—60 (F. Galinec, Književno porijeklo nekih hrvatskih narodnih pripovijedaka).

30. *Ovo leže mlade mule*. AT 1319. Kazivala Marija Kusanović, 39. god. (kćerka Palmine Klinčić, v. br. 4), Pražnica.

Varijante: Pregled varijanata sadrži zbirka NP Sinj, br. 28 i nap. Ostale varijante: NP Sinj, br. 27 (donekle slično); BV 18, 1903, br. 3, str. 55—56; Krauss 2 (1884), br. 114; SEZ 50, 1934, str. 113—114; VP 3, 1898, br. 21, str. 256; NU 9, 1972, str. 127, br. 73; GEMB 14, 1939, str. 7; ID 1932, str. 152; rkp. INU 99, str. 3 (Istra); rkp. ONŽO, SZ 87 a, str. 580—582 (Istra); rkp. INU 102, str. 79 (zaleđe Šibenika). Od primjera navedenih u sinjskoj zbirci spomenut ćemo ovdje poimence Ivaniševićev tekst iz Poljica, u kojemu Poljičanin uvjeri Bračanina da su »tikve bilice« jaja od konja i mazge (ZNŽO 10, 1905, str. 217).

31. *Ko će potegnu Mrdulju*. AT 1326 B. Kazivao Josip Kolimbatović (kao br. 28).

Varijante: Pregled varijanata sadrži zbirku NP 1963, br. 75 i nap. (Tekst govori o Bračanima, identičan je s tekstom navedenim u našoj napomeni 29). Tekst iz Vukove zbirke (Karadžić, str. 324, br. 36) govori također o Bračanima kako potežu Mrdulju. Ostale varijante: rkp. INU 325, br. 6 (zadarski otoci); Sestruncji i Rivanjci — stanovnici dvaju malih otoka — pritežu k sebi Zadar; rkp. INU 734, br. 56 (Dugi otok): Olibljani pritežu Zadar »na likovicu«; rkp. INU 884 I, br. 139 i 884 II, br. 16, 111 i 140 (Hvar; svuda je riječ o Bračanima, odnosno o Milnarima s Brača i o Šoltanima kako pritežu Mrdulju); rkp. INU 885, br. 25 (Nerežišća na Braču; Milnarani i Šoltani pritežu Mrdulju).

32. *Top od smokovine*. AT 1228 A. Kazivao Josip Kolimbatović (kao br. 28).

Varijante: ZNŽO, 10, 1905, str. 214, (Omišani i Postirani); ZNŽO 39, 1957, str. 131—132 (Kastavci i Lovranci); rkp. ONŽO, SZ 87 a, str. 579 (Boljun u Istri); Riječki novi list, 1914, br. 19 (Mlečani i Riječani); rkp. INU 890, br. 51 (Hvar; Bračani i Šoltani); rkp. INU 884 I, br. 21, 158 i 176 i rkp. 884 II, br. 14, 15 i 139 (Hvar; Omišani i Bračani, među njima poimence stanovnici Milne i Supetra); rkp. INU 885, br. 2, 10 i 26 (Brač; tekstovi su iz Supetra i Nerežišća, tuku se Bračani i Vlaji, odnosno Škripljani i Omišani); rkp. INU 826, br. 141 (Brač, tekst je iz Supetra, tuku se Škripljani i Mlečani — napadači Brača).

33. *Puške od smriča*. Kazivala Palmira Klinčić (kao br. 4).

Komika ove priče odgovara aspektima ostalih bračkih rugalica susjedima, dok se ona tematski uklapa među raznolike predaje o ratnim lukavstvima. Navodimo dva primjera srodna našoj priči: Dokušec, br. 44 (baba prevari Turke da je vinograd s koljem vojska s puškama); Pobratim 13, 1902—1903, br. 5, str. 115—116 (seljaci natjeraju u bijeg Francuze, koji su navalili na Pazin, tako da se sakriju između klenova posadenih uz lozu, pa Francuzi povjeruju da su ono vojnici).

Crkvena sv. Jurja, o kojoj govori ova šaljiva pričica, pripada veoma starim srednjovjekovnim crkvama (konac 11. ili početak 12. st.), a nalazi se na mjestu nekadašnjeg srednjovjekovnog sela Straževnika između Pražnica i Gornjeg Humca (v. Kulturni spomenici otoka Brača, BZ 4, 1960, str. 120 i 123—125; Šimunović (Vodič), str. 74. i 77—78). Priča o prepirci o tome kome pripada ta crkva nije potpuno izmišljena: stari dokumenti govore, naime, o tome da je crkva sv. Jurja bila zajednička za sela Pražnica i Straževnik a da je kasnije dolazilo do nesuglasica među tim selima o mjestu središta župe (v. ZNŽO 34, 1950, str. 10). Sjećanje na te nesuglasice moglo je dati poticaja postanku rugalice, u kojoj je izumrlo selo zamijenjeno imenom drugoga susjednog sela, koje je i inače objekt rugalice.

34. *Ovakvo je lašnje tovaru*. AT 1242 A. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

Varijante: Pregled varijanata sadrži zbirka NP 1963, br. 73 i nap. Ostale varijante: SEZ 58, 1948, str. 424; Vrčević 1883, str. 3. i str. 26—27; Zvono 14, Beograd 1925, br. 157, str. 3; Glas Privredno-kulturne matice za sjevernu Dalmaciju 4, Šibenik 1932, br. 8, str. 130—131; Hrvatska mladost, 1942, br. 6—7, str. 211—212; rkp. INU 884 I, br. 77 (Hvar).

35. *Ljuto vino*. AT 1260 A*. Kazivala Palmira Klinčić (kao br. 4).

Varijante: Donekle su slične priče o siromahu, koji pokuša razvodniti mlijeko: Karadžić, str. 298, br. 61; ZNŽO 11, 1906, str. 141.

36. *Ukrela su mi projca*. AT 1792. Pribilježio Ivo Jelinčić Kokić (kao br. 20).

Varijante: Karadžić, str. 248—249, br. 24; Vrčević 1868, str. 132; Vrčević 1894, str. 64; rkp. INU 884 II, br. 38 i 43 (Hvar).

37. *Ne znou ti jo pisat*. Usp. AT 1331*. Pribilježio Ivo Jelinčić Kokić (kao br. 20).

Varijante (donekle slični primjeri): Bajić, br. 7; BV 24, 1909, br. 15, str. 238; Šaulić 1931, br. 130; VP 7, 1902, br. 7, str. 53; Vrčević 1868, str. 100.

38. *Dva brata iz Planice išli u Split*. AT 1337. Kazivao Baldo Fertilio (kao br. 16).

Varijante: rkp. INU 895, str. 206, br. 16 i 17 (Pučišća na Braču; žena kupuje u Splitu postole, neće da budu šimi, tj. »šimi«, nego Tometu; Kata i Katica prvi put u Splitu, idu jedna iza druge, Kata se obraća lutki u izlogu, pozdravlja svakoga koga susretne; videći svoj odraz u izlogu, misli da joj je to sestra); rkp. INU 885, br. 35 (Pražnica na Braču; Hunčanjanin kupuje klobuk u Splitu i dr.); rkp. INU 884 II, br. 104 (Hvar; Vrbanjka kupuje cipele, zahvaljuje trgovcu što je samo jednu cipelu naplatio a drugu dao besplatno); Vrčević 1868, str. 161 (dva seljaka jedu u gostionici misleći da se slavi krsno ime); Zvono 14, Beograd 1925, br. 139, str. 2 (seljaci se u gradu čude kako svaki građanin pronalazi svoju kuću).

39. *Manje čakul!* AT 1948. Kazivao Baldo Fertilio (kao br. 16).

40. *Bez mene ne može bit ništa*. Kazivao Baldo Fertilio (kao br. 16).

Varijante: INP, br. 65 i nap. Ostale varijante: VP 1, 1896, br. 17, str. 205.

41. *Izili tetu Mandinu*. Kazivali Baldo Fertilio i Frane De Filippis (kao br. 16 i 29).

Varijante su navedene u Uvodu.

42. *Daj meni, ako neće on!* Usp. Simonsuuri C 196 (s tragičnim svršetkom). Kazivao Josip Kolimbatović (kao br. 28).

Varijante: Krauss 1914, br. 111; ZNŽO 23, 1918, str. 204; Vjesnik, 2. 7. 1972 (D. Ungaro, Još živi gusarski smijeh); rkp. INU 890, br. 87 (okolica Makarske); rkp. INU 884 I, br. 62 i 884 II, br. 107 (Hvar); rkp. INU 885, br. 63 (Selca na Braču); rkp. INU 844, br. 8 (Postira na Braču); rkp. INU 794, br. 3 (Postira na Braču).

43. *Puklo mu srce od straha*. AT 1676 B. Kazivao Ivan Ravlić (kao br. 15).

Varijante: NP Sinj, br. 15 i nap. (donekle i br. 16). Ostale varijante: NU 9, 1972, str. 140, br. 107; rkp. INU 277, str. 63 (Velebit); rkp. INU 884 I, br. 130 i 131 (Hvar); rkp. INU 885, br. 65 (Selca na Braču); Bošković-Stulli, zapis u terenskoj bilježnici, Brač, Nerežišća, kazivao B. Fertilio: čovjek u Nerežišćima, kome su sada 62 godine, kladio se kao mladić da će o ponoći poći na groblje i zazvoniti, ali su ga drugi pretekli i potegli ga zajedno s konopom u zvonik, uplašio se misleći da ga vuku mrtvac; rkp. Vuletić-Vukasović, br. 65 (»Prizrijevanja«), tekst 52.

44. *Sveti Rok čini čudesa*. AT 1829. Kazivala Katica Zago (kao br. 1).

Varijante: INP, br. 62 i nap. Ostale varijante: rkp. INU 885, br. 61 (Sumartin na Braču); rkp. INU 844, br. 1 (Postira na Braču); kazivao Katičin brat Ivan Ravlić).

45. *Isuse moj, daj mi sreću!* AT 1829. Kazivao Ivan Ravlić (kao br. 15).

Varijante: rkp. INU 136, str. 91 (otok Rab); Vjesnik, 2. 7. 1972 (Ungaro, Još živi gusarski smijeh); rkp. INU 885, br. 46 (Murvica na Braču); rkp. INU 884 I, br. 191 (Hvar, prema pripovjedačevu saopćenju objavljena je u splitskom šaljivom listu Pomet 2—3 godine prije njegova pričanja šaljiva priča jednakog sadržaja, nazvana »Moj rospe«). Našoj su priči srodne i one u kojima se žena obraća s molbom pravom svečevu liku, a mjesto sveca odgovori joj skriveni crkvenjak (v. BP 3, 120—128; ZNŽO 32, sv. 2, 1940, str. 75—76). Nekoliko pojedinačnih primjera: Šimatović 1, 2. izd., str. 36; Krauss 1914, br. 120; rkp. INU 884 I, br. 171 (Hvar); rkp. INU 883, br. 51, 122 i 129 (Pelješac i Neretva).

Tematika ove burleskne popularne priče našla je dalek i posredan, ali tematski prepoznatljiv odjek u slojevitoj i tragičnoj zamisli Marinkovićeve drame Glorija. Sama ta burleskna priča u svojoj je dubokoj osnovi također tragična, svjedočeći, i ovom zgodom, o susjedstvu bola i smijeha. O vezama ove priče sa starom hrvatskom književnošću vidi pogovor zbirci KV 1975, str. 280.

46. *Božji glas kroz tapun*. AT 1825 C. Kazivao Frane De Filippis (kao br. 29).

Varijante: rkp. INU 884 I, br. 170 i 884 II, br. 235 (Hvar).

47. *Koze si mi i dâ koze ti vraćan*. D' Aronco [1752]; Rausmaa 1824: 6. Usp. AT 1824. Kazivao Ivan Ravlić (kao br. 15).

Varijante: Pregled varijanata sadrži zbirka NP 1963, br. 98 i nap. Ostale varijante: rkp. INU 885, br. 27 i 28 (Nerežišća na Braču); rkp. INU 826, br. 151 (Nerežišća na Braču); rkp. INU 884 I, br. 117 i 884 II, br. 235 (Hvar). Ova je priča uklopljena i u jednu epizodu televizijske serije autora Miljenka Smoje »Naše malo misto«.

48. *Neka misti!* D' Aronco [1215]. Kazivao Ante Goić, rođ. 1892, Pražnica.

Varijante: rkp. INU 826, br. 157 (Gornji Humac na Braču); rkp. INU 884 II, br. 55 (Hvar); Zvono 14, Beograd 1925, br. 133, str. 2; VP 3, 1898, str. 192.

Predaje i legende

49. *Kuća u kući*. Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

»Kuća u kući« neobična je građevina u Bolu i nije čudno što se o njoj kazuju usmene predaje. Pripovjedač joj je dao ime »paloc«, no to ime pripada inače drugoj zgradi, palači s balkonom koja se u ovoj predaji također spominje, a posebno se o njoj govori u našem idućem tekstu. Istinsku povijest »kuće u kući« nisam istraživala. U reportaži novinara Gerharda Ledića (»Lutajućeg«) u Vjesniku od 25. 11. 1970. rečeno je da su te obje zgrade vlasništvo bolske obitelji Viličić, koja ih je podigla u prošlom stoljeću. »Obitelj Viličić živjela je u staroj kući, koja je postala pretijesna, pa je htjela da na istom mjestu podigne veću. Bilo je zamišljeno da oko stare kuće podignu novu i kad zidove nove stave pod krov, da sruše staru zgradu i dovrše novu. Kad su već zidovi nove palače bili podignuti do krova, obitelji Viličić ponestalo je novaca: brodovi koji su prevozili građu stradali su u oluji. Kasnije više nisu mogli namaknuti sredstva, i tako je ostala kuća u kući.«

Ima li predaja koja se u ovoj zbirci donosi ikakvu podlogu u nekom zbiljskom događaju, ne znamo za sada, ali ona pouzdano pripada među one povijesne predaje kojima je središnji sadržaj u klasnim konfliktima iz prošlosti što ih usmena pričanja trajno pamte i trajno ih iznova aktualiziraju. U jednoj donekle srodnoj predaji s otoka Krka pripovijeda se o »vejskom šinjoru«, koji želi ograditi svoj posjed zidom, ali mu smeta dolac nekog siromaha, koji ne pristaje da ga proda (ZNŽO 37, 1953, str. 153).

50. *Bal na Gospu Kandaluoru*. Motif — Index Q 386 + D'Aronco [1574]. Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

Uz poznatu renesansno-baroknu palaču u Bolu (o kojoj vidi: D. Vrsalović, Povijest otoka Brača, BZ 6, 1968, str. 173—174; Kulturni spomenici otoka Brača, BZ 4, 1960, str. 193—194, i 210—211; Šimunović (Vodič), str. 23) vezale su se u našem tekstu dvije različite predaje. Za obje je tipičan pučki odnos prema obijesnim stanovnicima bogataške palače, koje dostigne božja kazna.

Prva predaja govori o nesreći do koje je došlo zbog narušavanja vjerske zabrane plesa. Dvije posve slične predaje zapisala sam na Braču o jednoj kući u Supetru, u kojoj je propao pod kad su na Sviječnicu u njoj plesali (rkp. INU 885, br. 70 i 73).

Druga predaja tiče se raskalašenih bogataša, koji se razbacuju novcem da bi, doživjevši više od 100 godina, na kraju umrli od glada. Vidi srodne varijante: ZNŽO 11, 1906, str. 175 (Bukovica); 37, 1953, str. 186 (Krk); rkp. INU 749, str. 130 (Mljet); rkp. INU 171, str. 124—125 (Cavtat).

51. *Lukin Obilinović i omiški gusari*. Kazivao Baldo Fertilio (kao br. 16).

Varijante: Fertilio je istu predaju objavio u Slobodnoj Dalmaciji 6. 2. 1952.

52. *Tko je ubio kneza*. Kazivao Baldo Fertilio (kao br. 16).

Varijante: Istu predaju objavio je Fertilio u Slobodnoj Dalmaciji 6. 2. 1952. i u BZ 3, 1957, str. 208—209 (nepotpuno). Zapisao ju je, po Fertilijevu kazivanju, i N. Bonifačić Rožin (rkp. INU 826, br. 150). Na Braču sam čula i samu izreku »Ko je počeo? Bat! Ko je svršio? Svak!« od Tonija Boldovića u Nerežišćima i Šime Petrića u Bolu. Predaje o kolektivnom, impersonalnom ubojstvu feudalnoga gospodara ili njegova predstavnika i o solidarnosti iskazanoj prilikom istrage zapisane su na više mjesta, osobito duž naše jadranske obale; u više slučajeva nije poznat konkretan povijesni događaj koji ih je mogao potaknuti. Pokušala sam analizirati te predaje u JZ 1956, str. 173—174. i u članku O odnosu kmeta i feudalca u hrvatskim usmenim predajama (NU 10, 1973, str. 84—85), a ovdje iznosim samo pregled varijanata. O ubojstvu kastavskoga kapetana (koje ima poznatu povijesnu pozadinu): Strohal 3, str. 17—18; ZNŽO 39, 1957, str. 12—13; I. Jardas, Kitica mažurani, Zagreb 1953, str. 5—9. O sličnom događaju na Krku: ZNŽO 37,

1953, str. 151. Primjer iz Like (u formi šaljive priče): ZNŽO 8, 1903, str. 132. O ubojstvu kneza na otoku Mljetu: Engel-Stojanović, str. 402; Ivan Stojanović, Dubrovačka književnost, Dubrovnik 1900, str. 147; Spomenica o padu Dubrovačke Republike, Dubrovnik 1908, str. 181; Mato Vodopić, Marija Konavoka, Zagreb 1893, str. 131; rkp. INU 749, str. 96, 114—115. i 119—120. Crnogorski primjer: Saulić 1925, str. 142. Predaja o ubojstvu kneza na otoku Koločepu objavljena je u knjizi: Vicko Lisičar, Koločep nekoć i sada, Dubrovnik 1932, str. 154—156. Ljeti 1969. zapisala sam i sama nekoliko varijanata te predaje na Koločepu (Kalamoti); citiram ih ovdje radi usporedbe s bračkim tekstom:

1. »To je kako je Kalamota bila pod Republikom Dubrovačkom, onda knezovi su tu imali svoje kuće, svoja imanja, mlada vlastela su dolazili tu na odmor i na pregled svojih imanja. Jedan mladi vlastelin zaljubljuje se u jednu pučanku, Kalamotezicu običnu. Roditelji i mješćani nijesu bili s tezijem zadovoljni jer su u njemu vidjeli zavodnika. Vlastela se nijesu smjeli ženiti sa pučankama. Mješćani su se dogovorili da ubiju kneza (ovaj vlastelin bio je knez). Čuvali su ga i sačekali i ubili ga. Na tom mjestu podignut je križ na putu između Gornjeg i Donjeg Čela. Nastalo je suđenje i ispitivanje. Ovdje su došli iz Dubrovnika ti suci i ispitali su cijeli otok; niko nije odo nikoga. Kada su pitali Kalamočane ko je ubio kneza, odgovorili su: Bat. A ko je držo bat? Odgovorili su: Svak. I prema tomu niko nije bio kriv, a knez je bio ubijen. Ima vam na križu ploča kvadrata i uvijek netko stavi po koji cvijet tu na vrh. Uklesamo je raspeće i neka latinska slova.« (Kazivala Roza ud. Depolo, rođ. Turović, rođena 1892, čula »od stare čeljadi«.)

2. »Bio je jedan knez na Kalamoti, koji je zadirakivo djevojke i ta(d) ga mješćani nijesu trpjeli, nego su ga ubili sa baton na raskrsnici jednoga i drugoga sela, Gornjega i Donjega Čela. U to vrijeme je dignuta ploča s križen i baton — na onoj ploči ima bat. Poslije tega hi je zvalo u Grad Vijeće dubrovačko i tada su se svi ukupno odazvali, moguće tri-četiri stotine ljudi, i otišli sa brodovima u Grušku lukku i uputili se pravcen Dubrovnika. Ta(d) se odma dočulo da Kalamotezi dolazu u Grad u velikom masi, i zatvorili su gradska vrata od straha. Kad su stigli do gradskije vrata, tad hi je Vijeće dubrovačko pitalo ko je ubio kneza. Oni su odgovorili: Bat. A ko je držo bat? Svak. Tad su in dali nekoliko napulijona u zlatu da s tijen ručaju i da idu mirno svojijem kućama — da je kazna završena. A oni su na to kazali da još je osto jedan na otoku koji s njima nije čio ic u društvo za Dubrovnik. A Vijeće dubrovačko je odgovorilo: Što ste učinili od kneza, učinite i od njega. Tad kad su se povratili iz Dubrovnika, došli su kod njega, on se sakrio u kući, a oni su sa objetelicama prokopali zid i izvadili ga i ubiju, kaznili ga kako i kneza. Ko ne sluša svoje selo, da bude kažnjen, jer selo je bilo kako bratinstvo i morao je da sluša jedan drugoga. On je bio iz kuće Grdobića, to je sada raznušeno.« (kazivao Milan Svilokos, 67 god., ribar.)

3. »Na Kalamoti je bio knez kao predstavnik Dubrovačke Republike zajednički za Kalamotu i Lopud, a živio je na Lopudu. Jednom je knez došo na Kalamotu i prolazio na onome mjestu gdje je sada križ i tamo je ugledao jednu djevojčicu, koja je čuvala ovce. Bio je objestan i obeščastio je tu djevojčicu. Njezina braća su ga zbog toga napala i ubili ga i sasjekli ga na komade. Onda su mrtvo tijelo ukrcali u barku na četiri vesla i odvezli ga u Grad. Na Pilama pred vratima od Grada ugledao ih je čuvar, zdur, i da je pitao što nose. A oni su rekli: kneza. Pitao je tko je ubio kneza. Odgovoriše: Bat. A tko je držao bat? Svak.« (Prema pričanju prof. Pera Šoletića, 65 god.)

53. *Sveti Roko i kuga*. Motif — Index F 493.0.2. + V 229.5;

Simonsuuri Q 11 (Christiansen 7080). Kazivala Palmína Klinčić (kao br. 4).

54. *Legenda o svetom Ivanu*. Usp. AT 827 + Simonsuuri Q 11 (Christiansen 7080); Motif — Index F 493.0.2. + V 229.5. Kazivao Mileta Vrsalović, rođ. 1905. Snimio Josip Miličević, 1969, Povelja.

55. *Kuga, sveti Roko i pas*. Simonsuuri Q 11 (Christiansen 7080). Motif — Index F 493.0.2. + V 229.5. Kazivala Katica Zago (kao br. 1).

Varijante: Pregled usmenih predaja o kugi sadrži zbirka INP, br. 78 i nap. Ostale varijante: Hrvatska danica 1, 1904, br. 9—10, str. 133—134; ZNŽO 23, 1918, str. 52; Istra 1, Trst 1923, br. 31, str. 3; časopis Karadžić 1, 1899, br. 3—4, str. 68; 2, 1900, br. 1, str. 7; Gajret 11, 1930, str. 219—220; GEMB 5, 1930, str. 94; SEZ 1, 1894, str. 323; 70, 1958, str. 562; VMBH 1, 1893, str. 438—439. Gornji primjeri obuhvaćaju različite tradicije o kugi pretežno u obliku žene (koja traži da bude nošena ili vožena, dolazi u kuću, kumuje ljudima, mori sela, uzima oblik kakve životinje, boji se psa, zaustavlja je sv. Rok ili koji drugi svetac, ona se zaustavlja pred selom oko kojega je oborana brazda i dr.). Posebno sada navodimo primjere koji su našim tekstovima bliži po mjestu zapisa, a osobito one koji sadrže formulu što je kuga izgovori pošto je bila protjerana (ove posljednje primjere spominjemo i onda ako su već bili citirani u zbirci INP): Arkiv 5, 1859, str. 334 (pomorac prevozi kugu u čamcu na otok, ona ga nastoji okužiti prekoračivši dračje koje ih razdvaja, ali se ubode i zaviče: »Šukadar bukadar, u primorje nikadar«. Iz okolice Makarske); ZNŽO 10, 1905, str. 41. i str. 268 (kuga se nabode na trn i kaže: »Šukadar bukadar, u Poljica nikadar«); 37, 1953, str. 184—185 (sjećanja na koleru, Krk); rkp. INU 890, br. 197 i 198 (u selu Drašnicama nije nikad harala kuga jer je ondje kapela sv. Roka; kuga je večerala u Drašnicama ne naživši nikome, a po odlasku iz sela rekla je: »Svukudar vukudar, u Drašnice nikadar, u Drašnican Rokov dar«. Okolica Makarske); rkp. INU 325, br. 33 (kuga je ubola sv. Roka u koljeno vlasima svoje kćeri, zato on ima ranu. Zadarsko otočje); rkp. INU 414, br. 23 (sv. Vlaho na gradskim vratima onemogućujući svojim štapom Turčinu da u krpi ubaci kugu u grad. Župa dubrovačka); rkp. INU 884 II, br. 23, 29, 180, 190, 205, 214, 237 i 239 (djeca otjeraju kugu kamenjem; sv. Rok u Starom Gradu zaustavi kugu prstom, ona ga ugrize u koljeno, a pas mu liže ranu, svecu sagrađe ljudi crkvicu; ljudi prevoze kugu brodom s Pelješca na Gdinj, sagrađe u Gdinju crkvicu sv. Roka radi zaštite; kuga u liku odrpane žene pomori Sućuraj; kuga traži da je iz Bogomolja prevezu na Pelješac, no pri odlasku slomi nogu i kaže: »Kukudare bukudare, u Bogomolju nikadare«; jedan Dulčić zaustavio je zaklinjanjem kugu da ne dođe u Hvar; žena vidi kugu kako se češlja i izbavi se rekavši joj »Dobro jutro, kumo«, kuga slomi nogu i rekne: »kukudare bukudare, u Bogomolje nikadare«, zatim se prevozi brodićem na Korčulu i zabrani ljudima da se okrenu, što oni ne poslušaju i time spase Korčulu da sva ne izgori. Otok Hvar); rkp. INU 883, br. 58 i br. 168 (ljudi prevoze kugu brodom s Neretve na Pelješac, razdvoje se od nje dračom, koja s njezine strane pocmni; žena prevozi sv. Roka u trupici preko rijeke ne znajući da je kužan, a kada među njih stavi granu lovoričke, žena ga udari veslom i tako se okuži, svecu sagrađe crkvicu. Neretva); rkp. INU 885, br. 47 (o haranju »kužne bolesti« u Rasotici na Braču); V. Nazor, Pastir Loda, 1946, str. 177. i 190 (slobodna književna transpozicija usmenih predaja: o kugi koja je, kao i sv. Juraj, sikočila s Biokova preko Kanala na konju, s kopljem, i o sv. Roku »ki eto tira dažjem Kugu«); N. Bonifačić Rožin, Narodne drame, poslovice i zagonetike, Zagreb 1963, str. 330 (stihovi: »Šukodar, bukodar / navr Brača nikadar / Cok, jok / ne da sveti Rok«. Misli se očito Vrbrača, tj. današnji Sumartin).

Legende o sv. Ivanu povaljskom, uključivši i motiv o progonu kuge, prikazane su u Uvodu. Upućujemo na podatke u literaturi o haranju kuge i o zavjetnim crkvicama svetog Roka na Braču: BZ 1, 1940 (V. Silovinić, kuga na Braču 1784. god.); Vrsalović, Povijest otoka Brača, BZ 6, 1968, str. 256—259; ZNŽO 34, 1950, str. 10 (Jutronić, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču); Šimunović (Vodič), str. 109. i 111.

U nerazumljivu, uporno održavanu formulu s riječima »kukudare bukudara«, »šukadar, bukadar«, »svukudar vukudar« i sl. unijet će nešto više svjetla ove dvije informacije: riječ Kukúdhí označuje na albanskom jeziku vampira i demona kužne bolesti (v. Burkhart, str. 216, 218. i 234); na Braču je prošireno prezime i nadimak Šukadar (Jutronić, ZNŽO 34, str. 298).

56. *Zvirine stope*. Simonsuuri N 1112. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

Varijante: O kultu sv. Jurja na Braču i razlogu zbog kojega se predaja o tragovima junačkog skoka u kamenu vezala na Braču uz ime sv. Jurja bila je riječ u Uvodu. Ovdje spominjemo neke varijante predaja o tragovima junačkog skoka, koje nisu bile navedene u zbirci NP Sinj, br. 53 i nap.: ZNŽO 23, 1918, str. 205; rkp. INU 140, str. 72 (okolica Pule); BZ 3, 1957, str. 210 (Zvirine stope kraj Nerežišća, objavio B. Fertilio).

57. *Zlatni novac u Velu gomilu*. Christiansen 8010; Simonsuuri P 321 i P 301. Kazivao Frane De Filippis (kao br. 29).

58. *Zlato u Vejaku*. Christiansen 8010; Simonsuuri P 1 i E 701. Kazivao Miće Stančić (kao br. 17).

59. *Garško zlato okolo Vidove gore*. Christiansen 8010; usp. Simonsuuri P 541. Kazivala Jerka Jugović (kao br. 14).

Varijante: Preglede predaja o zakopanom blagu sadrže ove zbirke i studije: INP, br. 109—118 i nap. na str. 200—202; NP Sinj, br. 59—60 i nap. na str. 426 (v. i br. 61—63); NP 1963, br. 131—133 i nap. na str. 335; JZ 1956, str. 180; GZMS, NS 20—21, 1966 (V. Palavestra, Narodna predanja o starom stanovništvu i dinarskim krajevima), str. 73—76. Ovdje navodimo primjere koji nisu bili ondje spomenuti, te posebno primjere koji se odnose na Brač, (kao i one iz rukopisnih zbirki s područja Dalmacije. (Vidi i primjere navedene u našoj slijedećoj napomeni.) Nespomenuti primjeri (općenito): Arkiv 7, 1863, str. 242; BV 16, 1901, br. 11—12, str. 205—206; Obći zagrebački kalendar 3, 1848, str. 57—62; SEZ 58, 1948, str. 349; ZNŽO 39, 1957, str. 147—148; NU 9, 1972, str. 145—147; GZMS, NS 20—21, 1966, str. 153, br. 46 i str. 154, br. 47 i 48 te 24—25, 1970, str. 355; Vladareva tajna (1967), str. 180—181. i br. 91, 96, 202, 207 i 290. Tekstovi iz rukopisnih zbirki: rkp. INU 749 (Mljet), str. 83, 89—90, 109—110 i 125—126 (Grk dođe po blago; o kopanju blaga u gomili; o mužu i ženi koji plešu goli oko groba da bi mogli uzeti blago); rkp. INU 115 (Lastovo), str. 5—8 (Grk dođe po blago; čovjek ubijen da bi čuvao blago i dr.); rkp. INU 277 (Hrvatsko primorje), str. 62 (da se dobije blago, treba poljubiti zmiju); rkp. INU 136 (Rab i Pag), str. 83. i 93 (čovjek digne blago kad zakolje devet pilića; Grci dolaze po blago); rkp. INU 274 (Novigrad), str. 67—69 (razne predaje); rkp. INU 325 (Dugi otok), br. 68 (čobanica nađe blago, ali ono nestane); rkp. INU 171 (Konavle), str. 122—123. i 126 (blago koje su Grci zakopali ne može se otkopati, Grci dođu po svoje blago zakopano u gomili i dr.); rkp. Bogišić, str. 72. i 280 (zmija čuva blago, bezuspješno kopanje blaga); rkp. INU 394 (Konavle), br. 57, 58, 66, 78, 87 i 88 (Grci pred odlazak zakopali blago; Grci dolaze tražiti blago; čovjek nađe blago a neki glas mu viče da ga vrati; kopanje blaga u društvu s Grkom uz uvjet šutnje; blago zakopano u gomili); rkp. INU 429 (Dubrovačko primorje), br. 38, 42, 51 i 52 (razne predaje); rkp. INU 414 (Župa i Rijeka dubrovačka), br. 26—28, 69, 79, 80, 90 i 107 (Grci dolaze po blago; blago je zakopano pod gomilom; onaj tko želi dobiti blago mora poljubiti zmiju i dr.); rkp. INU 884 I (Hvar), br. 45, 49 i 200 i 884 II, br. 34, 61, 72, 117, 118, 144, 150, 167, 213 i 227 (u većini tih tekstova blago je zakopano u gomili; ono se pretvori u ugljen kada ga nađu; Grčko zakopano blago ne može se naći; Grci dođu po nj i odnesu ga; čobanica nađe lonac dukata; u gomili gdje je zakopano blago čuje čobanin na dan sv. Ivana zvono i ugleda ondje zmije od kojih bi jednu morao prebaciti preko sebe da dobije blago; u gomilama su zakopani ljudi i zlato; u gomilama je zakopano zlato i priča se da su ih zidali kažnjeni buntovnici; u grčkoj gomili u kojoj

zvoni zlatno zvono nađe čobanin zlatnu žlicu, koja mu nestane i dr.); rkp. Vuletić-Vukasović br. 66 (Folklorne zabilješke Ive Strižepa iz Sinja) i br. 49 («Razni folkl. zapisi, praznovjerja...», sakupio V.V.V.: »Iz knjige grčke iz Levanta godine 1736« — opisi mjesta gdje je zakopano blago na raznim lokalitetima dubrovačkog područja i neke predaje o blagu).

Bračke predaje o zakopanom blagu: rkp. INU 885, br. 32 (o traženju zlata u »grškoj gomili« i o tome da su u grobove zakapali mrtve zajedno s njihovim blagom; na godišnjicu smrti došlo bi cijelo selo na grob i svaki bi donio po jedan kamen te su tako nastale gomile —Pražnica), br. 45 (u spilji gdje su živjeli pustinjaci nađena je kamenica s blagom; starac kopajući u polju nađe ćup iz kojega iskoči zelembač pa starac misli da mu je to vrug odnio blago — Murvica), br. 55 (u Gračišću, gdje su prema pričanju bili Turci, ima mnogo blaga, ali nitko ne zna gdje je — Rasotica). B. Fertilio, komentirajući kazivanje Petra Soča (naš tekst 62) napomenuo je da se kraj vode Žurnma nalazi stara razrušena crkva sv. Tudora i velika gomila »i da su tu ljudi raskopavali da bi našli grško zlato zakopano«. Bračke predaje o zakopanom blagu zabilježene su već poodavno u literaturi. Bračanin Petar Dominis (koji je živio na razmeđu 17. i 18. st. i autor je rukopisne knjižice što ju je u opširnom članku prikazao V. Brunelli u novinama Scintille, 1889, br. 15; v. o tome više u Uvodu) pripovijeda u svojoj knjižici o traganju za zakopanim blagom na Braču: god. 1678. raskopan je, u potrazi za zlatom, teren oko zvonika razorene crkve sv. Andrije, što je bilo u stanovitoj vezi s drugim događajem, s bijegom Gnka, pisara nekog mletačkog konata na Braču, koji je prije odlaska prekopao teren i zidove crkvice sv. Teodora. U nastavku članka prikazano je narodno vjerovanje u Dalmaciji o tome da Grci jedini mogu iskopati skriveno blago jer samo oni razumiju upute što su ih njihovi preci napisali grčkim jezikom na pergamentima bježeći iz naših krajeva. O raskapanju pretpovijesnih gomila na Braču radi traženja zakopanog zlata iznosi primjere i njihov istraživač D. Vrsalović (Kulturni spomenici otoka Brača, BZ 4, 1960, str. 49, 50, 52. i 58). Poznata je i predaja prema kojoj je »pod povaljskim Kaštilom bio pokopan dječak Grk nad kotlom punim blaga« (Ivan Ostojić, Povijla, Split 1968, str. 8). Napokon spominjemo u ovoj vezi i članak: Andre Jutronić, Priče o starim Grcima na Braču, Vjesnik, 20.9.1955.

60. *Gomila na Gračišću i grad na Vejaku*. Simonsuuri N 1141. Kazivao Miće Stančić (kao br. 17).

61. *O Kolaču i o gomili*. Simonsuuri N 1141 i B 401. Kazivao Frane De Filippis (kao br. 29).

62. *Zlatni zvon*. Simonsuuri N 1141 i usp. P 701. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

O zagonetnim pretpovijesnim kamenim gomilama, razasutim po Braču u velikom broju, stoljećima su se kazivale usmene predaje želeći protumačiti njihov postanak. Takve predaje mogu katkada biti pomoćni indikatori za arheološka istraživanja, a katkada su one same nastale pod utjecajem literature. U svakom slučaju, usmene predaje o bračkim gomilama i stručna literatura o njima uzajamno se dopunjuju. U usmenom se pričanju sve gomile obično zovu »grške gomile«, dok stručna literatura razlikuje pretpovijesne obrambene gradine od pretpovijesnih gomila koje su služile kao grobni spomenici. Pregled bračkih gradina i gomila donesen je u knjizi Kulturni spomenici otoka Brača, BZ 4, 1960, str. 41—62; ondje su, među ostalima, opisane gradina Velo Gračišće iznad doline Vejaka (v. naše tekstove br. 58 i 60) te Vela Gomila — jedna kraj Donjeg Humca a druga kraj Nerežišća (v. tekstove br. 57 i 62). O tome da je na području polja Vejaka ispod Gračišća nekoć bio grad govore ne samo naše predaje (br. 58 i 60) nego i stručna literatura, koja pretpostavlja da se ondje nalazilo srednjovjekovno selo Podgračišće (v. A. Jutronić, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču,

ZNZO 34, 1950, str. 8—10; I. Ostojić, Povlja, Split 1968, str. 30; Šimunović (Vodić), str. 62—63). Usmene predaje o gomilama često su prepletene s onima o zakopanom blagu, pa je stoga dio poredbenih primjera već naveden u našoj prethodnoj napomeni (br. 57—59). Ostali primjeri: Arkiv 12, 1875, str. 134 (gomilu kod Modruša podigli su vojnici noseći na carev grob po torbu zemlje); Zadrugar (kalendar), 1926, str. 134—136 (selo Gomilica u Kaštelima dobilo je ime po gomilama); BV 5, 1890, br. 23—24, str. 362 (Pašinu gromilu kraj Banja Luke podigli su vojnici noseći svaki po kamen); WMBH 1, 1893, str. 475—477 (isto); BPr, 1870, sv. 4, str. 134—139 (o gromilama zvanim Gjerzelez Alije skokovi); SEZ 65, 1952, str. 236. i 382 (Gomile u Popovu polju nastale su kamenovanjem zločinaca; potječu od Grka); Šaulić 1925, str. 142—143 (opaki knez traži na samnti da se na njega navali gomila); VHAD, NS 14, Zagreb 1918 (Frano Bulić, Car Dioklecijan; među usmenim predajama navedenim u Bulićevoj studiji na str. 65—75. odnosi se više njih na zakopano blago, a u vezi s gomilama karakteristične su ove: na gomili u Libovcu viđa se zmija i čuju se zvona, str. 69; Dioklecijanova ukleta kći živi skrivena u gomili preobražena u zmiju, ostavila je momcima blago, str. 71; Dioklecijan je prodao svoju kćer sotoni, a onaj tiko je oslobodi, postat će bogat, str. 72 — ovaj posljednji primjer blizak je našem tekstu br. 58); ZNZO 25, sv. 1, 1921, str. 177—186 (blago zakopano u gomili); 28, sv. 2, 1932, str. 118. i 122—123 (Banova gomila u Crnoj Gori ostatak je kostiju i kamenja poslije bitke; gomila je vilin grob); 30, sv. 2, 1936, str. 156—157 (gomila u Crnoj Gori nastala je od kamenja kojim su ljudi htjeli kamenovati sveca); GZMS, NS 15—16, 1961, str. 280 (u gromili više Podhuma u okolici Livna bio je kamenovan čovjek, kraj nje je zakopano blago); GZMS, NS 20—21, 1966, str. 73 (bibliografski podaci); GZMS, NS 24—25, 1970, str. 353, br. 34 i 356—357, br. 62 (u gradini tj. gomili palile su se žrtve; gomila je nastala od kamenja nabacanog na mrtvog Turčina — okolica Lištice); Ivan Raos, Vječno nasmijano nebo, Zagreb 1957, str. 91 (beletristički upotrijebljena predaja, slična našem tekstu br. 61 o gomili koja se noću ruši a ujutro je sve na svome mjestu, okolica Imotskog); V. Nazor, Pastir Loda, 1946, str. 130. i 155 (»proklete gomile, pod kojima su kosti kamenovanoga«, Brač).

Primjeri iz rukopisnih zbirki: Tekst br. 32 iz rkp. INU 885 (Brač, Praznica), koji govori o postanku gomila, prikazan je u prethodnoj napomeni; tekstovi hvarskih zbirki rkp. INU 884 I i 884 II također su prikazani u prethodnoj napomeni (među njima tekstovi zbirke 884 II, br. 117, 150 i 213 govore o zlatnom zvonu koje zvoni u gomili, kao i u našem tekstu br. 62); iz zbirke rkp. INU 394 (Konavle) neki tekstovi, koji se odnose na kopanje blaga, već su spomenuti a dodajemo im br. 13 i 81 (Grk dođe po blago zakopano u gomili, za vrijeme kopanja gomila je iznenada »zaorcala«, pomakla se; gomile su nastale kamenovanjem krivaca); primjerima navedenim u prethodnoj napomeni iz rkp. INU 414 (Župa dubrovačka) dodajemo tekst br. 121 (gomile su nastale bacanjem kamenja na grobove zločinaca, u njima su nađeni rogati kosturi); rkp. INU 883, br. 147 (krivci su za kaznu morali nanijeti gomilu kamenja i živi su u nju zakopani; ljudi su kopali gomilu tražeći blago zajedno s Grkom i zatim ga ubili, ali za kaznu nisu mogli uzeti blago, Pelješac).

63. *Bile vile i crne*. Motif-Index F 233.6., F 233.9., F 231.2., F 302.2; Christian-sen 5090. Kazivali supruzi Mare Prugo, rođ 1895. i Frane Prugo, rođ. 1892, bivši pomorac, Supetar.

64. *Vile i macici*. Motif-Index F 271.10. i F 321; Simonsuuri B 151. Kazivala Vica Buvinić, 75 god., Praznica.

65. *Vile balaju*. Motif-Index F 261 i F 302.2. Kazivao Ante Goić (kao br. 48).

66. *Spila Krosnica*. Motif-Index F 271.4.3., F 324, F 232.4., F 231.2. Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

67. *Vile ga bacile niza Rat*. Motif-Index F 233.6., F 233.9., F 232.4., F 321, F 231.2. i F 363. Kazivao Miće Stančić (kao br. 17).

68. *Lipo vonja kruh*. Motif-Index F 271.10. i F 343.19, F 231.2., Christiansen 5080. Kazivala Jerka Jugović (kao br. 14).

69. *Vilino ugnjevje*. Motif-Index F 342.1. (usp. Christiansen 5070, F i AT 476). Kazivala Palmirina Klinčić (kao br. 4).

70. *Mali posisao vilu*. Motif-Index F 611.2.2. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

Iz nepregledno brojnih i raznolikih objavljenih podataka o vilama u hrvatsko-srpskoj usmenoj tradiciji načinjen je pokušaj njihova sistematiziranja u studiji Đorđević 1953, str. 57—119. O nekim temama predaja o vilama dat je pregled njihovih varijanata u zbirnkama INP, br. 106—108 i nap. i NP Sinj, br. 72—78 i nap.

Osim ovdje objavljenih tekstova o vilama spominjemo još ove primjere s otoka Brača i Hvara: GZMS 9, 1897, str. 707—709 (Hvar. Vile čine ljudima dobro ali i zlo onome tko im se zamjeri; neki svećenik prognao ih je u »kalavojske stine«, vile odnose djecu i momke, oni ne smiju nikada reći vilama da im kosa smrdi; darovale su momku perje, koje se pretvorilo u zlato; pjevanjem mame pastire); WMBH 6, 1899, str. 599—601 (isto); rkp. INU 885, Brač, br. 8 (vile su živjele u spilji »u Kopacine«; odvele su oca pok. Mike Dobronića dok je bio dijete, on je poslije pričao: »pa sam puja nike zenske, pa su mi davali bomboni i janjetine i sega sam ji«, Supetar), br. 9 (u obliku djevojaka s konjskim kopitima »biču bili dosli vile pri vapor i razgovarali se s ljudiman nasiman«, Supetar), br. 36 (vile pomogle ženi nositi vreću, Praznica), br. 44 (u spilji Vilišće poviše Murvice živjele su vile; stariji plašili djecu da će ih vile odnijeti, Murvica), br. 55 (vile su bile prije »u Rasinan«, sada ih nema jer su zaklete; crne su vile škodile ljudima, a bijele nisu; vile su davale ljudima zlato, no kad bi ga oni ne slušajući zabranu pogledali, »to bi se stvorilo sve u šporkecu«, Rasotica), zapis u mojoj terenskoj bilježnici, bez numeracije (vile plešu po ravninama u šumi, a jedna se ravnica zove Vilišća; imaju kopita, nose ljudima sreću, a pakoste onome tko im se zamjeri; pastiri su pričali da su u Dobroj jami vilinski dvori, Nerežišća, pričao B. Fertilio); Šimunović (Vodič), str. 51—52. i 122 (brački toponimi prema vilama: Vilišće kraj Murvice); rkp. INU 884 I, Hvar, br. 34, 45, 54, 57, 66, 152, 154, 207 i 208 (o vilinoj spilji, vile pomažu ljudima pri radu, odnose djecu, djevojke, mladiće i žene; vila nosila veliki kamen predući kudjelju, vodila s mladićem ljubav i odnijela ga; vile žive u polju »pod Skudivce«; o vilinoj kući); rkp. 884 II, br. 9, 10, 11, 22, 35, 36, 62, 74, 82a, 153, 154, 160a, b, 163, 164, 165, 168, 179 i 187 (vile plešu pred vilinskom spiljom; odvođe djecu i sl.; vile dale postolaru sposobnost »da kad bude bada šilo, da mu brzo ide drito«; o vilinskom plesanju i vilinskoj kući; vile odvele mazgu i preplele joj grivu; vila zabranila čovjeku da vadi med na visokoj litici, a kada je on ne poslušao, presjekla mu je uže tako da je pao i ubio se; čobanica »puja« vile i dobije klupko zlata rekavši vilama da im glava miriše, a druga, koja je rekla da im smrdi glava, dobila je klupko zmijsa; vila napadne djevojku kraj vode, ona uskoro umre; o vilinskom košu; vila čušnula crkvenjaka dok je zvonio; čovjek vidio vile).

Primjeri raznih objavljenih predaja o vilama iz ostalih krajeva: Arkiv 1, 1851, str. 97—98 (dobre i zle vile, Dobrota), str. 86—104 (zračne, zemne i vodne vile), 5, 1859, str. 217 (vile bijele i mrke, dobre i zle u Lovreću kraj Imotskog), 7, 1863, str. 216—217, 241. i 293—295 (razno), 11, 1872, str. 239 (o spilji s vilinskim priborom), časopis Karadžić 1, 1892, br. 2, str. 36—37. i 4, 1903, br. 4, str. 226 (okolica Dubrovnika; viline kuće i dr.); Krauss 1914, br. 19, 39, 51, 52, 66, 92, 102, 132 (razne predaje: vilinsko kolo i dr.); SDM 26, 1867, str. 64—70. i 28; 1869, str. 42 (vilinsko kolo i dr.); Pobratim 17, 1906—07, br. 4, str. 71—72. i br. 18, str. 316—318 (vile plešu i dr.); SEZ 32, 1925, str. 377—378; 48, 1931, str. 269—270; 50, 1934, str. 155—157; 58, 1948, str. 340—341; 61, 1949, str. 210; 65, 1952, str. 256—257 (razne predaje: vile tkaju, plešu, odvođe momke i rađaju s njima djecu, zadojavaju mladiće i daju im

snagu, moraju se udati za onoga tko im ukrade haljinu i dr.); GZMS, NS 15—16, 1961, okolica Livna, str. 278. i 281 (razno); Vienac, 1876, str. 802—803 (vilinska zdjela i dr.); WMBH 1, 1893, str. 442—443 (vile se hrane nijekom i dr.); Zadrugar (kalendar), 1926, str. 133—134. i 136—137 (vilinsko ročište na Koludru kraj Kaštela, seljanke nose vilama predivo i uče od njih tkati, vile prostiru rublje, odvođe momke, ukleo ih pop Kikmajer, vile uče ljude kako se liječi travama); NU 7, 1969—70, str. 77—79 (vile plešu, odvođe momke i dr.); ZNŽO 3, 1898, str. 269 (vile su na Cresu »bile dobre i zločeste«, dobre su živjele u pećinama i pomagale su ljudima, no osvetile bi se onome tko bi to otkrio drugima); 6, 1901, str. 144—148; 7, 1902, str. 138—139; 10, 1905, str. 144—146. i 254—262; 13, 1908, str. 98—99; 19, 1914, str. 136—138; 22, 1917, str. 302—306; 23, 1918, str. 51. i str. 194—197; 28, sv. 2, 1932, str. 135. i 144; 29, sv. 2, 1934, str. 196; 30, sv. 2, 1936, str. 177; 37, 1953, str. 148; 39, 1957, str. 54, 110—111. i 113—115; 45, 1971, str. 145 (razne predaje: vile plešu, krste djecu, peku kruh, razlikuju se bijele, modre, žute i crne vile, tj. »kršćanske«, »rišćanske« »žudijske« i »ciganske«, vile odvođe djecu i mladiće, pomažu ljudima, daruju im lišće a zapravo zlato uz zabranu gledanja, gradile su neke crkve i arenu u Puli, žive u pećinama namještenim kućnim predmetima, daruju stoku pastiru uz zabranu okretanja i dr.). Primjeri iz zbornika SEZ i ZNŽO morali su se ovdje spomenuti na najsažetiji način. Neki od navedenih motiva prikazani su, prema raznim izvorima, uključivši SEZ i ZNŽO, u knjizi Đorđević 1953 (npr. o vilinskom plesu i pjevanju i opasnosti za onoga tko nagazi na njihovo kolo: str. 70, 110—116. i 64—65; o vilinskim pećinama: str. 88—91. i dr.). Iz prikazanih motiva u predajama o vilama upozorujem posebno na onaj o razlikovanju bijelih i crnih vila, koje se donekle poistovjećuju s dobrim i zlim (vidi navedene primjere iz Arkiva 1 i 5 i iz ZNŽO 3, te primjer iz Poljica u ZNŽO 10 koji govori o obilježjima četiriju vilinskih boja). Polarizacija vila na bijele (dobre) i crne (zle) bila je veoma istaknuta u naših prošlostoljetnih mitoloških teoretičara, koji su je tumačili u duhu tadašnje meteorološke mitologije (Natko Nodilo, Rad 91, Zagreb 1888, str. 182. i 191—192). U našoj usmenoj tradiciji, međutim, vile se rijetko dijele na bijele i crne, no jedno od rijetkih mjesta gdje ta podjela postoji upravo je otok Brač. Prisutna je ujedno i tendencija prema polarizaciji na dobre i zle vile, ali je ona tek nagoviještena i vidljivo je da posvuda na Braču (kao i drugdje) bijele vile a i vile općenito, već prema situaciji, mogu činiti ljudima i dobro i zlo. U pričanjima o dobrim i zlim vilama mogući su i posredni literarni utjecaji.

Primjeri raznih predaja o vilama iz rukopisnih zbirki s područja Dalmacije, izuzevši hvarske i bračke tekstove, koji su već prikazani: rkp. INU 883 (Neretva i Pelješac), br. 152 (vilin tobože bezvrijedan dar), br. 89 (djed nagazio na vile), br. 171 i 174 (vilin tobože bezvrijedan dar), br. 181 (vile krađu mlijeko; odlazeći, zatvorile su izvore psećom kožom), br. 108 (čobanica dade vilama kruha), br. 134 (čobani dadu vili kruha, a ona im uzvrat, ali se njezin dar pretvori u balegu), br. 192 (vile dadu čobanima kruha); rkp. INU 115, Lastovo, str. 8—11, 12. i 15 (o vilama u Račoj spilji i dr.); rkp. INU 136, Rab, str. 79 (vilin dar: ovce); rkp. INU 102, zaleđe Šibenika, str. 69—71 (vile dolaze ljudima, plešu i pjevaju, popovi su ih zakleli, krste se, spleću konjima grive, dadu ženi kruha, imaju u stijenama »vilenske kuće« u kojima kuhaju i spremaju, pomažu gatari); rkp. INU 171, Konavle, str. 102, 103, 105, 106, 113, 114 (o vilinoj jami, plesanju i dr.); rkp. Bogišić, str. 2, 4, 9—10, 22—23, 24, 49, 78, 92—93 (vilina pećina, čovjek zagazi u vilinsku pliticu dok one večeraju, čovjek rasputi vili kosu i za nagradu dobije blago); rkp. INU 394, Konavle, br. 10, 14, 19, 33, 39, 55, 66, 77, 86 i 96 (težak na Šipanu, kasnije bogati brodovlasnik Federiko Glavić, otputio je vili kosu i dobio za to bogatstvo; slični primjeri o bogaćenju pojedinih kuća; viline pećine, vile peku priganice, dolaze u kuću, paze na djete i daruju mu dukate; nosile su predući veliko kamenje o vratu i dr.); rkp. INU 429, Dubrovačko primorje, br. 45, 46,

53, 54, 56 i 62 (razne predaje); rkp. INU 414, Dubrovačka župa i Rijeka dubrovačka, br. 37 i 113 (vilina kuća; dobra kosa kao vilin dar za otpućenu kosu i dr.)

Varijante uz neke pojedinačne teme predaja o vilama u našem izboru: O ženidbi vilom govori se u našem tekstu br. 63; na nju se, prema epskim pjesmama, aludira i u tekstu br. 65. O toj temi navodi varijante Đorđević 1953, str. 75—81, a daljnje varijante i studije citirane su u zbirci INP, br. 106 i nap. na str. 197—199. i u zbirci NP Sinj, br. 78 i nap. Od nespomenutih varijanata navodimo: rkp. INU 297 (Šipan), str. 51. i NU 7, 1969—70, str. 78—79; uz to upozorujemo na raspravu o toj temi u knjizi: Nada Milošević-Đorđević, Zajednička tematsko-sižejna osnova srpskohrvatskih neistorijskih epskih pesama i prozne tradicije, Beograd 1971, str. 51—75. — Motiv o vilama koje odvođe k sebi djecu, momke ili djevojke susreće se u tekstovima br. 64, 66 i 67 naše zbirke. Varijante vidi u studiji Đorđević 1953, str. 73, 93—95. i 118. i u zbirci NP Sinj, br. 72 i nap., čemu dodajemo još ove primjere: Kres 4, 1884, br. 10, str. 506; rkp. INU 102 (zaleđe Šibenika), str. 71; rkp. INU 325 (zadarski otoci) br. 27 i 42; rkp. Bogišić, str. 57—58, 66. i 111—112; rkp. INU 192, str. 10—13 (Pelješac); rkp. INU 883 (Neretva), br. 92. Od već spomenutih tekstova o vilama s Brača i Hvara sadrže ovaj motiv slijedeći tekstovi: br. 8 i 44 iz rkp. INU 885, brojevi 34, 45, 54, 57, 66 i 154 iz rkp. INU 884 I i brojevi 35, 74, 82a, 154, 160a, b, 163 i 187 iz rkp. INU 884 II. (Pojedinačno upozorujemo na tekstove zbirke 884 II, br. 35 i br. 154 zbog bliže sličnosti s tekstovima u ovoj zbirci; u prvom primjeru djevojka, koju su vile odnijele i zatim vratile, nije smjela reći vilama da im smrdi kosa, a u drugom primjeru djevojčica, koju su vile odnijele i vratile, pričala je poslije da su je crne vile tukle a bijele milovale.) O vilinskom daru u obliku bezvrijedna predmeta (ugljen, lišće, brabonjci i sl.) što ih osoba koja je dobila dar odbaci, a poslije po jednome slučajno sačuvanom komadiću vidi da je ono bilo zlato, govori naš tekst br. 69. Varijante su navedene u zbirci NP Sinj, br. 73 i nap., kojima dodajemo ove primjere: rkp. INU 115 (Lastovo), str. 11. i 15; rkp. Bogišić, str. 4, 9—10. i 49; rkp. INU 394 (Kornavle), br. 98; rkp. INU 429 (Dubrovačko primorje), br. 46; rkp. INU 414 (Župa dubrovačka), br. 37; rkp. INU 884 I (Hvar), br. 152; rkp. INU 883 (Neretva i Pelješac), br. 152, 171 i 175; Prilozi povijesti otoka Hvara 4, 1974, str. 83 (primjer je pogrešno uvršten u kontekst tradicija o vješticama). — Motiv o vili koja je nejakom čobaninu darovala snagu, najčešće zadojavanjem, u osnovi je našeg teksta br. 70. Varijante su navedene u knjizi Đorđević 1953, str. 96—97. i 101—102. te u zbirkama INP, br. 107 i 108 i nap. na str. 199. te NP Sinj, br. 74 i nap. Dodajemo ove primjere: NU 7, 1969—70, str. 78; rkp. INU 277 (Hrvatsko primorje), str. 62; rkp. INU 274 (Novigrad u Dalmaciji), str. 69—69a; rkp. Bogišić, str. 18; rkp. INU 394 (Kornavle), br. 1.

71. *Morski čovik i morska cura*. Simonsuuri L 1, 11 i 71; Stammler, stupac 1854. Kazivao Miće Stančić (kao br. 17).

72. *Morska žena, morski čovik i riba ko školj na moru*. Simonsuuri L 1, 11 i 71; Schenda, str. 434—438. i Stammler, stupac 1854. i 1856—1857. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

73. *Pašakajena progutala čejade*. Schenda, str. 438—440. Kazivao Frane Prugo (kao br. 63).

Tekstovi 71—73 pripadaju pomorskim predajama, u njima se prepleću i stapaju mitske folklorne predodžbe, u koje se vjeruje, s poznatim pomoračkim pustolovnim lagarijama o morskim čudovištima. U dva svoja dosadašnja članka prikazala sam pomorske tematske aspekte naše usmene književnosti i djelomice obuhvatila (u drugom navedenom članku) bračke predaje koje se sada ovdje objavljuju (vidi: PZ 1942—1962 i ZR 1973). Prvi spomenuti članak prikazuje epske i lirske pjesme s pomorskom tematikom i usmene prozne oblike — bajke, pustolovne priče, rugalice, legende, predaje povijesne i mitske i dr. Drugi članak

bavi se posebno mitskim predajama, pričama i legendama — o morskim zmijama, o čudovišnim hobotnicama, o ukletim brodovima, o »barcki karonte« koja prevozi duše umrlih, o čudesnoj pomoći svetaca pomorcima, o brodolomcima koji zbog glada odluče da pojedu svog druga, o jednoookim ljudožderima, o vragu koji služi kao mornar na brodu, te o sirenama, morskom čovjeku i golemoj ribi-otoku.

Pregled varijanata: Predaje o sirenama prikazane su u moja dva spomenuta članka (PZ 1942—1962, str. 530. i ZR 1973. na više mjesta).

O morskom djevicama ili diklicama govori Arktiv 1, 1851, str. 101—104. i romantički fabuliran tekst o postanku morskih vila u časopisu Jedro 2, Sarajevo 1917, br. 11—12, str. 172—173. Spominjem ove rukopisne tekstove, u kojima pripovjedači kazuju kako su oni sami ili nekogod od njihovih najbližih vidjeli ili čuli sirenu (zovu je morska žena ili morska cura, serena, dona serena i sl.); rkp. INU 325 (otok Ugljan), br. 103; rkp. INU 171 (Konavle), str. 113; rkp. INU 414 (Župa dubrovačka), br. 68; rkp. INU 884 I (otok Hvar), br. 50 i 884 II, br. 188 i 198. Te predaje odgovaraju antičkoj predodžbi o morskim djevicama sirenama s ribljim donjim dijelom tijela, koje pjevaju u moru.

Predaje o morskom čovjeku i morskoj ženi drukčije su, no prepleću se katkada s onima o sirenama svojim sadržajem a i imenom morska žena. Pričanja o morskom čovjeku kreću se u postepenim prijelazima od realnih iskustava do fantastičnih mitskih slika. Nastale su prema sjećanjima na veoma rijetke susrete ribara s morskom medvjedicom, tim našim neobičnim jadranskim sisavcem iz roda tuljana, koji svojim izgledom, pa i ponašanjem može u mašti potaknuti sliku o morskom biću nalik na čovjeka. Morsku su medvjedicu opisivali u svojim djelima, kadikad realistički, a kadikad fantastično, stari hrvatski pisci Mavro Vetrančić-Cavčić, Petar Divnić, Mavro Orbini, Vlaho Skvadrović i drugi; u anonimnom djelu Viriadiarii Adriatici (1624) govori se kako je u Jadranskom moru uhvaćen »Triton Marinus« ili »Vodeni čovuljak« iz čudnog roda kitova, kojemu je gornji dio tijela kao u čovjeka a donji kao u ribe, zatim se govori o »morskom vragu« uhvaćenom kraj Šibenika, koji je navodno povukao u more jednog dječaka. Opširnije se o tim literarnim svjedočanstvima i o prirodnim osobinama morske medvjedice govori u članku: Sime Županović, Pojavljivanje, nestajanje i rasprostranjenje sredozemne medvjedice u Jadranu, Pomorski zbornik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije 4, Zadar 1966, str. 589—601. Navedeni se primjeri mogu dopuniti bizarnim opisom viđenja morskog čovjeka god. 1716. na morskoj obali kraj Dubrovnika u knjizi: Alter und neuer Staat des Königreichs Dalmatien, Nürnberg 1718, II, str. 23—25 (više o tome vidi u moja dva članka spomenuta na početku ove napomene; prema navodu I. Pederina autor te knjige bio je nirnberski humanist i helenist Erhard Reusch, koji možda nije ni bio u Dalmaciji; v. Radovi, Razdio lingvističko-filološki (7), Filozofski fakultet Zadar, god. 11, sv. 11, Zadar 1973, str. 422). Kao primjer više-manje realističnog pričanja može se spomenuti ono o morskom medvedu koji izlazi iz mora i riče kao krava (rkp. INU 414, br. 73, Župa dubrovačka) te moj zapis s Hvara o Medvidovoj spili između Pitovske plaže i Ivan-doca. Kazivanja prelaze često u fantastiku, kao u naša dva objavljena teksta i u tekstovima s Hvara: rkp. INU 884 I, br. 32 (pripovjedač je vidio morskog čovika, koji ima glavu poput čovjeka, a ima i noge), br. 128 (morski čovik i morska žena kupaju se u moru i izlaze na kraj, obrasli su »brokom«, sitnom zelenom morskom florom; vidio ih je neki ribar), 884 II, br. 119 i 147 (Haračići su ulovili morskog čovika, koji im pobjegne i prokune ih do devetoga koljena), br. 188 (morski čovik ima ljudske ruke i rep, u želucu su mu nađene muške cipele), br. 191 (morska žena sunča se na stijeni, ima ljudsku glavu, a mjesto ušiju i nogu ima peraje, obrasla je morskom travom). Carić, Vjerovanje, str. 482. pripovjeda da je na Hvaru u ribarskom pričanju poznat morski čovjek ili Orso marino; uz to pripovjeda priču ribara iz Ivandoca o postan-

ku morskog čovjeka od nekoga opakog ribara, koji je pao u more i morat će do sudnjega dana činiti pokoru, izlazeći povremeno iz mora na žalo ili siku i naričući ondje. (Ova je priča nedvojbeno plod utjecaja poučne literature.) Čistoj fantastici pripadaju kontinentalna pričanja o morskim ljudima što noću izlaze iz mora noseći svijetli kamen koji donosi sreću (ZNŽO 23, 1918, str. 51—52, Hrvatsko zagorje).

O morskome se čovjeku u usmenom pričanju na Braču govori, osim u našim tekstovima, i u jednome već spomenutom članku o pomorskim tradicijama (SD 1918): morski čovik jednak je čovjeku, samo što nosi dugu kosu, a koža mu je »kao u vola«, danju je nevidljiv, a noću zviždanjem mami ljude i može odnijeti čovjeka s morske obale; morska žena ima donji dio tijela kao riba, noću pritišće i duši ribare, zatrovuje ljude pjevanjem, na moru se može osjetiti miris kruha što ga ona peče. Dupini se, prema navodima u tom članku, zovu na Braču i faraunovi ljudi »jer potječu od faraunovih vojnika, koje je Bog u moru Crvenom potopio i u ribe pretvorio«. Na Hvaru se na jednak način tumači postanak morskkih žena (rkp. INU 884 II, br. 188; usp. Stammier, stupac 1824.)

Našoj fantastičnoj priči o golemoj ribi po kojoj raste trava blisko odgovara tekst s otoka Hvara (rkp. INU 884 II, br. 197) o ribarima koji su vezali svoj brod uz neki otok, ložili na njemu vatru i kuhali ribu — sve dok se »otok« nije stao ljuljati jer zapravo je to bila golema riba. Te priče kao i one o velikoj ribi koja je progutala i ponovo izbacila živa čovjeka, pripadaju poznatome pomoračkom krugu pričanja o čudесној morskoј životinji kitu (no u našem se tekstu ta riba zove pašakajena; ime je nastalo očito pučkom etimologijom od talijanskog naziva pescecane s osloncem na hrvatski naziv morski pas).

74. *Macići i tovar na križistu*. Simonsuuri B 151, Insam str. 83 (1. i 2. alineja) i dr. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

75. *Mate, poj mi napos ovce!* Simonsuuri B 151, Insam str. 83 (1. alineja). Kazivala Palmira Klinčić (kao br. 4).

76. *Macići odagnali konje*. Simonsuuri Q 411 (= Insam str. 82, 3. alineja). Kazivala Jela Papić, rođ. 1892, Murvica.

77. *Macić se pritvori u pasa, u mašku, u bahića...* Simonsuuri B 151, Burde-Greverus G 1, Simonsuuri H 11, H 61 (= Insam str. 162, Ei 12), B 101 (= Insam str. 85, 3. alineja). Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

78. *Macića oparilo uje*. Simonsuuri G 1711 (usp. Insam str. 162, Ei 12). Kazivao Ante Goić (kao br. 48).

79. *Macić nosi blago iz mora*. Simonsuuri G 1301, H 11, usp. C 1051. Kazivala Milka Fadić rođ. Hrzić, rođena 1899, Supetar.

80. *Najboji komad ribe za mačića*. Simonsuuri C 1051, H 11, B 101 (= Insam str. 85, 3. alineja), i G 1321. Kazivao Miće Stančić (kao br. 17).

81. *Daj ti meni, Mote, sriću*. Usp. Simonsuuri H 11. Kazivala Jerka Jugović (kao br. 14).

82. *Ni to bi kozjor, to je bi macić*. Insam str. 176, Tr 6 (Krzyżanowski 8081). Kazivala Jerka Jugović (kao br. 14).

83. *Bahuja sa dvanajes prašćića*. Simonsuuri B 101 (= Insam str. 85, 3. alineja). Kazivala Jerka Jugović (kao br. 14).

Pišući o likovima ukletog Holandeza i »klabautermana« (po najčešćoj predodžbi brodskog duha u obliku maloga čovuljka) pokazao je Helge Gerndt koliko raznolikih i uzajamno proturječnih motiva obuhvaćaju priče o njima, i kako ujedno sve pojedinačne crte što se pripisuju klabautermanu postoje i u raznim pričanjima o drugim folklorim likovima iz kruga vražićaka zvanih koboldi, tako da bi pokušaj određivanja pojma klabauterman s reprezentativnim usklađenim obilježjima bila zapravo fikcija (Helge Gerndt, *Fliegender Holländer und Klabautermann*, Göttingen 1971, v. osobito str. 134. i 162).

U knjizi o mitskom biću orko prikazao je B. Insam transformacije tog lika, vremenske i prostorne, od staroga motivskog sloja o noćnom demonu, pretežno u romanskim područjima, do motiva u alpskom prostoru koji odgovaraju likovima gorskih vražićaka, kobolda, u bliskom društvu s čovjekom, uz ambivalentno držanje, koje može biti blagotvorno ali i razorno. Na taj je način folklorna figura orko, s istim imenom, odnosno njegovim raznim izvedenicama, poprimila u različitim područjima drukčija obilježja i vezala uza se drukčije motive, ali se ipak sačuvalo prepletanje bez izrazitih razgraničenja (v. Insam, osobito str. 86).

To što su Gerndt i Insam utvrdili za likove koje su oni proučavali vrijedi načelno i za druge likove, a vrlo izraženo i za macića (macića), tj. za sve one raznolike međusobno neusklađene motive povezane u njegovu imenu. U isti mah, motivi vezani uz ime orko u njegovim transformiranih alpskim aspektima, prema Insamovu opisu, katkada su bliski i motivima u našim pričanjima o maciću, pa su stoga ovdje navedeni uz odgovarajuće naslove naših tekstova. (Sam lik orko, međutim, s tim ili srodnim imenom u našoj istarsko-dalmatinskoj usmenoj tradiciji ima obilježja izrazitog noćnoga demona — što je macić samo djelomice — i blizak je starome romanskom odnosno talijanskom orku.)

Pregled naših usmenih pričanja i pisanih svjedočanstava o maciću (maciću) i nekim drukčije nazvanim likovima oko kojih su se okupili uzajamno srodni pripovjedački motivi (malik, macmolić, macvalić, macarol, tintilin i sl.) donesen je u zbirci INP, nap. uz tekstove br. 119—120 na str. 202—210, a dopunjen je u zbirci NP Sinj, nap. uz tekst br. 70 na str. 427. Kazivanja o njima često su proturječna: na istim se područjima o tim likovima s istim lokalnim imenom kazuje da oni postaju od duše nekrštena umrlog ili ubijenog djeteta, ili da postaju od pijetlova jajeta ili jajeta crne kokoši koje uz određene uvjete treba nositi pod pazuhom, ili se o njihovu postanku ne govori; od oblika u kojima se javljaju spominju se u istome kraju lik djeteta u crvenom klobučiću, ili noćne svjećice na putu, ili noćne prikaze u vidu raznih životinja, klupka pređe i sl.; djelatnost je njihova takva da ljudima i pomažu i štete (donose novac u kuću ili dobar ulov ribe i traže za to hranu ili služe onome tko im ukrade šeširić, pomažu napasivati blago, ali ga i odgone i na njemu divlje jašu te spleću konjima grive i repove, čine sitne nestašluke, ugrižima stvaraju ženama modrice, plaše ljude po noći, plaču i jadikuju kao duše iz čistilišta itd.); sve se to susreće nepovezano i najčešće fragmentarno u raznim pričanjima i svjedoči o unakrsnom okupljanju različitih motiva (pripisivanih katkada i drugim bićima) oko onih imena koja su ovdje u početku bila spomenuta. Potanko su te predaje analizirane u mojim navedenim zbirkama, a sada ćemo navesti primjere koji ondje nisu bili spomenuti i sve one koji su vezani uz Brač.

U napomeni u INP povezala sam nazive macarol, macmolić i sl. s talijanskim nazivima srodnih vražićaka mazzemarielle, mazzamoriello i sl. (što je po svoj prilici nastalo kao zajednička stara romanska baština), dok sam za ime macić, macić dopustila mogućnost tog istog podrijetla ili eventualne veze s imenom životinje mačke. Držim da je ispravna prva a ne druga interpretacija, premda je veza predodžbe o maciću, maciću s mačkom moguća kao sekundaran asocijativni sloj.

Macića u tradiciji hvarskoj i bračkoj prikazao je opširno A. I. Carić (Carić, Vjerovanje, str. 486—490 = WMBH 6, 1899, str. 589—592) i odredio ga kao »najobičnije i najčešće noćno strašilo«, što je točno, ali ne obuhvaća sve aspekte macićeve pojave. Carić je pokušao distingvirati hvarske i bračke predodžbe o maciću time što je pridao šire opće značenje pojedinačnim kazivanjima koja je čuo. Prema građi o maciću na Hvaru i Braču kojom sada raspolazemo ta su razgraničenja proizvoljna, a proizišla su iz starijih mitoloških pogleda i njihove težnje da se iz konglomerata raznolikih usmenih kazivanja okupljenih oko istog

imena izgrade reprezentativni mitološki likovi. Macić je na Hvaru, prema Cariću, duša nekrštena umrlog djeteta, najčešće se pokazuje kao dječak s crvenom kapićom, no uzima i različite druge oblike, čini psine domaćicama, nečujnim udarcima stvara ljudima modrice na nogama; nekima donosi novac i pomaže im u poslu; kada ga progone, trči i ispušta vjetrove; noću i u podne pretvara se u magarca pa ako ga čovjek uzjaše, trči i pušta vjetrove, a na kraju se izmakne, tako da čovjek padne (u tome je, kako Carić primjećuje, sličan bračkom »Orhu Marinu«, splitskom »Manjnjorgu« i vrgoračkom »Orbu ili Orku«); pretvara se u klupko pređe, a kada roba bude spletena, iščezne; uvlači se u životinje, koje se tada uzobijeste itd. Na Braču je macić, prema Cariću, nakazni čovjek s velikim šeširrom, koji se danju krije po bunjištima; dok hoda nosi uza se glavnju, luta po grobljima te sije i uzgaja ondje travu, tuče noćne putnike; kopneni je macić zle čudi, dok je morski macić (kao i na Hvaru) dobar; morski macić donosi nekim ljudima vreće novca, a oni ga za to hrane fritulama, no ako s nekim čovjekom nije zadovoljan, on mu više ne dođe, »ali mjesto sebe pošalje svoga druga, kopnenoga Macića, da mu iskrene nekoliko vreća đubra pred kućna vrata« i da odnese blago. Carić objavljuje bračku priču o morskome maciću, koji se zaljubio u udovicu i donosio joj novac u zamjenu za uštiple, sve dok ga ona jednog dana nije oparila vrućim uljem po licu, a macić pozvao u pomoć svoje »kopnene« drugove i na pitanje tko ga je opario odgovorio im »Sam — ja«, misleći da se tako zove udovica. (Odgovara našem tekstu br. 78.) Slijedi priča o morskome maciću koji je potegnuo k sebi u more ribarevu ženu da mu ondje peče uštiple, a ribaru poslije toga, u naknadu za bačeno brašno i ulje, omogućio svaki put da ulovi zlatnu ribu. Nisu mi poznate paralele ovoj priči o ribaru i morskome maciću, ona djeluje prilično artificijelno. Priča o udovici i oparenom maciću, međutim, pripada autentičnoj i vrlo raširenoj folklornoj tradiciji, izuzevši Carićevo problematično klasičiranje tzv. morskih i kopnenih macića. (Carićevo objava ove bračke priče imala je neobičnu daljnju sudbinu — podvrgnuta je ponovljenim falsifikatima: unesena je na njemačkom jeziku, bez naznake izvora, u Maillyjevu zbirku koja, prema svom naslovu, obuhvaća predaje iz Furlanije i Julijskih Alpa, v. Mailly, br. 34 II. Zatim je odatle ponovo preuzeta, također bez naznake izvora, i na talijanskom istarskom dijalektu uvrštena je u zbirku: Francesco Babudri, Fonti vive dei Veneto — Giuliani, Milano s.a., kao tobožnji talijanski zapis iz okolice Rijeke. O tome opširnije: INP, str. 256. i 259—260.)

Ostale do sad nespomenute predaje o maciću: rkp. INU 885 (Brač), br. 1 (macić, u obliku djeteta, donosi blago iz mora, dobiva za to kavu i pršurate, držali su ga Rendići u Supetru), br. 8 (posve slično, s dodatnom epizodom o polijevanju uljem i o odgovoru »Sam ja«), br. 55 (macić se pretvara noću u psa, u mačku, u čovjeka; jednom je čovjeku hodao »po klobuku«; žena, kojoj je dolazio po hranu, oparila ga je uljem — Rasotica), zapis iz Nerežišća u mojoj terenskoj bilježnici (macić je dijete u crvenoj kapici, jaše noću na konjima pa budu ujutro znojni i umorni, spleće im grive i repove; ako je macić dobar, on noću napasuje blago; čobani vidaju macića noću u obliku plamena koji se pomiče); rkp. INU 895 (Brač), str. 193 (do pred približno tridesetak godina ribari su prvu ulovljenu ribu bacali maciću, da bi im tjerao ribe u mrežu — Murvica), str. 198 (slično — Povelja), str. 199—200 (u Dalmaciji je postojao »jedan mali bog sličan Panu, zvan Macić«, bio je »najpopularniji na našen otoku Braču«; jahao bi noću na konjima i mazgama, a ujutro bi ih vratio dobro nahranjene; ribari su mu bacali prvu ribu »mjesto da se znamenuju kako su to kasnije činili«; posljednji ljudi koji su to vjerovali umrli su prije 30—40 godina, »on se davno zaboravio, on je davno već pokopan«; imao je oblik malog dječaka s crnim klobučićem i papcima na nogama; pretvarao se u konja ili magarca, naveo bi čovjeka da ga uzjaše, a zatim je rastao i čovjeka ostavio na nekom krovu; nije nikad činio ljudima veliko zlo — Povelja, pripo-

vjedač Stipe Ostojić, str. 209 (macići lože oĝanj; ribari pitaju macića za savjet kamo da stave mrežu; bogati Slavinići »imali su macića u šufitu«, on im je nosio sreću, hranili su ga »pršuratima«, no kad je djevojka jednu pojela, macić je premlati — Postira); rkp. INU 826 (Brač), br. 146 (macići su nosili dukate Rendićima u Supetru, susjedi su iz zavisti poĝili maciće uljem pa su oni prestali dolaziti; imaju oblik djeteta s crvenom kapicom); rkp. INU 884 I (Hvar), br. 34 (macići donose novac kao naknadu za »parsurate«), br. 37 (čovjek našao putem kozlića i nosio ga na ramenu, iznenada kozlić progovori, bio je to macić, nečisti duh), br. 55 i 56 (macić pomuzao kozama mlijeko), br. 63 (macić u crvenoj kapici vrtil se oko ognja na jednoj nozi; sakrije ljudima kozu, mulu i sl.), br. 64 (macić, nekršteno umrlo dijete, pleše oko vatre), br. 65 (macić sakrio kozu), br. 92 (macić, u obliku malog magarca, kad ga uzjašu, počne se »palatat« i »pardit« i baci jahača na tlo; pretvara se u mačku, ovcu i druge životinje; donosi blago), br. 93 (donosi ženi blago za pršurate, »Mote, ko te pari?« — »Soma!«), br. 102 i 111 (macići su nekrštena umrla djeca, oblik djeteta u crvenoj kapici; nađeno klupko pređe stavila je žena u njedra, ono se pretvori u macića; macići skrivaju ljudima brave, ovnove); br. 123 (macić nastao od pijetlova jajeta nošena pod pazuhom, donosio je vlasniku cekine; nastaje i od umrlog nekrštena djeteta; oblik djeteta s crvenom kapicom; uzima i oblike životinja), br. 126 (čovjek zajahao noću magarca, koji je nestao kad se čovjek prekrstio; drugi put našao je janjca i nosio ga, no ovaj progovori: »Najaho si se ti loni na meni, ma jeson jo litos i na tebi«, to je bio macić), br. 150 (Šimunići u Svirčima imali su macića, donosio im je zlato iz mora u zamjenu za jaja, domaćica ga je popržila uljem), br. 155 (macići su nekrštena umrla djeca, pokazuju se kao sitna svjetla), br. 199 (macići plešu noću oko stoke, sisaju kozu, odnesu ovu na Rudinu); rkp. INU 884 II (Hvar), br. 21 (macići su nekrštena umrla djeca, žena vidjela kako je macić šetao »pod lumbrelicom«), br. 27 (macić je nekršteno pobačeno dijete, ljudi mu bacaju ribe i dobivaju u zamjenu blago; od pijetlova jajeta nošena pod pazuhom izlegao se vrug koji je gospodaru nosio blago), br. 68 (žena vidjela noću čudnovatog janjca, to je bio macić), br. 119 (macić, nekršteno umrlo dijete, u zamjenu za pršurate napunit će trima sestrama »beritu« blaga; podmetnu mu prošupljenu »beritu«, opare ga uljem, ime »Soma«), br. 146 i 149 (macić oparen uljem, »Soma«), br. 159 (macić je nekršteno umrlo dijete, oblik malog čovjeka s crvenom kapicom, neki ljudi imaju svoje maciće, ribari im daju nešto ribe radi boljeg ulova), br. 175 i 176 (dio ulova ribe za macića; pršurate i »Soma«), br. 182 i 183 (macić je malen s crvenom kapicom), br. 184 (ribari, ugledavši vatru, bacili na to mjesto trak hobotnice jer su vjerovali da je tamo macić, koji će im dati dobar ulov ribe), br. 186 (macić nastaje od nekrštena umrlog djeteta, nosi blago u zamjenu za fritule); rkp. INU 883 (Neretva), br. 18 (macić nastaje od nekrštena djeteta, oblik djeteta, donosi blago u zamjenu za mlijeko), br. 97 (macić nastaje od nekrštena djeteta, donosi novac onome tko mu oduzme klobučić), br. 163 (dijete, zapravo macić, plače na putu). Primjeri predaja, nespomenutih u dvjema navedenim zbirkama, o bićima srodnim maciću no s drugim imenima: rkp. INU 883 (Pelješac), br. 112 (tintilin, umrlo nekršteno dijete, pokazuje se u raznim zgodama), br. 176 (tintilinić, dijete s crnim klobučićem), br. 179 (tintilinić; dijete s crvenom kapicom, govori čobanici: Daj mi vode, ni iz neba ni iz zemlje), br. 191 (tintilinići su umrla nekrštena djeca u zelenom klobučiću, seljaci im nose prikala, oni dađu čovjeku u zamjenu vrećicu ugljena, koju on prospe, a kod kuće spozna po preostalom komadu da su ono bili dukati); rkp. INU 394 (Konavle), br. 17 (tintilini se pokazuju noću u obliku svjećica), br. 20 (tintilini, umrla nekrštena djeca, donose onome tko im uzme crvenu kapicu sve što zatraži), br. 26 (tintilin se izleže iz jajeta crne kokoši nošena pod pazuhom, on pravi novac); rkp. INU 429 (Dubrovačko primorje), br. 33 (tintilinić u obliku djeteta, koje

je nastalo od nekrštena umrlog djeteta, pokazuje čovjeku roge, pobjegne plačući kad mu on saspe žeravicu među oči), rkp. INU 414 (Župa dubrovačka), br. 7 (tintilin, dijete u crvenoj odjeći, čini noću tresak po samostanu); časopis Karadžić 4, 1903, br. 4, str. 226—227 (od jajeta nošena pod pazuhom izlegne se tintilin, donosi čovjeku novac iz mora — okolica Dubrovnika); ZNŽO 19, 1914, str. 149—150 (bogat čovjek drži vruga u podrumu, donosi mu hranu, a kada to jednom propusti, vrug mu zamalo ne razlupa sve po kući — Samobor); NU 7, 1969—70, str. 81-84 (Mali s crvenom kapicom živi u poljima, pomaže čovjeku, donosi blago i žito u zamjenu za prosenu kašu, može se izleći od crne kokoši ili pijetla nošena pod pazuhom — Bilogora), str. 96 (mrak ujeda žene pa im po bedrima iskaču »crnjovke«); rkp. INU 325 (Dugi otok), br. 54 (maljnik, mali čovjek u crvenoj odjeći, donosi gospodaru ribe u zamjenu za frite), br. 64 (slično); rkp. INU 734 (Dugi otok), br. 64 (čovjek oduzima maljniku crvenu kapicu, on mu donese zlata); GZMS, NS 20—21, 1966, str. 152, br. 42 (ubijeno nekršteno dijete boravi u vodi u obliku djeteta s crvenim fesićem — Bosanska posavina).

Đorđević 1953 na str. 156, prikazujući vampire (vukodlake), spominje i »bića u koja prelaze deca koja umru nekrštena i koja, slično vampirima, izlaze noću iz grobova i čine zla« pa navodi neke primjere o macićima, macarulima, tintilimima i sl.

Noćne prikaze u oblicima raznih životinja inkarnacije su macića, ali i drugih noćnih strašila iz tradicijskih vjerovanja. Navodimo neke primjere u kojima nije riječ o maciću (oni odgovaraju našim tekstovima br. 77, 80 i 83): SDM 26, 1867, str. 44—47 (vrug se pokazuje u obliku magarca, psa, svinje, mačke, jarca); INP, br. 125 (orko se pokazuje u oblicima raznih životinja); SEZ 50, 1934, str. 174 (loroko u obliku čempresa, mazge, vola, mačke i dr.); ZNŽO 6, 1901, str. 138—139 (vadine u oblicima raznih predmeta; Ivan Raos, Vječno nasnijamo nebo, Zagreb 1957, str. 90—91 (osuđena duša prikazuje se kao krmača s devet prašćića; Dujam se pretvorio u vukodlaka i valja se kao mješina i dr.); rkp. INU 885 (Brač), br. 22 (vukodlačica i vukodlak u obliku dviju svinja vuka »komoštre«); vidi i Đorđević 1953, str. 178—179.

Rasprostranjen je motiv o noćnoj prikazi u obliku ovna ili jarca, kojega čovjek nađe i nosi, a tobožnja životinja iznenada progovori (kao u našem tekstu br. 82); naveli smo u ovoj napomeni primjere u kojima se te prikaze identificiraju kao macići. U zbirci NP Sinj, br. 65 taj je motiv povezan s đavolom; ondje je u napomeni navedeno više varijanata, kojima dodajemo: ZNŽO 39, 1957, str. 272 (čovjek nosi jare, koje je zapravo vrug — Kastavština).

Predaje o magarcu koji namami čovjeka da na nj uzjaše (kao u našem tekstu br. 74) odnose se obično na orka; prikazat ćemo ih u napomeni uz tekstove br. 96 i 97, a u ovoj su napomeni navedeni samo oni primjeri takvih predaja u kojima je imenovan macić (funkcija noćnog strašila povezuje orka s nekim aspektima macića, pa se zbog toga adekvatni motivi mogu prenositi od jednoga drugome).

Maćići se pokazuju i kao noćne svjećice (u našim tekstovima br. 74, 75, 77 i 93); to je općenito čest oblik pojavljivanja mrtvih duša (v. INP, br. 135 i nap. na str. 219).

84. *Rudica*, Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

85. *Dva višćuna*. Krzyżanowski 3150. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

86. *Stringun iša u oblake*, Simonsuuri D 246. Kazivala Francka Cvitanović rođ. Lučić, rođena 1906, iz Sumartina, snimljeno u Rasotici.

87. *Tri vrste nevere*. Simonsuuri N 802. Kazivao Frane De Filippis (kao br. 29).

88. *Višćun bez oka*. Simonsuuri D 1121, Krzyżanowski 6520. Kazivala Jerka Jugović (kao br. 14).

89. *Kapetan imao ženu višćicu*. Simonsuuri D 246; Stammeler, stupac 1858. Kazivao Marinko Baković, rođ. 1914, Murvica.

Grupa tekstova br. 84—89 povezana je zajedničkim motivom o nevremenu što ga izazivaju mitska bića i vješci odnosno vještice, premda su im pojedinačni sadržaji raznoliki.

U tekstu 84 osnovni sadržaj govori o Rudici. U nerazmrsivom klupku spleli su se tu motivi iz kršćanske biblijske priče o Irudici — Sakomi, poganskoj grešnici, koja je skrivila smrt svetoga Ivana, s iskonskim mitskim predodžbama o oluji i gromovima. Veoma su proširene, osobito po Dalmaciji, apotropejske pjesmice — molitvice »Biži, biži, Irudice« djelomice slične onoj koja se navodi u našem tekstu. A. I. Carić prikazao je vjerovanja o Rudici (= Irudici) na Braču i Hvaru. Kada je Rudica, kći kršćanskoga kralja i poganske majke Poganice, zatražila kao svadbeni dar glavu sv. Ivana Krstitelja i zatim se dotakla njegove odsječene glave, postala je besmrtnom, u nju je tada udarilo mnoštvo gromova, »i da se od onda uvijek skita tamo amo, od mjesta do mjesta, od praga do praga, pitajući za zaklonište, ali niko pametan ne će da joj ga dade, jer gromovi uvijek u nju pucaju. Imade žena, koje će ti se zakleti na što hoćeš, da je vidješe i da njezino tijelo naliči zbog gromova na rešeto«. Sv. Ivan dao ju je sapeti, pa sapeta luta po svijetu. Prošle godine na dan »Odsječenja glave Sv. Ivana Krstitelja« potukao je na Braču građ vinograde, »neki nikako neće da izbiju iz glave, da se Rudica nije tada desila na otoku, jer Bog pusti na nju gromove, a građ obično pada, kada grmi i gromovi pucaju«. Njezina majka Poganica leti nevidljiva u oblaku i nastoji odvratiti grom od Rudice, ali bez uspjeha (Carić, Rudica, str. 330—332); pišući o štrigama ili štringama na Braču i Hvaru, Carić navodi da one na Braču progone Rudicu, dok na Hvaru magone zle oblake nad vinograde onih kojima se žele osvetiti (Carić, Vjerovanje, str. 710—713); Carićevi prikazi predaja o Rudici objavljeni su i drugdje: WMBH 6, 1899, str. 607—608. i djelomice str. 601—604; Smotra dalmatinska, 1899, br. 24. Predodžbe o Irudici, budući da ona leti u nevremenu, približuju se katkada onima o vještici. Irudice lete u zraku ispred tuče (ZNŽO 7, 1902, str. 262—263, Bukovica); Irudica u oblacima nosi tuču, prilijepi se na zvono, koje je odgoni, i tako mu oduzme zvuk (ZNŽO 10, 1905, str. 267—268), Poljica); gdje Irudica padne, udari grom (tkp. INU 102, str. 75, zaleđe Šibenika) i dr.

Tekst 85 govori o borbi dvaju višćuna u »neveri«, u oblicima crnog i bijelog vola, pa koji bude pobijeđen, njegov će kraj biti potučen gradom. O takvoj se borbi, dosta neodređeno, govori i u tekstu 84 (dvojica se tulku u zraku, bleje kao koze). Jezgru te predaje čini arhaična tradicija o ljudima s obilježjima šamana i funkcijom mjesnih (rodovskih) zaštitnika, koji su u usmenim predajama različitih južnoslavenskih krajeva primili donekle drukčije crte i različita imena (krsnici i sl. u Sloveniji, Istri i Hrvatskom primorju; obilnjaki, brganti, kombali, vedomci u drugim dijelovima Slovenije; u pojedinim krajevima Hrvatske: moguti u Turo-polju; vedi u Bilogori, vrimenjaci, vremenjaci u Lici i Dalmaciji; neveruni, vjetrenjaci u Dalmaciji; višćaci, višćuni, štringuni, nagromanti i sl. također u Dalmaciji; u Crnoj Gori zovu se vjedogonje i zduhači, a u Bosni i Hercegovini zduhači, stuve i sl.). U Mađarskoj se srodna bića zovu taltoši. Više o tome vidi u mojoj studiji: Hrvatske i slovenske usmene predaje o krsniku-kresniku (Usm. književnost 1975, str. 205—227; ta je studija bila već prije objavljena na njemačkom, u manje potpunom obliku, u časopisu Fabula, Berlin, 1960, str. 275—298; kao osnova poslužili su joj tekstovi i opširne napomene o krsniku u zbirci INP; vidi i NP Sinj, br. 93 i nap., gdje je navedena ostala važnija literatura. Dok su krsnici, moguti, zduhači i taltoši osobe rođene s posebnim obilježjima i s blagotvornim funkcijama za svoju okolinu, dotle su višćaci, štringuni, vremenjaci, nagromanti i sl. polivalentni, pa mogu i štetiti i pomagati. No svima se njima pripisuju podjednake priče o

borbama na zemlji ili u oblaku, u oblicima raznih domaćih životinja, kada se svaki krsnik, višćak, štringun ili zduhač na jednak način bori za blagodat svoga kraja, tjerajući nevrijeme prema protivnikovu kraju. Navest ćemo nekoliko primjera s područja Dalmacije, koji odgovaraju našem tekstu 85 (borbe u oblicima životinja, zaštita svoga kraja, često uz pomoć nekog običnog čovjeka): rkp. INU 884 I, br. 124 (višćun u Svirčima na Hvaru spasava vinograde boreći se u zraku protiv višćica iz Italije); GEMB 7, 1932, str. 78—79 (borba bijelog i crvenog biča, prvi je s Dugog otoka, a drugi iz Italije); Usm. književnost 1975, str. 214 (isti primjer, a uza nj i jedan posve sličan iz istoga kraja iz rkp. zbirke INU 325 — koja sadrži dva takva teksta, br. 2 i br. 73: borbe dvaju višćaka, odnosno štringuna u oblicima crnog i šarenog vola); ZNZO 10, 1905, str. 230—231 (poljički višćaci tuku se u oblacima s onima iz drugoga kraja; u borbi vola i prasca sluga pomogne svom gospodaru, koji je uzeo oblik vola, pa građ potuče Brač, a da je pobijedio prasac, bilo bi stradalo primorje); Usm. književnost 1975, str. 215—216 = NP 1963, br. 139 (borba dvaju legromanata u obliku prasaca na Šipanu, tj. šipanskoga kneza i mletačkog plemića); rkp. INU 171, str. 101; rkp. INU 394, br. 72, 80 i 85; rkp. INU 115, str. 9—10 i str. 12; rkp. INU 297, str. 52; rkp. INU 429, tekst br. 28; rkp. INU 883, br. 99 i 158 (primjeri su iz Konavala, sa Šipana, iz Dubrovačkog primorja i s Neretve: o međusobnim borbama nagromanata iz susjednih sela u Konavlima ili s onima iz Hercegovine; o borbama u Konavlima vješturaka i vještica, a ima ih dobrića i zlića; o ljudima u vjetru, nagromantima ili vjetrenjacima; nekoliko tekstova o borbama negromanata u liku prasaca, odnosno crnog i bijelog vola, te o borbama štringuna i o neverunima koji dovode građ na Neretvi. U rkp. INU 895, str. 212—213 (Milna na Braču) vještice se tuku u zraku u oluji i koja pobijedi, ta je oslobodila svoje mjesto od grada. U tekstu s otoka Brača u knjižici Šimunović (Vodič) spominje njezin autor svoj zapis predaje iz Murvice »o bijelom i crnom volu koji se vječno bore za prevlast, a personifikacija su dobra i zla duha. Crni vo dolazi s Brusja na Hvaru preko mora, donosi građ i oluju. Kad je mladić po uputama gospodarevim (koji je bio personifikacija bijelog vola) ubio na žalost u Murvici crnog vola, zazvonio je na Brusju mrtvački zvon i najavio smrt zločesta čovjeka. Ta drevna legenda ostatak je staroslavenskog dualističkog vjerovanja koje je bilo živo u Hrvata kada su u 7. stoljeću došli na Brač iz poganske meretvanske krajine« (str. 51—52). Objašnjavanje novijih zapisa naših usmeno prenošenih priča na način koji je blizak prošlostoljetnim mitološkim teorijama i vidi u tim pričama relifkt a u isti mah i potvrdu za hipotetične teze o religiji starih Slavena prisutno je još i danas u našoj znanosti o folkloru i religiji. Stoga je razumljivo da takve interpretacije mogu imati odjeka i u široko tematski zahvaćenom prikazu nekog našega kraja, namijenjenom turistički zainteresiranim čitateljima, utoliko prije što romantički mitološki pogledi povezuju na efektan način egzotiku jednoga znanstvenog pristupa s egzotikom kao elementom privlačnosti u današnjem suvremenom turističkom rekvizitariju.

Tekst 86 govori o odlasku štringuna u oblaku, tako da on u času odlaska nestane. Sličan je primjer iz Konavala (Usm. književnost 1975, str. 215), no ondje nagromanat razgomi nevrijeme, dok ga u našem tekstu štringun sam stvara napuhavanjem mijeha. O vješticama koje su viđene u oblacima dok lete iz Poljica na Brač v. ZNZO 10, 1905, str. 238. (Češće su predaje o vješčevu ili vještčinu odlasku u obliku mušice ili druge životinje, dok tijelo spava mrtvim snom, o tome vidi: INP, br. 149—151, str. 223; Đorđević 1953, str. 7, 27, 41, 47; rkp. INU 884 I, br. 59.) O tome kako vještice, popovi i neka druga bića prave građ raznim magijskim postupcima v. INP, br. 176, 177 i nap. na str. 239; rkp. INU 884 II, Hvar, br. 232.

U tekstu br. 87 riječ je o »tri vrste nevere« slično kao u jednom istarskom kazivanju (INP, br. 175). O tome kako zvonjava rastjeruje vještice i kako one u oblacima govore o svom strahu od nje: rkp. INU 895, str. 198, Povlja na Braču

(»Brzo, brzo na Povja, prije nego zvono sv. Ivana zaruje« — govore štringe u oblacima); str. 195, Sumartin na Braču (štrengje lete po zraku, zvona zvone, mužari pucaju da rastjeraju tuču); rkp. INU 394, Konavle, br. 69 (u Pičetima »zna-
menito zvono« štiti od grada, mornari su čuli kako vjetrenjaci u zraku govore: »Ne možemo dalje, laje ono pašče od Mrcina«) i br. 101 (nagromanti se boje zvona); rkp. INU 884 I, Hvar, br. 71 (višćice govore u oblacima: »Homo, homo veselije, dok ne zalaje pas sv. Stipana«), br. 206 (rastjerivanje zvonjavom); rkp. INU 884 II, br. 230 (isto), br. 232 (višćice govore: »Malo štene zvoni«, tj. malo zvono, koje je najopasnije); ZNZO 1, 1896, str. 233, Krk (rastjerivanje zvonjavom); 23, 1918, str. 49—50, Lobar u Hrvatskom zagorju (coprnjice se žure da potuku župu tučom prije nego što zazvoni zvono na crkvi Majke božje gorske); 39, 1957, str. 314—316, Kastavština u Istri (zvonjava i pucanje rastjeruju štringe i fudlake u oblacima).

Tekst 88, priča o bačenom nožu u oluju i o kasnijem prepoznavanju vješca po bačenom predmetu, poznat je pripovjedački siže. Varijante: Strohal 3, str. 263—264 (Oštarije); kalendar Zadrugar, 1926, str. 139 (Kaštela); ZNZO 10, 1905, str. 230 (Poljica; dogodilo se jednom Bračaninu) i str. 237; Usm. književnost 1975, str. 212 (Krk). O ranjavanju ili usmrćivanju vješca u oblaku bez kasnijeg prepoznavanja bačenoga predmeta: rkp. INU 890, br. 33, Hvar; Martin Kukućin, Dom v stráni, Bratislava 1961, str. 252 (u ovom romanu, koji je preveden i na hrvatski, slovačkoga književnika, nastanjenog mnogo godina u Selcima na Braču, spominje se pok. Toncula, koja je bila u oblacima kada je grad pobio cijelu općinu; šjor Zorzi pucao je u oblak posvećenim nabojem, Tonculu su našli kraj ceste s prostrijeljenom nogom); rkp. INU 883, br. 182, Pelješac (čovjek baci sablju u oblake, gdje ubije ogromanta).

Tekst 89 — o ženi ili punici vještici koju zet pomorski kapetan usmrta na moru u oluji ne znajući da je pucao u nju — također je poznat siže. Varijante: Mailly, br. 33, iz Voloskog u Istri (= Istarski list 2, 1930, br. 46, str. 6); Iskra, Zadar, 1891, NS 1, br. 5, str. 47—48; SD 1918, br. 17 (članak sadrži bračke predaje, u tekstu se govori o kapetanu s Pelješca). Ovu sam predaju prikazala i u svojim člancima: PZ 1942—1962, I, str. 531. i ZR 1973, str. 40.

90. *Mora ili višćica*. Motif-Index F 471. 1. (= Simonsuuri Q 301). Kazivao Frane De Filippis (kao br. 29).

91. *Kati Bankinoj dolazi mora*. Motif-Index F 471.1. (= Simonsuuri Q 301). Kazivala Franka Cvitanović (kao br. 86).

Varijante: O morama vidi Đorđević 1953, str. 221—236. i INP, br. 137—142 i map. na str. 219—221. Dodajemo ove primjere: NP Sinj, br. 90—92; Krauss 2 (1884), br. 146; SDM 26, 1867, str. 52—54. i 28, 1869, str. 44; SEZ 48, 1931, str. 296; 50, 1934, str. 178; 70, 1958, str. 567; ZNZO 6, 1901, str. 141; NU 7, 1969-70, str. 94—95; GEMB 11, 1936, str. 97—100; rkp. INU 890, br. 192 i 201; rkp. INU 325, br. 31; rkp. INU 171, str. 105. i 111—112; rkp. INU 394, br. 59; rkp. INU 734, br. 41; rkp. INU 192, str. 3; rkp. INU 884 I, br. 100 i 884 II, br. 1; rkp. INU 883, br. 111, br. 135 i br. 158. Primjeri predaja o mori na otoku Braču: Carić, Vjeronanje, str. 483—485. i 710—711 (= WMBH 6, 1899, str. 586—588; rkp. INU 885, br. 19.)

92. *Doće mi kozlak*. Simonsuuri C 471, Burde-Greverus M 1. Kazivao Šime Petrić (kao br. 6).

93. *Dite u crvenoj kapici*. Simonsuuri B 1 i B 151; Kazivao Frane De Filippis (kao br. 29).

94. *Mrtva mama dohodi Vici*. Simonsuuri C 411. Kazivala Jerka Jugović (kao br. 14).

95. *Kozlak sa grabunima*. Simonsuuri C 431, usp. C 491. Kazivao Joze Novaković (Papa), rođ. 1905, Sumartin. (Čuo od oca.)

Tekstovi br. 92—95, premda su međusobno vrlo različiti, govore svi o umrli-

ma koji se poslije smrti javljaju u svome ljudskom obliku. To je javljanje pogubno ili bar zastrašujuće (br. 92, 93 i 95), ili je blagodatno, prijateljsko (br. 94). Riječ je o kozlaku, vukozlaku (br. 92 i 95), o nečistome (br. 93), o umrloj duši (br. 94). Kodlak, vukodlak, ukodlak spominje se i u tekstovima br. 98, 99 i 100, koji također polaze od predodžbe o umrlima što uznemiruju žive ljude, ali je perspektiva njihova pričanja usmjerena prema samoj sablasnoj pojavi, zanemariivši motive o osobi koja se povukodlačila ili vratila poslije svoje smrti.

U stručnoj se literaturi jasno razlikuju mrtvaci koji se vraćaju zlokobno od onih duša koje traže da budu iskupljene i onih koje dolaze da pomognu svojim bližnjima. U usmenim pričanjima, međutim, poimanja o vraćanju mrtvih međusobno se pretapaju, tako da, npr., mrtva majka koja dolazi nahraniti svoje dijete često bude probodena trnovim kocem kao i ostali vukodlaci; u našem tekstu br. 95 mrtvacu što se vratio po predmet koji njemu pripada određuje kao vukodlaka tek zaključna epizoda njegova probadanja u crkvi. Ta su miješanja bitna realnost usmenih pričanja o mrtvima i ne bi ih trebalo shvaćati tek kao uzgrednu pojavu i izraz degeneracije. Do danas nisu na sustavan način pobrojani svi tipovi mrtvih iz južnoslavenskih usmenih predaja koji se vraćaju među ljude, imena koja im se pridaju (i koja imaju više puta ujedno i druga značenja), regionalna rasprostriranja tih likova, motiva i imena, uz sustavan opis uzajamnih unakrsnih odnosa svih raznolikih imena i raznolikih predodžbi koje su njima označene.

Preglede tradicija o vukodlacima (odnosno vampirima) u hrvatskim i srpskim usmenim pričanjima vidi u ovim djelima: Đorđević 1953, str. 149—219; INP, br. 129—132 i nap. na str. 215—218 (v. i br. 133—136 i nap. na str. 218—219, o mrtvim dušama); NP Sinj, br. 57, 79—81 i nap. na str. 425. i 428. i Burkhart.

Prema Đorđeviću »u našem narodu ne postoji razlika između vampira i vukodlaka«, pa ako su se u prošlosti možda i razlikovali, »ta su se dva pojma s vremenom tako slila jedan u drugi da je danas nemoguće izdvojiti jedan od drugoga. U ovome radu upotrebljavaće se i vukodlak i vampir podjednako punopravno« (Đorđević, str. 150). Vampiri, odnosno vukodlaci za Đorđevića su mrtvaci koji se dižu iz grobova, prurušavaju se u različite prilike, uznemiruju, plaše, more ljude i stoku i čine druga zla (str. 149). Primijetila sam (INP, str. 218) da ime vukodlak i njegove izvedenice mogu označavati i druga bića — vješca za života i čovjeka koji se za života preobraća u vuka, a to se ne odnosi na vampira. Istu kritiku iznosi i Burkhart (str. 244). Zatim, ime vampir upotrebljuje se na srpskom i drugim južnoslavenskim područjima, ali ga nema u hrvatskoj tradicijskoj upotrebi. Prema tome, pojmovi vampir i vukodlak imaju zajednički osnovni sadržaj — s time što ime vukodlak može odgovarati i nekim drugim značenjima i što svako od ta dva imena ima svoj poseban regionalni prostor. D. Burkhart tumači pojam i ime vampir u specifičnome užem značenju »kao mrtvacu koji se vraća iz groba i živima siše krv«, dok svi ostali mrtvi što se vraćaju, »kojima nije glavna djelatnost da ispijaju krv« ne pripadaju među vampire (Burkhart, str. 211—212. i 250). Ali obilje primjera usmenih kazivanja o vampirima (odnosno vukodlacima), navedenih u Đorđevićevoj knjizi, opovrgava takvo razgraničenje pojmova, bar za naše široko područje što ga ta knjiga obuhvaća: ispijanje ljudske krvi rijetko se spominje kao djelatnost vampira (spomenuto je na str. 154, 159. i 173), ono nema neku posebno naglašenu i izdvojenu makabričnu funkciju, ne čini osnovu za razlikovanje vampira-krvopija, posebnih bića, od ostalih zločudnih mrtvacu što se vraćaju poslije smrti.

Navodimo primjere predaja i vjerovanja o vukodlacima (dijelom i o umrlim dušama) koji nisu navedeni u spomenutim priručnicima te posebno one primjere što se odnose na Brač. Primjeri s Brača: tkp. INU 885, br. 22 (»povukodlačila« se meka Verenica, javlja se u obliku svinje koja vuče »komoštre«, pop je protjera — Nerežišća), br. 56 (umrla žena vraća se kući, premjesti nevjestino di-

jete — Rasotica); rkp. INU 895, str. 208—209 (umrla prosjakinja napadne čovjeka, on oboli — Postira); Carić, Vjerovanje, str. 490—491 = WMBH 6, 1899, str. 592—593 (vukodlaci se na Braču javljaju najviše ujesen u doba berbe, u obliku odrapana čovjeka kradu grožđe; pretvaraju se u kokoš, guštera i dr.; sišu ovcama, kozama i kravama mlijeko, pa i krv ako nema mlijeka; straše ljude; nekoć ih je bilo mnogo, odnijeli bi čovjeka daleko, tako da se morao vraćati po nekoliko dana, sada ih je na Braču manje »jer ih je neki svećenik, koji je živio pred kakovih sto godina, po pučkom vjerovanju zakleo nekim otajnim molitvama i time protjerao u pećine i špilje«.) Ostali primjeri: Carić, na istome mjestu, o tencima na Hvaru (prije se o njima više pričalo, prebivali su po mračnim mjestima; tencima plaše djecu; to su duše popova koji su služili misu imajući smrtni grijeh na duši, pa poslije smrti čine pokoru; pomažu pri oblačenju umrlim svećenicima koji se dižu iz groba da očitaju neizrečene mise); Carić, Vjerovanje, str. 713—715 = WMBH 6, 1899, str. 604 — o ukosama na Hvaru (o probadanju ukose koja se dizala iz groba i morila ljude); ZNŽO 3, 1898, str. 269 (otok Cres); 28, sv. 2, 1932, str. 125—126 (Crna Gora); 31, sv. 2, 1938, str. 127 (otok Pag); SEZ 58, 1948, str. 337—339 (Gruža u Srbiji); 61, 1949, str. 210—211 (Visočka nahija); 70, 1958, str. 565—567 (Leskovac u Srbiji); SDM 28, 1869, str. 44—45 (Bukovica u Dalmaciji); Arkiv 5, 1859, str. 217; Vienac, Zagreb 1874, str. 26—28; Stojanović 1867, str. 205—206 (Slavonija), GZMS, NS 20—21, 1966, str. 152—153 i NS 24—25, 1970, str. 357—358; rkp. INU 884 I, Hvar, br. 26 (o protjerivanju ukosa zaklinjanjem, šaljivo); br. 46 (škorlak u mlinu, probodu ga u grobu), br. 60 (ukose izlaze iz svojih grobova u crkvi, probodu ih), br. 109 (o probijanju mrtvaca »kopišćem«), br. 194 (protjerivanje ukosa zaklinjanjem); 884 II, br. 6 (tenci pozivaju pojedine ljude i tko im se odazove, taj sutradan umre), br. 19 (mrtve koji su se dizali nekoć bi »dozvali pod zvono« i zatim proboli), br. 48 (ukosa proboden u grobu), br. 64 (ukosica vadi ljudska srca, tuče se s čovjekom; probadanje u grobu), br. 73 (tenci stjerani u more), br. 76 (remeta-tenac protjeran zvonjavom), br. 229 (tenci su se nekoć međusobno tukli, vješali su ljudska srca na grančice drveta, ljudi su ih probadali u grobu; to je bilo »prije svetog ulja«), br. 236 (mrtvac se vraća svojoj ženi; pop ga probode kad ugleda kako na groblju vragovi napuhuju neku kožu); rkp. INU 890, okolica Makarske, br. 192 (probadanje vukodlaka); rkp. INU 749, Mljet, str. 111—112 (mrtvi se vraća ženi i traži da mu okupi čarape, »zakantaju« ga); rkp. INU 883, Neretva, br. 44, 77 i 164 (mrtve koji se vraćaju iz groba dozovu popovi zvoncem, zaklinjanjem ih protjeraju u jabuku); rkp. INU 115, Šipan, str. 9—12 (kurlak u obliku mijeha; škodi ljudima, zaklinju ga); rkp. INU 102, zaleđe Šibenika, str. 71—74 (vukodlak straši u obliku vola; spava sa ženom; dozvan iz groba zvonjavom, proboden trnovim kocem); rkp. INU 734, Dugi otok, str. 17—18. i 35—36 (kozlak se neprimijećen ukrca u brod pod provu; doplovi morem u kori jajeta); rkp. INU 325, Dugi otok, br. 46 i 62 (svećenik »zapečatio« kozlaka, stjerao ga u more); rkp. INU 394, Konavle, br. 21 (lorko izlazi iz groba, ostavljaju mu hranu, čini »trepet« u kući, traži mise), br. 63 (mrtva se žena vraća zajedno s djetetom — tintilinom, probodu je trnovom dračom), br. 90 (osuđenjak — koji je činio zlo za života — vraća se iz groba, popovi ga zakunu da se odstrani), br. 92 (lorko se pokazuje poslije smrti, pop ga probode »lancom od križa«); rkp. INU 171, Konavle, str. 109—110 (čovjek nađe mijeh ili komad sukna — to je lorko); rkp. Bogišić, str. 279 (čovjek nađe mijeh ulja, to je tenac, koji neočekivano pita: hoćemo li se gristi?; čovjek se bori s tencem i probode ga, čovjeka nađu mrtva), str. 281—282 (čovjek se »jači« s mijehom).

Tekst br. 95 (i br. 88) sadrži motiv o dozivanju vukodlaka zvoncem; osim navedenih primjera, vidi o tome i Đorđević 1953, str. 162. i 216.

U tekstu 93 crvena kapica djetetova podsjeća na maciće (kad nastaju od umrle djece); taj tekst podsjeća ujedno na poznate priče o majci kojoj se umrlo dijete pojavi u mokroj košuljici zbog njezina prekomjernog plača. (Varijanta s

Brača: rkp. INU 885, br. 22 — Nerežišća). Donekle su slični ovi primjeri o susretu sa sablasnim djetetom, ali bez osobnog odnosa prema vlastitome umrlom djetetu: NP Sinj, br. 70 (vadica u klobučiću); rkp. INU 394, br. 7 i 91 (susret s tintilinom, djetetom u fratarskoj robi; susjed je vidio tintilina, umrlo nekršteno dijete, »malo dijete u veštici u grasti cvijeća«).

Tekst 94, o umrloj majci koja se vraća da njeguje svoje dijete, razlikuje se od poznatih sličnih predaja time što je ugrađen, kao istinit slučaj, u nedavnu obiteljsku tradiciju. Varijante: NP 1963, br. 145 i nap., uz to: rkp. INU 885, Brač, br. 43 (mrtva majka dolazi »plest i umivat« svoje dijete jer se maćeha slabo za nj brine — Murvica); rkp. Inu 890, okolica Makarske, br. 184 (mrtva majka dolazi da njeguje svoju djecu, ubijena je u grobu); rkp. INU 884 II, Hvar, br. 31, 82, 83, 84, 162 i 173 (slično); rkp. INU 883, Neretva, br. 47 i 94 (slično); ZNŽO 15, 1910, str. 253.

96. *Marinorko*. Insam, str. 83, 2. alineja. Kazivao Stane Marković, rođ. 1888; snimio Josip Miličević, Postira 1969.

97. *Orkomarin*. Insam, str. 174 (Z 13). Kazivao Ante Poklepović, rođ. 1905; snimio Josip Miličević, Milna 1969.

Marinorko i orkomarin pripadaju krugu istih bića iz folklornih mitskih predodžbi kao i orko, lorko, lorgo, orbo, njorko, orkul, manjimorgo, manjinjorgo, maminjorga, maninorgo, maninorso, orho i orho marin; adekvatni su im mrak, smetinjak, posmetinjak, pulan, kurto i dr. Ti se nazivi ovdje citiraju prema zapisima s hrvatskog područja (Istre, Hrvatskog primorja i Dalmacije) i iz Boke kotorske; vidi: JNP, br. 123—127 i nap. na str. 211—215; JNP Sinj, br. 66—69 i nap. na str. 427 — gdje su opširnije prikazani ti likovi i literatura o toj temi. Nedavno je o orku objavljena opsežna poredbena studija B. Insama, u kojoj se navode i naše varijante. (Podaci o našim područjima zapisa i nekim pripovjedačima u nekoliko slučajeva nisu točni, pa je tako, npr., jedan zapis iz Sinjske krajine lokaliziran čak u Hercegovini; v. Insam, str. 185—187. U prikazu naših tekstova na str. 83. orko je poprimio fantastične mitske crte, djelomice pod utjecajem Kelemenine zbirke, kao pogubno biće koje raste do zvijezda i obara zavedenog putnika u divljini, gdje ga razmrskava; ali kratki sadržaji tekstova, citirani na već navedenim stranicama, srećom su ispravni.)

Pojava orka nosi u nas, kao i u romanskoj tradiciji, obilježja noćnog demonskog bića i razlikuje se od nekih aspekata istoimenog lika u alpskim krajevima, o čemu je već bila riječ u našoj napomeni uz tekstove o macićima. Orko (uključivši, naravno, i sve izvedenice tog imena) katkada se izjednačuje s vukodlacima, tenci- ma, pa su neki takvi primjeri navedeni u našoj prethodnoj napomeni; u kontekstu predaja o vukodlacima spominje primjere o orku i Đorđević 1953, str. 157. Naj- češće se orko pojavljuje u oblicima raznih životinja, osobito kao magarac koji mami noćnog putnika da na nj uzjaše pa zatim raste u visinu, ili se pojavljuje kao golem čovjek raskoračen nad cestom. Oblici raznih životinja povezuju orka s ma- cićima, vukodlacima, vragovima i drugim noćnim prikazama, ali je za nj karak- teristično, kad nije kontaminiran s drugim mitskim predodžbama, da se njegov postanak u pričanju ne objašnjava, nego se ono svodi na sam susret s noćnom prikazom.

Na Braču su za to biće posvjedočena imena orkomarin i marinorko u naša dva teksta, a u literaturi (Carić, Vjerovanje, str. 481—483 = WMBH 6, 1899, str. 585—586) bračko mu se ime navodi kao Orho Marin. Prema Cariću, na Braču se vjeruje da je to morski duh koji luta po zemlji, pretvara se u razne stvari i živo- tinje, najradije u magarca ili psa i pri tom može rasti do goleme visine i trčati nenatkriljivom brzinom. Kada ga noćni putnik zajaše, on raste i ostavi čovjeka na tankoj grani kakva stabla ili na zvoniku. U obliku psa podmetne se čovjeku među noge i zatim raste. Danju ne može iz mora. Na Hvaru se, prema Cariću, o njemu ne pripovijeda. Navodu o orbu u Vrgorcu (ZNŽO 1, 1896, str. 228) dodao je

Carić dopunu da je on, prema tamošnjem pričanju, morski duh te da se noću pretvara u magarca pa nosi čovjeka na stablo ili ga, pretvoren u psa, baca s visine na zemlju. (Carićevu tvrdnju da je Orho Marin odnosno orbo morski duh, nužno je, kao i u slučaju macića, razumjeti kao njegovu vlastitu interpretaciju usmenih kazivanja). Carić zatim prikazuje predaje o manjinjorgu prema pričanju u Splitu (str. 485—486): to je »neka vrst morskog duha, koji se po noći pretvara u magarca«, mami prolaznike da ga uzjašu, raste i baca ih na zemlju ili ih ostavlja na visoku mjestu, ispušta vjetrove i đubre, baca se s bukom u more, pretvara se u napuhanu mješinu; zaštita su svete moći, blagoslovljena trava, nož s bijelim drškom, »otajne riječi«.

Od ostalih primjera predaja o orku, koji nisu navedeni u već spomenutoj literaturi, iznosimo najprije one koji sadrže njegovo ime (odnosno razne izvedene oblike njegova imena): rkp. INU 884 I, Hvar, br. 128 i 884 II, br. 67 i 75 (orho se prikazuje kao golem čovjek raskoračen nad dvjema gomilama ili ležeci na putu); rkp. INU 883, br. 116 (lorko kao noćna prikaza u obliku čempresa i čovjeka što raste u visinu — Pelješac) te br. 31 i 41 (orbo u obliku magarca nosi čovjeka u planinu, on je vrag — Neretva); rkp. INU 394, Konavle, br. 11 (tenjac, lorko u obliku čovjeka, psa, ovce, vola, konja ili magarca pojavljuje se noću na putu; tuče se s ljudima); SDM 28, 1869, str. 45—46 (orko u obliku magarca nosi čovjeka na zvonik, na jablan).

Primjeri predaja koje su tematski analogne, ali ne sadrže orkovo ime: tekstovi br. 74 i 99 u ovoj zbirci, u kojima je riječ o magarcu što nosi čovjeka i raste u visinu, ali se u prvom slučaju on spominje kao neki neodređeni »špirit« (naknadno i kao macić), a u drugom je slučaju nazvan vukozlakom; primjeri, navedeni u našoj napomeni br. 74—83, o maciću koji se u obliku konja ili magarca podmetne čovjeku da na nj uzjaše (rkp. INU 895, str. 200 — Povelja na Braču; rkp. INU 884 I, br. 92 i br. 126 te Carić, Vjerovanje, str. 487 — Hvar); rkp. INU 883, br. 178 (magarac, koji nema ime, raste i ostavi jahača na zvoniku — Pelješac); rkp. INU 171, Konavle, str. 107—108. i str. 117 (čovjek zajaše magarca, koji poslije progovori i navali se čovjeku na leđa, on je tenac; čovjek zajaše konja, koji ga pokuša odnijeti u more, on je hudoba paklena); SEZ 61, 1949, Visočka nahija, str. 213—214 (đavo u obliku konja nosi čovjeka u oblaku; uzima oblike raznih životinja); NP Sinj, br. 71 (golem čovjek raskoračen nad dvjema planinama, bez posebna imena, uz nekoliko varijanata navedenih u napomeni); rkp. INU 884 II, Hvar, br. 28 (golem čovjek raskoračen nad cestom, on je tenac).

98. *To se dogodilo momu pokojnomu ocu.* Burde-Greverus M 1. Kazivao Miće Stančić (kao br. 17).

Ovaj se tekst zasniva na predodžbi o vukodlacima (v. nap. br. 92—95), ali kako smo već rekli, perspektiva pričanja nije usmjerena prema osobi koja se povukodlačila — o kojoj se ništa ne kazuje — nego je u središtu kazivanja sablasni noćni susret. Miće Stančić pripovijeda s mnogo afiniteta memorate sličnog tipa o događajima koji su se desili njemu samome ili nekoj od bliskih mu osoba: o njihovu slugi koji je noću na povratku iz Selaca ugledao kozlaka, čovjeka u bijelom, i bio od njega progonjen; o tome kako je on sam bio jednom noću na ribanju sa sinom i s jednim čovjekom, i taj čovjek kad su »došli nunde di se ukrcaje u brod od migavice, da onda je vidio u minijeri, da je vidio da se tuku kao dva vola. A da je prvo jedan skočio. Vidio goruću vatru na grobju kol kapele, i unda da je skočio kod Novakovića greba i onda tu s glave na noge i naletio na minijeru i onda su se pobili ta dva va minijere«, jedan se zatim vratio, a drugi, kad se brod primaknuo bliže kraju, »s one sedre da će skočit u brod«; bili su to kozlaci, i poslije se nagađalo o imenima pokojnika koji bi to mogli biti (rkp. INU 885, br. 48 i 53).

Primjeri predaja sličnih našem tekstu o noćnom susretu s vukodlacima i sa sablasnim prikazama, često i s motivom o tučnjavi čovjeka i vukodlaka: Đorđe

vić 1953, str. 175; SEZ 50, 1934, str. 179—183; NP Sinj, br. 71; ZNŽO 10, 1905, str. 247. i 249; 23, 1918, str. 185—186; rkp. INU 277 (Velebit), str. 64; rkp. INU 394 (Kornavle), br. 11; rkp. INU 884 II (Hvar), br. 64 i 171; rkp. INU 883 (Neretva), br. 29 i 155; Krauss 1914, br. 82 i 101.

Br. 99 *Maġarac nareso veliki*. Insam, str. 83, 2. alineja. Kazivao Frane De Filippis (kao br. 29).

Vukodlak u ovom tekstu odgovara tematski predajama kakve se najčešće kazuju o orku (v. nap. br. 96—97).

Br. 100. *Ja san jedanput vidi*. Simonsuuri B 501. Kazivao Petar Sočo (kao br. 13).

Nekoliko primjera pričanja o tobožnjim prikazama što ih pripovjedač objašnjava kao prirodnu pojavu: rkp. INU 884 II, br. 79 (Hvar); NU 7, 1969-70, str. 33; NU 9, 1972, str. 137—140. Pričanja o prikazama, koje se opisuju slično kao u našem tekstu, ali su protumačene kao nadnaravne pojave: ZNŽO 10, 1905, str. 271—276 (v. osobito str. 276); 23, 1918, str. 200—204 (osobito primjeri b, c).

101. *Don Roko — puno moguć pop*. Simonsuuri E 51, Motif-Index D 2176.3.4.

Komentar bračkim predajama o svećenicima koji noću proklinju zle duhove i sudjeluju u probadanjima vukodlaka dan je u uvodu ovoj zbirci. U napomeni br. 92—95 navedeno je nekoliko primjera predaja o svećenicima koji zaklinjanjem protjeruju vukodlake. O moći što je popovi imaju nad vragovima, vukodlacima i ostalim nečistim silama, ali je u novije vrijeme gube zato što su »študijani« (Poljica) i jer su nedovoljno pobožni (Zaostrog), vidi ZNŽO 10, 1905, str. 240—241. i 23, 1918, str. 205—206.

O istjerivanju vruga zaklinjanjem iz opsjednute osobe vidi istarski tekst o perojskom popu: INP, br. 128, uz to primjeri u napomeni na str. 215; ostali primjeri: SEZ 61, 1949, str. 214; Ovijet (Visoko) 7, 1926-27, br. 1—2, str. 10; ZNŽO 23, 1918, str. 119 (»prilika« o sv. Bernardu koji izgoni vruga iz opsjednute žene); rkp. INU 890, br. 186 (mladić obamre, progonjen sotonom; pop ga zaklinjanjem vrati u život); rkp. INU 102, str. 68 (slično). Šaljive priče o istjerivanju vruga iz opsjednute žene: Vrčević 1868, str. 104; WMBH 1, 1893, str. 440.

102. *Duše od prigatorija u prošeciji*. D'Aronco [1443a]; usp. Burde-Greverus N 3 (= Simonsuuri C 1341 = Motif-Index E 492). Kazivala Katica Zago (kao br. 1).

103. *Ni svića nego šćula*. D'Aronco [1443a]; usp. Burde-Greverus N 3 (= Simonsuuri C 1341 = Motif-Index E 492). Kazivala Palmira Klinčić (kao br. 4).

Pregled varijanata: INP, str. 219; ostale varijante: NP 1963, br. 144; rkp. INU 171, str. 114. i 116; rkp. INU 885, br. 23 i 57 (Nerežišća i Sumartin na Braču); rkp. INU 884 I, br. 182 i 884 II, br. 161 i 226 (Hvar); rkp. INU 883, br. 6, 17 b, 91 i 172 (Neretva i Pelješac); rkp. INU 890, br. 191 i 205 (okolica Makarske); usp. NU 7, 1969-70, str. 34, br. 5.

Sadržaj

Uvod

Tekstovi

Pripovijetke i šaljive priče

1. O kraljevoj kćeri koja se ni tila zasmijati
2. Kuća di straši
3. Brat kozlič
4. Isus i sveti Petar hodili putem
5. Sveti Petar i čele
6. Vrag i sveti Petar sijali šenicu
7. Majka pridala čer vragu
8. Vrag i žena se tukli
9. Zašto su ženske zle
10. Đava i sveti Ivan
11. Žena i vrag u jami
12. Pet šoldi
13. Ljudi so jenin okon
14. U kroja Rujuna proške zube a pasjo dlaka
15. Vрати moju utrobicu!
16. Otrov u važu
17. Posran
18. Zločesta mater i čer
19. Žena ne može jist
20. Stora žena i andjel
21. Žena zvala Smrt
22. Nemojte pasat na pričac!
23. Luda žena
24. Dvi rize
25. Ol tovara se stvoril frotar
26. Ferma, ferma, ferma me!
27. Da san jo živ!
28. Hubotnica utekla u fumor
29. Pobigla nan je pamet u gomilu!
30. Ovo leže mlade mule
31. Ko će potegnu Mrduju
32. Top od smokovine
33. Puške od smriča
34. Ovako je lašnje tovaru
35. Ljuto vino
36. Ukreli su mi projca
37. Ne znon ti jo pisat
38. Dva brata iz Planice išli u Split
39. Manje čakul!
40. Bez mene ne može bit ništa
41. Izili tetu Mandinu
42. Daj meni, ako neće on!
43. Puklo mu srce od straha
44. Sveti Rok činj čudesa
45. Isuse moj, daj mi sreću!
46. Božji glas kroz tapum
47. Koze si mi dâ i koze ti vraćan
48. Neka misli!

Predaje i legende

49. Kuća u kući
50. Bal na Gospu Kandaluoru
51. Lukin Obilinović i omiški gusari
52. Ko je počeo? Svak! Ko je završio? Bat!
53. Sveti Roko i kuga
54. Legenda o svetom Ivanu
55. Kuga, sveti Roko i pas
56. Zvirine stope
57. Zlatni novac na Velu gomilu
58. Zlato u Vejaku
59. Garško zlato okolo Vidove gore
60. Gomila na Gračišću i grad na Vejaku
61. O Kolaču i o gomili
62. Zlatni zvon
63. Bile vile i crne
64. Vile i macići
65. Vile balaju
66. Spila Krosnica
67. Vile ga bacile niza Rat
68. Lipo vonja kruh
69. Vilino ugnjevje
70. Mali posisao vilu
71. Morski čovik i morska cura
72. Morska žena, morski čovik i riba ko školj na moru
73. Pašakajena progutala čejade
74. Macići i tovar na križištu
75. Mate, poj mi napos ovce!
76. Macići odagnali konje

77. Macić se pritvori u pasā, u ma-
šku, u bañića	92. Doće mi kozlak!
78. Macića oparilo uje	93. Dite u crvenoj kapici
79. Macić nosi blago iz mora	94. Mrtva mama dohodi Vici
80. Najboji komad ribe za maćića	95. Kozlak sa grabunima
81. Doj ti meni, Mote, sriću	96. Marinorko
82. Ni to bi kozjor, to je bi macić	97. Orkomarin
83. Bañuja sa dvanajes prašćića	98. To se dogodilo momu pokojnemu
ocu
84. Rudica	99. Magarac naresa veliki
85. Dva višćuna	100. Ja san jedanput vidi
86. Stringun iša u oblake	101. Don Roko — puno moguć pop
87. Tri vrste nevere	102. Duše od prigatorija u prošćiji
88. Višćun bez oka	103. Ni svića nego šćula!
89. Kapetan imao ženu višćicu	
90. Mora ili višćica	
91. Kati Bankinoj dolazi mora	

Napomene o tekstovima

Zusammenfassung